

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Nettivibhāvinī

Ganthārambhakathā

Yajitabbam (..0001) yajitvāna, namitabbam namāmaham;
yajanādyānubhāvena, antarāye jaham sadā.

Yena yā racitā netti, yena sā anumoditā;
yehi samvaṇṇanā katā, tesānubhāvanissito.

Kiñci kiñci saritvāna, līnālīnānusandhyādim;
karissam jinasuttānam, hitam nettivibhāvanam.

Appameyyaguṇo mahādhammarājavhayo bhave;
acchariyo abbhuto yo, bodhisambhārapūraṇo.

Nānāratṭhissarissaro, setṭho sāsanapaggaho;
pāsaṁsarājapāsaṁso, narācinteyyacintako.

Cintitakārako rājā, siratṭhimālapālako;
ajeyyajeyyako mahācetyādikārako sadā.

Assāmaccena byattena, jinacakkahitatthinā;

Anantasutināmena, sakkaccaṁ abhiyācito.

Kāmam samvaṇṇanā katā, therāsabhehi gambhīrā;
gambhīrattā tu jānitum, jinaputtehi dukkarā.

Tasmā (..0002) yācitānurūpena, karissam sādaram suṇa;
sissasikkhanayānugam, yottam nettivibhāvananti.

1. Saṅgahavāra-atthavibhāvanā

Tattha yassa sikkhattayasaṅgahassa navāṅgassa satthusāsanavarassa attha-
samvaṇṇanam yam nettippakaraṇam kātukāmo, tassa nettippakaraṇassa
nissayam visayabhūtam samvaṇṇetabbasahitam, samvaṇṇetabbam eva vā salo-
kapālena tilokena sadā pūjetabbassa ceva namassitabbassa ca naruttamassa
satthuno sāsanavaram vidūheva ñātabbam. Etaṁ sāsanavaram tāva dassento
tamjanakena, tamvijānakavidūhi ca niyametum, ratanattayaguṇaparidīpanañca
kātum-

“Yam loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca;

tasseta sāsanavaram, vidūhi ūneyyam naravarassā”ti.- paṭhamagāthamāha; Imāya hi paṭhamagāthāya “**etam sāsanavaram ūneyyan**”ti ettakameva ekantato karaṇavisesabhāvena adhippetam. Eteneva visesakaraṇena ekantādhippetanetti-visayasāsanavarassa dassitattā. Ekantādhippetasāsanavarameva nettisamvaṇṇanāya samvaṇṇetabbattā visayaṁ teneva vakkhati **aṭṭhakathācariyo**-

“Etam idāni amhehi vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisayabhūtam sāsanam ādikalyāṇatādiguṇasampattiyyā varam aggam uttamam nipiṇāñāṇago-caratāya paṇḍitavedaniyamevā”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā) ca,

“Etam tividhampi ‘sāsanavaran’ti padena saṅgaṇhitvā tattha yaṁ paṭhamam, tam itaresam adhigamūpāyoti sabbasāsanamūlabhūtam, attano pakaraṇassa ca visayabhūtam paryattisāsanamevā”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā) ca,

“Idāni (..0003) yaṁ vuttaṁ ‘sāsanavaram vidūhi ūneyyan’ti, tattha nettisamvaṇṇanāya visayabhūtam paryattidhammadmameva pakārantarena niyametvā dasse-tun”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā) ca.

Tattha paryattisāsanassāpi mūlam hotīti vuttaṁ “**sabbasāsanamūlabhūtan**”ti. Etena kammasādhanenapi adhippetatthe siddhe nānāvidhasādhakavacanam nānāvādānam anokāsakaraṇatthāya kataṁ. Svākkhātātādīdhammaguṇā pana sāsanassa visesadesakanaravarasaddena vā paridīpakatthabhāvena vā dīpitā avinābhāvato. Sāsanavarassa pana janakasambandhipekkhattā “**naravarassā**”ti vuttaṁ. Tena ca aggapuggalo sāsanavarajanako vācakatthasambandhibhāvena vutto. Anaññasādhāraṇamahākaruṇāsabbañutaññāṇadigunavisesā pana janaka-sambandhibhūtassa narassa visesakenavarasaddena vā paridīpakatthabhāvena vā dīpito.

Kim nu so sāsanavarajanako naravaro paramatthova, udāhu pūjanīyo ceva namassanīyo cāti vuttaṁ “**yaṁ loko ...pe... namassati cā**”ti, tena sāsanavarajanako naravaro paramatthova na hoti, atha kho salokapālena lokena sadā sabbakālesu pūjanīyo ceva namassanīyo cāti visesito thomitoti.

Ettha ca pūjananamassanacetanāvācakena vā pūjananamassanasaddena phalūpacārattho puññamahattasaṅkhāto pūjanīyabhāvo ceva āsavakkhayañāṇapadaṭṭhānasabbañutaññāṇadigunasaṅkhāto namassanīyabhāvo ca dīpakettha-bhāvena pariggahetvā dīpito. Tenāha **aṭṭhakathācariyo** “bhagavato sadevakassa lokassa pūjanīyavandanīyabhāvo, aggapuggalabhāvo ca vuccamāno guṇavisi-ṭṭhatam dīpeti”ti-ādi (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā).

Tādisassa naravarassa tādisam sāsanavaram kim yena kenaci viññeyyanti vuttaṁ “**vidūhi**”ti. Tena tipiṭakadharā ariyabhūtā paṇḍitā vācakatthabhāvena gahitā, suppaṭipannatādisaṅghaguṇā pana vandadhātuvacanena vā dīpakettha-bhāvena vā dīpitāti. Evam pariggahetvā dīpite ratanattayaguṇe sandhāya “evam paṭhamagāthāya sātisayaṁ ratanattayaguṇaparidīpanam katvā”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā) vakkhati, na gāthāya niravasesatthe. Tattha (..0004) **evanti** evam sāsanavaradassanabhūtāya paṭhamagāthāyāti athova datṭhabbo. Apare panācariyā “imāya paṭhamagāthāya ekantato adhippetānādhippetavaca-nāni ceva vācakatthadīpaketthavisesāni ca suṭṭhu avicāretvā ‘evam paṭhamagā-

thāya sātisayaṁ ratanattayaguṇaparidīpanam kātum ‘yam lokotyādimāhā’ti ca sātisayaṁ ratanattayaguṇe dassento ‘yam lokotyādimāhā’ti” ca vadanti. Tesam vādo amhākaṁ nakkhamati. Kāraṇam pana mayā heṭhā vuttānusārena ñātabbanti ayam padānukkamānurūpānusandhyattho.

Atha vā ekam̄ samayaṁ jambuvanasaṇde nisīditvā sissānam̄ hitam̄ cintento, attano abhinīhārasampattim̄ passanto, sammāsambuddhena pasāmsito, mahākaccāyano satthārā anumoditam̄ sāsanāyattam̄ navaṅgassathavanṇanam̄ soḷasahārādi-anekatthavidham̄ nettippakaraṇam̄ ārabhanto, “**yam loko**”tyādimāha. Yadi evam̄ yathāvuttappakāram̄ nettippakaraṇabhūtam̄ soḷasahārātyādikam̄ ārabhitabbam̄, tam̄ anārabhitvā kasmā nettippakaraṇato bahibhūtam̄ “yam loko”tyādikam̄ ārabhitabbam̄, seyyathāpi ambam̄ puṭho labujam̄ byākareyya, labujam̄ puṭho ambam̄ byākareyya, evameva nettippakaraṇamārabhanto aññam̄ ārabhatī? Tathāpi yassa yathāvuttassa sāsanavarassa atthasamvaṇṇanam̄ yam nettippakaraṇam̄ kātukāmo yassa nettippakaraṇassa visayabhūtam̄ samvaṇṇetabbasahitaṁ, samvaṇṇetabbam̄ eva vā tam̄ sāsanavaram̄ tāva dassento tamjanakena, tamvijānakavidūhi ca niyametum̄, ratanattayaguṇaparidīpanañca kātum̄ “**yam loko**”tyādimāha. Ayam̄ līnantaracodanāsahito anusandhyattho.

“Yam loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca;

tassetā sāsanavaram̄, vidūhi ñeyyam̄ naravarassā”ti.-

Niggahitalopam̄ katvā racitā gāthā ariyāsāmaññalakkhaṇena sampannā. Katham? Pubbadḍhe tiṁsa mattā, aparaḍḍhe sattavīsa mattā. Sampaṇḍitā sattapaññāsa mattāva bhavanti. Akkharānaṁ pana imissam̄ gāthāyaṁ sattatiṁsa. Tesu garukkhārā vīsatī, lahukkharā sattarasa bhavanti. “Tassetām̄ sāsanavaran”ti pana sānunāsikam̄ virujjhati.

Tattha (..0005) niddesattho aṭṭhakathānusārena vijānitabbo. **Salokapālo** sabbo sattaloko sakkaccam̄ sabbaññutaññāñādi-anekaguṇānussaraṇena vā pūjetabbapūjanena vā paṭipattipūjanena vā **sadā** sabbakālesu sakkaccam̄ **yam** naravaram̄ **pūjayate** ceva **namassati ca, tassa** pūjetabbassa ceva namassitabbassa ca satthuno **naravarassa** tilokaggassa mayā samvaṇṇetabbasahitaṁ, samvaṇṇetabbam̄ eva vā **vidūheva ñeyyam̄** ñātabbam̄. Nipuṇāññagocaram̄ **etam** mayā buddhiyam̄ ṛhapitam̄ **sāsanavaram̄** mayā ārabhitabbassa nettippakaraṇassa visayanti paṭhamam̄ jānitabbam̄ dassetvā tassa atthasamvaṇṇanābhūtam̄ nettippakaraṇam̄ aham̄ ārabhissāmi, tam̄ tumhe sādhavo suṇātha manasi karothāti samudāyayojanā, avayavayojanāpi kātabbā.

Katham? “**Salokapālo loko**”ti visesanavisesitabbabhāvena yojanā. Lokapālo vajjetvā avaseso loko ca na hoti, atha kho lokapālasahito lokoti viseseti. “**Loko pūjaye ceva namassati cā**”ti kattukāraka-ākhyātakiriyābhāvena yojanā “yo karoti, sa kattā”ti vuttattā. Yo loko kārako, so kattā hotu. Yo loko pūjayate ceva namassati ca, katham̄ so kattāti? “Yo karoti, sa kattā”ti suttassa “yo karoti kiriyam̄ nipphādeti, so kiriyānipphādako kattā”ti atthasambhavato sayanabhuñjanādisabbakiriyānipphādako kattāyeva hoti. Ayañca loko pūjananamassanakiriyānipphādakoyevāti.

Kathaṁ ayaṁ loko kiriyānipphādakoti? “**Loko**”ti sattapaññattiyā paramatthato avijjamānāyapi paññāpetabbo santāne pavattamāno hadayavatthunissito cittuppādo gahetabbo, so yathārahaṁ hetādhipatisahajātādipaccayena paccayo nipphādako bhave. Evaṁ lokassa kattukārakabhāvo vijānitabboti paccayapaccayuppannabhāvena yojanā. Esa nayo tīsu piṭakesupi evarūpesu ṭhānesu.

“**Yaṁ naravaram pūjayate ceva namassati cā**”ti kammakāraka-ākhyātakiriyābhāvena yojanā “yaṁ karoti, tam kamman”ti vuttattā. Yaṁ kātabbam, tam kammaṁ hotu. Yaṁ pūjayati ceva namassati ca, kathaṁ tam kammanti? “Yaṁ(..000) karoti, tam kamman”ti suttassa “yaṁ karoti kiriyāya sambajjhati, kiriyāya sambajjhitabbam kamman”ti atthasambhavato karaṇavācakavacanīyādisabbakiriyāya sambajjhitabbam kammaṁ hotveva. Ayañca naravaro pūjananamassanakiriyāya vācakavacanīyabhāvena sambajjhitabboyevāti. Kathaṁ ayaṁ naravaro vacanīyoti? Pūjananamassanacetanāya ārammaṇakaraṇavasena naravaro vacanīyo, cetanā vācakā, evaṁ vācakavacitabbabhāvo hotveva. “**Yaṁ naravaran**”ti paññattiyā paramatthato avijjamānāyapi paññāpetabbo santānavasena pavattamāno lokiyalokuttaraguṇasahito khandhapañcako vutto, so ārammaṇapaccayena paccayo, cetanā paccayuppannāti paccayapaccayuppannabhāvena yojanā. Esa nayo tīsu piṭakesu evarūpesu ṭhānesu.

“**Tassa naravarassā**”ti visesanavisesitabbabhāvena

yojanā. Naravaro nāma nimantitabbādiko na hoti, atha kho pūjetabbo namassitabbo evāti viseseti. Tassa pūjetabbassa ceva namassitabbassa ca naravarassa sāsanavaranti jaññajanakabhāvena yojanā. Sāsanavaram nāma paccekabuddha-sāvakabuddharājarājādīnam sāsanavaram na hoti, pūjetabbassa ceva namassitabbassa ca naravarassa tilokasseva sāsanavaranti niyameti.

“**Vidūhi** ūeyyan”ti kattukārakakitakiriyābhāvena yojanā. Kattubhāvo hetṭhā vutto. “**Vidūhi**”ti sattapaññattiyā paramatthato avijjamānāyapi paññāpetabbo santāne pavattamāno sāsanavare sammohadhamṣakañānasahito hadayavatthunissito cittuppādo vutto, so yathāraham hetādhipatisahajātādipaccayena paccayo nipphādako bhave. ūā-itidhātuyā atthabhūtam ūāṇam paccayuppannam nipphādeyyam bhave, evam paccayapaccayuppannabhāvena yojanā.

“**Ūeyyam** sāsanavaran”ti visesanavisesyabhāvena yojanā. Sāsanavaram nāma na yena kenaci ūeyyam, atha kho vidūheva sañhasukhumañāñena ūeyyam sāsanavaranti viseseti.

“**Etam** sāsanavaran”ti visesanavisesyabhāvena yojanā. Sāsanavaram nāma mayā buddhiyam aṭṭhapitam appavattetabbam hoti, mayā idāni nettippakarañassa visayabhāvena buddhiyam viparivattamānam ṭhapatabbam pavattetabbam sāsanavaranti (..0007) viseseti. Etam sāsanavaram nettippakarañassa visayanti yojanā kātabbā. Tenāha “etam idāni amhehi vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisayabhūtam sāsanā”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravāññanā). Iccevam nettiyā paṭhamagāthāya saṅkhepena yojanattho samatto.

Tattha **yanti** aniyamanaravarassa satthuno vācakam payogavantasabbanāmam. Aniyamo ca pūjananamassanakiriyāya aniyamitattā vutto, na naravarato aññasa-ttassa sambhavatoti. Esa nayo sesāniyatesupi tīsu piṭakesu. Lokiyanti ettha puññāpuññāni, tabbipāko cāti **loko**. Ettha sattanikāye puññāpuññāni lokiyanti pava-ttanti, tabbipāko ca lokiyati pavattati, iti sattanikāyassa puññāpuññānam, tabbipākassa ca pavattanassa ādhārabhbāvato “etthā”tipadena niddiṭṭho sattanikāyo **loko**-nāma. **Pūjayateti** viggahavirahitam ākhyātapadaṁ, sakkaccam pūjanam karoti.

Lokam pālentīti **lokapālā**, puññāpuññānañceva tabbipākassa ca pavattanādhā-rattā lokā ca. Ke te? Cattāro mahārājāno, indayamavaruṇakuverā vā, khattiyacatu-mahārājasakkasuyāmasantusitasunimmitaparanimmitavasavattimahābrahmā-dayo vā. Pālanañcettha issariyādhipaccena tamtaṁsattalokassa aññamaññavi-he-sananivārañādi-āñāpavattāpanayasaparivāraṭṭhānantarādiniyyādanā, saha loka-pālehi yo vattatīti **salokapālo**. Atha vā ye hirottappā lokam pālenti, iti pālanato te hirottappā **lokapālā**. Tenāha bhagavā “dveme, bhikkhave, sukkā dhammā lokam pālenti”ti (a. ni. 2.9; itiv. 42). Lokapālehi hirottappehi samannāgato loko **saloka-pālo** nāma. Hirottappasampanno hi sappuriso loko sakkaccam sadā sabbakālesu pūjayati ceva namassati ca pāpahirijiguccchanato, dhammacchandavantatāya ca.

Aññe pana pūjentā namassantāpi kadāciyeva pūjenti namassanti, na sabba-dāti. **Sadāti** pūjananamassanakālavācakaviggahavirahitam vikappanāmam, sabbanāmam vā. **Namassatīti** viggahavirahitam ākhyātapadaṁ, sakkaccam nama-ssanam karoti. **Tassetāti** (..0008) ettha **tassāti** niyamavācakam payogavantasa-

bbañamañ viggahavirahitameva. Niyamo ca pūjananamassanakiriyāya visesito. Tasmā tassa pūjananamassanakiriyāya niyamitabbassa pūjetabbassa namassita-bbassa naravarassāti attho yuttova. Sesaniyamesu aññesupi eseva nayo. **Etanti** ācariyena vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisayabhūtassa sāsanavaraparāmasanam̄ payogavantasabbanāmañ viggahavirahitam̄.

Sāsati etenāti **sāsanam̄**, etena navavidhasuttantena, navavidhasuttantasahitena vā varena sabbena samatthe veneyye dīṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi tividhayānamukhena yathārahañ satte sāsati anusāsati vineti. Iti sāsanānu-sāsanakiriyānusārena veneyyasattānañ jānanapaṭipajjanādhigamassa kāraṇaka-raṇattā “etenā”ti padena niddiṭṭham̄ navavidhasuttantam̄, navavidhasuttantasa-hitam̄ vā varam̄ sabbam̄ **sāsanam̄** nāma. Navavidhasuttantadesanāya hi vene-yyānañ jānanam̄ purimajānanena pacchimajānanam̄, jānanena paṭipajjanena pacchimapatiṭipajjanena adhigamo, purimādhigamena pacchimādhigamo hoti. Tena vuttam̄ “saddhā sīlañ sutam̄ cāgo paññā saddhāya sīlassa sutassa cāgassa paññāyā”ti (paṭṭhā. 1.1.423) ca “paṭhamassa jhānassa parikammam̄ paṭhamassa jhānassa”tyādi (paṭṭhā. 1.1.423) ca. **Sāsadhātuyā** desanāsaddo ca tamjanako desanāññasampayuttacittuppādo ca mukhyattho, tam-upanissayapaccayā vene-yyānañ attajānanapaṭipajjana-adhigamanādi kāraṇūpacārattho, “etenā”ti padena vuttāya sāsanabhūtāya nāmapaññattiyā karaṇasattisaṅkhātā upanissaya-paccayasatti phalūpacārattho. Iti-saddopi tameva nāmapaññattiyā upanissayapa-cayasattim̄ hetubhāvena parāmasati, tassā sattiyā ādhārabhūtā nāmapaññatti yu-paccayattho. Eseva nayo tīsu piṭakesu evarūpesu ṭhānesu.

Ekantaniyyānaṭṭhena, anaññasādhāraṇaguṇatāya ca uttamāṭṭhena **varam̄** uttamam̄, pariyattisāsanamhi phalaniyyādanato, magganiyyānahetubhāvato ca niyyānaṭṭhena, sāvakādīhi ajaniyattā asādhāraṇaṭṭhena ca uttamāṭṭhena **varam̄**, varitabbanti vā **varam̄**. Yathāvuttassa sāsanassa pañditehi abhipatthitasamiddhi-hetutāya varitabbattā patthetabbattā **sāsanavaram̄** nāma, yathāvuttaṭṭhena vā sāsanañca tam̄ varañcāti **sāsanavaram̄**. Ca-saddena sattibhedam̄, **tañ-**saddena atthābhedam̄ desseti.

Vidantīti (..0009) **vidū**. Ye pañditā yathāsabhāvato kammakammaphalāni, kusalādibhede ca dhamme vidanti, iti vidanato te pañditā **vidū** nāma, tehi. Ñātabbanti **ñeyyam̄**. Ñā-dhātuyā nippariyāyato ārammaṇikam̄ ñāṇam̄ vuttam̄, ṭhānūpacārato sāsanavarassa ārammaṇapaccayabhāvo dassito, iti-saddena ārammaṇapaccaya-bhāvo parāmasito. Tassa iti-saddena parāmasitabbassa ārammaṇapaccayabhā-vassa ādhāram̄ sāsanavaram̄ nya-paccayatthoti datṭhabbam̄. Ñāṇam̄ arahatīti vā **ñeyyam̄**, vidūnam̄ ñāṇam̄ jānanam̄ ārammaṇabhāvena arahatīti attho. Imasmim̄ naye taddhitapadam̄ datṭhabbam̄.

Narati netīti **naro**. Yo puriso attānañ itthīnañ uccaṭṭhānañ narati neti, iti naranato nayanato so puriso **naro** nāma. So hi puttahūtopi mātuyā pituṭṭhāne tiṭṭhati, kanīṭṭhabhātubhūtopi jetṭhabhaginīnañ pituṭṭhāne tiṭṭhati. Atha vā naritabbo netabboti **naro**. So hi jātakālato paṭṭhāya yāva attano sabhāvena attānañ dhāretum̄ samattho na hoti, tāva parehi netabbo, na tathā añño tiracchānādikoti. Ettha pana

satthuvisayatāya narati veneyyasatteti **naroti** attho adhippeto. Satthā hi satte apāyādito sugatim vā maggaphalanibbānam vā netīti. Sabbaññutaññāñādi-anekaguṇasamannāgatattā **varo** uttamo, varitabbo patthetabboti vā **varo**, tilokaggo. Pakatiyā uccaṭṭhānaṭṭho **naro** guṇuttamena samannāgato **varo**, naro ca so varo cāti **nara-varo**. Ca-ta-saddānam atthabhedo vuttova, visesanaparapadasamāsoyam. Yena vuttam “aggapuggalassāti attho”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā). Aññe pana “narānam, naresu vā varoti naravaro”ti vadanti, tam vacanam “aggapuggalassāti attho”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā) aṭṭhakathāvacanena virujjhati maññe. Tassa naravarassāti. Iccevam nettippakaraṇassa ādigāthāya samāsena ca vacanattho samatto.

Sarūpattho yojanatthavacanathānusārena vijānitabbo. Tathāpi visum suṭṭhu jānanatthāya puna vattabbo. “**Yan**”ti padassa anaññasādhāraṇasabbaññutaññāñādi-anekaguṇasampanno salokapālena lokena pūjetabbo ceva namassitabbo ca sāsanavaradesako tilokaggo sarūpattho. “**Loko**”ti padassa yathāvuttalokapālasa-hito saddhācāgādisampanno (..0010) sabbasattaloko sarūpattho. Lokasaddo eka-vacanayuttopi jātisaddattā niravasesato satte saṅgañhāti yathā “mahājano”ti. Kāmañcettha lokasaddo “lokavidū”tyādīsu saṅkhārabhājanesupi pavatto, pūjananamassanakiriyāsādhānattā pana sattalokeva vācakabhāvena pavattoti. Tenāha “pūjanakiriyāyogyabhūtatāvasenā”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā).

Pūjayateti ettha pūjanakiriyāya mukhyato pūjanasaṅkhāto pūjentānam cittuppādo sarūpattho, phalūpacārena taṭṭcittuppādassa ārammaṇapakatūpanissaya-bhūtā vuttappakārā sabbe buddhaguṇā sarūpatthā. **Te**-vibhattipaccayassa pūjanakiriyāsādhako vuttappakāro loko ca sarūpattho, evam sati atthabhedābhāvato dvīsu vācakesu ekova vācako vattabbo, kasmā ekasmiṃ atthe dve vācakā vuttāti? Nāyam doso dvinnam vācakānam sāmaññavisesavācakattā. Lokasaddo hi pūjanakiriyāsādhako, aññakiriyāsādhako ca vadatīti sāmaññavācako ca hoti. Pūjayatesaddo lokapūjana-itthipūjanapurisapūjanatiracchānapūjanādikiriyāsādhakañca vadatīti sāmaññavācako. Tasmā pūjayate-saddo lokasaddassa sarūpattho, pūjanakiriyāsādhako ca na aññakiriyāsādhakoti niyameti. Lokasaddo ca pūjayatesaddassa sarūpattho pūjanakiriyāsādhako. Loko pana pūjanakiriyāsādhako itthipuri-satiracchānādikoti niyameti. Tisu piṭakesu aññesupi evarūpesu ṭhānesu eseava nayo.

Salokapālo”ti padassa yathāvuttasetṭhalokapālasahagato, pūjananamassana-kiriyāsādhako ca sattanikāyo sarūpattho. **Sadā**”ti padassa rattidivasakālo atīta-bhagavato dharamānakālo tato parakālo abhinīhārato yāva sāsanantaradhānākālo tato parakālo sarūpattho. So pana anāgatabuddhuppajjanakālo atītasammā-sambuddhe idāni pūjayanti namassanti viya pūjayissati ceva namassissati ca. **Namassatīti** ettha namassanakiriyāya mukhyato namassanasāṅkhāto cittuppādo sarūpattho, phalūpacārena taṭṭcittuppādassa ārammaṇapakatūpanissaya-bhūtā vuttappakārā sabbe buddhaguṇā sarūpattho. **Ti**-vibhattipaccayassa (..0011) namassanakiriyāsādhako yathāvuttasattanikāyo loko ca sarūpattho, atthabhedābhāvepi dvinnam vācakānam pavattabhāvo heṭṭhā vuttova. **Cā**”ti padassa idhekacco

pūjentopi na namassati, namassantopi na pūjeti ca, ayam pana sattanikāyo loko pūjayati ceva namassati cāti samuccayattho sarūpattho.

Tassāti ettha tam-saddassa sabbaññutaññāñādi-anekaguṇasamannāgato pūjetabho namassitabho tilokaggo satthā sarūpattho, chaṭṭhīvibhāttiyā janakassa naravarassa jaññena sāsanavarena sambandho padhānasarūpattho, jaññasāsanavarrassa janakena naravarena sambandho apadhānasarūpattho. Tisu piṭakesu evarūpesu aññesupi eseva nayo.

“**Etan**”ti padassa ācariyena vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisaya-bhūtam sāsanam sarūpattho. “**Sāsanavaran**”ti padassāpi tameva sarūpattho, etam sāsanavaram pariyattipaṭipattipaṭivedhabhedena tividhampi pariyattisāsanameva sabbasāsanamūlabhūtattā, nettippakaraṇassa visayabhūtattā ca visesato adhippetam tassa mūlabhūtabhāvato vinayasamvaṇṇanādīsu bahūpakārena dassitoti amhehi na vattabho. Vadantopi aññam racitabbam racitum asamatthova hutvā vadatīti gahitabho vadeyya.

Tam pana pariyattisāsanam vimuttirasavasena ekavidham, dhammadvinayavasena duvidham, vinayapiṭakasuttantapiṭaka-abhidhammapiṭakavasena tividham, āññadesanāvohāradesanāparamatthadesanāvasena tividham, yathāparādhasāsanāyathānulomasāsanāyathādhammasāsanābhedenapi tividham, samvarāsamvarakathādiṭṭhiviniveṭhanakathānāmarūpaparicchedakathābhedenapi tividham. Ettha ca desanā desakādhīnā, sāsanam sāsitabbāyattaṁ, kathā kathetabbatthāpekkhāti viseso. Dīghanikāyo, majjhimanikāyo, samyuttanikāyo, aṅguttaranikāyo, khuddakanikāyoti nikāyabhedena pana pañcavidham; suttageyyaveyyākaraṇagāthā-udāna-itivuttakajātaka-abbhutadhammavedallabhedena pana navavidham; dhammakkhandhabhedena pana caturāsītidhammakkhandhasahassavidham; “samkilesabhāgiyavāsanābhāgiyanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyāti

amissāni cattāri; saṃkilesabhāgīyavāsanābhāgīyasamkilesabhāgīyanibbedha bhāgīyasyamkilesabhāgīya-asekkhabhāgīyavāsanābhāgīyanibbedhabhāgīyāti missakadukāni cattāri; saṃkilesabhāgīyavāsanābhāgīya-asekkhabhāgīyasamkilesabhāgīyavāsanā bhāgīyanibbedhabhāgīyāti (..0012) missakatikāni dve; taṇhā-samkilesadiṭṭhisamkilesaduccaritasamkilesataṇhāvodānabhāgīyadiṭṭhiva- udānabhāgīyaduccaritavodānabhāgīyatichā”ti (netti. 89) soḷasannam suttānam bhedena soḷasavidham; “lokiyalokuttaralokiyalokuttarasattādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānasa- ttadhammādhiṭṭhānañāṇeyya- ñāṇañeyyadassanabhāvanādassanabhāvanāsa- kavacanaparavacanasakavacanaparavacana vissajjanīya-avissajjanīyavissajjanī- ya-avissajjanīyakammavipākakammavipākakusala akusalakusalākusala-anuññā- tapaṭikkhitta-anuññātapaṭikkhittathavassa bhedena aṭṭhavīsatividhan”ti (netti. 112) evamādibahuvidham pariyattisāsanam nettippakaraṇassa visesato visayam. Tassa visayabhāve sati paṭipattipaṭivedhasaṅkhātam sāsanadvayampi tammūla- kattā visayam hoti pariyāyatoti datṭhabbam.

“**Vidūhi**”ti padassa yathāvuttasāsanavarassa saparasantānapavattanapavattā- panādivasena vijānanasamattho saṇhasukhumañāṇādiguṇasampanno kalyāṇapu- thujjanasotāpannādiko puggalo sarūpattho. “**Neyyan**”ti padassa tādisehi vidūhi saṇhasukhumañāṇādinā vijānitabbam sāsanavaram sarūpattho. “**Naravarassā**”ti padassa ekavidhādibhedassa sāsanavarassa janako anekaguṇasampanno tilo- kaggo sarūpattho. Iccevaṁ nettiyā ādigāthāya sarūpattho saṅkhepena vijānitabbo.

Evaṁ tassā anusandhyādīnam jānitabbabhāve satipi ajānanto viya pucchitvā dosam āropetvā parihāravasenāpi gambhīrādhippāyassa anākulassa visesajā- nanam bhavissati. Tasmā pucchitvā dosam ropetvā parihāravasena gambhīrādhi- ppāyam sampiṇḍetvā kathayissam. Amhākācariya kimattham “yam loko”tyādi- māha? Nettippakaraṇam kātum. Evaṁ sati nettippakaraṇabhūtam “soḷasahārā netti”tyādikam eva vattabbam, kasmā tam avatvā tato nettippakaraṇato aññam “yam loko pūjayate”tyādimāha. Seyyathāpi samuddam gacchanto himavantam gacchati, himavantam gacchanto samuddam gacchati, evameva nettippakaraṇam karonto (..0013) sāsanavaradassanam karotīti? Saccam, tathāpi yassa samva- ḥnanam nettippakaraṇam kātukāmo tam sāsanavaram paṭhamam dassetum “yam loko”tyādimāha. Evaṁ sati “etaṁ sāsanavaran”ti ettakameva vattabbam, kasmā “yam loko”tyādi vuttanti? Tam sāsanavaram janakena naravarena niyametvā thometum vuttam. Tathāpi “tassa naravarassā”ti ettakameva vattabbam, kasmā “yam loko”tyādi vuttanti? Tam janakam naravaram lokapālena lokasetṭhenā saddhim sabbena lokena pūjanīyanamassanīyabhāvena thometum “yam loko”tyādi vuttam. Pūjentāpi vanditvā pūjenti, tasmā “pūjayate”ti ettakameva vatta- bbanti? Tathāpi keci kesañci pūjāsakkārādīni karontāpi tesam apākaṭaguṇatāya namakkāram na karonti. Evaṁ bhagavato yathābhūta-abbhuggatasaddatāya pana bhagavantaṁ pūjetvāpi vandatiyevāti dassetum “namassati cā”ti vuttam. Pūjento, namassanto ca na kadāciyeva, atha kho sabbakālanti dassetum “sadā”ti vuttam. Tādisassa naravarassa tādisam sāsanavaram saṇhasukhumañāṇasampa- nnehi vidūheva sukhumañāṇeneva ñeyyanti sāsanavaram thometum “vidūhi

ñeyyan”ti vuttam.

Ettha ca “pūjayate, namassati”ti etehi pūjananamassanakiriyāya hetubhūtā sabbaññutaññāñādayo aneke lokiyalokuttaraguṇā pakāsitā honti te guṇe āgamma sabbalokassa pūjananamassanacetanāya pavattanato. Tesu hi kiñci sarūpato, kiñci anumānato sāriputtatherādayo anussaranti, pūjenti, namassanti. Tena vuttam “anussaretha sambuddhan”ti (sam. ni. 1.249). Ekadesaguṇāpi pūjārahā namassanārahā, kasmā sabbepi guṇā pakāsitāti? Sabbaguṇadassanena bodhisambhārasambharaṇamahākaruṇāyogaśaṅkhātahetuññāpahāna- ānubhāvarūpakkayasampattisaṅkhātaphalahitajjhāsayindriya- pākakālāgamanadesanāñāñasāṅkhātasattu- pakārasampadāvasena thomanā dassitā. Tena attahitapatiipatti, parahitapatiipatti ca nirupakkilesūpagamanāpaganamañca lokasamaññānupapavatti, tadanatidhāvanañca caraṇasampatti, vijjāsampatti ca attādhipatitā, dhammādhipatitā ca lokanātha-attanāthatā ca pubbakārikataññutā ca aparantapatā, anattantapatā ca buddhakaraṇadhammabuddhabhāvasiddhi ca paratāraṇa-attatāraṇañca (..0 sattānuggahacittatā, dhammadvirattacittatā ca pakāsitā bhavanti. Tena sabbappakārena anuttaradakkhiñeyyatā-uttamapūjanīyanamassanīyabhāvapūjananamassanakiriyāya ca khettāṅgatabhāvam pakāseti. Tena pūjanakanamassanakānam yathicchitabbapayojanasampatti pakāsitāti sabbaguṇā pakāsitāti.

Ādikalyāñatādiguṇasampattiyā **varam** aggam uttamam, nipiṇaññāñagocaratāya pañditavedanīyañca, tasmā “varam ñeyyan”ti vacanehi svākkhātatādayo sabbe dhammaguṇā pakāsitā. Ariyasaccapaṭivedhena samugghātakilesasammohāyeva paramatthato pañditā bālyādisamatikkamanato, tasmā bhāvitalokuttaramaggā, sacchikatasāmaññaphalā ca puggalā visesato “vidū”ti vuccanti. Te hi yathāvuttasāsanavaram aviparītato ñātum, netuñca saparasantāne sakkuṇanti. Tasmā ye suppaṭipannatādayo anekehi suttapadehi samvaṇṇitā, te ariyasaṅghaguṇāpi niravasesato “vidūhi”ti padena pakāsitāti. Evam nettiyā paṭhamagāthāya “etam sāsanavaran”ti padena sāsanattayañ saṅgañhitvā tattha itaresam dvinnam adhigamūpāyabhāvato sabbasāsanamūlabhūtassa, attano nettippakaraṇassa ca visayabhūtassa pariyattisāsanavarassa dassanamukhena sabbe ratanattayaguṇāpi thomanāvasena nayatova pakāsitā honti. Nayato hi dassitā sabbe guṇā niravasesā gahitā bhavanti, na sarūpato. Tenāha bhagavatam ṭhapetvā paññavantānam aggabhūto dhammasenāpatisāriputtatheropi buddhaguṇaparicchedanamanuyutto “apica me dhammanvayo vidito”ti (dī. ni. 2.146) bhagavatāpi-

“Evam acintiyā buddhā, buddhadhammā acintiyā;

acintiye pasannānam, vipāko hoti acintiyo”ti. (apa. thera 1.1.82; netti. 95)- Gāthā vuttā. Tattha **buddhadhammāti** buddhaguṇā. Amhākam pana yāvajīvam ratanattayaguṇaparidīpane ati-ussāhantānampi sarūpato nīharitvā dassetum asamatthabhāvo pageva pañditehi veditabboti.

Iccevam (..0015)-

“Yam loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca;

tasseta sāsanavaram, vidūhi ñeyyam naravarassā”ti.-

Niggahitalopavasena vuttāya gāthāya saṅkhepena kathito anusandhyādiko sama-

ttoti.

“Yam loko pūjayate, sa lokapālo sadā namassati ca;
tam tassa sāsanavaram, vidūhi neyyam naravarassā”ti.-

Gātham apare paṭhanti. Tassāpi anusandhyattho vuttanayova. Yojanattho pana viseso. Tattha hi salokapālo loko yassa satthuno naravarassa **yam sāsanavaram** samvaṇṇetabbasahitam, samvaṇṇetabbam eva vā pūjayate ceva namassati ca, **tassa** lokapālassa satthuno **tam** pūjetabbam, namassitabbañca vidūheva viññātabbam, etam sāsanavaram nettippakaraṇassa visayanti gahetabbanti yojanā. Yojanākāropi heṭṭhā vuttanayova.

Viggahaththopi viseso. Imasmiñhi naye lokam pālentīti **lokapālā**, yathāvuttacatu-mahārājādayo. Tehi lokapālehi sahitam sabbalokam pāleti lokagganāyakattāti **lokapāloti** bhagavāpi lokapālasaddena vutto. So hi “**tassā**”ti ettha **tam**-saddena parāmasiyati, tasmā tassa lokapālassa satthuno naravarassāti attho gahito. Yadi evam lokapālo guṇibhūto apadhāno padhānabhūtam lokam visesetvā vinivatto, kathaṁ tam-saddena parāmasiyatīti? Lokavisesako samānopi sāsanavarāpekkhatāya janakasāmibhāvena sambandhivisesabhūtattā padhānabhūto viya parāmasiyatīti. Bhagavā sāsanavarassa sāmibhāvena gahito. Katham sāsanavarassa sāmī bhagavā sāsanavaram pūjayatīti? Na cāyam virodro. Buddhā hi bhagavanto dhammagaruno, te sabbakālam dhammamacayamānāva viharantīti. Buddhānañhi dhammagarudhammāpacayamānabhāvo “yamnūnāhaṁ ...pe... tameva dhammaṁ sakkaṭvā garum katvā mānetvā pūjetvā upanissāya vihareyyan”ti (a. ni. 4.21) vutto, tasmā lokapālo bhagavā sāsanavaram (..0016) pūjayatīti daṭṭhabbo. Evam sati lokapālo bhagavā sāsanavaram pūjayatīti attho yutto hotu, kathaṁ lokapālo bhagavā sāsanavaram namassatīti yuttoti? Yuttova “namassatīti padassa garukaraṇena tanninnapoṇapabbhāroti atthassāpi labbhano. Bhagavā hi dhammagarutāya sabbakālam dhammaninnapoṇapabbhārabhāvena viharatīti. Vuttañhetam “yena sudam niccakappam viharāmī”ti-ādi. Sesamettha heṭṭhā vuttanayena vā samvaṇṇanāsu vuttanayena vā ñātabbanti amhehi na vitthāriyati.

Evam paṭhamagāthāya “sāsanavaran”ti padena tividhampi sāsanam saṅgaṇhitvā tattha pariyattisāsanameva attano nettippakaraṇassa visayam niyametvā dassento **“dvādasa padāni”**tyādimāha. Atha vā paṭhamagāthāya ratanattayatho manena saha nettippakaraṇatāvisayam sāsanavaram ācariyena dassitam, “tassa sāsanavaram kim sabbamyeva nettippakaraṇassa visayam, udāhu pariyattisāsanamevā”ti pucchitabbattā pariyattisāsanabhūtam suttamevāti dassento **“dvādasa padāni suttan”**ti-ādimāha. Tattha “sāsanavaran”ti sāmaññena vuttampi pariyattisuttameva sāsanavaranti gahetabbanti attho. “Tam pana katividhan”ti vattabbattā **“dvādasa padāni”**ti vuttaṁ, saṅkhepato pabhedena dvādasavidhanti attho. Pabhedato dvādasavidhampi byañjanapada-atthapadato pana duvidhamevāti dassetum **“tam sabbam byañjanañca attho cā”**ti vuttaṁ. “Tasmim dvaye ekameva sarūpato nettippakaraṇassa visayanti viññeyyam, udāhu ubhayan”ti pucchitabbattā ubhayanti dassetum **“tam viññeyyam ubhayan”**ti vuttaṁ. Vacanavacanīyabhāvena sambandhe yasmiñ byañjane, atthe ca “suttan”ti vohāro pavatto, tam ubhayam

sarūpato nettippakaraṇassa visayanti viññeyyanti attho. “Kinti viññeyyan”ti vattabbattā “**ko attho, byañjanam̄ kataman**”ti vuttam̄. Idam vuttaṁ hoti- chabyañjanapadacha-atthapadabhedena dvādasavidham̄ byañjanapada-atthapadavasena duvidham̄ sabbapariyattisaṅkhātam̄ suttam̄ mama nettippakaraṇassa visayam̄ sāsanavaranti ñātabbam̄. Sarūpato pucchitvā atthapadaṁ, byañjanapadañca sarūpato ñātabbanti.

Evam̄ paṭhamagāthāya “sāsanavaran”ti vuttassa suttassa pariyattibhāvañceva atthapadabyañjanapadabhāvena veditabbattañca dassetvā idāni tassa suttassa pavicayūpāyam (..0017) nettippakaraṇam̄ padatthavibhāgena dassetum “**soḷasahārā**”tyādimāha. Atha vā dutiyagāthāya nettippakaraṇassa visayam̄ sāsanavaram niyametvā dassitam̄, “netti nāma katamā, katividhā”ti pucchitabbattā nettināma ettikāti saṅkhepato dassetum “**soḷasahārā**”tyādimāha. Tattha tassa sāsanassa suttassa atthapariyeṭṭhi nettisamvaṇṇanā mayā mahākaccāyanena niddiṭṭhā **netti** nāma soḷasahārasamudāyā pañcanayasamudāyā aṭṭhārasamūlapadasamudāyāti vijānitabbāti.

Te hārādayo kenaṭṭhena **netti** nāma? Veneyyasatte ariyadhammam̄ netīti netīti evamādi attho samvaṇṇanāsu (netti. aṭṭha. ganthārambhakathā) vuttova. Imāya tatiyagāthāyapi “mahākaccānenā niddiṭṭhā”ti pāṭho sundaro. “Mahākaccāyanenā niddiṭṭhā”ti vā pāṭho, na sundaro. Lakkhaṇañhi mayā heṭṭhā vuttanti. “Soḷasahārā-disamudāyā netti”ti vuttā, te hārā suttassa byañjanavicayo vā honti, atthavicayo vā, nayā ca byañjanavicayo vā honti, atthavicayo vāti vicāraṇāyam̄ sati “ime imassa vicayo”ti niyametvā dassetum “**hārā byañjanavicayo**”ti-ādimāha. Tattha hārā suttassa byañjanavicayo honti, na atthavicayo soḷasahārānam̄ mūlapadaniddhāraṇam̄ vajjetvā byañjanamukheneva samvaṇṇanābhāvato. Tayo pana nayā suttassa atthavicayo honti, tiṇṇam̄ nayānam̄

mūlapadasaṅkhāta-avijjādisabhāvadhammaniddhāraṇamukheneva suttassa attha-saṁvaṇṇanābhāvatoti.

“Taṁ ubhayam sutte saṁvaṇṇanābhāvena kenaci katthaciyeva yojetabbam, udāhu sabbathā sabbattha yojitan”ti pucchitabbabhāvato taṁ ubhayam sabbattha suttesu sabbathā yojitanti dassetum “**ubhayam pariggahītan**”ti vuttam. Hārā ceva nayā ca ubhayam suttassa atthaniddhāraṇavasena parito samantato gahitam sabbathā suttesu yojitanti.

“Hārādisamudāyabhūtam nettisaṅkhātam suttam katham saṁvaṇṇetabbam suttam saṁvaṇṇeti”ti vattabbabhāvato vuttam “**vuccati suttam yathāsuttan**”ti. Nettisaṅkhātam saṁvaṇṇanāsuttam saṁvaṇṇetabbasuttānurūpam yathā yena yena desanāhārena vā aññena vā saṁvaṇṇetabbam, tena tena **vuccati** saṁvaṇṇetītī (..0018) attho. Atha vā “nettisaṅkhātam suttam kittakam saṁvaṇṇetabbam suttam saṁvaṇṇeti”ti vattabbabhāvato vuttam “**vuccati suttam yathāsuttan**”ti. Tattha **yathāsuttam** yam yam suttam bhagavatā vuttam, taṁ tam sabbam suttam nettisaṅkhātam suttam **vuccati** vadati assādādīnavadassanavasena saṁvaṇṇetītī. Tena vuttam “nettīnayena hi saṁvaṇṇetum asakkueyyam nāma suttam natthī”ti (netti. aṭṭha. saṅgahavāravaṇṇanā).

“Yam yam bhagavatā desitam suttam nettisamvaṇṇanāya saṁvaṇṇitam, sā saṁvaṇṇetabbā desanā ca viññeyyā, udāhu desitabbañcā”ti vattabbabhāvato “**yā ceva desanā**”tyādimāha. Yā ceva desanā pāli saṁvaṇṇitā, sā ca, tāya desanāya desitam yam dhammajātam, tañca ubhayam vimuttāyatanadesanāsīsena paricayam karontehi ekantena viññeyyam ubhayasseva anupādisesaparinibbānapari-yosānānam sampattīnam hetubhāvato. “Tassa ubhayassa vijānane sādhetabbe sādhetabbassa vijānanassa hetubhūtā katamā anupubbī”ti pucchitabbabhāvato vuttam “**tatrā**”tyādi. Tattha **tatra** vijānane sādhetabbe suttādinavaṇgassa sāsanassa atthapariyesanā atthavicāraṇā hāranayānam **ayam anupubbī** vijānanassa sādhetabbassa hetubhūtā anupubbī nāmāti attho. Atha vā tassa ubhayassa vijānane sādhetabbe suttādinavaṇgassa sāsanassa atthapariyesanāya atthavicāraṇāya ayam anupubbī vijānanassa sādhetabbassa hetubhūtā anupubbī nāmāti. Atha vā vakkhamānāya hāranayānupubbīyā navavidhasuttantapariyesanā vijānanassa hetubhūtāti veditabbā. Tenākāreneva **aṭṭhakathāyam** tidhā vuttāti.

Saṅgahavārassa atthavibhāvanā niṭhitā.

2. Uddesavāra-atthavibhāvanā

1. Evam saṅgahavārena saṅkhepato dassite hārādayo idāni vibhāgena dassetum “**tattha katame soḷasa hārā**”ti-ādidesanā āraddhā (..0019). Atha vā soḷasahārādisamudāyā netti nāma mayā mahākaccānena nidditthāti vuttā, “katame te soḷasa hārā”ti pucchitabbattā vuttam “**tattha soḷasa hārā**”tyādi. Tattha **tatthāti** tesu soḷasahārādīsu. Desanā hāro, vicayo hāro ...pe... sāmāropano hāroti ime soḷasa

hārāti datthabbā.

Tattha sabbasādhāraṇattā hārapadassa vacanattho paṭhamam vattabbo. Kenetthena hārāti? Hariyanti etehīti **hārā**. Etehi samvaṇṇanāvisesehi samvaṇṇiyesu suttageyyādīsu aññāṇasamayavipallāsā hariyanti, iti aññāṇādiharanakāraṇattā “etehī”ti padena niddiṭṭhā samvaṇṇanāvisesā **hārā** nāma, hara-dhātuyā ācariyassa vacibhedasaddo, tamśamuṭṭhpako cittuppādo ca mukhyattho, veneyyānam samvaṇṇetabbasuttassa atthajānanādiññāṇasampayuttacittuppādo kāraṇūpacārattho, tassa upanissayapaccayabhūtānam samvaṇṇanāvisesānam upanissayapaccayasatti phalūpacārattho, iti-saddena sā upanissayapaccayasattiyeva parāmāsiyati. Tamśattisampannā samvaṇṇanāvisesā ḥa-paccayatthā honti. Esa nayo evarūpesu ṭhānesupi. Vitthāro **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 1) vutto eva.

Asādhāraṇato pana desiyati etāyāti **desanā**. Etāya samvaṇṇanāya samvaṇṇetabbasuttattho desiyati samvaṇṇiyati samvaṇṇanānusārena ḥāpiyati, iti ḥāpanakāraṇattā “etāyā”ti padena niddiṭṭhā visesasamvaṇṇanā **desanā** nāma, na pālidesanā, pālidesanāya samvaṇṇetabbasamvaṇṇanābhāvena sahacaraṇato vā desanā. Kiñcāpi aññe hārā desanāpālisaṅkhātassa suttassa atthasamvaṇṇanābhāvato desanāya sahacārino honti, ayam pana hāro yebhuyyena yathārutavaseneva viññāyamānattā pālidesanāya saha caratīti vattabbatā arahati, na tathā pare. Na hi assādādīnavanissaraṇādisandassanalakkhaṇarahitā pālidesanā atthi, ayañca hāro assādādisandassanalakkhaṇoti.

Viciyanti etenāti **vicayo**. Etena samvaṇṇanāvisesena sutte padapañhādayo viciyanti, iti vicāraṇakāraṇattā so samvaṇṇanāviseso (..0020) **vicayo** nāma. Katvatthādhikaraṇatthāpi labbhanti. Samvaṇṇetabbasuttēna padapañhādivicayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **vicayo hāro**.

Yuttāyutti vicāriyati etāyāti **yutti**. Etāya visesasamvaṇṇanāya sabbesam hārānam bhūmigocarānam yuttāyutti vicāriyati, iti vicāraṇakāraṇattā “etāyā”ti padena niddiṭṭhā visesasamvaṇṇanā **yutti** nāma. Idha uttarapadalopo datthabbo, yuttiyā vicāraṇā, vicāraṇiyabhāvena sahacaraṇato vā yutti. Sabbahārānam bhūmigocarānam yuttāyuttivicāraṇalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **yutti hāro**.

Padati pavatteti phalam etenāti **padam**, kāraṇam. Ṭhanti tiṭṭhanti ettha phalāni tadāyattavuttitāyāti **ṭhānam**, kāraṇam. Padañca tam ḥānañcāti **padaṭṭhānam**, āsannakāraṇam. Sutte āgatadhammānam padaṭṭhānam vicāriyati etāyāti **padaṭṭhānā**, visesasamvaṇṇanā, vicāraṇalopova, sutte āgatadhammānam padaṭṭhānānam, tesañca padaṭṭhānānam vicāraṇalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **padaṭṭhāno hāro**.

Sutte avuttāpi samānalakkhaṇā dhammā lakkhiyanti etena samvaṇṇanāvisesennāti **lakkhaṇo**, sutte vuttena dhammena samānalakkhaṇānam dhammānam avuttānampi niddhāraṇalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **lakkhaṇo hāro**.

Sutte dassiyamānā nibbacanādayo cattāropi viyūhīyanti vibhāgena sampiṇḍiyanti ettha, etena vāti **byūho**, catunnam nibbacanādīnam byūho **catubyūho**. Nibbacanādhippāyabyājanānañceva desanānidānassa ca pubbāparena saddhim sandassanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **catubyūho hāro**.

Desanāya gahitadhammena sabhāgā, visabhāgā ca dhammā āvaṭṭiyanti ettha,

etenā vāti **āvatṭo**, desanāya gahitadhammānam sabhāgavisabhāgadhammava-sena āvaṭṭanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **āvatṭo hāro**.

Asādhāraṇāsādhāraṇānam samkilesadhamme, vodānadhamme ca sādhāraṇā-sādhāraṇato, padaṭṭhānato, bhūmito ca vibhajanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **vibhatti hāro**.

Sutte (..0021) niddiṭṭhā dhammā paṭipakkhavasena parivattiyanti iminā, ettha vāti **parivatto**, sutte niddiṭṭhānam dhammānam paṭipakkhato parivattanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **parivattano hāro**.

Sutte vuttassa ekasseva athassa vācakam vividham vacanam ettha samvaṇṇa-nāviseseti vivacanam, vivacanameva **vevacanam**, sutte vutte ekasmim atthe anekariyāyasaddayojanālakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **vevacano hāro**.

Sutte vuttā atthā pakārehi ūpīyanti iminā, ettha vāti **paññatti**, ekekassa dhammassa anekāhi paññattīhi paññāpetabbākāralakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **paññatti hāro**.

Suttāgatā dhammā paṭiccasamuppādādīsu otarīyanti anuppavesiyanti ettha, etena vāti **otaraṇo**, paṭiccasamuppādādimukhehi suttathassa otaraṇalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **otaraṇo hāro**.

Sutte padapadatthapañhārambhā sodhīyanti samādhīyanti ettha, etena vāti **sodhano**, sutte padapadatthapañhārambhānam sodhanalakkhaṇo samvaṇṇanāvi-seso **sodhano hāro**.

Sāmaññavisesabhūtā dhammā vinā vikappena adhiṭṭhīyanti anuppavattiyanti ettha, etena vāti **adhiṭṭhāno**, suttāgatānam dhammānam avikappanavasena sāma-ñnavisesaniddhāraṇalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **adhiṭṭhāno hāro**.

Yo hetu ceva paccayo ca phalam parikaroti abhisāñkaroti, iti so hetu ceva paccayo ca **parikkhāro**, yo samvaṇṇanāviseso tam parikkhāram hetuñceva paccayañca ācikkhati, iti so samvaṇṇanāviseso **parikkhāro** nāma. Sutte āgatadhammānam parikkhārasāñkhāte hetupaccaye niddhāretvā samvaṇṇanālakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **parikkhāro hāro**.

Sutte āgatadhammā padatṭhānādimukhena samāropīyanti ettha, etena vāti **samā-ropano**, sutte āgatadhammānam padatṭhānavevacanabhāvapahānasamāropana-vicāraṇalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **samāropano hāro**. Bhāvasādhanavase-nāpi sabbattha vacanattho vattabboti tassāpi vasena yojetabbanti. Sesam samva-ṇṇanānusārena ūtabbanti.

“Tattha (..0022) katame soṭasa hārā desanā”tyādinā hārasarūpam vuttaṁ, kimaththam “tassānugīti”tyādi vuttanti? Anugītigāthāya sukhaggahaṇattham puna “**tassānugīti desanā vicayo yutti**”tyādi vuttaṁ. Tattha **tassāti** hāruddesassa. **Anugī-tīti** anu pacchā gāyanagāthā. **Pañcadasoti** pañcadasamo. **Soṭasoti** soṭasamo. **Atthato asaṃkiṇṇāti** desanādipadatthato lakkhaṇatthato saṅkarato rahitā. Tena vuttaṁ **aṭṭhakathāyam** “so ca nesam asaṅkarō lakkhaṇāniddese supākaṭo hotī”ti. Sesam samvaṇṇanānusārena ūtabbanti. “Keci hārā kehici hārehi samkiṇṇā viya dissanti, kasmā asaṃkiṇṇāti ūtabban”ti vattabbattā vuttaṁ “**etesāñcevā**”ti-ādi. Tattha **etesāñceva bhavatīti** etesam soṭasannam hārānam yathā yenākārena asa-

ñkaro hoti, tathā asaṅkarākārena bhavati. Ayati pavattati nayavibhattīti **ayā**, vitthārena ayāti **vitthāratayā**, ta-kāro missakadosāpagamatthāya āgato, nayavibhattivisesavacanam. Nayena ñāyena vibhatti **nayavibhatti**, na pañcanayavibhattāhārānam vitthārena pavattā ñāyavibhatti tathā asaṅkarākārena bhavati tasmiṁ asaṁkiṇñāti ñātabbāti adhippāyo.

2. Soḷasa hārā sarūpato vuttā, amhehi ca viññātā, “katame pañca nayā”ti vattabbabhāvato tathā pucchitvā sarūpato uddisitum “**tattha katame pañca nayā**”tyādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana “evam hāre uddisitvā idāni naye uddisitum ‘tattha katame’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 2) vuttam. “Tattha nayanti samkilese, vodāne ca vibhāgato ñāpentīti **nayā**, nīyanti vā tāni ettha, etehi vāti **nayā**”ti-ādinā (netti. aṭṭha. 2) **aṭṭhakathāyam** vitthārena vacanattho vutto. **Nī-dhātuyā** nandiyāvatṭādinyānusārena samkilese, vodāne ca ālambitvā pavatto ñāṇasampayuttacittuppādo mukhyattho, nandiyāvatṭādinayānam upanissaya paccayasatti phalūpacārato gahitā, iti-saddo tam phalūpacārato gahitasattim parāmasi, tam sattisahitā nandiyāvatṭādinayā a-paccayatthā.

Taṇhā-avijjāhi samkilesapakkhassa suttassa, samathavipassanāhi vodānapakkhassa suttassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso (..0023) **nandiyāvatṭo nayo**. Tattha **catusaccanti** taṇhā ca avijjā ca bhavamūlattā samudayasaccam, avasesā tebhūmakā dhammā dukkhasaccam, samathavipassanā maggasaccam, tena

pattabbā asaṅkhatadhātu nirodhasaccanti.

Tīhi avayavehi lobhādīhi saṅkilesapakkhe, tīhi avayavehi alobhādīhi ca vodānapakkhe pukkhalo sobhanoti **tipukkhalo**, akusalamūlehi saṅkilesapakkhassa, kusalamūlehi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **tipukkhalo**.

Sīhassa bhagavato vikkīṭitām ettha nayeti **sīhavikkīṭito**, subhasaññādīhi vipallāsehi sakalasamkilesapakkhassa, saddhindriyādīhi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso **sīhavikkīṭitanayo**.

Atthanayattayadisābhāvena kusalādīdhammānam ālocanām **disālocanām**. Tassa tassa atthanayassa yojanatthām katesu suttassa atthavissajjaneyo vodānādayo, saṅkilesikā ca tassa tassa nayassa disābhūtā dhammā suttato niddhāretvā kathitā, tesām yathāvuttadhammānam citteneva “ayam paṭhamā disā, ayam dutiyā disā”ti-ādinā ālocanām **disālocanām**.

Tathā ālocitānam dhammānam atthanayattayayojane samānayanato aṅkuso viyāti **aṅkuso**, tassa tassa nayassa disābhūtānam kusalādīdhammānam samānayanām **aṅkuso nayo**.

Lañjetīti **lañjako**. Yo nayo suttatthām lañjeti pakāseti, iti lañjanato pakāsanato so nayo lañjako nāma, nayo ca so lañjako cāti **nayalañjako**. Nayalañjako paṭhamo nandiyāvatṭo nāma, nayalañjako dutiyo tipukkhalo nāma, nayalañjako tatiyo sīhavikkīṭito nāmāti yojetabbo.

Uggatānam visesena uggatoti **uttamo**, tam uttamām. **Gatāti** ñātā, matāti attho. “Matā”ti vā pāṭho. Sesamettha vuttanayānusārenapi samvaṇṇanānusārenapi jānitabbanti.

Yathāvuttanayavisesesasaṁvaṇṇanāya (..0024) tīkāyām-

“Samūhādīm upādāya lokasaṅketasiddhā voḥāramattatā **sammatisabhāvo**, pathavīphassādīnam kakkhaṭaphusanādilakkhaṇām **paramathasabhāvo**. Ayañhettha saṅkhepo- yasmim bhinne, itarāpohe vā cittena kate na tathā buddhi, idām **sammatisaccām** yathā ghaṭe, sasambhārajale ca, tabbipariyāyena **paramathasaccan**”ti-

Vacane ghaṭakathala-āpajalakaddamādisaṅkhātaṁ samūhādīm upādāya lokassa pubbe ghaṭakathala-āpajalakaddamādisaṅketasiddhā ghaṭakathala-āpajalakaddamādivohāramattatā **sammatisabhāvo** saṅketavasena avitathattā. Pathavī-ādīnam kakkhaṭādilakkhaṇām, phassādīnam phusanādilakkhaṇām **paramathasabhāvo**. “Yadi evam ghaṭādike abhinne vā āpādike vā anurūpena ūnabhāvena appavattamāne vā sati sammutibhāvo hotu, bhinne vā ūne vā kathām sammutibhāvo bhavyeyya, pathavīphassādīnampi bhijjamānattā, kakkhaṭaphusanādīnañca pathavīphassādīhi anaññattā kathām paramathasabhāvo bhavyeyya, katamena saṅkhepena atthena sammutisabhāvo, paramathasabhāvo ca amhehi jānitabbo”ti vattabbabhāvato “**ayañhettha saṅkhepo**”ti-ādimāha. Tattha **etthāti** etesu sammutisabhāvaparamathasabhāvesu **ayam** nayo vuccamāno **saṅkhepo** attho daṭṭhabbo.

Yasmim ghaṭādike bhinne sati tato ghaṭādito itaro kathalādibhāvo cittena pubbe katena yathā yena kathalādivohārena bhavati, yasmim āpādike sambhārajalādike

ūnabhāvena pavattamāne sati vā tato āpādito itaro kaddamādibhāvo cittena pubbe katena yathā yena kaddamādivohārena bhavati, tathā tena vohārena buddhi kathalādisabhāvajānanām kaddamādisabhāvajānanām bhavati, idam abhinne ghaṭādikam vā bhinne kathalādikam vā anūne āpādikam vā ūne kaddamādikam vā sabbam sammutisaccam hotveva. “Kaddamasmiṁ bhinne, kaddamasmiṁ ūne vā sati itaro sammutisabhāvo”ti pucchitabbabhāvato **“ghaṭe, sambhārajale cā”**ti vuttam.

Sammutisaccasabhāvo (..0025) tumhehi vutto, amhehi ca ñāto, “katamo paramthasaccasabhāvo”ti vattabbabhāvato **“tabbipariyāyena paramatthasaccan”**ti vuttam. Pathavī-ādīnam kakkhaṭādilakkhaṇato itarassa phusanādilakkhaṇassa asambhavato, phassādīnañca phusanādilakkhaṇato itarassa kakkhaṭādilakkhaṇassa asambhavato pathavīphassādīnam lakkhaṭaphusanādilakkhaṇam paramatthasaccam hotvevāti imasmiṁ saṅkhepatthe gahite koci virodho natthīti adhippāyoti.

3. Pañca nayā sarūpato ācariyena uddiṭṭhā, amhehi ca viññātā, “yāni padāni atṭhārasa mūlapadāni uddiṭṭhāni, katamāni tānī”ti pucchitabbattā tāni sarūpato dassetum **“tattha katamāni atṭhārasa mūlapadāni”**tyādimāha. **Atṭhakathāyam** pana “evam nayepi uddisitvā idāni mūlapadāni uddisitum ‘tattha katamāni’ti-ādi āraddhan”ti vuttam. Tattha kusalāni nava padāni, akusalāni nava padāni atṭhārasa mūlapadānīti daṭṭhabbānīti yojanā. Mūlanti patiṭṭhahanti etehi nayā, patiṭṭhānavibhāgā cāti **mūlāni**, padanti patiṭṭhahanti ettha nayā, paṭṭhānavibhāgā, adhigamā cāti **padāni**, vuttappakāraṭṭhena mūlāni ca tāni padāni cāti **mūlapadāni**. Kucchite pāpadhamme salayantīti **kusalāni**, kuse rāgādayo lunantīti **kusalāni**, kusā viya lunantīti **kusalāni**, kusena ñāṇena lātabbāni pavattetabbānīti **kusalāni**. Kusalānam paṭipakkhānīti **akusalāni** a-saddo cettha paṭipakkhatthoti.

Nava padāni kusalāni, nava padāni akusalānīti gaṇanaparicchedato, jātibhedato ca uddiṭṭhāni, “katamāni tānī”ti pucchitabbattā nava padāni akusalāni paccāsattinyāyena sarūpato dassetum **“katamāni nava padāni akusalānī”**ti-ādi vuttam. **Atṭhakathāyam** pana-

“Evam gaṇanaparicchedato, jātibhedato ca mūlapadāni dassetvā idāni sarūpato dassento samkilesapakkhamyeva paṭhamam uddisati ‘taṇhā’ti-ādinā”ti (netti. atṭha. 3)-

Vuttam. Tattha rūpādike khandhe tasati paritasatīti **taṇhā**. Avindiyam kāyaduccari-tādīm vindatīti **avijjā** (..0026), vindiyam kāyasucaritādīm na vindatīti **avijjā**, vijjāya paṭipakkhāti vā **avijjā**. Lubbhanti tenāti **lobho**, lubbhātīti vā **lobho**, lubbhanam vā **lobho**. **Dosamohesupi** eseva nayo. Asubhe rūpakkhandhādike “subhan”ti pavattā saññā **subhasaññā**. Dukkhadukkhādike “sukhan”ti pavattā saññā **sukhasaññā**. Anicce saṅkhāradhamme “niccan”ti pavattā saññā **niccasaññā**. Anattasabhāvesu cakkhādīsu khandhesu “attā”ti pavattā saññā **attasaññā**. Yatthāti yesu padesi sabbo akusalapakkho saṅgaham samosaraṇam gacchati, tāni padāni akusalānīti yojanā. **Saṅgaham** gaṇanam. **Samosaraṇam** samāropanam.

Paccanīkadhamme uddhaccādike nīvaraṇe sameti vūpasameti tadaṅgavikkha-

mbhanavasenāti **samatho**. Sañkhāre aniccādīhi vividhehi ākārehi passatīti **vipassanā**. Lohassa paṭipakkho **alobho**. Dosassa paṭipakkho **adoso**. Mohassa paṭipakkho **amoho**. Etthāpi **a-saddo** paṭipakkhattho, na abhāvatthādikoti adhippāyo. Asubhe rūpakkhandhādike, cakkhādimhi vā “asubhan”ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **asubhasaññā**, visesato kāyānupassanāsatipaṭṭhānam. Dukkhadukkhatādīsu “dukkhan”ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **dukkhasaññā**, visesato vedanānupassanāsatipaṭṭhānam. Anicce khandhādike vipariṇāmadhamme “aniccan”ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **aniccasaññā**, visesato cittānupassanāsatipaṭṭhānam. Anattasabhāve kandhe, cakkhādimhi vā “anattā”ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **anattasaññā**, visesato dhammānupassanāsatipadhānam. Paññāsatīsena hi pavattā ayam desanā. Tena vuttam bhagavatā “kathañca, bhikkhave, satibalam daṭṭhabbam? Catūsu satipaṭṭhānesu, ettha satibalam daṭṭhabban”ti. **Yatthāti** yesu padesu sabbo kusalapakkho saṅgahaṁ samosaraṇam gacchatī, tāni padāni kusalānīti yojanā.

Uddānanti uddhaṁ dānam rakkhaṇam uddānam, saṅgahavacananti attho. Uddāne avutte sati heṭṭhā vuttassa atthassa vippakiṇṭabhāvo dinno viya bhaveyya, tasmā vippakiṇṭabhāvassa nivāraṇatthaṁ uddānanti adhippāyo. **Caturo ca vipallāsāti** subhasukhanicca-attasaññā. Kilesā bhavanti ettha navapadesūti **bhūmī**, kilesānam bhūmīti **kilesabhūmī**, kilesapavattanaṭṭhānāni nava padānīti vuttam hoti.

Caturo (..0027) **satipaṭṭhānāti** asubhadukkha-anicca-anattasaññā. **Indriyabhūmīti** saddhādīnam vimuttiparipācanindriyānam bhūmī pavattanaṭṭhānāni samosaraṇaṭṭhānāni.

Navahi kusalapadehi kusalapakkhā **yujjanti** yojīyanti, **navahi** akusalapadehi akusalapakkhā **yujjanti** yojīyanti. Navahi kusalapadehi saha kusalapakkhā **yujjanti** yujjantā bhavanti, navahi akusalapadehi saha akusalapakkhā **yujjanti** yujjantā bhavantīti uddesavāre vuttāvaseso samvaṇṇanānusārena vijānitabbo.

Iti sattibalānurūpā racitā

Uddesavārassa atthavibhāvanā niṭṭhitā.

3. Niddesavāra-atthavibhāvanā

Soṭasahāraniddesavibhāvanā

4. Hārādīsu samudāyassa nettippakaraṇassa uddeso uddittho, amhehi ca ñāto, “katamo niddeso”ti pucchitabbattā udditthe hārādayo niddisitum “**tattha saṅkhepato nettī**”ti-ādi āraddham. **Aṭṭhakathāyam** pana “evam udditthe hārādayo niddi-

situm ‘tattha saṅkhepato’ti-ādi āraddhan”ti (netti. aṭṭha. 4) vuttaṁ. Tattha **tatthāti** tasmim “tattha katame solasa hārā? Desanā vicayo”ti-ādi-uddesapāṭhe. **Saṅkhepa-**toti samāsato. **Nettīti** nettippakaraṇam. **Kittitāti** kathitā, idāni niddesato kathessā-
mīti vuttaṁ hoti.

1. “Assādādīnavatā, nissaraṇampi ca phalaṁ upāyo ca.

āṇattī ca bhagavato, yoginam desanāhāro”ti.-

Gāthāyaṁ yena saṃvaṇṇanāviseſena ſutte āgatā assādopi **ādīnavatā** ādīnavopī
nissaraṇampi phalampi upāyopi **yoginam** atthāya bhagavato āṇattipi ime dhammā
dassitā saṃvaṇṇitā saṃvaṇṇanāvaseṇa ñāpitā, so saṃvaṇṇanāviseſo **desanāhāro**
nāmāti atthayojanā.

Vacanatthādayo (..0028) **aṭṭhakathāyam** vitthārato vuttāva, tasmā kiñcimatta-
meva kathessāmi. Assādīyateti **assādo**, ko so? Sukham, ſomanassam, iṭṭhāra-
mmaṇabhūtā pañcupādānakkhandhā ca. Assādeti etāyāti vā **assādo**, ko so?
Taṇhā, vipallāsā ca. Vipallāsavaseṇa hi ekacce sattā aniṭṭhampi ārammaṇam iṭṭhā-
kārena assādenti.

Ābhusam kammena dīnam dukkhādi hutvā vāti pavattatīti **ādīnavo**, dukkhādi.
Atha vā ativiya ādīnam kapaṇam hutvā vāti pavattatīti **ādīnavo**, kapaṇamanusso,
tathābhāvā ca tebhūmakā dhammā aniccatādiyogato.

Nissarati etenāti **nissaraṇam**, ariyamaggo.

Nissaratīti vā **nissaraṇam**, nibbānam. Pi-saddo sampiṇḍanattho. Nissaraṇabhedo **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 4 hārasaṅkhepa) bahudhā vuttova.

Phalati pavattatīti **phalam**, desanāya phalam. Yadipi desanā phalanippahādikā na hoti, tathāpi bhagavato dhammadesanaṁ sutvā puññasambhārā sambhavanti, puññasambhārahetuto phalam pavattam, tasmā desanāya phalam nāmāti. Katamāṁ taṁ? Devamanussesu āyuvanṇasukhabalayasaparivāra-adhipateyya-upadhisampatticakkavattisiridevaraja-siricatusampatticakkasīlasamādhisampadā vijjābhiññā paṭisambhidā sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhiyo.

Paccayasāmaggim upagantvā ayati pavattati phalam etenāti **upāyo**, ko so? Ariyamaggassa pubbabhāgapatiṭpadā. Purimā paṭipadā hi pacchimāya paṭipadāya adhigamūpāyo, paramparāya magganibbānādhigamassa ca upāyo. Keci “maggopi upāyo”ti vadanti, tesam matena nibbānameva nissaraṇanti vuttam siyā. “Te pahāya tare oghanti idam nissaraṇan”ti (netti. 5) pana ariyamaggassa nissaraṇabhāvam vakkhati, tasmā kesañci vādo na gahetabbo.

Āṇattīti āṇārahassa bhagavato veneyyānam hitasiddhiyā “evam sammāpaṭipattiṁ paṭipajjāhi, micchāpaṭipattiṁ mā paṭipajjāhi”ti vidhānam āṇāṭhapanam āṇatti nāma.

Yujjanti (..0029) payujjanti catusaccakammaṭhānabhāvanāsūti **yogino**, veneyyā, tesam yoginam atthāyāti vacanasesam nīharitvā yojanā kātabbā. Sutte āgatānam sabbesam assādādīnam ekadesāgatānampi nīharitvā sabbesam vibhajanasamvāṇīnanāviseso desanāhāroti niddesato gahetabbo, so ca vibhajanākāro desanāhāravibhānge (netti. 5) āgamissatīti idha na dassitoti.

Desanāhāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo vicayahāraniddeso”ti pucchitabbattā-

2. “Yaṁ pucchitañca vissajjitañca, suttassa yā ca anugīti.

suttassa yo pavicyo, hāro vicayoti niddiṭṭho”ti.–

Gāthā vuttā. Tattha suttassa **yaṁ pucchitañca** yā pucchā vicayamānā ca suttassa **yaṁ vissajjitañca** yā vissajjanā vicayamānā ca suttassa **yo** padādivicayo, assādādivicayo ca atthi, te vuttappakārā vicayamānā pucchādayo yena samvaṇṇanāvisesena viciyanti, so samvaṇṇanāviseso vicayo hāroti niddiṭṭhoti atthayojanā kātabbā.

Pucchīyate **pucchitam**. Vissajjīyate **vissajjianti** bhāvasādhanattho daṭṭhabbo, na kammasādhanattho. Tena vuttam **ṭīkāyam** “bhāvatthe toti āha- ‘vissajjianti vissajjanā’”ti.

“**Suttassā**”ti niyamitattā samvaṇṇanāvasena aṭṭhakathāyam āgataṁ na gahetabbanti daṭṭhabbam. So vicayo hāro **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 4 hārasaṅkhepa) vuttova. Katham?-

“Ayam pucchā adiṭṭhajotanā diṭṭhasamsandanā vimaticchedanā anumati-pucchā kathetukamyatāpucchā sattādhiṭṭhānā dhammādhiṭṭhānā ekādhiṭṭhānā anekādhiṭṭhānā sammutivisayā paramatthavisayā atītavisayā anāgatavisayā paccuppannavisayā”ti-ādinā **pucchāvicayo** veditabbo. “Idam vissajjanam ekam-sabyākaraṇam vibhajjabyākaraṇam paṭipucchābyākaraṇam ṭhapanam sāva-sesam niravasesam sa-uttaram (..0030) niruttaram lokiyaṁ lokuttaran”ti-ādinā

vissajjanavicayo.

“Ayam pucchā iminā sameti, etena na sametī”ti pucchitattham ānetvā, vicayo pubbenāparam saṃsanditvā ca vicayo **pubbāparavicayo**. “Ayam anugīti vutta-thasaṅgahā avuttatthasaṅgahā tadubhayathasaṅgahā kusalatthasaṅgahā aku-salatthasaṅgahā”ti-ādinā **anugītivicayo**. Assādādīsu sukhavedanāya “iṭṭhāra-mmaṇānubhavanalakkhaṇā”ti-ādinā, taṇhāya “ārammaṇaggahaṇalakkhaṇā”-ti-ādinā, vipallāsānam “viparītaggahaṇalakkhaṇā”ti-ādinā, avasīṭṭhānam tebhū-makadhammānam “yathāsakalakkhaṇā”ti-ādinā sabbesañca dvāvīsatiyā tikesu, dvācattālīsādhike ca dukasate labbhamānapadavasena tamtaṃ-assādatthavise-saniddhāraṇam **assādavicayo**.

Dukkhavedanāya “aniṭṭhānubhavanalakkhaṇā”ti-ādinā, dukkhasaccānam “paṭisandhilakkhaṇā”ti-ādinā, aniccatādīnam ādi-antavantatāya aniccantikatāya ca “aniccā”ti-ādinā sabbesañca lokiyadhammānam samkilesabhāgīyahānabhā-gyatādivasena ādīnavavuttiyā okāraniddhāraṇena **ādīnavavicayo**. Nissaraṇapade ariyamaggassa āgamanato kāyānupassanādipubbabhbāgapatiṭipadāvibhā-gavisesaniddhāraṇavasena, nibbānassa yathāvuttpariyāyavibhāgavisesanidhāraṇavasenāti evam **nissaraṇavicayo**. Phalādīnam tamtaṃsuttadesanāya sādhetabbaphalassa tadupāyassa tattha tattha suttavidhivacanassa ca vibhāgā-niddhāraṇavasena **vicayo** veditabbo. Evam padapucchāvissajjanapucchāpubbā-parānugītīnam, assādādīnañca visesaniddhāraṇavaseneva vicayalakkhaṇo “vicayo hāro”ti veditabboti-

Evam vuttova.

Vissajjanaviseso pana **ṭīkāyam** vutto. Katham?-

“Cakkhu aniccan”ti puṭṭhe “āma, cakkhu aniccamēvā”ti ekantato vissajjanam **ekamṣabyākaraṇam**, “aññindriyam bhāvetabbam, sacchikātabbañcā”ti (..0031) puṭṭhe “maggapariyāpannam bhāvetabbam, phalapariyāpannam sacchikātabba-n”ti vibhajitvā vissajjanam **vibhajjabyākaraṇam**, “aññindriyam kusalan”ti puṭṭhe “kim anavajjaṭho kusalattho, udāhu sukhavipākaṭho”ti paṭipucchitvā vissajjanam **paṭipucchābyākaraṇam**, “sassato attā, asassato vā”ti vutte “abyākatame-tan”ti-ādinā avissajjanam **ṭhapanam**, “kim panete ‘kusalā’ti vā ‘dhammā’ti vā ekatthā, udāhu nānatthā”ti idam pucchanam **sāvasesam**. Vissajjanassa pana sāvasesato veneyyajjhāsayavasena desanāyam veditabbā. Apāṭihīrakam **sa-uttaram** sappāṭihīrakam **niruttaram**, sesam vicayahāraniddese suviññeyyame-vāti-

Vuttova. Samvaṇṇanāsu vutto attho anākulo pākaṭo yatipotehi viññāto, so sabbattha amhehi na vibhattoti daṭṭhabbo.

Vicayahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo yuttihāraniddeso”ti pucchitabbattā-

3. “Sabbesam hārānam, yā bhūmī yo ca gocaro tesam.

yuttāyuttaparikkhā, hāro yuttīti niddiṭṭho”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **sabbesam** soḷasannam hārānam **yā bhūmī** pavattanaṭṭhāna-bhūtam byañjanam, **yo gocaro** suttattho ca atthi, **tesam** bhūmisaṅkhātabyañjana-

gocarasaṅkhātasuttatthānam yā yuttāyuttaparikkhā yuttāyuttinam vicāraṇā samvaṇṇanā kata, so yutti-ayuttiparikkhāvicāraṇasaṅkhāto samvaṇṇanāviseso “yutti hāro”ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

Tesaṁ hārānam bhūmibhūtassa sutte āgatassa byañjanassa yuttibhāvo duvidho sabhāvaniruttibhāvo, adhippetatthavācakabhāvo ca. Gocarabhūtassa pana sutte āgatassa yuttibhāvo suttavinayadhammatāhi avilomanam. Ayuttibhāvo vuttavipariyāyena gahetabbo.

Yuttihāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo padaṭṭhānahāraniddeso”ti pucchitabbattā-

4. “Dhammam (..0032) deseti jino, tassa ca dhammassa yaṁ padaṭṭhānam.
iti yāva sabbadhammā, eso hāro padaṭṭhāno”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **dhammanti** yaṁ kiñci kusalādidhammadam sutte jino deseti, **tassa** sutte jinena desitassa kusalādidhammadassa yañca padaṭṭhānam niddhārettabbam, tam tam padaṭṭhānañcāti evam vuttanayena **yāva** yattakā sabbe dhammā sutte jinena desitā, tattakānam sabbesam dhammānam yañca padaṭṭhānam niddhārettabbam, tassa ca padaṭṭhānassa yañca padaṭṭhānam niddhārettabbam, tam tam padaṭṭhānañca, iti evam vuttanayena **yāva** yattakā **sabbe** padaṭṭhānadhāmmā niddhārettabbāva, tattakāni sabbāni dhammapadaṭṭhānāni yathānurūpam niddhāretvā yena samvaṇṇanāvisesena kathitāni, eso samvaṇṇanāviseso “padaṭṭhāno hāro”ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

Sutte desitakusaladhammadassa yonisomanasikārasaddhammassavanasappurisūpanissayādi padaṭṭhānam, sutte desita-akusaladhammadassa ayonisomanasikāra-asaddhammassavana-asappurisūpanissayādi padaṭṭhānam, abyākatassa dhammassa yathārahām kusalākusalābyākatā padaṭṭhānanti-ādinā niddhāretabbanti.

Padaṭṭhānahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo lakkhaṇahāraniddeso”ti pucchitabbattā-

5. “Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekaLakkhaṇā keci.
vuttā bhavanti sabbe, so hāro lakkhaṇo nāmā”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **ekadhamme** sutte bhagavatā vuttamhi, atṭhakathāyaṁ niddhārite vā sati tena dhammena ye keci **dhammā** ekaLakkhaṇā bhavanti, sabbe te dhammā sutte sarūpato avuttāpi samānalakkhaṇatāya samvaṇṇetabbabhāvena ānetvā yena samvaṇṇanāvisesena vuttā bhavanti, so samvaṇṇanāviseso “lakkhaṇo nāma hāro”ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

Ekam samānam lakkhaṇam etesanti **ekaLakkhaṇā**, samānalakkhaṇā, sahacāritāya vā samānakiccatāya vā samānahetutāya vā samānaphalatāya vā samānārammaṇatāya vā avuttāpi niddhāritāti. Katham (..0033)?- “Nānattakāyānānattasaññino (dī. ni. 3.341, 357, 359; a. ni. 9.24), nānattasaññānam amanasikārā”ti-ādīsu **sahacāritāya** saññāya sahagatā dhammā niddhāritā. “Dadam mittāni ganthati”ti-ādīsu (sam. ni. 1.246; su. ni. 189) **saṁnakiccatā**, piyavacana-athacariyā samānatthatāpi niddhāritā, “phassapaccayā vedanā”ti-ādīsu (ma. ni. 3.126; sam. ni. 2.1; mahāva. 1; vibha. 225; udā. 1; netti. 24) **saṁnahetutāya** saññādayopi niddhāritā,

“avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādīsu (ma. ni. 3.126; saṃ. ni. 2.1; mahāva. 1; vibha. 225; udā. 1; netti. 24) **saṃānaphalatāya** taṇhupādānādayopi niddhāritā, “rūpam assādeti abhinandati, tam ārabbha rāgo uppajjati”ti-ādīsu (paṭṭhā. 1.1.424) **saṃānārammaṇatāya** tam sampayuttā vedanādayopi niddhāritā, niddhāretvā vattabbāti atthoti. Vitthāro **vibhañgavāre** (netti. 23) āgamissati.

Lakkhaṇo hāro niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo catubyūho hāro”ti pucchita-
bbattā-

6. “Neruttamadhippāyo, byañjanamatha desanānidānañca;

pubbāparānusandhī, eso hāro catubyūho”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **neruttam** suttapadanibbacanañca buddhānam tassa tassa suttassa desakānam, sāvakānam vā **adhippāyo** ca atthabyañjanena byañjanamu-khena **desanānidānañca** pubbāparena anusandhi ca ete niruttādayo yena samva-nānavisesena vibhāvīyanti, eso samvaññānaviseso “catubyūho hāro”ti niddittho. Desanāpavattinimittam desakassa ajjhāsayādi **desanānidānam** nāma. Catubyūha-hārassa buhuvisayattā **vibhañge** (netti. 25 ādayo) lakkhañasampattim katvā katha-yissāma.

Catubyūhāraniddeso niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo āvatthāhāraniddeso”-ti pucchitabbattā-

7. “Ekamhi padaññhāne, pariyesati sesakam padaññhānam;
āvatthati pañipakkhe, āvattho nāma so hāro”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha parakkamadhātu-ādīnam **padaññhāne ekamhi** ārambhadhātu-ā-dike desanāruñhe sati visabhāgatāya vā sesakam padaññhānam pariyesati (..0034), desanāya sarūpato aggahañena vā sesakam padaññhānam pariyesati, yena samvaññānavisesena pariyesitvā yojento desanam pamādādīnam padaññhāna-bhūte kosajjādike **pañipakkhe āvatthati** āvatthāpeti, so samvaññānaviseso “āvattho hāro nāmā”ti nidditthoti atthayojanā.

“**Pañipakkhe**”ti idam nidassanamattam, sesepi sabhāge āvatthanato. Na hi āra-mbhadhātu-ādike desanāruñhe sati tappañipakkhe kosajjādikeyeva desanam āvattheti, atha kho avasesavīriyārambhādikepi desanam āvatthetī.

Āvatthāhāraniddeso niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo vibhattihāraniddeso”ti pucchitabbattā-

8. “Dhammañca padaññhānam, bhūmiñca vibhajate ayam hāro.
sādhārañe asādhārañe ca neyyo vibhatti”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha kusalādivasena anekavidham sabhāva **dhammañca** dānasilā-dipadaññhānañca “dassanabhūmi bhāvanābhūmi”ti evamādikam **bhūmiñca** sādhārañe ca asādhārañe ca yena samvaññānavisesena vibhajate, so samvaññānavi-seso “vibhatti hāro”ti neyyoti atthayojanā.

“Imasmim sutte vuttā kusalā vāsanābhāgīyā, imasmim sutte vuttā kusalā nibbe-dhabhāgīyā”tyādinā, “imasmim sutte vuttā akusalā kilesabhāgīyā”tyādinā dhammañca, “idam sīlam imassa mahaggatavisesassa padaññhānam, idam sīlam idam jhānam imassa lokuttarassa padaññhānan”tyādinā padaññhānañca, “dassana-pahātabbassa puthujjano bhūmi, bhāvanāpahātabbassa sotāpannādayo bhūmi”-tyādinā bhūmiñca, “kāmarāgabyāpādā puthujjanasotāpannānam sādhārañā”tyā-dinā sādhārañe ca, “kāmarāgabyāpādā anāgāmi-arahantānam asādhārañā”tyā-dinā asādhārañe ca yena vibhajati, so vibhatti hāro nāmāti-ādinā (netti. 33-34) vitthāretvā vibhajanākāro gahetabbo.

Vibhattihāraniddeso (..0035) niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo parivattanahā-raniddeso”ti pucchitabbattā-

9. “Kusalākusale dhamme, nidditthe bhāvite pahīne ca.
parivattati pañipakkhe, hāro parivattano nāmā”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha sutte **bhāvite** bhāvitabbe **kusale** anavajjadhamme **nidditthe** kathite, samvaṇṇite vā **pahīne** pahātabbe **akusale** sāvajjadhamme **nidditthe** kathite, samvaṇṇite vā tesam dhammānam **paṭipakkhe** viparītadhamme yena samvaṇṇanāvisesena **parivattati** parivatteti, so samvaṇṇanāviseso “parivattano hāro nāmā”ti veditabboti atthayojanā.

“Sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjīṇṇā bhavatī”ti-ādinā ca “yassa vā pāṇītipātā paṭiviratassa pāṇītipāto pahīno”ti-ādinā ca “bhuñjitabbā kāmā ...pe... kāmehi veramaṇī tesam adhammo”ti-ādinā ca paṭipakkhe parivattanabhāvam **vibhaṅgavāre** (netti. 35 ādayo) vakkhatīti na vitthāritā.

Parivattanahāraniddeso niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo vevacanahāraniddeso”ti pucchitabbattā-

10. “Vevacanāni bahūni tu, sutte vuttāni ekadhammassa.

yo jānāti suttavidū, vevacano nāma so hāro”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **ekadhammassa** padatthassa sutte **vuttāni tu** vuttāni eva, **bahūni tu** bahūni eva vevacanāni yena samvaṇṇanāvisesena yo suttavidū jānāti, jānitvā ekasmiṃyeva padatthe yojeti, tassa suttaviduno so samvaṇṇanāviseso “vevacano nāma hāro”ti nidditthoti atthayojanā.

Ettha ca yo so-saddā asamānatthā ca hontīti “yo suttavidū”ti vatvā “so samvaṇṇanāviseso”ti vuttanti. **“Bhagavā”**ti padassa (..0036) ekasmiṃyeva atthe bhagavati “araham sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno sugato lokavidū anuttaro purisadammasārathi satthā devamanussānam buddho bhagavā, phalanipphatti-gato vesārajjappatto adhigatapaṭisambhido catuyogavippahīno agatigamanavīti-vatto uddhaṭasallo niruṭhavaṇo madditakanṭako nibbāpitapariyuṭṭhāno bandhanā-tīto ganthaviniveṭhano ajjhāsayavītvatto bhinnandhakāro cakkhumā lokadhammasamatikkanto anurodhavirodhavippayutto iṭṭhāniṭṭhesu dhammesu asaṅkhepago bandhanātivatto ṭhapitasaṅgāmo abhikkantataro ukkādharo ālokakaro pajotakaro tamonudo raṇañjaho aparimāṇavaṇṇo appameyyavaṇṇo asaṅkheyavaṇṇo ābhāṅkaro pabhaṅkaro dhammobhāsapajjotakaro”ti (netti. 38) evamādīni bahūni vevacanāni yojitāni. Vitthāro **vibhaṅgavāre** (netti. 37 ādayo) āgamissati.

Vevacanahāraniddeso niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo paññattihāraniddeso”-ti pucchitabbattā-

11. “Ekam bhagavā dhammam, paññattīhi vividhāhi deseti.

so ākāro ñeyyo, paññattī nāma so hāro”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha bhagavā **ekam** khandhādidhammadam **vividhāhi** nikkhepappa-bhavapaññattādīhi paññattīhi yena paññāpetabbākārena deseti, so paññāpetabbā-kāro yena samvaṇṇanāvisesena vibhāvito, so samvaṇṇanāviseso “paññatti hāro nāmā”ti ñeyyoti atthayojanā.

Tattha **vividhāhi paññattīhi** nikkhepapaññattipabhavapaññattipariññāpaññattipa-hānapaññatti- bhāvanāpaññattisacchikiriyāpaññattinirodhapaññattinibbidāpaññattīti evamādipapaññattīhi ekapadatthasseva paññāpetabbākāravibhāvanālakkhaṇo samvaṇṇanāviseso paññatti hāro nāmāti.

Tattha “idaṁ dukkhan”ti ayam paññatti pañcannam khandhānam, channam

dhātūnam, aṭṭhārasannam dhātūnam, dvādasannam āyatanānam, dasannam indriyānam **nikkhepapaññatti**.

“Kabalīkare ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo, atthi nandī, atthi taṇhā, patitṭhitam tattha viññānam viruṭham. Yattha patitṭhitam viññānam viruṭham, atthi tattha (..0037) nāmarūpassa avakkanti. Yattha atthi nāmarūpassa avakkanti, atthi tattha saṅkhārānam vuddhi”ti (sam. ni. 2.64; kathā. 296) evamādi **pabhavapaññatti** dukkhassa ca samudayassa cāti.

“Kabalīkare ce, bhikkhave, āhāre natthi rāgo, natthi nandī, natthi taṇhā”ti (sam. ni. 2.64; kathā. 296) evamādi **pariññāpaññatti** dukkhassa, “**pahānapaññatti** samudayassa, **bhāvanāpaññatti** maggassa, **sacchikiryāpaññatti** nirodhassā”ti ca “nikkhepapaññatti sutamayiyā paññāya, sacchikiryāpaññatti anaññātaññassāmītindriyassa, pavattanāpaññatti dhammadakkassā”ti evamādivitthāro **vibhaṅge** (netti. 39 ādayo) āgamissatīti.

Paṇṇattihāraniddeso niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo otaraṇahāraniddeso”ti pucchitabbattā-

12. “Yo ca paṭiccuppādo, indriyakhandhā ca dhātu-āyatanā.

etehi otarati yo, otaraṇo nāma so hāro”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha yo paṭiccasamuppādo ca ye indriyakhandhā ca yāni dhātu-āyatanāni ca yena samvaṇṇanāvisesena niddhāritāni, etehi paṭiccasamuppādāndriyakhandhadhātāyatanehi, sutte āgatapadatthamukhena niddhāriyamānehi ca yo samvaṇṇanāvise **otarati** ogāhati paṭiccasamuppādādike tattha vācakavasena, tattha ñāpakavasena vā anupavisati, so samvaṇṇanāvise otaraṇo hāro nāmāti athayojanā.

Tattha **indriyakhandhāti** indriyāni ca khandhā cāti indriyakhandhā. **Dhātu-āyata-** **nāti** dhātuyo ca āyatanāni ca dhātu-āyatanā. Katham otaraṇo? “Uddham adho sabbadhi vippamutto”ti-ādi (netti. 42) pāṭho.

Uddhanti rūpadhātu ca arūpadhātu ca. **Adhoti** kāmadhātu. **Sabbadhi** vippamu-
ttoti tedhātuke ayam asekkhāvimutti. Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni, ayam indriyehi otaraṇā.

Tāniyeva (..0038) asekkhāni pañcindriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho ...pe... dukkhakkhandhassa nirodho hoti, ayam paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhandhena, ayam khandhehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusāṅgahitā, ayam dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yam āyatanam anāsavam, no ca bhavaṅgam, ayam āyatanehi otaraṇāti evamādīhi **vibhaṅge** (netti. 42 ādayo) āgamissatīti.

Otaraṇahāraniddeso niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo sodhanahāraniddeso”-ti pucchitabbattā-

13. “Vissajjitamhi pañhe, gāthāyam pucchitā yamārabba.

suddhāsuddhaparikkhā, hāro so sodhano nāmā”ti.

Gāthā vuttā. Tattha tissam **gāthāyam** āruhe **pañhe** nātumicchite atthe bhagavatā vissajjanagāthāyam vissajjitatamhi **yam** suttattham **ārabbha** adhikicca sā gāthā **pucchitā** pucchanatthāya ṭhapitā, tassa suttatthassa yena samvaṇṇanāvisesena **suddhāsuddhāparikkhā** vicāraṇā bhave, so samvaṇṇanāviseso sodhano hāro nāmāti athayojanā.

Kathaṁ? “Avijjāya nivuto loko”ti padam sodhitam, ārambho na sodhito. “Vivicchā pamādā nappakāsatī”ti padam sodhitam, ārambho na sodhito. “Jappābhilepanam brūmī”ti padam sodhitam, ārambho na sodhito. “Dukkhamassa mahabbayan”ti padañca sodhitam, ārambho ca sodhitoti. Evam padādīnam sodhitāsodhitabhāvavīcāro hāro sodhano nāma. Vitthārato pana **vibhaṅge** (netti. 45 ādayo) āgamissatī.

Sodhanahāraniddeso (..0039) niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo adhiṭṭhānahāraniddeso”ti pucchitabbattā-

14. “Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā.

te na vikappayitabbā, eso hāro adhiṭṭhāno”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **ye** dukkhasaccādayo **dhammā ekattatāya** sāmaññenapi ca **vemattatāya** visesenapi niddiṭṭhā, yena samvaṇṇanāvisesena niddiṭṭhā dukkhasaccādayo dhammā **na vikappayitabbā** sāmaññavisesakappanāya vohārabhāvena anavaṭṭhānato, kāladisāviseśādīnam viya apekkhāsiddhito ca, eso samvaṇṇanāvisešo adhiṭṭhāno hāroti athayojanā.

Tattha **ekattatāyāti** ekassa samānassa bhāvo **ekattam**, ekattameva **ekattatā**, tāya. **Eka**saddo cettha samānathavācako, na saṅkhyāvācakoti. **Vemattatāyāti** visiṭṭhā mattā **vimattā**, vimattā eva **vemattam**, vemattassa bhāvo **vemattatā**, tāya. Yathā hi “ajja sve”ti vuccamānā kālavisesā anavaṭṭhitā bhavanti, “purimā disā, pacchimā disā”ti vuccamānā disāviseśā, evam sāmaññaviseśā ca attassa sabhāvāti. Tathā hi “idaṁ dukkhan”ti vuccamānam jāti-ādim apekkhāya sāmaññam samānampi saccāpekkhāya viseso hoti. Esa nayo samudayasaccādīsupīti. “Dukkhan”ti ekattatā. “Jāti dukkhā, jarā dukkhā, maraṇam dukkhan”ti evamādi vemattatā. “Dukkhasamudayo”ti ekattatā, “taṇhā ponobhavikā nandīrāgasahagatā”ti evamādi vemattatāti evamādi vitthārō **vibhaṅge** (netti. 46 ādayo) āgamissatī.

Adhiṭṭhānahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo parikkhārahāraniddeso”ti pucchitabbattā-

15. “Ye dhammā yam dhammaṁ, janayantippaccayā paramparato.

hetumavakadḍhayitvā, eso hāro parikkhāro”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha avijjādikā **ye** paccaya**dhammā** saṅkhārādikam **yam** phala-dhammaṁ **paccayā** sahajātapaccayena **paramparato** paramparapaccayabhāvena janayanti, tassa saṅkhārādiphalassa paccayam parikkhārabhūtam purimuppannam avijjādikam asādhāraṇam (..0040) janakam **hetum**, ayonisomanasikārādikam sādhāraṇam paccaya**hetuñca** **avakadḍhayitvā** suttato niddhāretvā yo samvaṇṇanāvisešo parikkhārasamvaṇṇanābhāvena pavatto, eso samvaṇṇanāvisešo parikkhāro hāro nāmāti athayojanā. Avijjādayo hi avijjādīnam asādhāraṇa-

hetū bhavanti, ayonisomanasikārādayo sādhāraṇapaccayā. Tenāha- “asādhāraṇalakkhaṇo hetu, sādhāraṇalakkhaṇo paccayo”ti, “avijjā avijjāya hetu, ayonisomanasikāro paccayo”ti-ādikam (netti. 49) vibhaṅgavacanañca.

Parikkhārahāraniddeso niddittho, amhehi ca ñāto, “katamo samāropanahārani-ddeso”ti pucchitabbattā-

16. “Ye dhammā yamīlā, ye cekatthā pakāsitā muninā.

te samāropayitabbā, esa samāropano hāro”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **ye sīlādayo dhammā yamīlā** yesam samādhi-ādīnam mūlā, te sīlādayo dhammā tesam samādhi-ādīnam padaṭṭhānabhāvena samvaṇṇanāvisesena samāropayitabbā, ye ca rāgavirāgacetovimuttisekkhaphalakāmadhātusamatikkamanādisaddā anāgāmiphalatthatāya **ekatthā** samānatthāti buddhamuninā pakāsitā, te rāga ...pe... tikkamanādisaddā aññamaññavevacanabhāvena samāropayitabbā, eso samvaṇṇanāviseso samāropano hāro nāmāti athayojanā.

Ettha ca sīlādikkhandhātayassa pariyāyantaravibhāvanāpāripūri kathitā, bhāvanāpāripūri ca pahātabbassa pahānena hotīti bhāvanāsamāropanapahānasamāropanāpi dassitāti catubbidho samāropano padaṭṭhānasamāropano, vevacanasamāropano, bhāvanāsamāropano, pahānasamāropanoti.

Tattha kāyikasucaritam, vācasikasucaritañca sīlakkhandho, manosucarite anabijjhā, abyāpādo ca samādhikkhandho, sammādiṭṭhi paññākkhandho. Sīlakkhandho samādhikkhandhassa padaṭṭhānam, samādhikkhandho paññākkhandhassa padaṭṭhānam. Sīlakkhandho, samādhikkhandho ca samathassa padaṭṭhānam, paññākkhandho (..0041) vipassanāya padaṭṭhānam. Samatho rāgavirāgacetovimuttiyā padaṭṭhānam, vipassanā avijjāvirāgapāññāvimuttiyā padaṭṭhānanti evamādi **padaṭṭhānasamāropano**. Rāgavirāgā cetovimutti sekkhaphalam, avijjāvirāgā paññāvimutti asekkhaphalam, idam vevacanam. Rāgavirāgā cetovimutti anāgāmiphalam, avijjāvirāgā paññāvimutti aggaphalam arahattam, idam vevacanam. Rāgavirāgā cetovimutti kāmadhātusamatikkamanam, avijjāvirāgā cetovimutti tedhātusamatikkamanam, idam vevacanam. Paññindriyam, paññābalam, adhipaññāsikkhā, paññākkhandhoti evamādi vevacananti evamādi **vevacanasamāropano**. Kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūrim gacchanti, catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūrim gacchanti, catūsu sammappadhānesu bhāviyamānesu cattāro idhipādā bhāvanāpāripūrim gacchantīti evamādi **bhāvanāsamāropano**. Kāye kāyānupassī viharanto asubhe “subhan”ti vipallāsam pajahati, kabalīkāro cassāhāro pariññam gacchatīti, kāmupādānenā ca anupādāno bhavati, kāmayogena ca visamyutto bhavati, abhijjhākāyaganthena ca vippayujjati, kāmāsavēna ca anāsavō bhavati, kāmoghañca uttiṇño bhavati, rāgasallena ca visallo bhavati, rūpūpikā cassā viññāṇaṭṭhitī pariññam gacchatīti, rūpadhātuyaṁ cassā rāgo pahīno bhavati, na ca chandāgatīm gacchatīti, vedanāsūti evamādi **pahānasamāropanoti** evamādi samāropano hāro niyuttoti.

Iti sattibalānurūpā racitā.

Soḷasahāraniddesavibhāvanā niṭhitā.

Nayaniddesavibhāvanā

17. Hāraniddesā niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, “katame nayaniddesā”ti pucchitabbattā “**taṇhañcā**”ti-ādi vuttam. Atha vā evam uddesakkameneva hāre niddisitvā idāni naye niddisitum “**taṇhañcā**”ti-ādi vuttam. Tattha yo saṃvanṇanāviseso sutte āgatam **taṇhañca avijjañca** atthato niddhāraṇavasena gahitam taṇhañca avijjañca saṃkilesapakkham neti, sutte āgatena (..0042) samathena, sutte āgatāya vipassanāya atthato niddhāraṇavasena vā gahitena samathena, gahitāya vipassanāya vodānapakkham neti, nayanto ca saccehi yojetvā neti, ayam saṃvanṇanāviseso so nandiyāvatṭo nayo nāmāti atthayojanā.

Ettha ca atthanayassa bhūmi, saṃvanṇanā ca gāthāyam “nayo”ti vuttā, tasmā “saṃvanṇanāviseso”ti vuttam. Na hi atthanayo saṃvanṇanā, catusaccapaṭive-dhassa anurūpo pubbabhāge anugāhaṇanayo atthanayova. Tassa pana atthanayassa yā saṃvanṇanā ugghaṭitaññu-ādīnam vasena taṇhādimukhena nayabhūmiracanā pavattā, tassa saṃvanṇanāva nayavohāro katoti vitthārato **hārasampāte** (netti. 78-79) āgamissati.

Nandiyāvatṭanayaniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo tipukkhalanayani-ddeso”ti pucchitabbattā-

18. “Yo akusale samūlehi, neti kusale ca kusalamūlehi.

bhūtam tathaṃ avitatham, tipukkhalam tam nayaṃ āhū”ti.-

Gāthā vuttā. Tattha **yo** saṃvanṇanāviseso akusale **samūlehi** attano akusalassa tīhi lobhādīhi mūlehi saṃkilesapakkham neti, kusale ca **kusalamūlehi** tīhi alobhādīhi vodānapakkham neti, nayanto ca **bhūtam** kusalākusalam neti, na abhūtam māyāmarīci-ādayo viya, **tatham** kusalākusalam neti, na ghaṭādayo viya sammutisaccamattam, **avitatham** kusalākusalam neti, na vitatham. Kusalākusalānam sabhāvato vijjamānattā **bhūtā** paramatthasaccattā **tathā**, akusalassa iṭṭhavipākatābhāvato, kusalassa ca anīṭṭhavipākatābhāvato vipāke sati avisamvādakattā **avitathā** bhavanti, kusalākusalā hi etesam tiṇṇam “bhūtam, tathaṃ, avitathā”ti padānam kusalākusalavisesanatā daṭṭhabbā.

Atha vā akusalamūlehi akusalāni, kusalamūlehi ca kusalāni nayanto ayam nayo bhūtam tathaṃ avitatham neti cattāri saccāni niddhāretvā (..0043) yojeti. Dukkhādīni hi bādhakādibhāvato aññathābhāvābhāvena **bhūtāni**, saccasabhāvattā **tathāni**, avisamvādanato **avitathāni**. Vuttañhetam bhagavatā- “cattārimāni, bhikkhave, tathāni avitathāni anaññathāni”ti sam. ni. 5.1090; paṭi. ma. 2.8). Akusalādisutta-tthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇam tam saṃvanṇanāvisesam tipukkhalam nayanti āhūti atthayojanā.

Tattha tīhi hetūhi pukkhalo sobhanoti **tipukkhalo** akusalādiko atthanayo saṃva-

ηηνाविसेति थानुपारातो तिपुक्खलानयो नामाति. Vitthāro pana **हारासंपाते** (netti. 87-88) आगमिषती.

Tipukkhalanayaniddeso niddittho, amhehi ca नातो, “कतमो सिहविक्किलितनायानिद्देशो”ति पुच्छिताब्दता-

19. “यो नेति विपलासेहि, किलेसे इंद्रियेहि सद्धम्मे.

एतम् नायम् नायविदु, सिहविक्किलितम् आहु”ति.-

Gāthā vuttā. Tattha **यो** सम्वान्नाविसेऽसुत्ते वृत्तेहि विपलासेहि किलेसम्किलेसपाक्खम् नेति, उत्ते वृत्तेहि इंद्रियेहि सद्धम्मे वोदानपाक्खम् नेति, **एतम्** सम्वान्नाविसेऽसम् **नायविदु** सद्धम्मनायाकोविदाः, अथनायाकुसलाः एव वासिहविक्किलितम् नायांति आहुति अथयोजनाः.

Tattha **विपलासेहिति** असुभे सुभम्, दुक्खे सुखम्, अनिच्छा, अनात्माति चतुर्थि विपलासेहि. **इंद्रियेहिति** सद्धादिहि इंद्रियेहि. **सद्धम्मेति** पातिपत्तिपतिवेद्हसद्धम्मे. शेषमेत्था वृत्तनायामेवा. Vitthāro pana **हारासंपाते** (netti. 86-87) आगमिषतीति.

सिहविक्किलितनायानिद्देशो niddittho, amhehi ca नातो, “कतमो दिसालोकानायानिद्देशो”ति पुच्छिताब्दता-

20. “Veyyākaraṇesu (..0044) hi ye, kusalākusalā tahiṁ tahiṁ vuttā.
manasā volokayate, tam khu disālocanam āhū”ti.-

Gāthā vuttā. “Sīhalocanam āhū”ti pāṭho likhito, so pana na therassa pāṭhoti daṭṭhabbo bhinnalakkhaṇattā. Tattha tahiṁ tahiṁ veyyākaraṇesu **ye kusalākusalā** nayassa disābhūtā dhammā vuttā, te kusalākusale nayassa disābhūtadhamme abahi abbhantaram citte eva yaṁ olokanam̄ karoti, **tam** olokanam̄ **khu** olokanam̄ **eva** disālocananti āhūti athayojanā.

Tattha **veyyākaraṇesūti** tassa tassa atthanayassa yojanattham katesu suttassa atthavissajjanesa. **Kusalāti** vodāniyā. **Akusalāti** saṃkilesikā. **Vuttāti** suttato niddhāretvā kathitā. **Olokayateti** te kusalādidhamme citteneva “ayaṁ paṭhamā disā, ayaṁ dutiyā disā”ti-ādinā tassa tassa nayassa disābhāvena upaparikkhati, vicāretīti attho. **Khūti** avadhāraṇatthe nipāto, tena disālocananayo koci atthaviseso na hotīti dassetīti.

21. Disālocananayaniddeso niddiṭṭho. Amhehi ca ñāto. “Katamo aṅkusanayaniddeso”ti pucchitabbattā “**oloketvā**”ti-ādigāthā vuttā. Tattha tamtaṇayadisābhūte sabbe **kusalākusale** disālocanena oloketvā **ukkhipiya** suttato uddharitvā **yaṁ samāneti** yaṁ samānayanam̄ karoti, ayaṁ samānayanasaṅkhāto nayo aṅkuso nayo nāmāti athayojanā.

Ettha ca **aṅkuso** nāma hatthīnam icchitaṭṭhānam ānayanakāraṇabhūto vajirādi-mayo tikkhaggo ujuvaṅkabhūto dabbasambhāraviseso, ayampi nayo aṅkuso viyāti atthena **aṅkuso**. Etena hi nayena icchitam suttattham nayatīti. Mukhyato pana aṅke vijjhanaṭṭhāne uddhaṭo asati anto pavisatīti **aṅkuso**. Aṅkasaddūpapa-da-upubba-asadhātu apaccayoti. Ayampi nayo kocipi atthaviseso na hotīti.

Soḷasa (..0045) hāraniddesā ceva pañca nayaniddesā ca ācariyena niddiṭṭhā. Amhehi ca ñātā, “saṃvaṇṇetabbasutte kiṁ soḷasa hārā paṭhamam̄ yojetabbā, udāhu nayā”ti pucchitabbattā-

22. “Soḷasa hārā paṭhamam̄, disālocanato disā viloketvā.
saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tihi niddise suttan”ti.-

Gāthamāha. **Aṭṭhakathāyam** pana “evam hāre, naye ca niddisitvā idāni **nesam** yojanakkamam dassento ‘soḷasa hārā paṭhaman’ti-ādimāhā”ti (netti. aṭṭha. 22) vuttam. Tattha soḷasa hārā byañjanapariyeteṭṭhibhāvato saṃvaṇṇetabbasutte saṃvaṇṇanābhāvena paṭhamam̄ yojetabbā, yojentena niddiṭṭhā hārānukkame-neva yojetabbā, na uppatiṭpātiyā. Hārasaṃvaṇṇanānukkamena saṃvaṇṇetabbam paṭhamam̄ saṃvaṇṇetvā pacchā disālocanena oloketvā aṅkusanayena netvā tihi atthanayehi niddiseti adhippāyo.

Iti sattibalānurūpā racitā

Nayaniddesavibhāvanā nitṭhitā.

Dvādasapadavibhāvanā

Nettivisayaṁ sāsanavarasañkhātaṁ samvaṇhetabbasuttam yesam byañjanapadānam, atthapadānañca vasena “dvādasa padāni suttan”ti saṅgahavāre vuttaṁ, “katamāni tāni”ti pucchitabbattā sarūpato niddisitum-

23. “Akkharam padam byañjanam, nirutti tatheva niddeso.

ākārachaṭṭhavacanaṁ, ettāva byañjanam sabbam.

24. Saṅkāsanā pakāsanā, vivaraṇā vibhajanuttānīkammapaññatti.

etehi chahi padehi, attho kammañca niddiṭṭhan”ti.-

Gāthādvayam (..0046) vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyam** pana “idāni yesam byañjanapadānam, atthapadānañca vasena ‘dvādasa padāni ‘suttan’ti vuttaṁ, tāni padāni niddisitum ‘akkharapadan’ti-ādimāhā”ti (netti. aṭṭha. 23) vuttaṁ.

Tattha kenaṭṭhena akkharanti? Akkharatṭhena asañcaranatṭhena. Akārādivaṇṇo hi akārādito ikārādipariyāyam nakkharati, na sañcarati, na saṅkamati. Tenāha **aṭṭhakathāyam** “apariyosite pade vaṇṇo akkharam pariyāyavasena akkharanato asañcaranato”ti (netti. aṭṭha. 23). **Apariyosite padeti** ca vibhatyantabhāvam appatte dviticatukkharavantesu padesu ekadvitikkharamatteyeva **akkharam** nāma, pariyo-site **padam**yeva, na akkharanti adhippāyo. Padam pana pavesanato athavasena pariyāyam sañcarantam viya hoti, na evam akārādivaṇṇo avevacanattā. “Mā evam maññasī”ti-ādīsu vā ekakkharapadā **mā**-kārādi **akkharam** nāma, vibhatyantam padam pana **padameva** hoti.

Pajjati attho etenāti **padam**. Tam nāmākhyātopasagganipātappabhedena catubbidham. Tattha dabbapadhānam “phasso vedanā cittan”ti evamādikam **nāma-padam**. Tattha hi dabbamāvibhūtarūpam, kiriyā anāvibhūtarūpā. Kiriyāpadhānam “phusati vedayati vijānātī”ti evamādikam **ākhyātapadam** nāma. Tattha hi phusanādikiriyā āvibhūtarūpā, dabbamanāvibhūtarūpam. Kiriyāvisesabodhahetubhūtam pa-upa-iti-evamādikam **upasaggapadam** nāma. “Cirappavāsim (dha. pa. 219) upavutthan”ti (a. ni. 3.71; su. ni. 405) evamādīsu hi pa-upādisaddā vasanādikiriyāya viyogādivisitṭhatam dīpenti. Vacanattho pana nāmapada-ākhyātapadadvayam upagantvā tassa padadvayassa attham sajjantīti **upasaggāti** daṭṭhabbo. Kiriyāya ceva dabbassa ca sarūpavisesapakāsanahetubhūtam “evam, itī”ti evamādikam **nipātapadam** assapi samvaṇṇanāyapi icchitattā, akkharena pana katham gahitoti ce? Akkharehi suyyamānehi suṇantānam visesavidhānassa katattā padapariyosāne padatthasampaṭipatti hoti. Tasmā akkharenapi atthākāro gahitovāti veditabbo. Tena vuttaṁ- “akkharehi saṅkāseti, padehi pakāseti, akkharehi ca padehi ca ugghaṭeti”ti (netti. 9) ca.

Vivaraṇā (..0047) vitthāraṇā. Vibhajanā ca uttānīkammañca paññatti ca **vibhajanuttānīkammapaññattīti** samāhāre ayam dvandasamāso. Tattha vibhāgakaraṇam **vibhajanam** nāma. Byañjanākārehi yo atthākāro niddisiyamāno, so atthākāro vivarāṇavibhajanāti dvīhi atthapadehi niddisito. Pākaṭakaraṇam **uttānīkammam** nāma. Pakārehi ñāpanam **paññatti**. Niruttiniddesasañkhātehi byañjanapadehi pakāsiyamāno yo atthākāro atthi, so atthākāro uttānīkammapaññattīhi paṭiniddisito. Etehi

saṅkāsanādīhi chahi atthapadehi **attho** suttattho gahito, **kammañca** ugghaṭanādi-kammañca niddiṭṭhanti attho. Yena suttatthena ugghaṭitaññuno cittasantānassa sambodhanakiriyāsaṅkhātassa ugghaṭanakammassa nibbatti bhave, so suttattho saṅkāsanāpakāsanākāro hoti. Yena suttatthena vipañcitaññuno cittasantānassa bodhanakiriyāsaṅkhātassa vipañcanakammassa nibbatti, so suttattho vivaraṇāvi-bhajanākāro hoti. Yena suttatthena neyyassa cittasantānassa pabodhanakiriyāsaṅkhātassa nayakammassa nibbatti, so suttattho uttānīkammapaññattākāro hotīti daṭṭhabbo. Tenāha **aṭṭhakathācariyo** “suttatthena hi desanāya pavattiyamānena ugghaṭitaññu-ādiveyyānam cittasantānassa pabodhanakiriyānibbatti, so ca suttattho saṅkāsanādī-ākāro”ti (netti. aṭṭha. 24).

“Yathāvuttehi tīhi athanayehi ceva chahi atthapadehi **ca** ayuttopi attho koci atthi, udāhu sabbo attho yutto evā”ti pucchitabbattā-

25. “Tīni ca nayā anūnā, athassa ca chappadāni gaṇitāni.

navahi padehi bhagavato, vacanassattho samāyutto”ti.-

Gāthamāha. Tattha **tīṇīti** liṅgavipallāsaniddeso, tayoti pana pakatiliṅganiddeso vattabbo. Gaṇitā anūnā tayo athassa nayā ca gaṇitāni anūnāni cha athassa padāni ca niddiṭṭhāni, niddiṭṭhehi ca atthapadehi bhagavato vacanassa sabbo attho **samāyutto**va ayutto koci attho natthīti yojanā kātabbā. **Atthassāti** suttatthassa. Nayāti netti-atthanayā. **Padānīti** netti-atthapadāni.

26. Ye (..0048) hārādayo niddiṭṭhā, te hārādayo sampiṇḍetvā nettippakaraṇassa padatthe sukhaggahaṇatthām gaṇanavasena paricchinditvā dassento “**atthassā**”-ti-ādimāha. Tattha **atthassa** samūhassa avayavabhūtāni navabhedāni atthapadāni suttabyañjanassa athassa pariyeṭṭhisāṅkhātāya samvaṇṇanāya gaṇanato catuvīsatī byañjanapadāni honti, atthapadabyañjanapadabhūtām ubhayam saṅkhepayato sampiṇḍayato **tettīmsā** tettīmsavidhā **ettikā** tettīmsavidhāva nettīti yojanā.

Tattha **navappadānīti** tayo atthanayā, cha atthapadāni ca. **Catubbīsāti** soḷasa hārā, cha byañjanapadāni, dve disālocananaya-aṅkusanayā cāti evam tettīmsavidhā ca netti nāma, ito vinimutto añño koci nettipadattho natthīti attho daṭṭhabbo.

“Evam tettīmsapadatthāya nettiyā hāranayānam katamo desanāhāravicyahāro”-ti-ādi desanākkameneva siddho, evam siddhe satipi “soḷasa hārā paṭhamān”ti ārambho “sabbepime hārā ceva nayā ca iminā dassitakkameneva samvaṇṇeta-bbesu suttesu samvaṇṇanāvasena yojetabbā, na uppaṭipāṭiyā”ti imamatthām dīpeti. Dīpanavacanasavanānusārena ñāpeti, tasmā evam kamo dassito, assādā-dīnavanissaraṇāni dhammadesanāya nissayāni, phalañca dhammadesanāya phalam, upāyo ca dhammadesanāya upāyo, āṇatti ca dhammadesanāya sarīram. Desanāhārassa tāsam̄ assādādīnavanissaraṇaphalupāyāṇattīnam vibhāvanasa-bhāvattā.

Niddhāraṇena vināpi pakatiyā sabbasamvaṇṇetabbasuttesu anarūpāti suviññe-yyattā, samvaṇṇanāvisesānam vicayahārādīnam nissayabhāvato ca paṭhamam desanāhāro dassito.

Padapucchāvissajjanāpucchāpadānugītīhi saddhim desanāhārapadatthānam

assādādīnam pavicayabhāvato desanāhārānantaram vicayo hāro.

Vicayahārena pavicitānam atthānam yuttāyuttivicāraṇabhāvato vicayahārāna-
ntaram yutti hāro.

Padaṭṭhānahārassa yuttāyuttānamyeva atthānam upapatti-anurūpam kāraṇapa-
ramparāya niddhāraṇattā yuttihārānantaram padaṭṭhānahāro.

Yuttāyuttānam (..0049) kāraṇaparamparāya pariggahitasabhāvānamyeva ca
dhammānam avuttānampi samānalakkhaṇatāya gahaṇalakkhaṇattāya padaṭṭhā-
nahārānantaram lakkhaṇahāro.

Lakkhaṇahārena atthato suttantarato niddhāritānampi dhammānam

nibbacanādīni vattabbāni, na sutte sarūpato āgatadhammānaṃyevāti dassanattham lakkhaṇahārānantaram catubyūho hāro. Evañhi niravasesato atthāvabodho hoti.

Catubyūhena hārena vuttehi nibbacanādhippāyanidānehi saddhiṃ sutte padatthānam suttantarasamsandanasaṅkhāte pubbāparavicāre dassite tesam suttapadatthānam sabhāgavisabhāgadhammantarāvatṭanam sukhena sakkā dassetunti catubyūhahārānantaram āvaṭṭo hāro. Suttantarasamsandanassa hi sabhāgavisabhāgadhammantarāvatṭanayassa upāyabhāvato “ārambhatha nikkamathā”ti-ādīgāthāya (sam. ni. 1.185; netti. 29; peṭako. 38) ārambhananikkamanabuddhasāsanayogadhunanehi vīriyasamādhipaññindriyāni niddhāretvā tesu ārambhananikkamanabuddhasāsanayogadhunanesu ananuyogassa mūlam pamādoti suttantare dassito pamādo āvaṭṭitoti.

Āvaṭṭena hārena sabhāgavisabhāgadhammāvatṭanena payojite sādhāraṇāsādhāraṇavasena saṃkilesavodānadhammānam padaṭṭhānato ceva bhūmito ca vibhāgo sakkā sukhena yojetunti āvaṭṭahārānantaram vibhatti hāro.

Vibhattihārena saṃkilesavodānadhammānam vibhāge kate saṃvaṇṇetabba-sutte āgatā dhammā akasirena paṭipakkhato parivattetum sakkāti vibhattihārānantaram parivattanahāro. Vibhattihārena hi “sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjīṇē hoti”ti (netti. 35) paṭivibhattasabhāve eva dhamme parivattanahāravibhānge udāharīyissati.

Parivattanahārena paṭipakkhato parivattitāpi dhammā pariyyavacanehi bodheṭṭabā, na saṃvaṇṇetabbasutte āgatadhammāyevāti dassanattham parivattanahārānantaram vevacanahāro.

Vevacanahārena (..0050) pariyyato pakāsitānam dhammānam pabhedato paññattivasena vibhajanaṃ sukhena sakkā ñātunti vevacanahārānantaram paññatti hāro.

Paññattihārena pabhavapariññādipaññattivibhāgamukhena paṭiccasamuppāda-saccādidhammavibhāge kate sutte āgatadhammānam paṭiccasamuppādādimukhena avataraṇam sakkā dassetunti paññattihārānantaram otaraṇo hāro.

Otaraṇena hārena dhātāyatanādīsu otāritānam saṃvaṇṇetabbasutte padatthānam pucchārambhasodhanaṃ sakkā sukhena sampādetunti otaraṇahārānantaram sodhano hāro.

Sodhanena hārena saṃvaṇṇetabbasutte padapadatthesu visodhitesu tattha tattha ekattatāya vā vemattatāya vā labbhamānasāmaññavisesabhāvo sukaro hotīti dassetum sodhanahārānantaram adhiṭṭhāno hāro.

Sāmaññavisesabhūtesu sādhāraṇāsādhāraṇesu dhammesu adhiṭṭhānenā hārena paveditesu parikkhārasaṅkhātassa sādhāraṇāsādhāraṇarūpassa paccaya-heturāsissa pabhedo suviññeyyoti adhiṭṭhānahārānantaram parikkhāro hāro.

Asādhāraṇe, sādhāraṇe ca kāraṇe parikkhārena hārena dassite tassa attano phalesu kāraṇākāro, tesam hetuphalānam pabhedato desanākāro, bhāvetabbapa-hātabbadhammānam bhāvanāpahānāni ca niddhāretvā vuccamānāni sammā saṃvaṇṇetabbasuttassa attham tathattāvabodhāya saṃvattantīti parikkhārahārā-

nantaram samāropano hāro dassito hoti. Idam hārānam dassanānukkamakāraṇam datṭhabbam.

Uddeso ugghaṭitaññuno upakārāya saṃvattati yathā, evam nandiyāvatṭanayo ugghaṭitaññuno upakārāya saṃvattati, tasmā paṭhamam nandiyāvatṭanayo dassito. Niddeso vipañcitaññuno upakārāya saṃvattati yathā, evam tipukkhala-nayo vipañcitaññuno upakārāya saṃvattati, tasmā nandiyāvatṭanayānantaram tipukkhalanayo. Paṭiniddeso neyyassa upakārāya saṃvattati yathā, evam sīhavikkīlitanayo neyyassa upakārāya saṃvattati (..0051). Tasmā tipukkhalānantaram sīhavikkīlitanayo dassitoti tiṇηam atthanayānam dassanānukkamo veditabbo. Atthanayānam disābhūtāya bhūmiyā āloketvā tesam tassā disāya bhūmiyā samānayanam hoti. Na hi sakkāanoloketvā samānetunti disālocananayam dassetvā aṅkusanyo dassito. Potthakāruḥāvachekā sabbāsu disāsu hatthigamanatthānam oloketvā aṅkusena icchitaṭṭhānam samānayanti. Keci acchekāanoloketvā vinyanti. Tesam nayanamattameva, na samānayanaṃ. Evameva paṇḍitā suttatthaṃ vaṇṇentā manasāva oloketvāva nayā netabbāti datṭhabbā.

Samuṭṭhānasamvaṇṇanā adhippāyasamvaṇṇanā padathhasamvaṇṇanā vidhi-anuvādasamvaṇṇanā nigamanasamvaṇṇanāti vā, payojanasamvaṇṇanā piṇḍattha-samvaṇṇanā anusandhisamvaṇṇanā codanāsamvaṇṇanā parihārasamvaṇṇanāti vā, upoghāṭasamvaṇṇanā padaviggahasamvaṇṇanā padatthacālanasamvaṇṇanā paccupatṭhānasamvaṇṇanāti vā, tathā ekanālikākathā caturassakathā nisinnavattikākathāti vā āgatā.

Tattha **samuṭṭhānam** nidānameva. **Vidhi-anuvādo** visesavacanameva. **Upoghāṭo** nidānameva. **Cālanā** codanāyeva. **Paccupatṭhānam** parihārova.

Pāliṃ vatvā ekekapadassa attakathanasaṅkhātā samvaṇṇanā **ekanālikākathā** nāma.

Paṭipakkham dassetvā paṭipakkhassa upamam dassetvā sapakkham dassetvā sapakkhassa upamam dassetvā kathanasaṅkhātā samvaṇṇanā **caturassakathā** nāma.

Visabhāgadhammavaseneva pariyosānam gantvā puna sabhāgadhammavase-neva pariyosānagamanasaṅkhātā samvaṇṇanā **nisinnavattikākathā** nāma.

Tā sabbā samvaṇṇanāyopi desanāhārādīsu nettisamvaṇṇanāsu antogadhāyeva. Tenāha “yattakā hi suttassa samvaṇṇanāvisesā, sabbe te netti-upadesāyatā”ti. Evam ettāvatā etaparamatā datṭhabbā (..0052). Hetuphalabhbūmi-upanisāsa-bhāgavisabhāgalakkhaṇayādayo pana **atṭhakathāyam** (netti. atṭha. 4 dvādasapa) vitthārato vuttāti na vitthārayissāmīti.

Iti sattibalānurūpā racitā

Niddesavāra-atthavibhāvanā niṭṭhitā.

4. Paṭiniddesavāra-atthavibhāvanā

1. Desanāhāravibhaṅgavibhāvanā

5. Evam hārādayo sarūpato ācariyena uddesato udditthā, niddesato ca nidditthā, amhehi ca ñātā, atha kasmā puna “tattha katamo desanāhāro”ti-ādiko āraddhoti ce? Veneyyānam tividhattā. Veneyyā hi atitikkhanañño nātitikkhanañño mandapaññoti tividhā honti. Tesañhi atitikkhanaññassānurūpam hārādayo uddesato udditthā, nātitikkhanaññassa anurūpam niddesato nidditthā, idāni mandapaññassānurūpam hārādayo vibhajitvā dassetum “**tattha katamo desanāhāro**”ti-ādiko vibhaṅgavāro āraddho. **Aṭṭhakathāyam** pana “**evam hārādayosukhaggahaṇattham** gāthābandhavasena sarūpato niddisitvā idāni tesu hāre tāva paṭiniddesavasena vibhajitum ‘tattha katamo desanāhāro’ti-ādi āraddhan”ti (netti. aṭṭha. 5) vuttam.

Tattha ye hārādayo uddesaniddesu nidditthā, tattha hārādīsu katamo desanāhāroti ce? Yā “assādādīnavatā”ti-ādigāthā (netti. 4) vuttā, sā ayam gāthā niddesavasena desanāhāro nāma, tassa “assādādīnavatā”ti-ādi (netti. 4) niddesassa idāni mayā vuccamāno “ayam desanāhāro kiṁ desayati”ti-ādiko vitthārasamvaṇṇanāviseso desanāhāravibhaṅgo nāmāti yojanā. “Ayam desanāhāro kiṁ desayati”ti pucchitabbattā puccham ṭhapetvā “imam desayati”ti niyametvā dassetum “**ayam desanāhāro kiṁ desayati? Assādaṁ ādīnavan**”ti-ādi vuttam. Tattha ayam desanāhāro kiṁ desayatīti ce (..0053)? **Assādaṁ desayati** samvaṇṇeti vitthāreti, **ādīnavam desayati** ...pe... vitthāreti, **nissaraṇam desayati** ...pe... vitthāreti, **phalam desayati** ...pe... vitthāreti, **upāyam desayati** ...pe... vitthāreti, **āṇattim desayati** samvaṇṇeti vitthāretīti yojano.

Ettha ca “ayam desanāhāro”ti saddo pubbāparāpekkhoti daṭṭhabbo. “Assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam (netti. 4) dassitā ime assādādayo kattha samvaṇṇetabbe pāliḍhamme āgatā”ti pucchitabbattā “**dhammam vo, bhikkhave, desessāmi**”ti-ādi vuttam. “Assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam (netti. 4) dassitā ime assādādayo kattha samvaṇṇetabbe pāliḍhamme āgatā”ti pucchitabbattā “dhammam vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇam majjhekalayāṇam pariyośānakalyāṇam sāththam sabyanānam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmačariyam pakāsesāmī”ti paṭiññātabbe pāliḍhamme samvaṇṇetabbe ye assādādayo āgatā, te ayam desanāhāro desayatīti adhippāyo.

Tattha dhammasaddo pariyattisaccasamādhipaññāpakaṭipuññāpattiñeyyādīsu bahūsu atthesu pavatto, tathāpi idha pariyattidhammeyeva pavattoti daṭṭhabbo. Atthuddeso pana **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 5) vutto, tasmā idha mayā na vutto. **Vo-kāropi** upayogakaraṇapadapūraṇasampadānatthesu dissati ca, tathāpi idha sampadānathevāti daṭṭhabbo. Bhikkhanti yācanti sīlakkhandhādayo, paccaye vā kāyaviññattiyāti **bhikkhū**, samsāre bhayaṁ ikkhanti paccavekkhantīti vā **bhikkhū**. **Bhikkhaveti** te bhikkhū ālapati, kimathāyāti attano mukhābhimukham katvā dhammassavane ati-ussāhane niyojetum ālapatīti veditabbo.

Dhammam desessāmīti nāham issaratāya tumhe aññam kiñci kāreyyāmi, dhammameva desessāmi, desento ca na aññesam dhammam sutvā sutamaya-ñāñānusārena desessāmi, anāvaraṇañāñena sabbañeyyadhammesu paccakkha-kāritāya idāni mayāyeva pavattiyamānam dhammam aham desessāmīti pañjānāti. Ādimhi kalyāñam **ādikalyāñam**, ādi kalyāñametassāti vā **ādikalyāñam**. Sesesupi eseva nayo. Ādikalyāñādayo cettha atthakalyāñādivasena vuttāti daṭṭhabbā. Tenāha- “sīlena (..0054) ādikalyāñam, samādhinā majjhekalyāñam, paññāya pari-yosānakalyāñam. Buddhasubuddhatāya vā ādikalyāñam, dhammasudhammatāya majjhekalyāñam, saṅghasuppaṭipattiyā pariyośānakalyāñam. Atha vā uggaṭita-ññuvinayanena ādikalyāñam, vipañcitaññuvinayanena majjhekalyāñam, neyyapu-ggalavinayanena pariyośānakalyāñam. Ayamevattho idhādhippeto”ti (netti. atṭha. 5).

Ariyati ñāyatīti **attho**, ara-dhātuyā nippariyāyato ñāñappadhāno ārammaṇikaci-ttuppādo attho, ṭhānūpacārato atthassa ñātabbassa ārammaṇapaccayasatti attho, iti-saddena sāyeva sati parāmasīyati, ārammaṇapaccayasattisahito ārammaṇapa-cayasañkhāto ñātabbo attho ta-paccayassa atthoti dhātupaccayānam atthavi-seso daṭṭhabbo. Asati bhavatīti vā **attho**, saha atthena yo dhammo vattatīti so dhammo **sāttho**, atthena samannāgato vā dhammo **sāttho**, saṅkāsanādicha-attha-padasamāyogato vā **sāttho**. Ayamevattho idhādhippeto nettivisayattā. Sampannaṁ byañjanam yassa dhammassāti **sabyañjano**. Sithiladhanitadīghara-ssagarulahuśambandhavavatthitavimuttaniggahitasampannattā, akārantādi-itthili-ñgādi-ekavacanādisampannattā, pamādalekhādirahitattā ca avayavo sampanno tamśamūhattā dhammo **sampannabyañjano** nāma, akkharādichabayañjanapadasa-māyogā vā **sabyañjano**. Ayamevattho idhādhippeto. Imasmim ayam ūno, so netabbo pakkipitabboti upanetabbābhāvato **kevalaparipuṇo**, sīlakkhandhasamā-dhikkhandhapaññākkhandha- vimuttikkhandhavimuttiñāñadassanakkhandhapāri-pūriyā vā **kevalaparipuṇo**. Idhāyam atireko, so apanetabboti vatvā apanetabbā-bhāvato **parisuddho**, caturoghanitharaṇatthāya, lokāmisanirapekkhatāya pavatti-yamānattā vā **parisuddho**. Setṭhattā

brahmacariyam, brahmānam vā seṭṭhānam ariyānam cariyam **brahmacariyam**, pabbajjabrahmacariyamaggabrahmacariyasāsanabrahmacariyādīsu sāsanabrahmacariyam pakāsayissāmi, paridīpayissāmīti attho.

“Dhammam vo, bhikkhave, desessāmi ...pe... pakāsessāmī”ti paṭiññātabbe pāliḍhamme āgate assādādayo desanāhāro desayati saṃvāṇheti (..0055) vitthāretītī ācariyena sāmaññavaseneva vuttaṁ, tasmā desanāhāro idha pāliyam āgatam imam assādam desayati, idha pāliyam āgataṁ imam ādīnavam desyatīti-ādi viseso na viññātabbo, “kathaṁ viññātabbo”ti pucchitabbattā “idha pāliyam āgato ayam assādo, idha pāliyam āgato ayam ādīnavo”ti visesam niyametvā upalakkhanayena dassetum **“tattha katamo assādo? Kāmaṁ kāmayamānassā”**ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tassam “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam niddiṭṭhesu visayavisayibhedesu assādesu katamo assādo tattha tesu pāliḍhammesu kattha pāliyam āgatoti pucchitvā-

“Kāmaṁ kāmayamānassa, tassa cetam samijjhati;

addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchatī”ti. (su. ni. 772; mahāni. 1)-

Idha pāligāthāyam yo visayabhūto assādo āgato, so ayam assādetabbo assādo desanāhārassa visayoti. **Aṭṭhakathāyam** pana-

“Evam bhagavatā desito, pakāsito ca sāsanadhammo yesam assādādīnam dassanavasena pavatto, te assādādayo desanāhārassa visayabhūtā yattha yattha pāṭhe savisesam vuttā, tato tato niddhāretvā udāharanavasena idhānetvā dassetum ‘tattha katamo assādo’ti-ādi āraddhan”ti (netti. aṭṭha. 5) vuttaṁ.

Tattha assādīyateti **assādo**, assādetabbo vatthukāmo. Kāmīyateti **kāmo**, vatthukāmo ca. Tam kāmayatīti **kāmayamāno**, satto. Tassa pītiyā yuttaṁ mano etassāti **pītimano**. Manati jānātīti-ādivacanatthena **macco**. Kāmaṁ kāmitabbam vatthu kāmayamānassa tassa sattassa etam kāmitabbam vatthu sace samijjhati, evam sati so satto addhā pītimano hoti. Yo macco yam vatthum icchatī, tam vatthum so macco laddhā addhā pītimano hotīti gāthāyattho daṭṭhabbo.

“Kāmaṁ (..0056) ...pe... pītimano hotī”ti ettakameva avatvā “laddhā macco yadicchatī”ti vuttattā lobhaniyam vatthumyeva laddhā pītimano na hoti, atha kho patthetabbam pūjetabbanti sabbam laddhā macco pītimano ca hotīti atirekattho daṭṭhabbo.

Visayabhūto assādetabbo assādo idha pāliyam gāthāyam āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “dukkhadomanassādibhedesu ādīnavesu katamo ādīnavo kattha pāliḍhamme āgato”ti pucchitabbattā **“tattha katamo ādīnavo? Tassa ce kāmayānassā”**ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tassam “assādādīnavatā”ti-ādi-gāthāyam niddiṭṭhesu dukkhadomanassādīsu ādīnavesu katamo ādīnavo tattha tesu pāliḍhammesu kattha pāliyam āgatoti pucchitvā-

“Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno;

te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī”ti. (su. ni. 773; mahāni. 2)-

Idha pāligāthāyam yo domanassasaṅkhāto ādīnavo āgato, so ayam domanassasaṅkhāto ādīnavo desanāhārassa visayoti.

Gāthāyam pana kāmayati icchatīti **kāmayāno**. Atha vā yāyati gacchatīti **yāno**,

kāmena yāno **kāmayāno**, tassa. Chando jāto yassa so **chandajāto**, tassa. Vījhīyateti **viddho**, sallati pavisatīti **sallo**, sallena viddho **sallaviddho**. Kāmañ kāmayānassa chandajātassa jantuno ye kāmā labhitabbā, te kāmā kenaci antarāyena yadā parihāyanti, tadā so jantu ruppati. Kīdisova ruppati? Ayomayasallaviddho migo ruppati iva, parihīnakāmo jantu ruppatīti datṭhabbo. Ettha ca “ruppati”tivacanena domanassuppatti dassitāti datṭhabbā.

Domanassabhūto ādīnavo idha pāliyam āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “magganibbānavasena duvidhesu nissarañesu katamāñ nissarañam kattha pāliyam āgatan”ti pucchitabbattā “**tattha katamāñ nissarañam?** Yo kāme parivajjeti”ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tassam (..0057) “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam niddiṭṭhesu magganibbānavasena duvidhesu nissarañesu katamāñ nissarañam tattha tesu pālidhammesu kattha pālidhamme āgatanti pucchitvā-

“Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro;

somam visattikam loke, sato samativattati”ti. (su. ni. 774; mahāni. 3)-

Idha pāligāthāyam yam samativattanakarañam maggasāñkhātam nissarañam āgatañ, tam idam maggasāñkhātam samativattanakarañam nissarañam desanāhārassa visayanti.

Gāthāyam **yoti** jhānalābhī vā ariyo vā. **Kāmeti** vuttappakāro vatthukāmo. Tesu pavattachandarāgassa vikkhambhanena vā samucchindanena vā parivajjeti. Kim parivajjeti iva vajjeti? Sappassa **siro** siram cakkhumā puriso disvā **padā** pādena parivajjeti iva, evam parivajjeti. **Sato** satisampanno **so** puggalo loke rūpādīsu **visattikam imam** tañham yena maggena **samativattati** sam suṭṭhu atikkamitvā vattati, idam maggasāñkhātam samativattanakarañam ekadesam nissarañam nāmāti yojetabbam. “Pādā”ti vattabbe ākārassa rassam katvā “padā”ti vuttam. **Pādāti** ca pādena yathā “amohabhāvā amohabhāvenā”ti. Tena vuttam “attano pādenā”ti (netti. aṭṭha. 5).

Ekadeso visayasañkhāto assādo idha pāliyam āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “ekadeso visayisañkhāto assādo kattha pāliyam āgato”ti pucchitabbattā “**tattha katamo assādo?** **Khettam vatthun**”ti-ādi āraddham. Atha vā “tattha katamo assādo? Khettam vatthun”ti-ādi kasma evam āraddham, nanu “tattha katamo assādo? Kāmañ kāmayamānassā”ti-ādinā assādo vibhatto? Saccam, assādo pana duvidho visayavisayivasena, tasmiñ visayasañkhāto assādo pubbe vibhatto, idāni visayisañkhātam assādam vibhajitum “**tattha katamo assādo?** **Khettam vatthun**”ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tassam “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam niddiṭṭhesu visayavisayibhedesu assādesu katamo assādo tattha tesu pālidhammesu kattha pāliyam āgatoti pucchitvā-

“Khettam vatthum (..0058) hiraññam vā, gavāssam dāsaporisam;

thiyo bandhū puthū kāme, yo naro anugijjhati”ti. (su. ni. 775; mahāni. 4)-

Idha pāligāthāyam yo anugijjhanañsañkhāto assādo āgato, so ayam anugijjhanañkhāto visayi-assādo desanāhārassa visayoti.

Gāthāyam **khettanti** khipīyanti bījāni ettha ṭhāneti khettam. Khipantānam janānam khipanakiriyā khipa-dhātuyā mukhyattho, khipanakiriyājanako cittuppādo

phalūpacārattho, tassa cittuppādassa upanissayapaccayabhūtassa kedārassa viruḥāpanasatti phalūpacārattho, iti-saddena sā viruḥāpanasattiyeva parāmasīyati, tassā sattiyā patiṭṭham kedārasaṅkhātam ṭhānam ta-paccayattho. Esa nayo tīsu piṭakesu evarūpesu ca vacanatthesu yathārahām nīharitvā gahetabbo. Vapanti patiṭṭhahanti etthāti **vatthu**. Aparaññādīnam patiṭṭhahanam vapa-dhātuyā mukhyattho, ṭhānassa patiṭṭhāpanasatti phalūpacārattho, iti-saddena sā patiṭṭhāpanasatti parāmasīyati. Tassā sattiyā patiṭṭhaṭṭhānam ta-paccayattho. **Khettam** pana pubbaññavirūhanaṭṭhānam, **vatthu** aparaññavirūhanaṭṭhānam.

Hinoti pavattati pītisomanassanti **hi**, kim tam? Pītisomanassam, rāti pavatteti jātarūpanti **ram**, kim tam? Jātarūpam, him ranti **hiram**, dutiyātappurisasamāso. Nāpeti tosetīti **ñam**, kim tam? Jātarūpam. Hiram hutvā **ñam hiraññam**, pavattamānam pītisomanassam pavattetvā jane visesena tosetīti attho gahetabbo. **saddo vuttāvuttatthasamuccayattho**. **Gacchanti visesenāti gāvo**, rattindivam asanti bhakkanti visesenāti **assā**, gāvo ca assā ca **gavāssam**. Dātabbam paṭhamam dentīti **dā**, asanti bhakkantīti **asā**, datvā asā **dāsā**, sāmikānam dātabbam paṭhamam datvā pacchā asanti bhakkantīti attho. Sāmikehi vā dinnam asanti bhakkantīti **dāsā**, dukkhena kasirena asanti pavattantīti vā **dāsā**. Mātāpi-tūnam hadayam parentīti **purisā**, puram hitam vā isanti gavesantīti **purisā**. Buddha-paccekabuddhacakkavattibhāvam pureti kammanti **puram**, kim tam? Balava-kammaṁ, puram isanti sīlenāti vā **purisā**. Purisā eva hi sammāsambuddhapace-kabuddhacakkavattibhāvam gacchanti. “Puri uccatṭhāne sentīti vā **purisā**. Purisā (..0059) hi mātūnam pituṭṭhāne ṭhitā”ti ime vacanatthā vuttappakārā yuttāyeva atthasambhavato. Dāsā ca purisā ca **dāsaporisam**, majjhe vuddhi. Ettha ca dāsa-ggahaṇena dāsīpi gahitā. Dāsā dukkaṭajanā, purisā sukhitajanāti viseso daṭṭhabbo. Ṭhanti patiṭṭhahanti ettha mātugāme puttadhītāti **thiyo**. **Nara**saddassa viggahattho heṭṭhā vuttova.

Ekadeso domanassasaṅkhāto ādīnavo idha pāṭigāthāyam āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “dukkhasaṅkhāto ādīnavo kattha pāliyam āgato”ti pucchitabbattā “**tattha katamo ādīnavo? Abalā nam baliyanti**”ti-ādi āraddham. Atha vā “tattha katamo ādīnavo? Abalā nam baliyanti”ti-ādi kasmā evam āraddham, nanu “tattha katamo ādīnavo? Tassa ce kāmayānassā”ti-ādinā ādīnavo vibhattoti? Saccam, ādīnavo pana bahuvidho dukkhadomanassādivasena, tasmim bahuvidhe ādīnave ekadeso domanassasaṅkhāto ādīnavo pubbe vibhatto, idāni dukkhasaṅkhātam ādīnavam vibhajitum “**tattha katamo ādīnavo? Abalā nam baliyanti**”ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tassam “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam niddiṭṭhesu dukkhadomanassādīsu ādīnavesu katamo ādīnavo tattha tesu pāliḍhammesu kattha pāliḍhamme āgatoti pucchitvā-

“Abalā nam baliyanti, maddantenam parissayā;

tato nam dukkhamanveti, nāvam bhinnamivodakan”ti. (su. ni. 776; mahāni.

5)-

Idha pāṭigāthāyam yo dukkhasaṅkhāto ekadeso ādīnavo āgato, so ayam dukkhasaṅkhāto ekadeso ādīnavo desanāhārassa visayoti.

Gāthāyam natthi balam etesaṁ kilesānanti **abalā**. Kasmā kilesā abalā hontīti? Kusalehi pahātabbattā. **Naranti** khettādikāme anugijjhantam naram, saddhābalā-divirahato vā abalam tam naram **balīyanti** abhibhavanti. Kiñcāpi kilesā kusalehi pahātabbattā abalā honti, tathāpi kāmamanugijjhantam saddhābalādivirahitam abhibhavitum samatthā bhavanti. **Maddantenam parissayāti** kāmagiddham kāme pariyesantaṁ, kāmaṁ rakkhantañca (..0060) enaṁ naram pari samantato paripī-letvā ayanti pavattantīti parissayā, sīhabyagghādayo ceva kāyaduccaritādayo ca maddanti. **Tato** tehi parissayehi abhibhūtam **nam** naram jāti-ādi~~dukkha~~**anveti** anugacchati. Kimiva anveti?

Udakam bhinnanāvam anveti iva, evam anvetiti attho.

Ekadesam maggasāñkhātam nissaraṇam idha pāligāthāyam āgatanti ācariyena vibhattam, amheti ca viññātam, “nibbānasañkhātam ekadesam nissaraṇam kattha pālidhamme āgatan”ti pucchitabbattā **“tattha katamam nissaraṇam? Tasmā jantu sadā sato”** ti-ādi āraddham. Atha vā “tattha katamam nissaraṇam? Tasmā jantu sadā sato”ti-ādi kasmā evam āraddham, nanu “tattha katamam nissaraṇam? Yo kāme parivajjeti”ti-ādinā nissaraṇam vibhattanti? Saccam, nissaraṇam pana duvidham magganibbānavasena, tattha duvidhe nissaraṇe maggasāñkhātam nissaraṇam pubbe vibhattam, idāni nibbānasañkhātam nissaraṇam vibhajitum **“tattha katamam nissaraṇam? Tasmā jantu sadā sato”** ti-ādi āraddham. Tattha tatthāti tassam “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam niddiṭṭhesu magganibbānesu nissaraṇesu ekadesam nibbānasañkhātam nissaraṇam tattha tesu pālidhammesu kattha pālidhamme āgatanti pucchitvā-

“Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;
te pahāya tare ogham, nāvam sitvāva pāragū”ti.-

Idha pāligāthāyam yam nibbānasañkhātam nissaraṇam āgataṁ, idam nissaraṇam desanāhārassa visayanti.

Gāthāyam **tasmati** yasmā kāmagiddham naram dukkham anveti, tasmā jantu **sadā** sabbakāle pubbarattāpararatte jāgariyānuyogena **sato** satisampanno hutvā **kāmāni** kilesakāme vikkhambhanavasena vā samucchedavasena vā **parivajjaye** parijaheyya. **Te** kāme ariyamaggene pahāya catubbidham **ogham** tareyya taritum sakkuṇeyya. Ko tarati iva tareyya? Nāvāsāmiko nāvam yam pavasantam udakam **sitvā** bahi siñcitvā lahukāya nāvāya appakasirena taritvā **pāragū** pāram gacchati iva, evam attani pavattam kilesūdakam siñcitvā ariyamaggene nīharitvā lahukena attabhāvena anupādisesāya nibbānadhātuyā nibbānena pāram nibbānam santim (..0061) gaccheyyāti attho. Idam nibbānam kasmā nissaraṇam hoti? Sabbasāñkhatanissaraṇato **nissaraṇam** nāma.

Idam nissaraṇam idha pālidhamme āgatanti ācariyena vibhattam, amhehi ca viññātam, “katamam phalam kattha pālidhamme āgatan”ti pucchitabbattā **“tattha katamam phalam? Dhammo have rakkhati dhammacārin”** ti-ādi āraddham. Tattha tatthāti tassam “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyam niddiṭṭhesu rakkhananippahādanamaccutaraṇādīsu phalesu katamam phalam tattha tesu pālidhammesu kattha pālidhamme āgatanti pucchitvā-

“Dhammo have rakkhati dhammacāriṁ, chattam mahantam yatha vassakāle. esānisamso dhamme suciṇne, na duggatim gacchati dhammacāri”ti. (su. ni. 102, 103)-

Idha pāligāthāyam yam anatthehi dhammassa rakkhanaphalam āgataṁ, rakkhāvanassa abbhudayassa yañca nippahādanam phalam āgataṁ, idam rakkhananippahādanam phalam desanāhārassa visayanti.

Gāthāyam **dhammoti** yena puggalena yo dānādippabhedo puññadhammo nibbattito, so dhammo. **Dhammacāriṁ** dhammanibbattakam tam puggalam anatthehi **rakkhati**. Kimiva? **Vassakāle** deve vassante sati mahantam kusalena dhāre-

tabbam chattaṁ dhārentam kusalaṁ tam janam vassatemanato rakkhati yathā, evam rakkhitabbo dhammopi attasammāpanidhānena appamatto hutvā sutṭhu dhammaṁ rakkhantamyeva rakkhati, tādiso dhammacārīyeva duggatim na gacchati. Eso ānisamso **suciṇhe** sucinħassa **dhamme** dhammassa ānisam̄soti attho.

Ekadesam phalam idha pāliidhamme āgatanti ācariyena vibhattam, amhehi ca ñātam, “katamo upāyo kattha pāliyam āgato”ti pucchitabbattā **“tattha katamo upāyo? Sabbe saṅkhārā aniccā”**ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tassam “assādā-dīnavatā”ti-ādigāthāyam niddiṭṭhesu vipassanāpubbaṅgamanibbidādīsu upāyesu katamo upāyo tattha tesu pāliidhammesu kattha pāliidhamme āgatoti pucchitvā-

“Sabbe (..0062) saṅkhārā ‘aniccā’ti ...pe...;

sabbe dhammā ‘anattā’ti, yadā paññāya passatīti. (dha. pa. 277-279)-

Idha pāligāthāsu yo vipassanāpubbaṅgamanibbidāñāṇasaṅkhāto visuddhiyā adhigamahetubhāvato maggo āgato, ayam upāyo desanāhārassa visayoti.

Gāthāsu **sabbe** niravasesā kammačittotu-āhārehi saṅkharitā saṅkhata **saṅkhārā** hutvā abhāvatthēna **aniccā** iti yadā paññāya passati, atha anicce dukkhasabhāve nibbindati, eso vipassanāpubbaṅgamo nibbindanañāṇasaṅkhāto dhammo visuddhiyā maggoti. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādīsu saṅkhārānam saṅkhatadhammabhāvo paccayākāravibhaṅgaṭṭhakathāyam (vibha. atṭha. 226 saṅkhārapadaniddesa) vuttova, tam vibhaṅgaṭṭhakathām anoloketvā ekacce ācariyā “vipassanāñāṇārammaṇattā tebhūmakadhammāyevā”ti vadanti, evam sati maggaphaladhammānam niccādibhāvo bhaveyya, tasmā vibhaṅgaṭṭhakathānurūpova attho daṭṭhabbo. **Dukkhāti** dukkhadukkhavipariṇāmadukkhasaṅkhāradukkhabhāvena dukkhā. **Anattāti** niccasārasukhasāra-attasārarahitattā asārakaṭṭhēna anattā, avasattanaṭṭhēna vā anattā.

Ekadeso upāyo idha pāliidhamme āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katamā āṇatti kattha pāliidhamme āgatā”ti pucchitabbattā **“tattha katamā āṇatti? Cakkhumā visamānīvā”**ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tassam “assādādīnavatā”-ti-ādigāthāyam niddiṭṭhāsu pāpaduccaritaparivajjanāṇattikalyāṇasucaritacaraṇāṇatti-ādīsu katamāṇatti tattha tesu pāliidhammesu kattha pāliidhamme āgatāti pucchitvā-

“Cakkhumā visamānīva, vijjamāne parakkame;

paṇḍito jīvalokasmīm, pāpāni parivajjaye”ti. (udā. 43)-

Idha pāliidhamme yā pāpaduccaritaparivajjanāṇatti āgatā, ayam pāpaduccaritaparivajjanāṇatti desanāhārassa visayāti.

Gāthāyam **cakkhumā** puriso vijjamāne parakkame āvahitam sarīram āvahantova hutvā **visamāni** bhūmippadesāni vā visame hatthi-ādayo vā (..0063) parivajjeti iva, evam jīvalokasmīm paṇḍito **pāpāni** lāmakāni duccaritāni parivajjeti. Āṇatti nāma āṇārahassa dhammarājassa bhagavato āṇā, sā bahuvidhā, tasmā “kareyya kalyāṇam”ti-ādigāthāyam sucaritacaraṇā āṇatti.

“Upetha saraṇam buddham, dhammaṁ saṅghañca tādinam;

samādiyatha sīlāni, tam vo atthāya hehitī”ti. (therīgā. 249-250, 289-290)-

Ādīsu gāthāsu saraṇagamanāṇattisīlasamādānāṇatti-ādi āgatāti.

“Suññato lokam avekkhassū”ti-ādi kasmā evam āraddham, nanu “tattha katamaṁ phalam? Dhammo have”ti-ādinā, “tattha katamo upāyo? Sabbe saṅkhārā”ti-ādinā, “tattha katamā āṇatti? Cakkhumā”ti-ādinā ca phalūpāyāṇattiyo vibhattāti? Saccam, visum visum pana suttesu āgatā phalūpāyāṇattiyo vibhattā, idāni ekato āgatā phalūpāyāṇattiyo vibhajitum “**suññato lokam avekkhassū**”ti-ādi āraddham.

Tattha **suññato lokam avekkhassū**ti sabbampi saṅkhāralokam attato suññoti avasavattitāsallakkhaṇavasena vā tucchabhāvasamanupassanavasena vā passāti idam bhagavato vacanam vidhānabhāvato **āṇatti** nāma. Niccasārasukhasāra-attasārādirahitattā “**mogharājā**”ti ālapati, saddhāsīlasutacāgādirahitattā vā **mogho**.

“**Sadā sato**”ti puggalavasena vuttāya satiyā suññatādassanassa sampajānahe-tubhāvato satiyeva **upāyo**, na satimāti ettha satīti adhippāyo.

Attānudiṭṭhim ūhaccāti ettha attānudiṭṭhi nāma “rūpaṁ attā, rūpavā attā, rūpasmiṁ attā, attani rūpan”ti-ādippakārā visativatthukā diṭṭhi. Maggena ūhacca samucchinditvā **evam** vuttavidhinā **maccutaro** maccuno visayātikkanto **siyā** bhaveyya. Ettha yam maccuvisayam tarañam atikkamanam, tassa atikkamanassa yañca pubbabhāgapati padāsampajjanam, **idam** bhagavato desanāya **phalam** desanāhārassa visayanti adhippāyo. Pubbe visum visum phalūpāyāṇattiyo vibhāttāpi-

“Suññato (..0064) lokam avekkhassu, mogharāja sadā sato;

attānudiṭṭhim ūhacca, evam maccutaro siyā”ti. (su. ni. 1125; mahāni. 186; cūlani. piṇgiyamāṇavapucchā 144, mogharājamāṇavapucchāniddesa 88)- Ekaṭāthāyam puna ekato vibhajanato phalādīsu ekato dassitesu sabbattha suttesu vā sabbattha gāthāsu vā phalādayo dassetabbā assādādayo viya katthaci niddhāretvāti viseso vijānitabbo. Tenāha aṭṭhakathācariyo “yathā pana ...pe... ekato udāharañam katanti daṭṭhabban”ti (netti. aṭṭha. 5).

6. Desanāhārassa visayabhūtā assādādayo “idha pālidhamme ayam assādo āgato, idha pālidhamme ayam ādīnavo āgato”ti-ādinā visesato nidassanavasena sarūpato ācariyena vibhattā, te assādādayo tiṇṇam ugghaṭitaññu-ādīnam puggalānam sāmaññato bhagavā kiṁ nu kho deseti, udāhu ekassa puggalassa yathālābhām kiṁ nu desetīti anuyogassa sambhavato imassa puggalassa imam deseti, imassa puggalassa imam desetīti puggalabhedena assādādayo vibhajitvā dassetum “**tattha bhagavā ugghaṭitaññussā**”ti-ādi āraddham. Tattha **tatthāti** tesu assādādīsu. Nissaraṇam ugghaṭitaññussa puggalassa bhagavā deseti, ādīnavāñca nissaraṇāñca ime dve vipañcitaññussa puggalassa bhagavā deseti, assādañca ādīnavāñca nissaraṇāñca ime tayo neyyassa puggalassa bhagavā desetīti yojanattho daṭṭhabbo.

Aṭṭhakathāyam pana “evam assādādayo udāharañavasena sarūpato dassetvā idāni tattha puggalavibhāgena desanāvibhāgam dassetum ‘tattha bhagavā’ti-ādi vuttan”ti vuttam.

Tattha **ugghaṭitaññussāti** ugghaṭiyate paṭivijjhīyate, ṭhapīyate vā sappabhedo vitthāro atthoti **ugghaṭito**, jānātīti ñū, ugghaṭitam attham ñū **ugghaṭitaññū**, uddesamatteneva sappabhedam savitthāram paṭivijjhīhitabbam attham paṭivijjhātīti attho. Yo puggalo uddeseneva uddiṭṭhamatteneva attham ñatvā atthasiddhippatto hoti, so ugghaṭitaññū nāma.

Vipañcīyate (..0065) vittharīyate atthoti **vipañcito**, tam jānātīti **vipañcitaññū**. Yo puggalo niddesena niddiṭṭhamattameva attham ñatvā atthasiddhippatto, so vipañcitaññū nāma.

Paṭiniddesena attho netabbo pāpetabboti **neyyo**. Yo puggalo paṭiniddesena vā paṭilomena vā vibhattam eva attham īnatvā atthasiddhippatto, so neyyo nāma. Nissaraṇadesanāyeva ugghaṭitaññussa paṭivedhābhīsamayo siddho hoti, ādīnavadesanāya ceva nissaraṇadesanāya ca vipañcitaññussa paṭivedhābhīsamayo siddho hoti, assādadesanāya ca ādīnavadesanāya ca nissaraṇadesanāya ca neyyassa paṭivedhābhīsamayo siddho hotīti adhippāyo idha gahetabbo.

Padaparamo paneththa paṭivedhābhīsamayabhajanābhāvato na gahito. Tasmiñca aggahite assādo, ādīnavo, nissaraṇam, assādādīnavā, assādanissaraṇāni, ādīnavanissaraṇāni, assādādīnavanissaraṇāni cāti sattasu paṭṭhānanayesu tatiyachaṭṭhasattamāva gahitā, avasesā cattāro nayā na gahitā. Veneyyavinayanābhāvato hi gahaṇāgahaṇam daṭṭhabbam. Veneyyavinayañca veneyyānam santāne ariyamaggassuppādanam, na sāsanavinayanamattam, ariyamagguppādanañca yathāvuttehi eva tīhi padaṭṭhānanayehi sijjhatīti itare nayā idha na vuttā.

Yasmā pana **peṭake** (peṭako. 23)-

“Tattha katamo assādo ca ādīnavo ca?

‘yāni karoti puriso, tāni passati attani;

kalyāṇakārī kalyāṇam, pāpakārī ca pāpakan’ti.

“Tattha yam kalyāṇakārī kalyāṇam paccanubhoti, ayam assādo. Yam pāpakārī pāpam paccanubhoti, ayam ādīnavo.

“Aṭṭhime, bhikkhave, lokadhammā. Katame aṭṭha? ‘Lābho’ti-ādi (a. ni. 8.6). Tattha lābho yaso sukham pasamṣā, ayam assādo. Alābho ayaso dukkham nindā, ayam ādīnavo.

“Tattha katamo assādo ca nissaraṇañca?

‘Sukho (..0066) vipāko puññānam, adhippāyo ca ijhati;

khippañca paramam santi, nibbānamadhicchatīti.-

Ayam assādo ca nissaraṇañca.

“Dvattim̄simāni, bhikkhave, mahāpurisassa mahāpurisalakkhaṇāni, yehi samannāgatassa mahāpurisassa dveyeva gatiyo bhavanti ...pe... vivaṭacchadoti sabbam lakkhaṇasuttam (dī. ni. 3.199) ayam assādo ca nissaraṇañca.

“Tattha katamo ādīnavo ca nissaraṇañca?

‘Bhārā have pañcakkhandhā, bhārahāro ca puggalo;

bhārādānam dukham loke, bhāranikkhepanam sukham.

‘Nikkhipitvā garum bhāram, aññam bhāram anādiya;

samūlam taṇhamabbuyha, nicchāto parinibbuto’ti. (sam. ni. 3.22)-

Ayam ādīnavo ca nissaraṇañca.

“Tattha katamo assādo ca ādīnavo ca nissaraṇañca?

‘Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti citta;

tasmā aham pabbajitomhi rāja, apaṇṇakam sāmaññameva seyyo’ti. (ma. ni. 2.307; theragā. 787; peṭako. 23)-

Ayam assādo ca ādīnavo ca nissaraṇañcā”ti vuttam, tasmā tepi nayā idha niddhāretvā veditabbā. Phalādīsupi ayam nayo labbhatiyeva.

Yasmā **peṭake** (sam. ni. 1.23, 192; peṭako. 22; mi. pa. 2.1.9)- “tattha katamam

phalañca upāyo ca? ‘Sile patiñhāya naro sappañño’ti gāthā, idam phalañca upāyo ca.

“Tattha katamañ phalañca āñatti ca?

‘Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukkhamappiyam;

mākattha pāpakañ kammañ, āvi vā yadi vā raho’ti. (udā. 44)-

Idam (..0067) phalañca āñatti ca.

“Tattha katamo upāyo ca āñatti ca?

‘Kumbhūpamañ kāyamimam viditvā, nagarūpamañ cittamidam ṭhapetvā;

yodhetha mārañ paññāvudhena, jitañca rakkhe anivesano siyā’ti. (dha. pa.

40)-

Ayam upāyo ca āñatti cā”ti vuttañ, tasmā evam phalādīnam dukkhavasenāpi udāharanam veditabbam.

“Ugghañitaññu-ādīnam tiññam puggalānam imassa puggalassa imam deseti, imassa puggalassa imam deseti”ti yehi puggalehi assādādayo yathārahām ācariyena vibhattā, te puggalā yāhi pañipadāhi bhinnā, tā pañipadā kittikā bhavanti, tāhi bhinnā puggalā ca kittikāti vicārañāya sambhavato tā pañipadā, te ca puggalā etta-kāti gañanato dassetum “**tattha catasso pañipadā**”ti-ādi āraddham.

Tattha **tatthāti** tesu ugghañitaññu-ādīsu puggalesu. Ye puggalā yāhi pañipadāhi bhinnā, tā pañipadā catasso bhavanti, te ca puggalā cattāroti yojanā kātabbā. Katamā catasso? Dukkhāpañipadā dandhābhiññā, dukkhāpañipadā khippābhiññā, sukhāpañipadā dandhābhiññā, sukhāpañipadā khippābhiññā cāti catasso. Katame cattāro? Tañhācarito mando puggalo, tañhācarito udatto puggalo, diññicarito mando puggalo, diññicarito udatto puggalo cāti cattāro.

Pañipadābhiññāhi kato vibhāgopi pañipadāhi kato vibhāgo nāma hoti avinābhāvatoti manasi katvā “catasso pañipadābhiññā”ti avatvā “catasso pañipadā”ti vuttā. Tā panetā samathavasenāpi bhinnā, vipassanāvasenāpi bhinnā. Katham samathavasena? Pathavikasiññādīsu sabbapañhamam “pathavī pathavī”ti-ādinā pavattamanasikārato paññāya yāva jhānassa upacāram uppajjati, tāva pavattā paññā samathabhāvanā “pañipadā”ti vuccati. Upacārato pana paññāya yāva appanā, tāva (..0068) pavattā paññā “abhiññā”ti vuccati heññimapāññāto adhigatapaññā-bhāvato.

Sā ca pañipadā kassaci dukkhā kicchā hoti nīvarañādipaccanikadhammasamudācāraggañatāya, kassaci tadabhāvato sukhā akicchā hoti, abhiññāpi kassaci dandhā asīghappavatti hoti avisadaññatāya, kassaci khippā sīghappavatti hoti visadaññatāyātī.

Katham vipassanāvasena? Yo rūpārūpamukhena vipassanam abhinivisanto cattāri mahābhūtāni pariggahetvā upādārūpam pariggañhāti, arūpam pariggañhāti, rūpārūpam pana pariggañhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggañtaum sakkoti, tassa **dukkhāpañipadā** nāma hoti. Pariggahitarūpārūpassa vipassanāparivāse maggapātubhāvadandhatāya **dandhābhiññā** nāma hoti. Tabhipariyāyena itarā dve honti. Vipassanāvasena pana bhinnāyeva pañipadābhiññāyo idha daññhabbā abhisamayādhikārattā, **aññakathāyam** pana “evam yesam puggalānam

vasena desanāvibhāgo dassito, te puggale paṭipadāvibhāgena vibhajitvā dassetum ‘catasso paṭipadā’ti-ādi vuttan”ti (netti. atṭha. 6) vuttam. Yojanānayo vuttanayānusāreneva veditabbo.

Catūhi paṭipadābhiññāhi cattāro puggalā sabbeva aniyamato vaṭṭadukkhato kiṁ nu kho niyyanti, udāhu “imāya paṭipadābhiññāya ayaṁ puggalo niyyāti, imāya paṭipadābhiññāya ayaṁ puggalo niyyāti”ti niyamato ca niyyātīti vicāraṇāya sambhavato “ayaṁ puggalo imehi nissayehi upanissayapaccayaṁ labhitvā imāya paṭipadābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyāti”ti niyametvā dassetum “taṇhācarito mando”ti-ādi vuttam.

Tattha taṇhācarito mando puggalo satipaṭṭhānehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **satindriyena** satindriyādhikena ariyamaggena dukkhāpaṭipadāndhābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyāti, taṇhācarito udatto puggalo jhānehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **samādhindriyena** samādhindriyādhikena ariyamaggena dukkhāpaṭipadākhippābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyāti (..0069), diṭṭhicarito mando puggalo sammappadhānehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **vīriyindriyena** vīriyindriyādhikena ariyamaggena sukhāpaṭipadāndhābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyāti, diṭṭhicarito udatto puggalo saccehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **paññindriyena** paññindriyādhikena ariyamaggena sukhāpaṭipadākhippābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyātīti yojanā kātabbā. **Atṭhakathāyam** pana-

“Cattāro puggalāti yathāvuttpaṭipadāvibhāgeneva cattāro paṭipannakupuggalā, tam pana paṭipadāvibhāgam saddhim hetupāyaphalehi dassetum ‘taṇhācarito’ti-ādi vuttan”ti (netti. atṭha. 6)-

Vuttam. Tattha **taṇhācaritoti** taṇhāya nibbattitam caritaṁ etassa puggalassāti taṇhācarito. **Mandoti** mandiyāya avijjāya samannāgatoti mando, mohādhikapuggalo. **Udattoti** uda-atto, uṭārapaññoti attho. Uṭāram phalam detīti **udo**, ko so? Pavicayo, attani nibbattoti **atto**, udo atto yassa puggalassāti **udattoti** vacanattho kātabbo.

Paṭhamāya paṭipadāya hetu nāma taṇhācaritatā, mandapaññatā ca, upāyo satindriyam, sabbāsampi phalam niyyānameva. Dutiyāya paṭipadāya hetu nāma taṇhācaritatā, udattapaññatā ca, upāyo vīriyindriyam. Tatiyāya paṭipadāya hetu nāma diṭṭhicaritatā, mandapaññatā ca, upāyo samādhindriyam. Catuthiyā paṭipadāya hetu nāma diṭṭhicaritatā, udattapaññatā ca, upāyo paññindriyanti hetupāyaphalāni datṭhabbāni.

Ettha ca diṭṭhicarito udatto puggalo ugghaṭitaññū nāma, diṭṭhicarito mando ceva taṇhācarito udatto cavipañcitaññū nāma, taṇhācarito mando puggalo neyyo nāma, tasmā “tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa nissaraṇam desayatī”ti-ādinā nayena ugghaṭitaññu-ādiveneyyattayassa bhedadassanena nissaraṇam desayati, “ādinavañca nissaraṇañca desayati, assādañca ādinavañca nissaraṇañca desayati”ti desanāvibhāgo dassito. “Tattha catasso paṭipadā”ti-ādinā paṭipadābhedadasanena “taṇhācarito mando puggalo, taṇhācarito udatto (..0070) puggalo, diṭṭhicarito mando puggalo, diṭṭhicarito udatto puggalo”ti catudhā bhinnam taṇhācaritamāndādikam puggalacatukkam dassitanti datṭhabbam.

atthanayayojanāya dutiyāya visayam katvā dassetum “**ubho taṇhācaritā**” ti-ādi vuttam. Tattha taṇhāya samādhipaṭipakkhattā taṇhācaritā manda-udattā ubho puggalā samathapubbaṅgamāya vipassanāya upanissayaṁ labhitvā rāgavirāgāya maggapaññāya niyyanti cetovimuttiyā sekkhaphalabhāvāya. Sammāditthisahiteneva sammāsamādhinā niyyānaṁ bhavati, na sammāsamādhinā eva, tasmā diṭṭhicaritā manda-udattā ubho puggalā vipassanāpubbaṅgamena samathena avijjāvirāgāya maggapaññāya niyyanti paññāvimuttiyā asekkhaphalabhāvāyāti cattāropi puggalā duvidhāyeva bhavantīti vuttam hoti.

Rāgavirāgāyāti rañjatīti **rāgo**, so virajjati etāyāti **virāgā**, rāgassa virāgā **rāgavirāgā**, tāya rāgavirāgāya. **Cetoti** cittappabhedenā ca samādhi vuccati yathā “cittam paññañca bhāvayan”ti (sam. ni. 1.23, 192; mi. pa. 2.1.9.). Paṭippassaddhivasena paṭipakkhato vimuccatīti **vimutti**, cetasā cittena samādhinā vimuccatīti **cetovimutti**, ceto eva vā vimutti **cetovimutti**, anāgāmiphala samādhi. Anāgāmipuggalo hi samādhismiṁ paripūrakāritāya cetovimuttiyā niyyāti. **Avijjāvirāgāyāti** avindiyam kāyaduccaritādīm vindatīti **avijjā**, vindiyam vā kāyasucaritādīm na vindatīti **avijjā** niruttina-yena. Virajjati etāyāti **virāgā**, avijjāya virāgā **avijjāvirāgā**, tāya avijjāvirāgāya. Pakā-rehi jānātīti **paññā**, vimuccatīti **vimutti**, paññāya vimuccatīti **paññāvimutti**, paññā **eva** vā vimutti **paññāvimutti**, arahattaphala paññā, tāya paññāvimuttiyā.

“Tusu katame puggalā kena atthanayena hātabbā”ti vattabbato “**tattha ye samathapubbaṅgamāhī**” ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu “ubho taṇhācaritā”ti-ādinā vibhlettesu puggalesu ye ubho taṇhācaritā manda-udattā puggalā samatha ... pe... niyyanti, te ubho taṇhācaritā (..0071) manda-udattā puggalā nandiyāvatṭena nayena **hātabbā** gametabbā netabbā. Ye ubho diṭṭhicaritā manda-udattā puggalā vipassanā ... pe... samathena niyyanti, te ubho diṭṭhicaritā manda-udattā puggalā sīhavikkilitenā nayena **hātabbā** gametabbā netabbāti attho.

7. “Tattha catasso paṭipadā”ti-ādinā desanāhārena dukkhāpaṭipadābhedenā taṇhācaritamandādibhedo puggalo vibhatto, amhehi ca ñāto, “tassa vibhattāna-ntaram svāyam desanāhāro kattha samvaṇṇetabbe dhamme kenaci ākārena sambhavati”ti pucchitabbabhāvato “**svāyam hāro kattha sambhavati**”ti-ādimāha. Navamakkhaṇasampannassa satthā yam dhammam deseti, tasmīm samvaṇṇetabbe dhamme yā vīmaṇsādikā sutamayādikā tisso paññā vibhattā, tāhi paññāhi ye ugghaṭitaññu-ādayo tayo puggalā vibhattā, iti vibhattākārena ayam desanāhāro satthārā desetabbe dhamme sambhavatīti daṭṭhabbo.

Tattha **svāyam hāroti** desanāhārena paṭipadāvibhāgena veneyyapuggalavibhāgo dassito, so ayam desanāhāro. **Kattha sambhavatīti** kattha samvaṇṇetabbe dhamme samvaṇṇanābhāvena sambhavatīti. **Yassāti** yo so veneyyo paccantajā-dīhi aṭṭhahi akkhaṇehi vimutto, savanadhāraṇādīhi ca sampattīhi samannāgato, tassa veneyyassa. **Satthāti** sadevakaṁ lokaṁ sāsatī anusāsatīti satthā. **Dhammanti** desitam samvaṇṇetabbam dhammam. **Desayatīti** saṅkhepanayavithāranayehi bhāsatī. **Aññataroti** bhagavato sāvakesu evam dhammam desetum samattho sāvako. **Garuṭṭhāniyoti** gāravassa ṭhānabhūtehi sīlasutacāgādigunavise-

sehi yutto mānito saddahitabbavacano. **Sabrahmacārīti** samām, saha vā brahmaṁ satthusāsanam carati paṭipajjatīti sabrahmacārī. **Saddham labhati** “yo satthā dhammaṁ deseti, so satthā sammāsambuddho hotīti satthari, “svākkhāto vatāyaṁ dhammo sāttho sabyañjano ekantaparipuṇṇo ekantaparisuddho atthāvaho hitāvaho sukhāvaho jhānamaggaphalanibbattako, amhehi ca saddahitabbo”-ti desite dhamme ca acalasaddhaṁ labhati, saddahanam attano santāne punapnum uppādeti. Tathā (..0072) “yo sāvako dhammaṁ deseti, so sāvako saṅkhepato vā vitthārato vā dhammaṁ desetum samattho vata garuṇhāniyo sabrahmacārī mānito saddahitabbavacano”ti desake sāvake ca “tādisena sāvakena desito yo dhammo, so dhammo sāttho sabyañjano ekantaparipuṇṇo ekantaparisuddho atthāvaho hitāvaho sukhāvaho jhānamaggaphalanibbattako, amhehi ca saddahitabbo”ti sāvakena desitadhamme ca saddhaṁ saddahanam attano santāne punapnum uppādetīti attho.

Tatthāti tasmiṁ saddahitabbe satthārā desitadhamme ceva sāvakena desitadhamme ca saddahantassa veneyyassa yā vīmaṁsā, vīmaṁsantassa yā ussāhanā, ussahantassa yā tulanā, tulayantassa yā upaparikkhā, sā ayam vīmaṁsādikā paññā saddhānusārena pavattanato **sutamayī paññā** nāma. Tattha vīmaṁsanam **vīmaṁsā**, pāliyā, pāli-atthassa ca vīmaṁsā. Vīmaṁsatīti vā **vīmaṁsā**, padam padantarena, padattham padatthantarena vicāraṇakā paññā. Yathā cettha, evam ussāhanādīsupi bhāvasādhanakattusādhanāni kātabbāni. **Ussāhanā** ca ussāhena upatthambhikā dhammassa dhāraṇaparicayasādhikā paññā ca, na vīriyam, ettha ca yā sutamatteyeva pavattā, vīmaṁsādibhāvam appattā nivattā, sā sutamayī paññā na hoti. Yā ca sutvā vīmaṁsitvā ussāhanādibhāvam appattā nivattā, yā ca sutvā vīmaṁsitvā ussahitvā tulanādibhāvam appattā nivattā, yā ca sutvā vīmaṁsitvā ussahitvā tulayitvā upaparikkhanabhāvam appattā nivattā, sāpi paññā na sutamayī paññā hotīti daṭṭhabbā. Yā pana sutvā saddahantassa vīmaṁsā, vīmaṁsantassa ussāhanā, ussahantassa tulanā, tulayantassa upaparikkhā hoti, ayam **sutamayī paññā** nāma hotīti daṭṭhabbā.

Sutamayī paññā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katamā cintāmayī paññā”-ti vattabbabhāvato sutamayiyā paññāya vibhajanānantaram cintāmayim paññam vibhajitum “**tathā sutena nissayenā**”ti-ādimāha. Tattha **sutanti** suyyate pariyatti-dhammoti **suto**, savanam pariyattidhammassāti vā **sutam**, duvidhampi sutam. **Nissayena** upanissāyāti attho. Itthambhūtalakkhaṇe cetam “sutena nissayenā”ti karaṇavacanam. Ettha pana “idaṁ pāṇātipātādiviramanam sīlanaṭṭhena sīlam, ayam ekaggatā samādahanāṭṭhena samādhi (..0073), imāni bhūtupādāni ruppanaṭṭhena rūpāni, ime phassādayo namanaṭṭhena nāmāni, ime rūpādayo pañca dhammā rāsaṭṭhena khandhā”ti tesam tesam dhammānam pīlanādisabhāvassa vīmaṁsanābhūtā paññā **vīmaṁsā** nāma. Tesamyeva sīlasamādhi-ādīnam sīlati patiṭṭhahati etthāti **sīlanti**-ādivacanattham pucchitvā sabhāgalakkhaṇarasapaccupatṭhānapadaṭṭhānānam tuletvā viya gahaṇapaññā **tulanam** nāma. Tesamyeva sīlasamādhi-ādīnam dhammānam sabhāvalakkhaṇam avijahitvā aniccatādukkhata-dinamanaruppanādisappaccayasaṅkhatādi-ākāre vitakketvā upaparikkhaṇa-

paññā eva **upaparikkhā** nāmāti visesato daṭṭhabbo. Sutadhammassa dhāraṇaparicayavasena pavattanato sutamayī paññā ussāhanā jātā viya na cintāmayī paññā cintitassa dhāraṇaparicayavasena appavattanatoti “ussāhanā”ti na vuttam.

Sutamayī paññā ceva cintāmayī paññā ca ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katamā bhāvanāmayī paññā”ti vattabbabhāvato kāraṇabhūtānam dvinnam sutamayicintāmayipaññānam dassanānantaram phalabhūtam bhāvanāmayim paññām vibhajanto “**imāhi dvīhi**”ti-ādimāha. Tattha **imāhi dvīhi paññāhīti** sutamayicintāmayipaññāhi kāraṇabhūtāhi. Sutamayipaññāya vā cintāmayipaññāya vā ubhayattha vā ṭhitoyeva yogāvacaro vipassanam ārabhatīti. **Manasikārasampayuttassāti** rūpārūpesu pariggahādivasena saṅkhāresu aniccatādivasena manasikārena sammā pakārehi yuttappayuttassa. Dīṭhivisuddhikaṅkhāvitaroṇavisuddhimaggāmaggañāṇadassanavisuddhi- paṭipadāñāṇadassanavisuddhisampādanena vipassanam ussukkantassa yogāvacarassa santāne ñāṇadassanavisuddhisāṅkhātam **yam** ariyamaggañāṇam nibbānārammaṇadassanabhūmiyam vā **bhāvanābhūmiyam** vā **uppajjati**, ayaṁ **bhāvanāmayī paññāti** attho daṭṭhabbo. Yadipi paṭhamamaggañāṇam paṭhamam nibbānadassanato “**dassanan**”ti vuttam, bhāvanāvasena pana pavattanato “**bhāvanāmayī paññā**”ti veditabbam. **Dassanabhūmīti** paṭhamamaggaphalāni, sesāni “bhāvanābhūmī”ti vuccanti.

8. Amhākācariya tumhehi “yassa satthā vā”ti-ādinā sutamayipaññādikā vibhattā, evam sati sutena vinā cintāmayī paññā nāma na bhaveyya, mahābodhisattvānam pana sutena vinā cintāmayī paññā hotvevāti codanam manasi katvā tasmiṁ saṅgahetvā pakārantarena vibhajitum “**paratoghosā**”ti-ādimāha.

Tattha (..0074) **paratoghosāti** parato pavatto desanāghoso paccayo etissāti paratoghosā. **Paccattasamuṭṭhitāti** pati visum attaniyeva samuṭṭhitā. **Yonisomanasikārāti** tesam tesam cintetabbānam rūpādīnam dhammānam ruppananamanādisabhbāvapariggaṇhanādinā upāyena pavattamanasikārā cintāmayī paññā nāma, iminā sāvakāpi sāmaññato gahitā, tathāpi ugghaṭitaññu-ādīnaṁyeva vuttattā sāvakā idha gahitā, tasmā purimanayo yuttataro. **Paratoti** dhammadesakato pavattra dhammadesanāghosena hetunā yam ñāṇam uppajjati, paccattasamuṭṭhitena, yonisomanasikārena ca hetunā yam ñāṇam uppajjati, **ayam** bhāvanāvasena pavattanato **bhāvanāmayī paññā** nāma, iminā sāvakāpi sāmaññato gahitā, tathāpi ugghaṭitaññu-ādīnaṁyeva vuttattā sāvakā idha gahitā, tasmā purimanayo yuttataro. **Paratoti** dhammadesakato pavattra dhammadesanāghosena hetunā yam ñāṇam uppajjati, paccattasamuṭṭhitena, yonisomanasikārena ca hetunā yam ñāṇam uppajjati, ayam bhāvanāvasena pavattanato bhāvanāmayī paññā nāmāti vibhajitvā paṇḍitehi ñeyyāti vitthārena gambhīrattham ñātum icchante hi “evam paṭipadāvibhāgenā”ti-ādinā (netti. atṭha. 9) atṭhakathāvacanena jānitabbo.

Sutamayipaññādikā tisso paññā ācariyena nānānayehi vibhattā, amhehi ca ñātā, “tāsu yassa ekā vā dve vā paññā atthi, so puggalo konāmo, yassa ekāpi natthi, so puggalo konāmo”ti pucchitabbabhāvato yassa ayam paññā, imā vā atthi, so puggalo itthannāmo, yassa natthi, so puggalo itthannāmoti paṭipadāpaññāppabhedena puggalam vibhajitum “**yassa imā**”ti-ādi vuttam.

Tattha **yassa** atitikkhapaññassa sutamayī paññā ceva cintāmayī paññā ca imā dve paññā atthi, ayam atitikkhapañño uddesamatteneva jānanato **ugghatitaññū** nāma. **Yassa** nātitikkhapaññassa uddesaniddesehi sutamayī paññā atthi, cintāmayī paññā natthi, ayam nātitikkhapañño uddesaniddesehi jānanato **vipañcitaññū** nāma. **Yassa** mandapaññassa uddesaniddesehi neva sutamayī paññā atthi, na cintāmayī paññā ca, ayam mandapañño (..0075) uddesaniddesapaṭiniddesehi jānanato niravasesavitthāradesanāya netabbato **neyyo** nāmāti. **Aṭṭhakathāyam** pana “idāni yadattham imā paññā uddhaṭā, tameva veneyyapuggalavibhāgam yojetvā dassetum ‘yassā’ti-ādi vuttan”ti-ādi (netti. aṭṭha. 8) vuttaṭam.

9. “Tattha bhagavā ugghatitaññussā”ti-ādinā desanam vibhāveti, “tattha catasso paṭipadā”ti-ādinā paṭipadāvibhāgehi, “svāyaṭ hāro”ti-ādinā ñāṇavibhāgehi ca desanābhājanam veneyyattayam ācariyena vibhattam, amhehi ca ñātam, “yāya desanāpāliyā desanāhāram yojetum pubbe ‘dhammaṭ vo, bhikkhave, desessāmi’ti-ādinā desanāhārassa visayabhāvena yā pāliedesanā nikkhittā, sā pāliedesanā desanāhārena niddhāritesu assādādīsu atthesu kimattham desayatī”ti pucchitabbattā “imam attham desayatī”ti niyametvā dassetum “**sāyaṭ dhammadesanā**”ti-ādi āraddham.

Tattha **sāyaṭ dhammadesanāti** yā dhammadesanā ādikalyāṇādikā pubbe desanāhārassa visayabhāvena nikkhittā, sāyaṭ dhammadesanā assādādīsu kimattham desayatīti kathetukāmatāya pucchatī, pucchitvā “cattāri saccāni desayatī”ti vissajjeti, tāni sarūpato dassetum “**dukkham samudayam nirodham maggan**”-ti vuttaṭam. Pavattipavattakanivattinivattanupāyabhāvena aviparītabhāvato

“**saccāni**” ti vuttāni.

Yassam desanāyam saccāni desanāhārena niddhāritāni, sā desanā cattāri saccāni desayatīti yuttaṁ hotu. Yassam desanāyam assādādayo niddhāritā, sā desanā cattāri saccāni desayatīti na sakkā vattum. Heṭṭhā ca assādādayo niddhāritā, tasmā “assādādayo” tipi vattabbanti codanam manasi katvā “**ādīnavo phalañca dukkhan**” ti-ādi vuttam. Desanāhārena samvaṇṇanānayena desanāyam niddhārito ādīnavo ceva phalañca dukkhasaccam hoti, assādo samudayasaccam, nissaraṇam nirodhasaccam, upāyo ceva āṇatti ca maggasaccam hoti, tasmā “cattāri saccāni desayati” ti vattabbamevāti.

Taṇhāvajjā (..0076) tebhūmakadhammā dukkham, te ca aniccādīhi pīlitattā **ādīnavā** yeva. Phalanti desanāya phalam lokiyaṁ, na lokuttaram, tasmā dukkhanti vattabbameva. Assādoti taṇhāssādassa gahitattā “**assādo samudayo**” ti ca vattabbam. **Assādekadeso dukkhameva**, assādekadeso dukkhañceva samudayo ca. Saha vipassanāya ariyamaggo ca bhagavato āṇatti ca desanāya phalādhigamassa upāyabhāvato “**upāyo, āṇatti ca maggo**” ti vuttam, nissaraṇekadesopi maggoti daṭṭhabbo. “Imāni cattāri saccāni yā desanā visesato desayati, katamā sā” ti pucchitabbattā visesam niyametvā dassetum “**imāni cattāri saccāni idam dhammadakkān**” ti vuttam. **Idam** vuccamānam dhammadakkam imāni cattāri saccāni visesato desayatīti yojanā kātabbā.

“Yā desanā imāni cattāri saccāni visesato desayati, tassā desanāya dhammadakkabhbāvam kiṁ bhagavā āhā” ti vattabbabhāvato “**yathāha bhagavā**” ti-ādi vuttam. Tattha “jātipi dukkhā” ti-ādivacanato (mahāva. 14) taṇhāvajjam jāti-ādikam tebhūmakadhammajātam dukkhassa adhiṭṭhānabhāvena, dukkhadukkhādibhāvena ca “**dukkhan**” ti vuttam. Meti mayā pavattitanti yojanā. Bhikkhaveti savane ussāhaṁ janetum ālapati. **Bārāṇasiyanti** bārāṇasīnagarassa avidūre. Isipataneti sīlakkhaṇdhādīnam isanato gavesanato “**isi**” ti voharitānam paccekabuddhānam patanatthāne. **Migadāyeti** migānam abhayadānaṭṭhāne kārite assameva.

Anuttaranti uttaritarābhāvena anuttaram anatisayaṁ. **Dhammadakkanti** satipatṭhānādike sabhāvadhāraṇādinā atthena dhammo ceva pavattanatthēna cakkāñcāti dhammadakkam. **Appaṭivattiyanti** appaṭisedhanīyaṁ. Kasmā? Janakassa bhagavato dhammissarattā sammāsambuddhātā, jaññassa ca anuttarattā koṇḍāññādīnañceva aṭṭhārasabrahmakoṭiyā ca catusaccapaṭivedhasādhanato ca. “Kena appaṭivattiyā” ti pucchitabbattā “**samaṇena vā**” ti-ādimāha. Tattha **samaṇenāti** pabbajjamattūpagatena. **Brāhmaṇenāti** jātibrāhmaṇena. Paramatthānañhi samaṇabrāhmaṇānam paṭisedhane cittuppādānuppajjanampi natthi. **Devenāti** chakāmāvacaradevena. **Brahmunāti** rūpabrahmā gahitā. “Samaṇena vā (..0077) ...pe... brahmunā” ti ettakameva avatvā “**kenaci**” ti vuttavacanena avasesakhattiya-gahapatiparisajanā saṅgahitā. Tasmā khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇacātuma-hārājikatāvatiṁsamārabrahmaparisā aṭṭhavidhāpi paṭisedhetum asamatthāyevāti veditabbā. **Lokasminti** sattasamūhe dhammadakkādhāre.

“Dvādasa padāni suttan” ti gāthānurūpam dhammadakkasutte padāni vibhajanto “**tattha aparimāṇā**” ti-ādimāha. Tattha **tatthāti** dhammadakkadesanāyam

(sam. ni. 5.1081; mahāva. 13 ādayo; paṭi. ma. 2.30). “Aparimāṇā akkharā apari-māṇā padā”ti avatvā “aparimāṇā padā apari-māṇā akkharā”ti uppaṭipāṭivacanehi yebhuyyena padasaṅgahitānīti dasseti. **Padā, akkharā, byañjanāti** ca liṅgavipallā-sānīti datṭhabbāni. **Etasseva atthassāti** vattabbākārassa catusaccasaṅkhātassa atthasseva **saṅkāsanā pakāsanā** pakāsanākāro paññattākāroti ākāravanta-ākāra-sambandhe sāmivacanam. **Saṅkāsanākāroti** ca saṅkāsanīyassa atthassa ākāro. Esa nayo sesesupi. **Itipīti** iti iminā pakārenapi, iminā pakārenapi **idam** jāti-ādikam dukkham ariyasaccanti veditabbam.

Ayanti kāmataṇhādibhedā ayam taṇhā. **Dukkhasamudayoti** dukkhanibbattanassa hetubhāvato dukkhasamudayo. **Ayanti** sabbasaṅkhatato nissaṭā ayam asaṅkhatā dhātu. **Dukkhanirodhoti** jāti-ādippabhedassa dukkhassa anuppādananirodhapaccayattā dukkhanirodho. **Ayanti** sammādiṭṭhādiko aṭṭhaṅgiko ariyo maggo. Dukkhanirodhabhūtam nibbānam ārammaṇakaraṇavasena gatattā, dukkhanirodhappattiya paṭipadābhāvato ca **dukkhanirodhagāminī paṭipadā**. Sesam vuttanayameva.

“Tattha aparimāṇā”ti-ādinā byañjanapada-atthapadāni vibhajitvā tesam aññamaññam visayivisayabhāvena sambandhabhāvam dassetum “**tattha bhagavā akkharehi saṅkāseti**”ti-ādi vuttam. Atha vā bhagavā kiṃ sāmaññehi akkharādīhi saṅkāseti vā pakāseti vā, udāhu yathārahā saṅkāseti pakāsetīti-ādivicāraṇāya sambhavato visayavisayabhāvena sambandhabhāvam niyametvā dassetum “**tattha bhagavā akkharehi saṅkāseti**”ti-ādi vuttam. Tattha “akkharehi saṅkāseti”ti kasmā evam vuttam, nanu “dukkhasaccan”ti-ādīsu (..0078) padeneva dukkhasaccatthāttādiko saṅkāsitabboti? Saccam, padāvayavassa pana akkharassa gahaṇamukheneva akkharasamudāyassapi padassa gahaṇam hoti, pade gahite ca dukkhasaccatthādikāvabodho hotveva, evam sati padeneva sijjhānato akkharo visum na gahetabboti? Na, dukkhasaccatthādikāvabodhassa visesuppattibhāvato. **Du**-iti akkharena hi anekupaddavādhiṭṭhānabhāvena kucchitattho gahito, **kha**-iti akkharena dhuvasubhasukhātthāvavirahena tucchatthoti evamādikāvabodhassa vise-supatti bhavati. Tena vuttam “padatthagahaṇassa visesādhānam jāyatī”ti (netti. aṭṭha. 9). Padapariyosāne vākyapariyosānābhāvato akkharehi saṅkhittena dīpiyamāno attho padehi pakāsitovāti vuttam “**padehi pakāseti**”ti. Vākyapariyosāne pana saṅkāsito pakāsito attho vivarito vivaṭo katovāti vuttam. “**Byañjanehi vivarati**”ti. Pakārehi ca vākyabhede kate so attho vibhutto nāmāti vuttam “**ākārehi vibhajati**”ti. Vākyāvayavānam padānam paccekam nibbacanavibhāge kate so attho pākaṭo katovāti vuttam “**niruttihi uttānīkaroti**”ti. Katanibbacanehi vākyāvayavehi vitthāravasena niravasesato desitehi veneyyasattānam citte parisamantato tosanam hoti, paññātejanañcāti āha “**niddesehi paññapeti**”ti.

“Bhagavā akkharehi saṅkāseti”ti-ādīsu “bhagavā evā”ti vā “akkharehi evā”ti vā avadhāraṇe yojite “sāvako na saṅkāseti, padādīhi na saṅkāseti”ti attho bhaveyya, sāvako ca saṅkāseti, padādīhi ca saṅkāseti. Kattha avadhāraṇam yojetabbanti ce? “Bhagavā akkharehi saṅkāsetiyevā”ti avadhāraṇam yojetabbam. Evañhi sati sāvakena saṅkāsito vā padādīhi saṅkāsito vā attho saṅgahito hoti. Atthapadānañca

akkharādinānāvisayatā siddhā hoti. Tena ekānusandhike sutte chaṭeva atthapadāni niddhāretabbāni, anekānusandhike sutte anusandhibhedena visum visum cha cha atthapadāni niddhāretabbāni.

“Chasu (..0079) byañjanapadesu katamena byañjanapadena katamaṁ kiccaṁ sādheti”ti pucchitabbattā “iminā idam kiccaṁ, iminā idam kiccaṁ sādheti”ti niyametvā dassetum “**tattha bhagavā akkharehi ca padehi ca ugghaṭeti**” ti-ādimāha. Tattha **tatthāti** akkharādīsu byañjanapadesu. **Ugghaṭeti**ti ugghaṭanakiccaṁ sādheti attho. Kiñcāpi desanāva ugghaṭanakiccaṁ sādheti, bhagavā pana desanājana-kattā ugghaṭanakiccaṁ sādheti vuccati. Sesesupi evamattho daṭṭhabbo.

“Ugghaṭanakiccasādhikā desanāyeva kiṁ vipañcanavithāraṇakiccasādhikā desanājanakattā, udāhu visum visum kiccasādhikā aññā”ti pucchitabbabhāvato visum visum kiccasādhikā aññā desanāti niyametvā dassetum “**tattha ugghaṭanā ādī**”ti-ādimāha. Atha vā “katamā ugghaṭanā, katamā vipañcanā, katamā vitthāraṇā”ti pucchitabbattā vuttaṁ “**tattha ugghaṭanā ādī**”ti-ādi. Tattha **tatthāti** ugghaṭanā-dikiccasādhikāsu desanāsu. **Ugghaṭanāti** ugghaṭanakiccasādhikā desanā ādidesanā hoti. **Vipañcanāti** vipañcanakiccasādhikā desanā majjhedesanā hoti. **Vitthāraṇāti** vitthāraṇakiccasādhikā desanā pariyosānadesanā hotīti attho daṭṭhabbo.

“Ugghaṭiyanto uddisiyamāno pariyatti-atthabhūto dhammavinayo katamaṁ puggalam vineti, vipañciyanto niddisiyamāno pariyatti-atthabhūto dhammavinayo katamaṁ puggalam vineti, vitthāriyanto paṭiniddisiyamāno pariyatti-atthabhūto dhammavinayo katamaṁ puggalam vineti”ti pucchitabbattā “**soyam dhammavinayo**”ti-ādimāha. **Aṭṭhakathāyam** pana “evam ‘akkharehi saṅkāseti’ti-ādīnam channam byañjanapadānam byāpāram dassetvā idāni atthapadānam byāpāram dassetum ‘soyam dhammavinayo’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 9) vuttaṁ.

Tattha **ugghaṭiyanto** uddisiyamāno uddesapariyatti-atthabhūto so ayam **dhammavinayo** ugghaṭitaññupuggalam vineti, **tena** ugghaṭitaññuno puggalassa vinayena **nam** ugghaṭiyantam uddisiyamānam uddesapariyatti-atthabhūtam vinayam “ādikalyāṇo”ti āhu. **Vipañciyanto** niddisiyamāno niddesapariyatti-atthabhūto so ayam **dhammavinayo** vipañcitaññupuggalam vineti, **tena** (..0080) vipañcitaññupuggalassa vinayanena **nam** vipañciyantam niddisiyamānam niddesapariyatti-atthabhūtam vinayam “majjhēkalyāṇo”ti āhu. **Vitthāriyanto** paṭiniddisiyamāno paṭiniddesapariyatti-atthabhūto so ayam **dhammavinayo** neyyam puggalam **vineti** vinayanam janeti, **tena** neyyassa puggalassa vinayanena **nam** vitthāriyantam paṭiniddisiyamānam paṭiniddesapariyatti-atthabhūtam vinayam “pariyosānakalyāṇo”ti āhūti yojanatthoti daṭṭhabbo.

Atha vā “akkharehi saṅkāseti”ti-ādīnam channam padānam byāpāro dassito, evam sati attho nibyāpāro siyā, attho ca nippariyāyato sabyāpāroyevāti codanam manasi katvā āha “**soyam dhammavinayo**”ti-ādi. Etena athoyeva mukhyato veneyyattayassa vinayanakiccaṁ sādheti, atthavācako pana saddo ṭhānūpacārato veneyyattayassa vinayanakiccaṁ sādheti dasseti. Padaparamassa pana saccappaṭivedhassa patiṭṭhānābhāvato so idha na vutto. Sekhaggahaṇena vā kalyāṇaputhujjanassa viya neyyaggahaṇena padaparamassa puggalassāpi gahaṇam

daṭṭhabbam. **Akkharehīti**-ādīsu karaṇatthe karaṇavacanam, na hetvatthe. Akkharā-dīnañhi ugghaṭanādīni payojanāniyeva honti, na ugghaṭanādīnam akkharādīni payojanānīti “annena vasatī”ti-ādīsu viya na hetu-attho gahetabbo. Tattha hi annena hetunā vasati, vasanena hetunā annam laddhanti vasanakiriyāya phalam vasanakiriyāya hetubhāvena gahitam.“Ajjhesanena vasatī”ti-ādīsupi eseva nayo. Tenāha “yadatthā ca kiriyā, so hetū”ti (netti. aṭṭha. 9). Tattha **yadatthāti** so annādiko attho yassā vasanādikiriyāyāti yadatthā, vasanādikiriyā, so annādiko attho tassā vasanādikiriyāya hetūti attho veditabbo.

10. “Tattha aparimāṇā padā”ti-ādinā “dhammam vo bhikkhave desessāmī”ti uddiṭṭhāya pāliyā dvādasapadasampattisaṅkhātam tividhakalyāṇataṁ dassetvā idāni cha-atthapadachabyañjanapadabhedena sampattisaṅkhātam athapadabyañjanapadakalyāṇataṁ dassento **“tattha chappadāni attho”**ti-ādimāha. Atha vā “dvādasa padāni suttan”ti vuttānurūpam “tattha aparimāṇā”ti-ādinā “dhammam vo bhikkhave desessāmī”ti uddiṭṭhāya pāliyā dvādasapadatā (..0081) dassetvā “ādikalyāṇam majhekalyāṇam pariyoṣānakalyāṇan”ti vuttānurūpam “tattha bhagavā akkharehi cā”ti-ādinā tassā pāliyā tividhakalyāṇatā dassitā, dassetvā idāni “sāttham sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddhan”ti vuttānurūpam tassā pāliyā cha-atthapadabyañjanapadasampannataṁ dassetum **“tattha chappadāni attho”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthāti** tissam

desanāhāravisayasaṅkhātāyam pāliyam chappadāni attho. Katamāni chappadāni? Saṅkāsanā, pakāsanā, vivaraṇā, vibhajanā, uttānīkammam, paññatti imāni chappadāni. Attho yassa atthi tasmā **sāttham**. **Tatthāti** tissam desanāhāravisaya-saṅkhātāyam pāliyam chappadāni byañjanam. Katamāni chappadāni? Akkharam, padam, byañjanam, ākāro, nirutti, niddeso imāni chappadāni. Byañjanam yassa atthīti **sabyañjananti** yojanā kātabbā. **Tenāti** tassā pāliyā tividhakalyāṇacha-attha-padasampannachabyañjanapadasampannaṭṭhena, “dhammaṁ vo, bhikkhave ...pe... suddhan”ti bhagavā āhāti attho.

Kevalasaddassa sakalādi-atthavācakattā adhippetattham niyametvā dassetum “**kevalanti lokuttaram na missam lokiyehi dhammehi**” ti vuttam. **Paripuṇṇanti** adhippetatthe ekopi attho ūno natthi, vācakasaddesupi anatthako ekopi saddo adhiko natthīti paripuṇṇam anūnam anatirekam. **Parisuddhanti** saddadosa-atthadosādivirahato vā parisuddham, rāgādimalavirahato vā pariyodātānam uttarimanussadhammavisesānam upaṭṭhitatṭhānattā parisuddham pariyodātam. Niggataṁ malam etassa dhammassāti **nimmalam**. Saddadosādivirahato vā rāgādivirahato vā sabbamalehi apagataṁ pari samantato odātanti **pariyodātam**. **Upaṭṭhitanti** upatiṭṭhanti ettha sabbavisesāti upaṭṭhitam yathā “padakkantan”ti. **Padakkantaṁ** pada-kkantaṭṭhānam. Visisanti manussadhammehīti **visesā**, sabbe visesā **sabbavisesā**, sabbato vā visesāti **sabbavisesā**, uttarimanussadhammā. Tesaṁ sabbavisesānam upaṭṭhitanti yojanā. **Idanti** sikkhattayasaṅgahaṁ sāsanabrahmacariyam. Tathāgatassa sammāsambuddhassa padanti **tathāgatapadam**. **Padanti** ca paṭipattigamanena vā desanāgamanena vā kilesaggahaṇam. Ottharitvā gamanatṭhānam itipi **vuccati** pavuccati, tathāgatena gocarāsevanena vā bhāvanāsevanena vā **nisevitam** bhajitaṁ itipi vuccati, tathāgatassa mahāvajirañāṇasabbaññutaññāṇadantehi (..0082) **ārañjitaṁ** ārañjitaṭṭhānam itipi vuccati, **ato** tathāgatapadādibhāvena vattabbabhāvato **etam** sāsanabrahmacariyam iti paññāyati. **Brahmacariyanti** brahmuno sabbattuttamassa bhagavato cariyam, brahmaṁ vā sabbasetṭham cariyam **brahmacariyam**. **Paññāyatīti** yathāvuttehi pakārehi ñāyatīti attho veditabbo.

“Imassa sikkhattayassa saṅgahassa sāsanassa paripuṇṇabhāvaparisuddhabhāvasaṅkhātam tathāgatapadabhāvam! Tathāgatapadabhāvam, tathāgatanisevitabhāvam, tathāgata-ārañjitatbhāvam, tehi pakārehi ñāpitabhāvam katham mayam nikkaṅkhā jānissāmā”ti vattabbato “**tenāha bhagavā**”ti-ādi vuttam, tabbhāvadīpa-kena bhagavatā vuttena vacanena tumhehi nikkaṅkhehi jānitabboti vuttam hoti.

Yadi bhagavā akkharehi ca padehi ca ugghaṭeti, byañjanehi ca ākārehi ca vipañcayati, niruttīhi ca niddesehi ca vitthāreti, evam sati ācariyena racitena desanāhārena payojanaṁ na bhavati, desanāhārena na vinā bhagavato desanāyameva atthasijjhānatoti codanam manasi katvā “**kesam ayam dhammadesanā**”ti pucchitvā “**yogīnan**”ti āha. Tattha **yogīnanti** yujjanti catusaccakammaṭṭhānabhāvanāyanti **yogino**, tesam yogīnam. Tena mayā racitena desanāhārena samvaṇṇitā ayam vuttappakārā bhagavato desanā ugghaṭanādikiccam sādhetīti desanāhāro yogīnam sātthakoyevāti daṭṭhabbo. “Desanāhārassa assādādidesanāhārabhāvo kena amhehi jānitabbo saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāha āyasmā ...pe... desa-**

nāhāro"ti vuttam. Tattha **tena** assādādidesanāhārabhāvena āyasmā mahākaccāno "assādādīnavatā ...pe... desanāhāro"ti yam vacanam āha, tena vacanena tumhehi desanāhārassa yoginam assādādidesanāhārabhāvo jānitabbo saddahitabboti vuttam hoti.

"Kim pana ettāvatā desanāhāro paripuṇo, añño niyutto natthi"ti pucchitabbattā "**niyutto desanāhāro**"ti vuttam. Tattha yassam desanāyam assādādayo yena desanāhārena niddhāritā, tassam desanāyam (..0083) so desanāhāro niddhāretvā yojitoti attho datthabboti.

Iti desanāhāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahettabboti.

2. Vicayahāravibhaṅgavibhāvanā

11. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhāravibhaṅgena assādādayo suttatthā ācariyena vibhattā, so samvaṇṇanāvisesabhūto desanāhāravibhaṅgo paripuṇo, "katamo vicayo hāro"ti pucchitabbattā "**tattha katamo vicayo hāro**"ti-ādi **vuttam**. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu hāresu katamo samvaṇṇanāviseso vicayo hāro vicayahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Yam pucchitañca vissajjitañcā"ti-ādiniddesagāthāya idāni mayā vuccamāno "ayam vicayo hāro kiṁ vicinati"ti-ādiko samvaṇṇanāviseso vicayahāravibhaṅgo nāmāti yojanā.

"Ayam vicayo hāro kiṁ vicinati"ti iminā yo vicayo vicinitabbo, tam vicayam vicinitabbam pucchati, tasmā vicinitabbam visayam visum visum niyametvā dassetum "**padam vicinati, pañham vicinati**"ti-ādi vuttam. "Kiṁ vicayo padavicayo"ti-ādim avatvā "kiṁ vicinati, padam vicinati"ti-ādivacanena vicayasaddassa kattusādhannattham dasseti. Tattha **padam vicinatīti** navavidhassa suttantassa sabbam padam yāva nigamanā nāmapadādijātisaddādi-itthiliṅgādi-ākārantādipat̄hamavibhatyantādi-ekavacanādivasena vicinati. **Pañham vicinatīti** adiṭṭhajotanādisattādhiṭṭhānādisammutivisayādi-atītavisayādivasena vicinati. **Vissajjanam vicinatīti** ekāṁsabyākaraṇavissajjanādisāvasesabyākaraṇavissajjanādi sa-uttarabyākaraṇa vissajjanādi lokiyabyākaraṇavissajjanādivasena vicinati. **Pubbāparam vicinatīti** pubbena aparam samśanditvā (..0084) vicinati. **Assādam vicinatīti** assādakataṇhādi-assādetabbasukhādivasena vicinati. **Ādīnavam vicinatīti** dukkhadukkhavipariṇāmadukkhasaṅkhāradukkhavasena vā anīṭṭhānubhavanādi-ādi-antavantatādisamkilesabhbāgiyādivasena vā vicinati. **Nissaraṇam vicinatīti** maggavasena vā nibbānavasena vā maggassa vā āgamavasena, nibbānassa asaṅkhatadhātu-ādipariyāyava-

sena vā vicinati. **Phalam** vicinatīti dhammadaraṇassa duggatigamanābhāvena vā maccutaraṇādinā vā desanāya phalam, desanānusārena caranassa phalam vicinati. **Upāyam** vicinatīti aniccānupassanādivasena pavattananibbidāñāñādivasena vā saddhāsativasena vā visuddhiyā upāyam vicinati. **Āṇattiṁ** vicinatīti pāpaparivājjanāñattivasena vā lokassa suñnatāpekkhanāñattivasena vā vicinati. **Anugītiṁ** vicinatīti vuttānugītivasena vā vuccamānānugītivasena vā anurūpam gītiṁ vicinati. **Sabbe nava suttante** vicinatīti suttageyyādike nava sutte āhaccavacanavasena vā anusandhivacanavasena vā nītatthavacanavasena vā neyyatthavacanavasena vā samkilesabhāgiyādivasena vā vicinati.

Kiñcāpi padavicayo paṭhamam vibhatto, suttassa pana anupadam vicinitabba-tāya atibhāriyo, na sukaro padavicayoti tam aggahetvā pañhāvicayavissajjanavicye tāva vibhajanto “**yathā kiṁ bhave**” ti-ādimāha. Tattha **yathā kiṁ bhaveti** yena pakārena so pañhāvicayo pavattetabbo, tam pakārajātam kīdisam bhaveyyāti attho daṭṭhabbo. Āyasmā ajito pārāyane bhagavantam pañham yathā yena pakārena pucchati, tathā tena pakārena pañhāvicayo pavattetabboti attho. Tattha **āya-smāti** piyavacanam. **Ajitoti** bāvarībrāhmaṇassa paricārakabhūtānam soḷasannam aññataro ajito. **Pārāyaneti** pāram nibbānam ayati gacchatи etenāti pārāyanam, aji-tasuttādisolasasuttassetam adhivacanam.

“Kenassu nivuto loko, (iccāyasmā ajito,)“

kenassu nappakāsatī;

kissābhilepanam brūsi, kiṁ su tassa mahabbayan”ti. (su. ni. 1038; cūlani. vatthugāthā 57, ajitamāñavapucchāniddesa 1)-
Gāthāya (..0085) “**kena** dhammena **loko** ariyavajjo satto **nivuto** paṭicchādito, iti āyasmā ajito pucchati. **Kena** hetunā yathāvuttaloko nappakāsatī, **assa** yathāvuttalokassa **kiṁ** abhilepanam iti tvam brūsi, **tassa** yathāvuttalokassa kiṁ mahabbhayanti tvam brūsīti pucchatī”ti attho.

Iti iminā pabhedena cattāri **imāni** gāthāpādāpādāni pucchitāni pucchāvasena vuttāni, pucchitatthadīpakāni vā, padhānavasena pana so “**eko pañho**”ti mato, yadipi catunnam padānam pucchanavasena pavattattā catubbidhoti vattabbo, ñātum pana icchitassa ekasseva atthassa sambhavato “**eko pañho**”ti vuttam. “Kāraṇam vadehī”ti vattabbattā kāraṇamāha “**ekavatthupariggahā**”ti. Idam vuttam hoti- “yadipi nivāraṇāpakāsanābhilepanamahabbhayasaṅkhātā cattāro atthā pucchāyam gahitā, ekassa pana abhidheyatthassa gahanato ‘eko pañho’ti padhānavasena gahitoti daṭṭhabbo”ti. “Ekavatthupariggahaṇam katham amhehi saddahitabban”ti vattabbabhāvato “**evañhi āha**”ti vuttam. **Evañ** ekavatthupariggahaṇeva bhagavā **hi** yasmā āha, iti tasmā ekavatthupariggahaṇam tumhehi saddahitabanti vuttam hoti.

“**Kenassu nivuto loko**”ti iminā **lokādhīṭhānam** paṭicchādanam pucchati, na nānā-dhammādhīṭhānam. “**Kenassu nappakāsatī**”ti iminā lokasseva **appakāsanam** pucchati, na nānāsabhāvadhammassa. “**Kissābhilepanam brūsi**”ti iminā lokasseva **abhilepanam** pucchati, na nānāsabhāvadhammassa. “**Kiṁ su tassa mahabbayan**”ti iminā tasева lokassa **mahabbhayam** pucchati, na nānāsabhāvadha-

mmassa. Tasmā “kenassu nivuto loko”ti-ādipañho ekādhiṭṭhānanānādhiṭṭhānesu ekādhiṭṭhāno, dhammādhiṭṭhānasattādhiṭṭhānesu sattādhiṭṭhāno, aditṭhajotanādīsu aditṭhajotanāpañhoti-ādinā yathāsambhavam vicinitabboti adhippāyo.

“Pañhassa yo loko ‘adhiṭṭhāno’ti gahito, so loko tividho”ti vattabbabhāvato “**loko tividho**”ti-ādi vuttam. Tattha tayo vidhā etassa lokassāti **tividho**. Kilissati rāgādivasena kāmāvacarasattoti **kileso**, kileso ca so loko (..0086) cāti **kilesaloko**, kāmāvacarasatto. So hi rāgādikilesabahulatāya kilesalokoti. Bhavati jhānābhīññāhi buddhīhīti **bhavo**, bhavo ca so loko cāti **bhavaloko**, rūpāvacarasatto. So hi jhānādi-buddhīhi bhavatīti. Indriyena samannāgatoti **indriyo**, indriyo ca so loko cāti **indriyalo**, arūpāvacarasatto. So hi āneñjasamādhībahulatāya visuddhindriyo hotīti lokasamaññā pariyāpannadhammadmasena pavattā, tasmā ariyā na gahitāti.

“Kenassu nivuto loko”ti-ādigāthāya pucchāvicayo hāro ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “vissajjanāvicayo hāro kattha vissajjanāya vibhatto”ti pucchitabbattā “**tattha vissajjanā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tassam “kenassu nivuto loko”ti-ādipucchāyam-

“Avijjāya nivuto loko, (ajitāti bhagavā,) vivicchā pamādā nappakāsatī; jappābhilepanam brūmi, dukkhamassa mahabbayan”ti. (su. ni. 1039; cūlani. vatthugāthā 58, ajitamāṇavapucchāniddesa)- Ayam gāthā vissajjanāti daṭṭhabbā. Tattha **avijjāya nivuto lokoti** kālapakkhacatu-ddasī, ghanavanasanda, meghapaṭalacchādana,

ad̄dharattinām vasena caturaṅgasamannāgatena andhakārena rathaghaṭādi paṭi-cchādito viya dhammasabhāvapaṭicchādanalakkhaṇāya **avijjāya** sattaloko **nivuto** paṭicchādito. “**Ajitā**”ti ca ālapanam katvā bhagavā āha. **Vivicchāti** vicikicchāya pamādahetu yathāvuttaloko **nappakāsatī**. **Jappam** taṇham yathāvuttalokassa “**abhilepanan**”ti aham brūmīti bhagavā āha, **dukkham** jāti-ādivatṭadukkham **assa** yathāvuttalokassa “**mahabbhayān**”ti aham brūmīti bhagavā ajitam āhāti attho.

“Imāya vissajjanāya katham vicineyyā”ti pucchitabbattā “**imāni cattāri padānī**” - ti-ādi vuttam. Tattha **imāni cattāri padānīti** “kenassu nivuto loko”ti-ādipucchāgā-thāyam vuttāni gāthāpadāni. Imehi catūhi padehīti “avijjāya nivuto loko”ti vissajjanāgāthāyam vuttehi gāthāpadehi vissajjītāni. Katham? **Paṭhamam** padam **paṭhamena** padena, **dutiyam** padam (..0087) **dutiyena** padena, **tatiyam** padam **tatiyena** padena, **catuttham** padam **catutthena** padena vissajjītam.

“Kenassu nivuto loko”ti paṭhamapañhe “avijjāya nivuto loko”ti paṭhamā **vissajjanā** katā, na uppaṭipātiyā. Vijjāya paṭipakkhā avijjā, tasmā avijjāya ajānako loko bhaveyya. Katham nivuto saddahitabboti āha “**nīvaraṇehi nivuto loko**”ti. Yadi evam “nīvaraṇena nivuto loko”ti vissajjanā kātabbāti codanam manasi katvā vuttam “**avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā**”ti. “Sabbasattānam avijjānīvaraṇabhāvo kena vacanena saddahitabbo”ti vattabbattā “**yathāha bhagavā**”ti-ādi vuttam.

“Sabbasattānam, bhikkhave, sabbapāṇānam sabbabhūtānam, pariyāyato eka-meva nīvaraṇam vadāmi, yadidam avijjā. Avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā. Sabba-sova bhikkhave avijjāya nirodhā cāgā paṭinissaggā natthi sattānam nīvaraṇanti vadāmī”ti yam vacanam **yathā** yena pakārena bhagavā āha, tathā tena pakārena vuttena tena vacanena tumhehi sabbasattānam avijjānīvaraṇabhāvo saddahitabboti.

“Avijjāya nivuto loko”ti padena “kenassu nivuto loko”ti paṭhamasseva padassa vissajjanā na siyā, “kenassu nappakāsatī”ti dutiyapadassāpi vissajjanā siyāti codanam manasi katvā “**tena cā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tena** “avijjāya nivuto loko”ti padena “kenassu nivuto loko”ti paṭhamassa padassa vissajjanā **yuttā** yuttatarā hoti, yuttatarattā “kenassu nivuto loko”ti pañhe “avijjāya nivuto loko”ti vissajjanāti mayā vattabbāyevāti adhippāyo.

“Kenassu nappakāsatī”ti imasmiṃ pañhe “**vivicchā pamādā nappakāsatī**”ti ayam **vissajjanā** kātabbā, vivicchāya pavattattā, pamādā **ca** loko nappakāsatīti attho. Avijjānīvaraṇāya nivuto loko nappakāsatīti vissajjanā kātabbā, “katham vivicchā pamādā loko nappakāsatīti vissajjanā katā”ti vattabbattā “**yo puggalo**”ti-ādi vuttam. Tattha **yo** puthujjanabhūto **puggalo** avijjānīvaraṇehi (..0088) nivuto, **so** puthujjanabhūto puggalo vivicchāya **vivicchati**. “Yāya vivicchāya vivicchati, sā vivicchā katamā nāmā”ti pucchitabbattā “**vivicchā nāma vuccati vicikicchā**”ti vuttam. “Tāya kasmā nappakāsatī”ti vattabbattā “**so vicikicchanto**”ti-ādi vuttam. Tāya vicikicchanto **so** puthujjanabhūto puggalo saddahitabbesu **nābhisaddahati**; saddahitabbesu na abhisaddahanto akusalānam dhammānam pahānāya, kusalānam dhammānam sacchikiriyāya ārabhitabbam vīriyam **nārabhati**; anārabhanto **so** puggalo **idha** loke pamādamanuyutto viharatīti, pamādena viharanto pamatto

puggalo **sukke** dhamme na uppādiyati; anuppādayantassa **tassa** puggalassa **te** sukkā dhammā **anuppādiyamānā** hutvā **nappakāsanti** pakāsanavasena na pava-
ttanti; tasmā “vivicchā pamādā loko nappakāsatī”ti vissajjanā kātabbāti adhippāyo.

“Tādisassa sukkadhammānam appakāsanabhāvo amhehi kena vacanena saddahitabbo”ti vattabbabhāvato “**yathāha bhagavā**”ti-ādi vuttam. Tattha-

“Dūre santo pakāsanti, himavantova pabbato;
asantettha na dissanti, rattim khittā yathā sarā;
te guṇehi pakāsanti, kittiyā ca yasena cā”ti.-

Yaṁ gāthāpāṭham bhagavā **yathā** yena appakāsanākārena āha, tathā tena appa-
kāsanākārena vuttena tena gāthāpāṭhena tādisassa puggalassa sukkadha-
mmānam appakāsanabhāvo tumhehi saddahitabboyeva, tasmā “vivicchā pamādā
loko nappakāsatī”ti vissajjanā kātabbāvāti adhippāyo.

Gāthāttho pana- himavanto pabbato dūre ṭhito dūre ṭhitānampi sacakkhukānam
puggalānam pakāsati iva, evam **santo** sappurisā dūre ṭhitānampi guṇavasena
pavattāya kittiyā ca guṇavasena pavattehi yasaparibhogaparivārehi ca dūre
ṭhitānamp pañditānām pakāsanti, rattikāle khittā sarā usū na dissanti yathā, **ettha**
sattaloke vivicchāpamādānam vasena viharanto asanto na dissanti. Ye santo
pakāsanti, te santo guṇehi pakāsantīti dassetum “**te guṇehi pakāsantī**”ti vuttam (..00
Guṇā nāma abbhantare jātā, “kathaṁ guṇehi pakāsanti”ti vattabbattā “**kittiyā ca**
yasena cā”ti vuttam. Guṇānubhāvena pavattāya kittiyā ca guṇānubhāvena pava-
ttena yasena ca pakāsantā puggalā guṇehi pakāsantīti vattabbāvāti.

Yadi vivicchāpamādānam vasena nappakāsatī, evam sati loko nivuto hoti,
tasmā paṭhamassa padassāpi vissajjanā kātabbāti codanām manasi katvā “**tena cā**”
ti-ādi vuttam. Tattha **tenāti** “vivicchā pamādā nappakāsatī”ti padena “kenassu
nappakāsatī”ti dutiyassa padassa vissajjanā **yuttā** yuttatarāti attho. **Padenāti** ca
padatthaṭṭhena vissajjanāti attho. **Padassāti** padatthassa pucchitabbassāti attho
daṭṭhabbo. Esa nayo heṭṭhā, upari ca.

“Kissābhilepanām brūsi”ti pañhe “jappābhilepanām brūmī”ti vissajjanā tassā
ajitena datṭhabbā. “Katamā jappā nāmā”ti pucchitabbattā “**jappā nāma vuccati**
taṇhā”ti vuttam. Sā taṇhā lokam abhilimpatīti kathaṁ viññāyatīti yojanā. Tena
vuttam “**yathāha bhagavā**”ti-ādi. Tattha **yathā** yena taṇhāya abhilepanabhāvena-

“Ratto atthaṁ na jānāti, ratto dhammaṁ na passati;
andham tamam tadā hoti, yaṁ rāgo sahate naran”ti.-

Yaṁ gāthām bhagavā āha, tathā tena abhilepanabhāvena vuttāya tāya gāthāya
sā taṇhā lokam abhilimpatīti viññāyatīti adhippāyo.

Gāthāyam pana- rajjati sattoti **ratto**, rāgasamaṅgīsatto. Kāraṇam paṭicca asati
pavattati phalanti **attham**, phalam. Kāraṇam phalam dhāreti, tam kāraṇam
dhammaṁ nāma. Andhakāram **andham**. Yanti yamhi kāle. Yanti hi bhummatthe
paccattavacanām. Yamhi kāle rāgo **naram** rāgasamaṅgīm **sahate** abhibhavati,
tadā kāle **andham** andhakāram tamam hotīti yojanā. Rāgo naram **yaṁ** yasmā
sahate, tasmā andham tamam tadā hotīti vā, rāgo yaṁ naram sahate, tassa
narassa andham tamam tadā hotīti vā, rāgo naram **yaṁ sahate** abhibhūyate yaṁ

sahanam abhibhavanam nippahādeti, tam sahanam abhibhavanam **andham** andha-kāram tamam hotīti vā yojanā.

“Yadi (..0090) ratto atthādikam na jānāti, evam sati katham jappābhilepanam bhavati”ti vattabbattā “**sāyam taṇhā**”ti-ādi vuttam. Tattha ārammañesu **āsattibahu-lassa** āsaṅgabahulassa taṇhāsamaṅgissa **puggalassa sā ayam taṇhā evam** buhu-āsaṅgavasena **abhijappā** pariyutṭhānaṭṭhāyinī hoti. **Iti karitvā** iminā kāraṇena **tattha taṇhāya sattaloko** kenaci silesena **abhilitto** makkhito viya jappābhilepena abhilitto nāma bhavatīti yojanā. “Jappābhilepanam appakāsanassapi kāraṇam bhavati, tasmā ‘kenassu nappakāsatīti dutiyapadathassapi vissajjanā siyā”ti vattabbattā “**tena cā**”ti-ādi vuttam.

“Tassa lokassa mahabbhayam kin”ti imasmiṁ catutthapañhe “assa lokassa dukkham mahabbhayam bhave”ti ayam vissajjanā tassā ajitena datthabbā. Bhāyati loko etasmāti **bhayam**, mahantam bhayam **mahabbhayam**. “Katividham dukkhan”ti pucchitabbattā “**duvidham dukkhan**”ti-ādi vuttam. Dve vidhā assa dukkhassāti **duvidham**. “Katamañ duvidham dukkhan”ti pucchitabbattā “**kāyikañca cetasikañcā**”ti vuttam. “Katamañ kāyikam, katamañ cetasikan”ti pucchitabbattā “**yañ kāyikam, idam dukkham yañ cetasikam, idam domanassan**”ti vuttam.

Rogādisatthādi-aniṭṭharūpam sattalokassa mahabbhayam bhaveyya, “katham dukkham mahabbhayam bhaveti saddahetabban”ti vattabbabhāvato “**sabbe sattā hī**”ti-ādi vuttam. Tattha sabbe sattā yathāvuttassa **dukkhassa** ubbjianti, dukkhena samasamam aññam bhayam sattānam natthi, dukkhato **uttaritaram** vā pana bhayam kuto atthi. **Hi** yasmā natthi, tasmā dukkhato aññassa bhayassa abhāvato “dukkham lokassa mahabbhayam”ti vacanam saddahitabbanti adhippāyo.

“Sabbe sattā”ti-ādivacanena rogādisatthādi-aniṭṭharūpam dukkhamūlamevāti dasseti. “Kāyikacetasikavasena duvidham dukkham dukkhavedanāyeva, evam sati saṅkhāradukkhavipariñāmadukkhānam mahabbhayabhāvo na āpajjeyyā”ti vattabbabhāvato “**tisso dukkhatā**”ti-ādi vuttam.

“Tisso dukkhatā sabbesam sattānam sabbakālesu uppajjanti, kadāci kassaci na uppajjantī”ti pucchitabbattā “**tattha loko**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tāsu tīsu dukkhatāsu. **Lokoti** bhogasampanno ceva appābādho (..0091) ca sattaloko. **Odhaso** odhiso **kadāci** karahaci attūpakkamamūlāya **dukkhadukkhatāya** muccati, kadāci parūpakkamamūlāya **dukkhadukkhatāya** muccati, tathā **odhaso** odhiso **kadāci** karahaci dīghāyuko loko **vipariñāmadukkhatāya** muccati, “kena hetunā muccatī”ti pucchitabbattā puccham ṭhapetvā hetum dassetum “**tañ kissa hetū**”ti-ādi vuttam. **Sattaloke** appekacce appābādhā honti, te bhogasampannattā ceva appābādhattā ca dukkhadukkhatāya muccanti, visesato rūpāvacarasattā muccanti. Appekacce dīghāyukāpi honti, te dīghāyukattā vipariñāmadukkhatāya muccanti; visesato arūpāvacarasattā muccanti arūpāvacarasattānam upekkhāsa-māpattibahulattā.

Tesam tāhi dukkhatāhi muccanam anekantikam hoti, tasmā tāhi anatikkantattā anekantikam muccanam tumhehi vuttam, amhehi ca ñātam, “katamañ ekantika-muccanan”ti pucchitabbattā “**saṅkhāradukkhatāya panā**”ti-ādi vuttam. Tattha

saṅkhāradukkhatāyāti dukkhavedanāpi saṅkhatattā saṅkhārapariyāpannā, tādi-sāya saṅkhāradukkhatāyāti attho gahetabbo. **Lokoti** arahā. Upādīyati vipākakkha-ndhacatukkakaṭattārūpasaṅkhātaṁ khandhapañcakanti **upādi**, upādiyeva sesam̄ **upādisesam̄**, khandhapañcakam̄, tam̄ natthi etissā nibbānadhātuyāti **anupādisesā**. **Anupādisesāya nibbānadhātuyā** anupādisesanibbānadhātu hutvā muccati, ittha-mbhūtalakkhaṇe cāyam̄ karaṇaniddeso. **Nibbānadhātūti** ca khandhapañcakassa nibbāyanamattam̄ adhippetam̄, na asaṅkhatadhātu. **Tasmāti** saṅkhāradukkhatāya sakalalokabyāpakabhāvena sabbalokasaṅgāhakattā vuttappakāra **saṅkhāradukkhatāya**

sabbalokassa dukkham hoti, **iti katvā** saṅkhāradukkhatāya sabbalokassa dukkha-bhāvato “**dukkhamassa mahabbayan**”ti bhagavatā vuttam.

“Vedanāpaccayā taṇhā”ti (ma. ni. 3.126; sam. ni. 2.1, 3, 36; mahāva. 1; vibha. 225) vacanato “dukkhamassa mahabbayan”ti padena “kissābhilepanam brūsī”ti tatiyapadassāpi vissajjanā siyāti āsaṅkabhāvato **“tena ca catutthassa padassa vissajjanā yuttā”**ti vuttam. “Kena yathākkamam pucchāvissajjanānam yuttatarabhāvo jānitabbo”ti vattabbattā **“tenāha bhagavā”**ti-ādi vuttam. Tena yathākkamam pucchāvissajjanānam yuttatarattā yuttatarajānanako bhagavā “avijjāya nivuto (..0092 loko”ti-ādimāha, tasmā yuttatarabhāvo tumhehi jānitabboti.

Ettha ca lokassa nīvaraṇādīni ajānantena ca titthiyavādesu samayantaresu paricayena ca tesu samayantaresu ceva nīvaraṇādīsu ca saṃsayapakkhandena ekāṃseneva sattādhiṭṭhānena pucchitabbattā, ekāṃseneva sattādhiṭṭhānena byākātabbattā ca sattādhiṭṭhānā pucchā katāti veditabbā. Sā cāyam pucchā ajānantassa jānanatthāya, jātasāṃsayassa ca saṃsayavinodanatthāya vissajjetabbassa nīvaraṇādivisayassa catubbidhattā catubbidhā. Nīvaraṇādīnam pana visayānam loko ca ādhārabhāvena gāthāyam vuttoti “eko pañho dassito”ti ayamettha pucchāvicayo, vissajjanāvicayo pana “adiṭṭhajotanā vissajjanā, vimaticchedanā vissajjanā”ti-ādinā pucchāvicaye vuttanayānusārena veditabbo.

Ekādhāre pucchāvissajjane vicayo ācariyehi vibhatto, amhehi ca ñāto, “anekādhāre pucchāvissajjane yo vicayo vibhajanāraho, so vicayo kathaṃ amhehi viññāyati, amhākam viññāpanatthāya tasmiṃ vicayam vibhajathā”ti vattabbabhāvato anekādhāram puccham tāva nīharitvā dassetum-

“Savanti sabbadhi sotā, (iccāyasmā ajito,)

sotānam kiṃ nivāraṇam;

sotānam saṃvaram brūhi, kena sotā pidhīyare”ti. (su. ni. 1040; cūlani. vatthu-gāthā 59, ajitamāṇavapucchāniddesa 3)-

Gāthamāha. Gāthāttho tāva daṭṭhabbo. **Savantī** sandanti, pavattantīti attho. **Sabbadhi** taṇhādīnam ārammaṇabhūtesu sabbesu rūpādīsu āyatanesu. **Sotāti** taṇhābhijjhābyāpādādayo sotā. **Iccāyasmāti** iti evam āyasmā ajito āha. **Sotānanti** taṇhābhijjhābyāpādādīnam sotānam. **Kiṃ nivāraṇanti** kiṃ katamam dhammajātam āvaraṇam bhave, kā katamā dhammajāti rakkhā bhave. **Sotānam saṃvaram brūhīti** sotānam taṇhābhijjhābyāpādādīnam saṃvaraṇam āvaraṇam idam dhammajātam bhaveti sabbasattahitattham amhākam tvam kathehi. **Kena sotā** (..0093) **pidhīyareti** kena pahāyakadhammena taṇhābhijjhābyāpādādayo sotā paṇḍitehi pidhīyareti pucchatīti pucchitāni.

“Pucchāvasena kathitāya ‘savanti ...pe... pidhīyare’ti imāya gāthāya kittakāni padāni pucchitāni, kittakā pañhā”ti pucchitabbattā **“imāni cattāri padāni pucchitāni, te dve pañhā”**ti vuttam. “Pucchāvasena pavattāya imissā gāthāya yadi cattāri padāni siyum, evam santesu pañhāpi catubbidhā siyum, kasmā ‘dve’ti vuttā”ti vattabbattā **“kasmā? Ime hi bahvādhivacanena pucchitā”**ti vuttam. **Ime** etāya gāthāya gahitā atthā bahvādhivacanena pucchitā. Idam vuttam hoti- “savanti ...pe... pidhīyareti bahūni vacanāni adhikicca pavattā saṃvarasaṅkhātā sati ceva

pidahanahetubhūtā paññā cāti ime dve atthāva pucchitā, tasmā atthavasena dve pañhā vuttā vā”ti. “Pucchāya duvidhatthavisayatā katham vuttā”ti vattabbattā pucchāya duvidhatthavisayataṁ vivaritum “**evaṁ samāpannassā**”ti-ādi vuttam. Tattha **evaṁ samāpannassāti** imāhi duggatihetubhūtāhi ñātibyasanādisaṅkhātāhi āpadāhi vā, pāṇavadhādīhi āpadāhi vā, samam saha, sabbathā vā ayam sattaloko āpanno ajjhottaṭo, evam ajjhottaṭassa vā samāpannassa. **Evaṁ samkiliṭṭhasāti** ñātibyasanādayo vā pāṇavadhādīni āgamma pavattehi dasahi kilesavatthūhi ca ayam sattaloko samkiliṭṭho, evam samkiliṭṭhassa ca lokassāti samāpannassa ajjhottaṭassa lokassa vodānam vutthānam **kim** katamaṁ dhammajātam bhave. Iti **evañhi** saccam ajitasutte āhāti vitthārattho, pucchāya duvidhatthavisayatā ñātabbāti adhippāyo.

“Kim nu sotā sabbassa lokassa sabbadhi savanti, udāhu, ekaccassevā”ti pucchitabbattā “**savanti sabbadhi sotāti, asamāhitassa savanti abhijjhābyāpādappamādabahulassā**”ti vuttam. Tattha abhijjhābyāpādappamādabahulattā rūpādīsu nānārammaṇesu vikkhittacittasseva sotā **savanti** pavattanti, na samāhitassa abhijjhābyāpādappamādavirahitassāti adhippāyo daṭṭhabbo. “Katamā abhijjhā, katamo byāpādo, katamo pamādo”ti vattabbattā “**tattha yā abhijjhā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu abhijjhābyāpādappamādesu. **Yā abhijjhā, ayam lobho**, na abhijjhāyanamattaṁ. Lobho ca **akusalamūlam**, na lubbhanamattaṁ. **Yo byāpādo** (..0094), **ayam doso**, na byāpajjanamattaṁ. Doso ca **akusalamūlam**, na dūsanamattaṁ. **Yo pamādo, ayam moho**, na sativippavāsamattaṁ. Moho ca **akusalamūlam**, na mūhanamattaṁ. **Evaṁ** iminā vuttappakārena abhijjhādīnam akusalamūlattā yassa abhijjhābyāpādappamādabahulassa **asamāhitassa** chasu rūpādīsu **āyatanesu** taṇhā savanti.

“Katividhā sā taṇhā”ti vattabbattā “**rūpataṇhā ... pe... dhammataṇhā**”ti vuttam. “Channam rūpataṇhādīnam chasu rūpādi-āyatanesu savanam kena ca vacanena amhehi saddahitabban”ti vattabbattā “**yathāha bhagavā**”ti-ādi vuttam. “Savatīti ca kho, bhikkhave ... pe... paṭīhaññati”ti yaṁ vacanam bhagavā **yathā** yena pakārena āha, tathā tena pakārena vuttanayena vacanena tumhehi saddahitabbanti adhippāyo. Ettha ca cakkhādīnam rūpataṇhādīnam channam sotānam dvārabhāvena pavattattā cakkhādayo nissitūpacāravasena sayam savanto viya bhagavatā vuttā. Itīti evam vuttappakārena **sabbā** sabbasmā cakkhādidvārato ca **savati** pavattati. **Sabbathā** sabbappakārena taṇhāyanamicchābhinivesana-unnamanādippakārena **savati** pavattatīti attho. “Kasmā sabbasmā cakkhādidvārato ca savati pavattati, sabbappakārena taṇhāyanamicchābhinivesana-unnamanādippakārena savanabhāvo vijānitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tenāti** asamāhitassa abhijjhābyāpādādīnam cakkhādidvārato ca taṇhāyanamicchābhinivesa-unnamānākārena taṇhādivasena pavattanato pavattajānanako bhagavā “**savanti sabbadhi sotā**”ti āha.

“Sotānam ‘kim nivāraṇant’ti iminā kim pucchat? Sotānam anusayappahānam pucchat? Kim? Udāhu vītikkamappahānam pucchat?”ti vattabbattā “**sotānam kim nivāraṇanti pariyoṭṭhānavighātam pucchat?**”ti vuttam. “Idam pariyoṭṭhānavighātam

vodānam, udāhu vuṭṭhānam kin”ti vattabbattā “**idaṁ vodānan**”ti vuttam. “Sotānam samvaram brūhi, ‘kena sotā pidhīyare’ti iminā kiṁ pucchati? Sotānam pariuytūhānam pucchati kiṁ? Udāhu vītikkamanam, samugghāṭam vā pucchati kin”ti vattabbattā **sotānam ...pe... pidhīyareti anusayasamugghāṭam pucchatī**”ti vuttam. “Idam anusayasamugghāṭam vodānam kiṁ, udāhu vuṭṭhānam kin”ti vattabbattā “**idaṁ vuṭṭhānan**”ti vuttam.

“Savanti (..0095) sabbadhi sotā”ti-ādipucchāvicayo ācariyena vutto, amhehi cañāto; tāya pucchāya “katamo vissajjanavicayo”ti vattabbattā “**tattha vissajjanā-**”ti-ādi vuttam. **Tattha** pucchāyam-

“Yāni sotāni lokasmīm, (ajitāti bhagavā,) sati tesam nivāraṇam;

sotānam samvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti. (su. ni. 1041 cūlani. vatthugāthā 60, ajitamāṇavapucchāniddesa 4)-

Gāthā vissajjanāti daṭṭhabbā. Tassam gāthāyam **ajita** lokasmīm yāni sotāni savanti, tesam sotānam yam nivāraṇam, sā sati hoti; tam satim sotānam samvāranti aham brūmi; **ete** sotā paññāya pidhīyareti yojanā kātabbā. Tattha **sati** vipassanāpaññāya sampayuttā sati. **Paññāyāti** maggapaññāya. **Pidhīyareti** uppajjituṁ appadānavasena pidhīyanti pacchijjanti.

“Sati tesam nivāraṇam sotānam samvaram brūmī”ti bhagavā āha- “yāya kāyaci satiyā sotānam samvaraṇakiccam siddham kiṁ, visiṭṭhāya satiyā sotānam samvaraṇakiccam siddham kiṁ, katamāya satiyā sotānam samvaraṇakiccam siddhan”ti pucchitabbattā “**kāyagatāya satiyā**”ti-ādi vuttam. Tattha **kāyagatāya satiyāti** rūpakāye gataṁ kesādikam aniccāditovipassitvā pavattāya vipassanāñāsam-payuttāya satiyā. **Bhāvitāyāti** kāyagataṁ aniccato dukkhato anattato nibbindanato virajjanato nirodhanato paṭinissajjanato anupassanāvasena bhāvitāya. Evañhi aniccato anupassanto niccasāññam pajahati; dukkhato anupassanto sukhasāññam pajahati; anattato anupassanto attasaññam pajahati; nibbindanto nandim pajahati; virajjanto rāgam pajahati; nirodhento samudayam pajahati; paṭinissajjanto ādānam pajahatīti. **Bahulīkatāyāti** yathāvuttappakārena divasampi māsampi samvaccharampi sattasamvaccharampi bahulīkatāya. **Cakkhunti** abhijjhādipavattidvārabhāvena ṭhitam cakkhum, niggahitāgamam daṭṭhabbam. **Nāviñchatīti** cakkhudvāre pavattam abhijjhādisahitam cittasantānam, tamśamaṅgipuggalam vā nākadḍhati, manāpikesu rūpesu nāviñchatīti yojanā. **Amanāpikesu** rūpesu **na paṭīhaññati** (..0096). Kāyagatāya satiyā bhāvitāya bahulīkatāya sotam nāviñchatīti. Manāpikesu saddesu ...pe... amanāpikesu saddesu na paṭīhaññatīti yojanā yathāsambhavato kātabbā.

“Kena kāraṇena nāviñchatīti paṭīhaññatīti pucchatī, indriyānam samvutanivāritattā nāviñchatīti na paṭīhaññatīti vissajjeti. “Kenārakkhena te samvutanivāritā”ti pucchatī, sati-ārakkhena te samvutanivāritāti vissajjeti. “Sati-ārakkhena samvutanivāritabhāvo kena amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā **tenāhā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tenāti** tasmā sati-ārakkhena samvutanivāritattā samvutanivāritajānanako bhagavā “sati tesam nivāraṇam”ti yam vacanam āha, tena vacanena tumhehi

sati-ārakkhena saṃvutanivāritabhāvo saddahitabboti pubbabhāge paññā satyānu-gāti kiccamevettha adhikanti datṭhabbam.

“Sati tesam nivāraṇan”ti vissajjanassa vitthārattho ācariyena vutto, amhehi ca ñāto, “paññāyete pidhīyare”ti vissajjanassa vitthārattho “kathaṃ amhehi jānitabbo”-ti vattabbattā “paññāyete pidhīyare”ti vissajjanassa vitthārattham dassento “**paññāya anusayā pahīyanti**”ti-ādimāha. Tattha **paññāyāti** maggapaññāya. **Anusayāti** anurūpam kāraṇam labhitvā uppajjanārahā kāmarāgānusayādayo. **Pahīyanti** samucchedavasena anusayesu paññāya pahīnesu pariyuṭṭhānāpi atthato pahīyanti. Kissā pahīnattā “pahīyanti”ti vuccati? Anusayassa pahīnattā pariyuṭṭhānā pahīyantīti vissajjeti.

“Tām anusayappahānena pariyuṭṭhānappahānam kiṃ viya bhavatī”ti pucchitabbattā “**taṃ yathā khandhavantassā**”ti-ādi vuttam. Tattha khandhavantassa rukkhassa kudālādinā bhūmim khaṇitvā anavasesamūluddharane kate tassa rukkhassa pupphaphalapallavaṅkurasantatipi kudālādinā samucchinnāva bhavati yathā, evam arahattamaggañāṇena anusayesu pahīnesu anusayānam pariyuṭṭhānasantati samucchinnā pidahitā paṭicchannā bhavati. Kena samucchinnā bhavati? **Paññāya** maggapaññāya samucchinnā bhavatīti atthayojanā datṭhabbā. “**Paññāya** paricchinnabhāvo kathaṃ saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenā**”ti-ādi vuttam. “**Paññāyete pidhīyare**”ti vacanato

anusayānam pariyoṭṭhānasantatiyā paññāya paricchinnabhāvo paṇḍitehi saddahitabboti adhippāyo.

Imesu (..0097) pañhāvissajjanesu sotānam samvaraṁ, pidhānañca ajānantena vā saṁsayitena vā samvarapidhānānam pucchitabbattā dhammādhiṭṭhānā pucchāti pucchāvicayo ceva satipaññānam vissajjetabbattā dhammādhiṭṭhānām vissajjananti vissajjanavicyo ca veditabbo. Etesu ca “kenassu nivuto loko”ti-ādiko pañho nīvaraṇaviciκicchāpamādajappānam vasena catubbidhopi lokādhiṭṭhānavasena eko pañhoti vutto, evam̄ sati “savanti sabbadhi sotā”ti-ādikopi pañho samvarapidhānānam vasena duvidhopi ekatthavasena gahetvā ekādhiṭṭhānavasena “eko pañho”ti vattabbo, sotānam bahubhāvato vā “bahupañho”ti vattabbo; tathā pana avatvā sote anāmasitvā samvarapidhānānam vasena “savanti sabbadhi sotā”ti-ādimhi “dve pañhā”ti vuttā. Tadanusārena “kenassu nivuto loko”-ti-ādimhipi lokam̄ anāmasitvā nīvaraṇādīnam catunnam vasena “cattāro pañhātipi vattabbāti ayam̄ nayo dassitoti nayadassanam̄ daṭṭhabbam̄.

Desanākāle vuttadhammassa anusandhimaggahetvā attanā racitaniyāmeneva pucchitapañhassa ceva pañham̄ aṭṭhapetvā, paṭiññañca akatvā vissajjanassa ca vicayahāro ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “desanākāle vuttadhammassa anusandhim̄ gahetvā pucchitapañhassa ceva tam̄ pañham̄ ṭhapetvā, paṭiññañca katvā vissajjanassa ca yo vicayo hāro vibhatto, so vicayahāro katham̄ amhehi viññāyati, amhākam̄ viññāpanatthāya tasmiṁ vicayaṁ vibhajethā”ti vattabbabhbāvato tesu vicetabbākāram dassento “yāni sotānī”ti-ādigāthāya vicayākāradassanānantaram “paññā ceva sati cā”ti-ādimāha.

Tattha gāthāttho tāva viññātabbo- yāya paññāya anusayappahānena sotanirujjhanaṁ vuttaṁ, yāya satiyā ca pariyoṭṭhānappahānena sotanirujjhanaṁ vuttaṁ, sāyam̄ paññā ceva sāyam̄ sati ca tāhi paññāsatīhi asesam̄ sahuppannam̄ nāmañceva rūpañca, etam̄ sabbam̄ kattha nirujjhāne asesam̄ uparujjhāti mārisa me mayā puṭho tvam̄ bhagavā mayham̄ etam̄ nirujjhanaṁ pabrūhi, iti āyasmā ajito bhagavantam̄ pucchati.

Ajita tvam̄ yametam̄ pañham̄ pucchitam̄ nirujjhanaṁ mām̄ apucchi, aham̄ te tava tam̄ nirujjhanaṁ vadāmi. **Yattha** viññāṇanirodhe paññāsatisahitam̄ nāmañca rūpañca viññāṇassa (..0098) **nirodhena** saha ekato asesam̄ uparujjhāti, ettha viññāṇanirodhe etam̄ sabbam̄ viññāṇanirodhena ekato ekakkhaṇe apubbam̄ acarimam̄ **uparujjhāti**, etam̄ viññāṇanirodhām tassa nāmarūpassa nirodho nātivattati, tam̄ tam̄ nāmarūpanirodhām so so viññāṇanirodho nātivattatī.

“Tasmiṁ pañhe ayam̄ ajito kiṁ pucchatī? Uparujjhānameva pucchatī, udāhu aññam̄ pucchatī”ti vattabbato “ayam̄ pañhe anusandhim̄ pucchatī”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ayanti** yo āyasmā ajito pañham̄ apucchīti ayam̄ ajito. **Pañheti** “paññā ceva sati cā”ti-ādipañhe. Yadi anusandhim̄ pucchatī, evam̄ sati “katthetam̄ uparujjhāti”ti pucchanam̄ ayuttam̄ bhaveyyāti? Na, anusandhīyati etena upanirujjhānenāti **anusandhīti** atthasambhavato. Tena vuttaṁ “**anusandhim̄ pucchanto kiṁ ...pe... nibbānadhadhātun**”ti. Anusandhipucchanena anupādisesanibbānadhadhātuyāpi pucchanato “katthetam̄ uparujjhāti”ti pucchanam̄ yuttameva.

“Yā anupādisesanibbānadhātu pucchitā, tam katamāya paṭipadāya adhigacchati”ti pucchitabbattā catusaccakammaṭṭhānabhāvanāsaṅkhātam paṭipadam visaya saha dassetum “**tīṇī saccāni**”ti-ādi vuttam. Tattha **saṅkhatānīti** kammādipaccayehi samecca sambhūya dukkhādīni karīyantīti saṅkhatāni. **Nirodhadhammānīti** nirujjhanaṁ **nirodho**, dhammopi nirodhadhammova, tasmā nirodho dhammo sabhāvo yesam dukkhādīnanti **nirodhadhammānīti** atthova gahetabbo. Tāni tīṇī saccāni sarūpato dassetum “**dukkham samudayo maggo**”ti vuttam. Tīṇī dukkhasamudayamaggasaccāni saṅkhatānīti vuttāni, “kim nirodhasaccan”ti pucchitabbattā “**nirodho asaṅkhato**”ti vuttam. Idha “nirodhadhammo”tipi vattabbaṁ. Kammādipaccayehi asaṅkhatattā **asaṅkhato**. Uppādanirodhābhāvato **anirodhadhammo**. “Pahāyakapahātabbesu succesu katamena pahāyakena katamo pahātabbo, katamāya bhūmiyā pahīno”ti pucchitabbattā “**tattha samudayo dvīsu bhūmīsū**”ti-ādi vuttam. Tattha **dvīsu bhūmīsūti** dassanabhāvanābhūmisu. **Kāmacchandoti** kāmabhavarāgo. **Rūparāgoti** rūpabhavarāgo. **Arūparāgoti** arūpabhavarāgo. Samyojanabhedato dasa samyojanāni pahīyantīti yojanā.

12. Pahātabbasamyojanāni (..0099) dassanabhūmibhāvanābhūmibhedenā vibhattāni, amhehipi ñātāni, “indriyabhedato katham vibhattānī”ti vattabbabhāvato “**tattha tīṇī**”ti-ādi vuttam. Atha vā “pahātabbasamyojanesu katamāni samyojanāni katamaṁ indriyam attano pahāyakam katvā nirujjhanti”ti pucchitabbattā “**tattha tīṇī**”ti-ādi vuttam. **Adhiṭṭhāya** attano pahāyakam katvā **nirujjhanti** anuppādavasena. “Anaññātaññassāmītindriyañca aññindriyañca samyojanānam nirujjhahetu hotu, aññātāvindriyam kissa hetū”ti pucchitabbattā “**yaṁ panā**”ti-ādi vuttam. Tattha **yaṁ** yena aññātāvindriyena arahā “me jāti khīnā”ti evam jānāti, **idam** jānanahetu aññātāvindriyam **khaye** jātikkhaye arahattaphale pavattam **ñāṇam**. **Yaṁ** yena aññātāvindriyena arahā “itthattāya aparam na bhavissāmī”ti pajānāti, **idam** pajānanahetu aññātāvindriyam. **Anuppāde** pana anuppajjane arahattaphale pavattam **ñāṇam** aññātāvindriyam jānanahetu hotīti vuttam hoti. Indriyaññāni pahāyakāni katvā samyojanāni nirujjhanti, “tāni ñāṇāni kadā nirujjhanti”ti vattabbabhāvato “**tattha yañcā**”ti-ādi vuttam.

“Anaññātaññassāmītindriyam aññindriyam pāpuṇantassa nirujjhatu, aññindriyam arahattam pāpuṇantassa nirujjhatu, aññātāvindriyam kadā nirujjhati”ti pucchitabbattā “**tattha yañca khaye**”ti-ādi vuttam. Tattha **dveti** kiccabhedena dve, sabhāvato pana ekāva.

“Pajānanakiccampi ekameva, katham dve siyun”ti vattabbattā “**apicā**”ti-ādi vuttam. Ārammaṇapaññābhedenā dve nāmāni labbhantīti vuttam hoti. **Sāti** yā paññā pubbagāthāyam sotapidhānakiccena vuttā, sā paññā pakārehi jānanasabhāvena **paññā** nāma. **Yathādittham** ārammaṇam **apilāpanaṭṭhena** ogāhanatthēna **sati** nāma.

13. “Paññā ceva sati cā”ti padassa attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “nāmarūpañcā’ti padassa attho katham amhehi ñātabbo”ti vattabbattā nāmarūpam vibhajanto “**tattha ye pañcupādānakkhandhā**”ti-ādimāha. Tattha **tatthāti** kammavipākavaṭṭabhede bhavattaye. **Tatthāti** pañcupādānakkhandhasaṅkhātanāmarūpa-

samudāye. **Pañcindriyānīti** cakkhādipañcindriyāni (..0100). **Viññāṇasampayuttanti** sampayuttapaccayattam sandhāya na vuttam, pacurajanassa pana avibhajitvā gahaṇiyasabhāvamattam sandhāya vuttam. Vibhāgam jānantehi pana “nāmaṁ viññāṇasampayuttam, rūpaṁ pana na viññāṇasampayuttam, sahajātan”-ti vibhajitvā gahetabbam. **Tassāti** paññāsatisahitassa nāmarūpassa. **Nirodhantī** anupādisesanibbānadhadhātum.

Bhagavantaṁ pucchanto āyasmā ajito “**paññā ceva ...pe... katthetam uparujjhati**”ti evam pārāyane āha. “Paññā cevāti-ādigāthāya yā anupādisesanibbānadhadhātu pucchitā, sā anupādisesanibbānadhadhātu katamena adhigamena pattabbā”ti pucchitabbattā caturiddhipādamukhena ariyamaggādhigamamukhena pattabbā, caturiddhipādabhāvanāya ca cattārindriyāni mūlabhūtāni, tasmā mūlabhūtāni tāni cattārindriyāni niddhāretvā dassento “**tattha sati ca paññā cā**”ti-ādimāha. Kusalā-kusaladhammagatiyo samanvesamānāya satiyā sijhamānāya ekantena samādhi nipphādetabbo, satiggahaṇena ca pariyuṭṭhānappahānam gāthāyaṁ adhippetam, pariyuṭṭhānappahānenā ca samādhikiccam pākaṭanti āha “**sati dve indriyāni sati ndriyañca samādhindriyañcā**”ti. Paññāya anusayasamugghātam catubbidhasammappadhānasāñkhātena vīriyena sijhati, na vinā tenāti vuttam “**paññā dve indriyāni paññindriyañca vīriyindriyañcā**”ti.

Imesu yathāvuttesu catūsu indriyesu pubbabhāge vā maggakkhaṇe vā sijhantesu tamśampayuttā yā saddahanā okappanā siddhā, idam saddahana-okappa-nasañkhātam dhammadjātam saddhindriyam siddham, “tesu mūlabhūtesu indriyesu siddhesu katamena indriyena katamo dhammo siddho”ti pucchitabbattā iminā ayam siddhoti dassento “**tattha yā saddhādhipateyyā**”ti-ādimāha. Tattha tatthāti satyādīsu. **Saddhādhipateyyāti** paccayabhūtāya saddhāya siddho chando adhipatīti **saddhādhipati**, saddhādhipatinā pavattetabbā cittekaggatāti **saddhādhipateyyā**. **Chandasamādhīti** chandam jeṭṭhakam katvā pavattito samādhi vā chandā-dhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā chandasamādhi, pahānam pahānahetu hotīti yojanā kātabbā. **Pahānanti** ca pajahati vikkhambhitakilese etena chandasamādhināti **pahānanti** karāṇasādhanattho gahetabbo. **Paṭisañkhāna-balēnāti** parikammabalena. **Bhāvanābalēnāti** mahaggatabhāvanābalena.

“So (..0101) chandasamādhi sayam kevalova pahānan”ti vattabbattā “**tattha ye assāsapassāsā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tasmiṁ samāhite citte cittuppāde. “Tasmiṁ samāhite cittuppāde assāsā”ti-ādinā assāsādisisena assāsādijanakā vīriyasañkhārā gahitā, te ca yāva bhāvanāpāripūrī, tāva punappunam saraṇato ca **sarā**, punappunam saṅkappato ca **saṅkappā**. Yo pana “sarasañkappā, ime sañkhārā cā”ti evam vuttappakāro purimako chandasamādhi vā kilesavikkha-mbhānatāya ca tadaṅgappahānatāya ca pahānam pahānahetupadhānam vā, “ime vuttappakārā sañkhārādayo kiṁ bhāventī”ti pucchitabbattā “**ime ca saṅkhārā**”-ti-ādi vuttam. Tattha ime sañkhārā ca tadubhayañca chandasamādhippadhānasāñkhārasamannāgataṁ vivekanissitam virāganissitam nirodhānissitam vossagga-pariṇāmī iddhipādaṁ bhāvetīti yojanā.

Chandasamādhippadhānasāñkhārasamannāgatanti chando eva adhipati

chandādhipati, chandādhipatisamādhi. Tena vuttam bhagavatā- “chandam ce, bhikkhave, bhikkhu adhipatim karitvā labhati samādhin”ti (vibha. 432). Chandahe-tuko vā samādhi, chandādiko vā samādhi **chandasamādhi**, chandādhipatissa paccayuppanno samādhīti vuttaṁ hoti. Padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā**, padhānasaddena saṅkhatasaṅkhārādayo nivattāpitā, chandasamādhi ca padhāna-saṅkhārā cāti **chandasamādhippadhānasaṅkhārā**, tehi samannāgato **chanda...pe... samannāgato**, tam ...pe... gataṁ. Ijjhati samijjhati nippajjatīti **iddhi**, koṭṭhāso, iddhi eva pādo koṭṭhāsoti **iddhipādo**, iddhipādacatuttho. Ijjhanti vā tāya sattā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti **iddhi**, pajjati etenāti **pādo**, iddhiyā pādoti **iddhipādo**. Iddhipādoti sāmaññatthavasena vuttopi “chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgatan”ti vuttattā chandiddhipādova gahetabbo, tam iddhipādam tam chandiddhipādaṁ bhāveti vadḍhetīti attho.

Vivekanissitam virāganissitanti vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanis-sitam, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitam, maggakkhaṇe pana kiccato samucchedavivekanissitam, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitam. **Virāganissitanti** vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavirāganissitam, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitam, maggakkhaṇe pana kiccato samucchedavirāganissitam (..0102), ārammaṇato nissaraṇavirāganissitam. **Nirodhanissitanti** vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅganirodhanissitam, ajjhāsayato nissaraṇanirodhanissitam, maggakkhaṇe kiccato samucchedanirodhanissitam, ārammaṇato nissaraṇanirodhanissitam. **Vossaggapa-riṇāmīnti** ettha pariccāgavossaggapakkhandanavossaggavasena vossago duvidho. Tatthapi vipassanākkhaṇe tadaṅgavasena pariccāgavossago, nibbāna-ninnabhāvena

pakkhandanavossaggo, maggakkhaṇe samucchedavasena pariccāgavossaggo, ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanavossaggoti vibhajitvā gahetabbo. Yathā-vuttavossaggatthaṁ pariṇamati, pariṇataṁ vā paripacati paripacanam̄ karotīti **vossaggapariṇāmī**, taṁ vossaggapariṇāmī.

Chandiddhipādabhāvanākāro ācariyena vutto, amhehi ca ñāto, “kathaṁ vīriyiddhipādabhāvanākāro amhehi vijānitabbo”ti vattabbabhāvato **“tattha yā vīriyādhipateyyā”**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho heṭṭhā vuttanayānusāreneva viññeyyo. Saṃkhittavasena pana ṭhapitaṁ pāṭham vitthārato ṭhapessāmi. Kathaṁ?-

“Tattha yā vīriyādhipateyyā cittekaggatā, ayam vīriyasamādhi. Samāhite citte kilesānam vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idam pahānam. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca vīriyasamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānam ime ca saṅkhārā, tadubhayam vīriyasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti vivekanissitam virāganissitam nirodhannisitam vossaggapariṇāmī.

“Tattha yā cittādhipateyyā cittekaggatā, ayam cittasamādhi. Samāhite citte kilesānam vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idam pahānam. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca cittasamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānam ime ca saṅkhārā, tadubhayam cittasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti vivekanissitam virāganissitam nirodhannisitam vossaggapariṇāmī.

“Tattha (..0103) yā vīmaṇsādhipateyyā cittekaggatā, ayam vīmaṇsāsamādhi, samāhite citte kilesānam vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idam pahānam. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca vīmaṇsāsamādhi kilesavikkhambhanatāya ca pahānam ime ca saṅkhārā, tadubhayam vīmaṇsāsamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti vivekanissitam virāganissitam nirodhannisitam vossaggapariṇāmin”ti.

Ayam pana viseso- **vīriyasamādhīti** vīriyam jeṭṭhakam katvā pavattito samādhi vā vīriyādhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā vīriyasamādhi. **Cittasamādhīti** cittam jeṭṭhakam katvā pavattito samādhi vā cittādhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā cittasamādhi. **Vīmaṇsāsamādhīti** vīmaṇsam jeṭṭhakam katvā pavattito samādhi vā vīmaṇsādhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā vīmaṇsāsamādhīti.

Sattibalānurūpenettha saṅkhepavaṇṇanā katā, gambhīrañāṇehi pana aṭṭhaka-thāṭīkānurūpena vitthārato vā gambhīrato vā vibhajitvā gahetabbā.

14. “Chandasamādhi vīriyasamādhi cittasamādhi vīmaṇsāsamādhī”ti vutto, “evam sati vīmaṇsāsamādhīyeva ñāṇamūlako ñāṇapubbaṅgamō ñāṇānupari-vatti bhaveyya, aññe tayo samādhayo aññāṇamūlakā aññāṇapubbaṅgamā aññāṇapavattiyo bhaveyyun”ti vattabbattā sabbe samādhayo ñāṇamūlakādayoyevāti dassetum **“sabbo samādhi ñāṇamūlako”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sabbo samādhīti**

chandasamādhi, vīriyasamādhi, cittasamādhi, vīmaṇsāsamādhītī catubbidho samādhi. **Ñāṇamūlakoti** ekāvajjanavīthiñānāvajjanavīthīsu pavattam upacārañānamūlako. **Ñāṇapubbaṅgamoti** adhigamañānam pubbaṅgamam assāti ñāṇapubbaṅgamo. **Ñāṇānuparivattīti** paccavekkhaṇañānam anuparivatti assāti ñāṇānuparivatti. Atha vā nānāvajjanūpacārañānam vā paṭisandhiñānam vā mūlam assāti **ñāṇamūlako**, upacārañānam pubbaṅgamam assāti **ñāṇapubbaṅgamo**, appanāñānam anuparivatti assāti **ñāṇānuparivatti** (..0104). Sabbam vā upacārañānam mūlam assāti **ñāṇamūlako**. Appanāñānam pubbaṅgamam assāti **ñāṇapubbaṅgamo**. Abhiññāñānam anuparivatti assāti **ñāṇānuparivatti**, anuparivattanam vā **anuparivatti**, ñāṇassa anuparivatti **ñāṇānuparivatti**, ñāṇānuparivatti assāti **ñāṇānuparivatti**. **Ñāṇam pana pubbe vuttappakārameva.**

Yathā pure tathā pacchāti yathā chandasamādhi-ādicatubbidhasamādhissa pubbenivāsānussatiñānānuparivattibhāvena pure atītāsu jātisu asaṅkhyeyyesupi samvatṭavivatṭesu attano khandhapaṭibaddhassa, paresam khandhapaṭibaddhassa ca suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathā tathāvuttasamādhissa anāgatamsañānānuparivattibhāvena pacchā anāgatāsu jātisu asaṅkhyeyyesupi samvatṭavivatṭesu attano khandhapaṭibaddhassa, paresam khandhapaṭibaddhassa ca suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathāvuttasamādhissa pure atītesu sattasuyeva divasesu parasattānamyeva cittassa suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathāvuttasamādhissa cetopariyañānānuparivattibhāvena anāgatesu sattasuyeva divasesu parasattānamyeva cittassa suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathāvuttasamādhissa pure atītesu sattasuyeva divasesu parasattānamyeva cittassa suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathāvuttasamādhissa.

Yathā divā tathā rattinti yathā cakkhumantānam sattānam divasabhāge sūriyālokena andhakārassa viddham sitattā āpāthagataṁ cakkhuviññeyyaṁ rūpaṁ mano viññānenapi suviññeyyaṁ, tathā rattibhāge caturaṅgasamannāgatepi andhakāre vattamāne yathāvuttasamādhissa dibbacakkhuñānānuparivattibhāvena rūpāyatana nassa suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename. **Yathā rattim tathā divāti** yathā rattibhāge caturaṅgasamannāgatepi andhakāre yathāvuttasamādhissa dibbacakkhuñānānuparivattibhāvena rūpāyatana nassa suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathā divasabhāge sukhumassa rūpāyatana nassa vā kenaci pākārādinā tirohitassa rūpāyatana nassa vā atidūratṭhāne pavattassa rūpāyatana nassa vā yathāvuttasamādhissa dibbacakkhuñānānuparivattibhāvena suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathāvuttasamādhissa.

Yathā yathāvuttasamādhissa divasabhāge dibbasotañānānuparivattibhāvena sukhumassa saddāyatana nassa vā kenaci pākārādinā tirohitassa saddāyatana nassa (..01 vā atidūratṭhāne pavattassa saddāyatana nassa vā suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathā rattibhāgepi yathāvuttasamādhissa dibbasotañānānuparivattibhāvena sukhumassa saddāyatana nassa vā kenaci pākārādinā tirohitassa saddāyatana nassa vā atidūratṭhāne pavattassa saddāyatana nassa vā suṭṭhu paṭivijjhenameva, na dappaṭivijjhename tathāvuttasamādhissa ayam nayopi netabbo. Tena vuttam **aṭṭhakathāyam-**

“Yathā pureti yathā samādhissa pubbenivāsānussatiñānānuparivattibhāvenā”-

ti-ādim vatvā “yathā ca rūpāyatane vuttam, tathā samādhissa dibbasotañāñānuparivattitāya saddāyatane ca netabban”ti (netti. attha. 14).

“Ñāñamūlakādisamādhinā pubbenivāsānussatiñāñānuparivattibhāvādisahitenā kiṁ bhāveti”ti pucchitabbattā “**iti vivātenā**”ti-ādi vuttam. Tattha **iti** evam vuttappakārena. **Apariyonaddhenāti** nīvarañādivigamanena. **Sappabhāsam cittanti** idhipādasampayuttaṁ maggacittam bhāveti. Iddhipādasampayutte maggacitte uppajjāmāne hi maggacittasahabhūni kusalāni saddhindriyavīriyindriyasatindriyasamādhindriyapaññindriyabhūtāni **pañcindriyāni uppajjanti**. Maggacitte nirujjhāmāne anuppajjanabhāvena **nirujjhānti** ekacittakkhaṇikattā. Evam maggaviññāñassa nirodhā paññā ca sati ca nirujjhātīti yojanā.

“Kassa viññāñassa nirodhā nāmarūpam nirujjhātīti vattabbattā “**nāmarūpañcā**”ti-ādi vuttam, paṭisandhiviññāñassa nirodhā nāmarūpañca nirujjhātīti vuttam hoti. Atha vā “viññāñassa nirodhā paññā ca sati cāti vuttāni pañcindriyāni evam nirujjhāntīti vattabbattā nāmarūpañca nirujjhātīti, nirujjhāmānam pana nāmarūpam paṭisandhiviññāñassa nirodhā nirujjhātīti dassetum “**nāmarūpañcā**”ti-ādi vuttam. Tattha **nāmarūpañcāti** maggena taṇhā-avijjādike anupacchinne uppajjanāraham vedanādikkhandhattayam, bhūtupādārūpañca. **Viññāñahetukanti** uppajjanāraham paṭisandhiviññāñam hetu assa nāmarūpassāti viññāñahetukam. **Viññāñapaccayā nibbattanti** viññāñena paccayena nibbattam. **Tassāti** uppajjanāraham paṭisandhiviññāñassa. **Hetūti** taṇhā-avijjādiko kileso. **Viññāñanti** uppajjanāraham paṭisandhiviññāñam. **Anāhāranti** appaccayam. **Anabhinanditanti** kāmataṇhādīhi (..0106) anabhinanditabbam. **Appaṭisandhikanti** punabbhavābhisañdahanarahitam. Nti tādisam viññāñam. **Ahetūti** natthi hetusaṅkhātam paṭisandhiviññāñam imassa nāmarūpassāti aheto. **Appaccayanti** sahāyavirahena natthi paccayā saṅkhārā imassāti appaccayam. Evam paṭisandhiviññāñassa nirodhā nāmarūpañca nirujjhātīti.

“Paññāsatīnañceva nāmarūpassa ca vuttappakārena nirujjhānabhāvo kathaṁ amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāha bhagavā**”ti-ādi vuttam. Vattabbākārena paññāsatīnañceva nāmarūpassa ca nirujjhānabhāvajānanako bhagavā yathā-nirujjhānabhāvadīpakam “**yametam ...pe... etthetam uparujjhātī**”ti gāthāvacanam āha. Tena gāthāvacanena tumhehi mayā vutto nirujjhānabhāvo saddahitabboye-vāti. Etthāpi paññāsatīnāmarūpānam nirujjhānam ajānantena tattha vā samsaya-ntena ajitena pucchitabbattā “adiṭṭhajotanā pucchāti vā diṭṭhasaṁsandanā pucchāti vā paññādīnam anekatthattā dhammato vā anekādhiṭṭhānam pucchāti vā dhammādhiṭṭhānam pucchā”ti vā iccevamādipucchāvicayo niddhāretabbo. “Sarūpadassanavissajjananti vā anekādhiṭṭhānavissajjananti vā dhammādhiṭṭhānavissajjananti”ti vā iccevamādivissajjanavicayo niddhāretabbo.

Evam sattādhiṭṭhānādipucchāvissajjanāni ceva dhammādhiṭṭhānādipucchāvissajjanāni ca visum visum dassetvā pucchāvicayo ceva vissajjanavicayo ca ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “sattādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānesu ekato dassitesu pucchāvissajjanesu kathaṁ pucchāvicayo ceva vissajjanavicayo ca amhehi viññātabbo”ti pucchitabbattā sattādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānam puccham nīhāritvā tattha vicayam vibhajanto “**ye ca saṅkhatadhammāse**”ti-ādimāha. **Atṭhaka-**

thāyam pana-

“Evam anusandhipucchampi dassetvā hetthā sattādhitthānā, dhammādhitthānā ca pucchā visum visum dassitāti idāni tā saha dassetum “ye ca sañkhata-dhammāse’ti-ādi āraddhan”ti (netti. attha. 14)-

Vuttam. Tassāyam attho- idha sāsane **ye** arahanto sañkhataadhammā honti, **puthū** bahūyeva satta janā **sekhhā** sīlādisikkhamānā honti, **tesam** (..0107) arahantāvañceva sekhhānañca iriyam pañipattim mem mahā puñho nipako tvam bhagavā pabrūhi mārisa iti āyasmā ajito pucchanto āhāti.

15. Tassam gāthāyam “kittakāni pucchitāni”ti vattabbattā “**imāni**”ti-ādi vuttam. Padatthānurūpam pucchitabbattā “**imāni tīpi padāni pucchitāni**”ti vuttam. “Ye ca ...pe... mārisā”ti gāthāyam ye pañhā pucchitā, te pañhā tayo honti, “kissa kena kārañena tayo honti”ti pucchitabbattā “**kissa ...pe... yogenā**”ti vuttam. Sekkhā ariyā ca asekhhā ariyā ca vipassanāpubbañgamam pahānañcāti **sekħāsekħavipassanāpubbañgamappahānāni**, tesam yogoti **sekħā ...pe... yogo**, tena sekħā ...pe... yogena. **Evam** pucchāvidhinā **hi** yasmā “ye ca sañkhataadhammāse ...pe... mārisā”ti gāthamāha, tasmā tayo pañhā hontīti datħabbā.

“Ye ca sañkhataadhammāse”ti iminā asekkhānam arahattam pucchati, “ye ca sekħā puthū idħā”ti iminā sekħāsekħānam

sekhasikkhanam pucchati, “tesam me nipako iriyam, puṭho pabrūhi mārisā”ti iminā sekhāsekkhānam vipassanā pubbabhāge tadaṅgappahānam pucchati. “Adiṭhajotanā pucchāti vā diṭhasaṃsandanā pucchāti vā sattādhiṭhānā pucchāti vā anekādhiṭhānā pucchā”ti vā iccevamādipucchāvicayo niddhāretabbo.

Sattadhammādhiṭhānam pucchām nīharitvā pucchāvicayo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “tassam pucchāyam katamā vissajjanāgāthā”ti pucchitabbattā “**tattha vissajjanā**”ti-ādi āraddham. **Tatthāti** tessam gāthāyam. “Kāmesu ...pe... paribbaje”ti **vissajjanāgāthā** bhagavatā vuttā. **Kāmesūti** kāmīyatīti **kāmā**, tesu kāmesu. Vatthukāmesu kilesakāmena pañditehi nābhigijjheyya. **Manasā nāvilosi-yāti** āvilabhāvakare byāpādavitakkādayo ceva kāyaduccaritādayo ca dhamme pajahanto pañdito manasā anāvilo suppaso bhaveyya. **Kusalo sabbadhammā-nanti** sabbadhammānam aniccatādinā paritulitattā aniccatādisu pañcasu kandhesu kusalo cheko. **Satoti** kesādīsu saratīti sato. **Bhikkhūti** sañkhata-dhamme bhayādito ikkhatīti bhikkhu. **Paribbajeti** (..0108) tadaṅgavikkhambhana-samucchedappahānabhāvena kilesakāmavatthukāme pari samantato vajjeyya.

Pucchāgāthāyam “nipako”ti padena pasāmsitena bhagavatā vissajjanāgāthā vuttā, tassa bhagavato yena anāvaraṇañānenā ukkaṃsagatena pakkabhāvo dassito, tam anāvaraṇañānam tāva kāyakammādibhedehi vibhajitvā dassento “**bhagavato sabbam kāyakamman**”ti-ādimāha. Tattha anāvaraṇañānenā jānitvā kataṃ sabbam kāyakammam ñāṇapubbaṅgamam ñāṇānuparivatti. Esa nayo sesesupi. **Atīte amseti** atītabhave saparakkhandhādike koṭhāse aññānenā appaṭi-hataṃ bhagavato ñāṇadassanam. **Anāgate amseti** anāgatabhave saparakkha-ndhādike koṭhāse. **Paccuppanne amseti** paccuppanne bhave saparakkhandhādike koṭhāse.

“Ñāṇadassanassa katarasmīm paṭighāto”ti pucchitabbattā pucchām ṭhapetvā paṭighātavisayam dassetum “**ko cā**”ti-ādi vuttaṃ. Atha vā “paccuppannabhave saparakkhandhādike koṭhāse aññesampi ñāṇadassanam bhaveyya, tadanusā-reṇa atītānāgatakoṭhāsesupi katarasmīm aññesam ñāṇadassanassa paṭighāto bhaveyyā”ti pucchitabbattā pucchām ṭhapetvā paṭighātavisayam niyametvā dassetum “**ko cā**”ti vuttaṃ. Tattha **ko cāti** kva katarasmīm samaye aññesam ñāṇa-dassanassa paṭighāto bhaveyyāti pucchi.

Anicce, dukkhe, anattaniye ca aññesam aññānam yam adassanam atthi, aññā-ñādassanasaṅkhāto sabhāvo ñāṇadassanassa paṭighāto bhavati, na saparakkha-ndhādidassanamattapaṭighāto. Etena aniccato lakkhaṇattaye pavattassa ñāṇada-ssanassa aññesam durabhisambhavam, bhagavato ca ñāṇadassanassa aññehi asādhāraṇataṃ dasseti. Bhagavato hi lakkhaṇattayavibhāvanena veneyyā catus-ccappaṭivedham labhanti. “Bhagavato ñāṇadassanapaṭighātābhāvena aññesañca ñāṇadassanassa paṭighātabhāvo katamāya upamāya amhākam pākaṭo”ti vatta-bbabhāvato upamāya pākaṭam kātum “**yathā idhā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **idhā** satta-loke cakkhumā **puriso** ākāse tārakāni **passeyya**, gaṇanasāṅketena (..0109) “etta-kāni”ti no ca jāneyya yathā, **evam** aññesam ñāṇadassanassa paṭighāto **ayam** aññāñadassanasabhāvo bhavati.

Bhagavato pana tathā abhāvato kenaci aññāñena adassanena appatihataññāñadassanam bhavatīti attho datthabbo. "Bhagavato ññāñadassanassa appatihatabhāvo kasmā amhehi saddahitabbo"ti pucchitabbattā "**anāvaraṇaññāñadassanā hi buddhā bhagavanto**"ti vuttam. "Nipakassa ...pe... bhagavato anāvaraṇaññāñam kāyakammādibhedehi ācariyena vibhajitvā dassitam, amhehi ca ñātam, pacchā gāthāya 'iriyan'ti padena pucchitā sekkhāsekkhapaṭipadā katham vijānitabbā"ti vattabbattā sekkhāsekkhapaṭipadam dassetum "**tattha sekhenā**"ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tasmiñ vissajjane. **Sekhenāti** sikkhanasilena puggalena rajañyesu rūpārammañādīsu dhammesu gedhā cittam rakkhitabbam, pariyoṭṭhānīyesu āghātavatthūsu dosā cittam rakkhitabbam.

"Tisu gedhadosesu katamam nivārento bhagavā vissajjanagāthāyam katamam padamāhā"ti pucchitabbattā "**tattha yā icchā**"ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** gedhadosesu. **Icchāti** rāgicchā. **Mucchāti** lobhamohasahagatamohamucchā. **Patthanāti** rāgapatthanā. **Piyāyanāti** tañhāpiyāyanāva, na mettāpiyāyanā. **Kīlanāti** gedhakīlanā. Etāni hi gedhapariyāyavacanāni. **Tam** gedhasaṅkhātam icchādikam nivārento bhagavā "kāmesu nābhigijjheyā"ti **evam** visum visum pakārena āha.

Pariyoṭṭhānavighātam dosam nivārento bhagavā "manasānāvilo siyā"ti evam visum visum pakārena āhāti yojanā. Gedhadosānam visum visum nivārento bhagavā dve padāni āhāti vuttam, "tam kena atthena saddahitabban"ti vattabbattā "**tathā hi sekho**"ti-ādi vuttam. Rajañyesu **abhigijjhanto** sekho anuppannam lobha-padhānam **kilesañca** uppādeti, uppannam kilesañca **phātim** abhivaddhanam karoti, pariyoṭṭhānīyesu āvilo sekho anuppannam dosapadhānam kilesañca uppādeti, uppannam kilesañca **phātim** vadddhanam karoti, iti iminā paṭikkhepa-atthena tam mama vacanam saddahitabbanti adhippāyo.

"Kim (..0110) pana anabhigijjhanto, anāvilo ca sekho agedhadosanivāraṇameva karoti, udāhu uttaripi paṭipadam pūreti"ti pucchitabbattā uttaripi paṭipadam pūretiyevāti dassento "**yo pana anāvilasaṅkappo**"ti-ādimāha. Tattha **anāvilasaṅkappoti** natthi āvilakarā saṅkappā byāpādasaṅkappavihimsāsaṅkappā etassāti anāvilasaṅkappo, icchādigedhassa abhāvena **anabhigijjhanto** vāyamati kusalavāyāmam pavatteti. "Kathā vāyamati"ti pucchitabbattā "**so anuppannānan**"ti-ādi vuttam. Tattha **soti** uparibhāvanāmaggabhāvatthāya paṭipajjamāno sekho. **Anuppannānanti-ādīnam** attho sakkā aṭṭhakathāvacaneneva (netti. aṭṭha. 15-16) jānitunti na vibhatto.

16. Yenāti asubhādīnam anussaraṇalakkhañena indriyena tañhāmayitavatthūsu kāmatañhāya sahajātam **vitakkam** vāreti, **idam** asubhādi-anussaraṇalakkhañam indriyam **satindriyam**. **Yena** mahaggatabhāvappattena avikkhepena **byāpādavittakkam** vāreti, **idam** avikkhepasaṅkhātam indriyam **samādhindriyam**. **Yena** sammappadhānenā **vihiṁsāvitakkam** vāreti, **idam** sammappadhānasāṅkhātam indriyam **vīriyindriyam**. **Yena** sammādiṭṭhisaṅkhātena indriyena uppannuppanne ...pe... nādhivāseti, **idam** sammādiṭṭhisaṅkhātam indriyam **paññindriyam**. Imesu catūsu indriyenu saha uppajjamānā yā saddahanā okappanā uppajjati, anāvilabhbāvato **idam** saddahanasāṅkhātam indriyam **saddhindriyam**. Imāni sekkhassa

pañcindriyāni.

Ekasmimyeva visaye jetṭhakabhāvam na pāpuṇeyyum, attano visaye jetṭhakabhāvam pāpuṇitum arahanti, "katamam indriyam kattha visaye jetṭhakabhāvam pavattan"ti pucchitabbabhāvato idam indriyam imasmiṁ visaye pavattanti dassento "**tattha saddhindriyam kattha datṭhabban**"ti-ādimāha. Tattha **tatthāti** tesu indriyesu catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyam jetṭhakabhāvam pavattanti datṭhabbam. Evam sesesupi yojetabbam. Kim nu sekkho paññindriyeva appamatto'ti bhagavatā vutto thomito, udāhu sabbehi kusalehi dhammehīti pucchitabbattā sabbehi kusalehi dhammehi pañcindriyapamukhehi vutto thomito hotīti dassetum "**evam sekho**"ti-ādi vuttam. Tattha **evam** pañcindriyānam nibbattidassanena **sekho** puggalo (..0111) sabbehi kusalehi dhammehi appamattoti bhagavatā **vutto** thomito anāvilatāya manasāti yojanā. "Sekkhassa anāvilatā kena saddahitabbā"ti vattabbattā "**tenāha bhagavā manasānāvilo siyā**"ti vuttam. Bhagavatā "manasānāvilo siyā"ti vuttattā sekkhassa anāvilatā tumhehi saddahitabbāti.

17. Sekkhassa matthakappattā paṭipadā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "kathaṁ asekkhassa matthakappattā paṭipadā ñātabbā"ti vattabbattā asekkhassa matthakappattam paṭipadaṁ vibhajitvā dassetum "**kusalo sabbadhammānan**"ti-ādimāha. Tattha **sabbadhammānanti** sabbesu dhammesu matthakappattāya paṭipadāya asekkho **kusalo** chekataroti bhagavatā **vutto** thomito anāvilatāya manasāti. Asekkhassa sabbadhammesu yam kosallaṁ dassetukāmo, tassa kosallassa visayabhūte sabbadhamme tāva puggalādhitthānenā vibhajitvā dassetum "**loko nāmā**"-ti-ādimāha. Tattha "**sabbadhammānan**"ti iminā vuttadhammasaṅkhāto loko nāma kilesaloko, bhavaloko, indriyalokoti tividho hotīti yojanā. Tattha parittadhammattho kilesajananaṭṭhena kileso, kusalādipavattanaṭṭhena loko cāti **kilesaloko**. Mahaggatadhammattho bhavanaṭṭhena bhavo, vuttanayena loko cāti **bhavaloko**. Saddhindriyādidhammattho ādhipaccaṭṭhayogavasena indriyahūto hutvā saddhindriyādipattanaṭṭhena loko cāti **indriyaloko**.

"Tisu lokesu katamena katamo samudāgacchatī"ti pucchitabbattā "**tatthā**"ti-ādi vuttam. "Saddhādi-indriyāni ko nibbatteti"ti pucchitabbattā "**so indriyāni nibbatteti**"-ti vuttam. Tattha **soti** yo puggalo kilesalokasaṅkhāte parittadhamme, bhavalokasaṅkhāte mahaggatadhamme ca tamtaṁsampādanavasena ṭhito, so puggalo saddhindriyādīni indriyāni attasantāne nibbatteti.

"Indriyesu attasantānesu punappunam nibbattāpanavasena vuḍḍhāpiyamānesu kā paññā bhavati"ti pucchitabbattā "**indriyesū**"ti-ādi vuttam. Tattha **neyya-**
ssāti abhiññeyyassa. **Pariññāti** rūpārūpadhamme salakkhaṇato, paccayato (..0112) ca pariggahādivasena pavattapaññā. "Sā pariññā katividhena upaparikkhitabbā"ti pucchitabbattā "**sā duvidhenā**"ti-ādi vuttam. Tattha sā pariññā dassanapariññāya ca bhāvanāpariññāya ca duvidhena viññūhi upaparikkhitvā gahetabbāti. **Dassanapariññāyāti** ca dassanamaggapaññājanikāya ñātapanariññāyāti attho gahe-tabbo. Tena **atṭhakathāyam** vuttam "dassanapariññāti ñātapanariññā"ti (netti. atṭha. 17). **Bhāvanāpariññāyāti** bhāvanāmaggapaññājanikāya tīraṇapariññāya saddhim pahānapariññāyāti attho.

“Sā duvidhenā’ti-ādinā vutto attho atisaṅkhepo na sakkā viññātuṁ, vitthāretvā kathehi”ti vattabbattā “**yadā hī**”ti-ādi vuttam. Tattha **yadāti** balavavipassanuppajjanakale. **Sekhoti** sikkhanasīlatāya kalyāṇaputhujjano ceva sotāpannādiko ca. **Ñeyyanti** ñātabbam rūpādikam saṅkhāram. **Parijānātīti** pariggahādiñāñena pari-
ggahetvā jānāti nibbidāñāñasahagatena. **Tassāti** kalyāṇaputhujjanassa ceva sotā-
pannādikassa ca. **Dve dhammāti** kalyāṇaputhujjanassa balavavipassanādhammo
ceva sotāpannādikassa ca balavavipassanādhammo ca. Yathākkamam **dassana-
kosallam** sotāpattimaggañāñceva **bhāvanākosallam** sakadāgāmimaggādi-
kañca santāne pavattāpanavasena gacchanti.

“Pubbe yam ñāñam ‘neyyassa pariññā’ti vuttam, tam ñāñam katividhena veditab-
ban”ti pucchitabbattā “**taṁ ñāñam pañcavidhena veditabbam ...pe.. sacchikiriyā**”-
ti vuttam. “Tāsu vipassanābhedenā bhinnāsu pañcasu abhiññādīsu katamā
abhiññā, katamā pariññā, katamam pahānam, katamā bhāvanā, katamā sacchiki-
riyā”ti pucchitabbattā “**tattha katamā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** abhiññādīsu. **Yam
dhammānam salakkhaṇe** ñāñanti rūpadhammānam kakkhalādisalakkhaṇe, arūpa-
dhammānam phusanādisalakkhaṇe ārammaṇakaraṇavasena pavattam yam
ñāñam hetuphalajānanahetujānanasaṅkhātā **dhammapaṭisambhidā** ceva hetupha-
lajānanasaṅkhātā **atthapaṭisambhidā** ca bhavati. **Ayam** salakkhaṇena saddhim
hetuphalajānanā paññā **abhiññā** nāma.

Evanti (..0113) vuttappakārena. Abhiññāñāñena **abhijānitvā**. **Yā** pariñānanāti-ā-
dīsu

“idam anavajjam **kusalam**, idam sāvajjam **akusalam**, idam akusalavipākajanakam **sāvajjam**, idam kusalavipākajanakam **anavajjam**, idam samkiliṭṭham **kaṇham**, idam asamkiliṭṭham **sukkam**, idam kusalam anavajjādikam **sevitabbam**, idam akusalam sāvajjādikam **na sevitabban**”ti evam aniccādito kalāpasammasanādivasena gahitā sammasitā **ime** vipassanāya ārammaṇabhūtā saṅkhata**dhammā idam** udāyabbayañāṇādiphalam ānisamsam anukkamena nibbattāpenti. Tannibbattavipassanāya uppajjanato upacāram uppādenti, **evam** anukkamena gahitānam pavattitānam **tesam** udāyabbayañāṇādīnam **ayam** saccānubodhapaṭivedho **atthoti** paricchinditvā yā pariñānanā pavattā, sā **ayam** pariñānanā **pariññā** nāmāti yojetvā, **evam** vuttappakārāya pariññāpaññāya **pariñānitvā** pahātabbā, bhāvetabbā, sacchikātabbā ca tayo dhammā avasiṭṭhā bhavanti. “Ye akusalā, te pahātabbā”ti yā pariñānanā paññā pavattā, idam pahānam pahānañānam. “Ye kusalā, te bhāvetabbā”ti yā pariñānanā paññā pavattā, sā bhāvanāpaññā. “Yam asaṅkhataṁ, idam sacchikiriyā”ti yā pariñānanā paññā pavattā, sā sacchikiriyāpaññāti yojetvā atṭhakathādhippāyena aviruddho attho gahetabbo.

Abhiññādayo paññā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “tāhi pariññāhi jānanto puggalo ‘kin’ti vuccati thomiyati”ti vattabbattā **“yo evan”** ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yo** puggalo **evam** vuttappakārena jānāti, **ayam** jānanto puggalo paccayuppannesu dhammesu kusalattā chekattā “atthakusalo”ti **vuccati** thomiyati, paccayadhammesu kusalattā **“dhammakusalo”**ti ca catunnam ekattādīnam nayānam yuttatāya kovidattā **“kalyāṇatākusalo”**ti ca phalasamāpattisu kovidattā **“phalatākusalo”**ti ca vaḍḍhīsu kovidattā **“āyakusalo”**ti ca avadḍhīsu kovidattā **“apāyakusalo”**ti ca accāyike kicce vā bhaye vā uppanne sati tassa kiccassa, bhayassa vā tikkichanasamatthe ṭhānuppattiya kāraṇe kovidattā **“upāyakusalo”**ti ca mahantesu abhikkamādīsu satisampajaññāya sampannattā **“mahatā kosallena samannāgato”**-ti ca **vuccati** thomiyati. “Tassa (..0114) asekkhassa atthādīsu kusalabhāvo kathā saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ. “Kusalo sabbadhammānan”ti vuttattā saddahitabbi adhippāyo.

“Kusalo sabbadhammānan”ti padassa attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “sato bhikkhu paribbaje”ti padassa attho kathām amhehi vitthārato viññāto”ti vattabbattā **“sato bhikkhu paribbaje”**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā “sato bhikkhu paribbaje”ti bhagavatā vuttaṁ, “kattha pavattena satisahitena ñāṇena sampanno sato kimattham paribbaje”ti pucchitabbattā “imesu pavattena satisahitañāṇena sampanno sato imamattham paribbaje”ti niyametvā dassento **“sato bhikkhu paribbaje”**ti-ādimāha. Tattha **tenāti** yo abhikkamādīsu pavattena satisahitañāṇena samannāgato sato asekkhabhikkhu, tena asekkhabhikkhunā pariniṭhitasikkhattā aññapayojanābhāvato **dīṭhadhammasukhavihārattham** abhikkante ...pe... tuṇhībhāvena **satena** satisahitena **sampajānena** ñāṇena **vihātabbam** catu-iriyāpathaparivattanasañkhātaṁ viharanām pavattetabbam.

“Yā sekkhāsekkhapaṭipadā niddiṭṭhā, imā sekkhāsekkhapaṭipadā saṅkhepato katividhā”ti pucchitabbattā imā paṭipadāsaṅkhātā cariyā saṅkhepato puggalava-sena dveti dassetum **“imā dve cariyā”**ti-ādimāha. Tattha yā cariyā bhāvetabbaku-

salādibhedena vā atthakosallādibhedena vā abhikkamādīsu satisampajaññabhe-dena vā niddiṭṭhā, imā cariyā dveti bhagavatā **anuññātā** anujānanavasena desitā, **visuddhānam** arahantānaṁ **ekā** cariyā, **visujjhantānam** sekkhānaṁ **ekā** cariyāti puggalavasena dveti daṭṭhabbā.

“Asekkhoyeva kasmā ‘sato abhikkamatī’ti-ādinā vuccati thomiyati, kalyāṇaputhu-jjanopi ‘sato abhikkamatī’ti-ādinā vuccati thomiyatī’ti vattabbattā “**katakiccāni hī**”ti-ādi vuttam. Arahato indriyāni katakiccāni, indriyānaṁ katakiccattā yaṁ pucchaṁ pucchitabbam, tam sabbam catubbidham dukkhassa pariññābhisa-mayena bojjhitabbam ...pe... nirodhassa sacchikiriyābhisa-mayena bojjhitabbam bhave. **Catubbidham idam bojjham** bojjhitabbam **yo** asekkho sativepullappattattā **evam** pariññābhisa-mayādinā **jānāti**, **ayam** (..0115) asekkho nippariyāyena “rāgassa khayāya, dosassa khayāya, mohassa khayāya sato abhikkmati, sato paṭikkamatī’ti **vuccati** thomiyati. Sekkhopi yathāvuttaṁ **bojjham** bojjhitabbam attano pariññābhisa-mayādinā **jānāti**, tasmā “sato ...pe... mohassā”ti **vuccati** thomiyatīti veditabbo. Tena vuttaṁ “**ke visujjhantā? Sekkhā**”ti.

“Kasmā sekkhāsekkhānaṁ satisampajaññena abhikkamanādibhāvo, rāgādi-nañca khayabhāvo saddahitabbo”ti vattabbattā vuttaṁ “**tenāha bhagavā sato bhikkhu paribbaje**”ti. “Bhagavato sabbam kāyakammam nāṇapubbaṅgaman’ti-ā-dinā (netti. 15) manāpikesu kāmesu nābhigijjhānabhāvo, amanāpikesu kāmesu manasā anāvilabhāvo, sabbadhammesu kusalabhāvo, satisampajaññena sama-nnāgatassa paribbajanabhāvo ācariyena niddiṭṭho, so nābhigijjhānabhāvādiko kasmā amhehi saddahitabbo”ti pucchitabbattā vuttaṁ “**tenāha kāmesu ...pe... paribbaje**”ti. Imissā gāthāyapi pucchāvissajjanavicayo pubbe ekādhiṭṭhānādida-mmādhiṭṭhānādivasena vuttanayānusārena veditabbo.

Vicayahāravibhaṅge ajitasuttam nīharitvā pucchāvissajjanavicayo ācariyena vibhatto, amhehi ca nātā, “katamo suttantaresu pucchāvissajjanavicayo”ti pucchi-tabbattā ajitasutte pucchāvissajjanavicyanayānusārena suttantaresupi pucchāvi-sajjanāni nīharitvā pucchāvicayavissajjanavicayā yojetabbāti dassetum “**evam pucchitabbam, evam vissajjitatban**”ti vuttaṁ. **Atṭhakathāyam** pana-

Ettāvatā ca mahāthero vicayahāram vibhajanto ajitasuttavasena pucchāvi-cayaṁ, vissajjanavicayañca dassetvā idāni suttantaresupi pucchāvissajjanavica-yānam nayam dassento evam pucchitabbam, evam vissajjitatban’ti āhā”ti (netti. aṭṭha. 17)-

Vuttaṁ. Tattha **evanti** ajitasutte (su. ni. 1038 ādayo; cūlani. vatthugāthā 57, ajita-māṇavapucchāniddesa 1 ādayo) vuttpucchāvicayānusārena pucchāvasena pavattasuttam nīharitvā pucchāvicayo vibhajetabbo, evam ajitasutte (su. ni. 1038 ādayo; cūlani. vatthugāthā 57 ādayo, ajitamāṇavapucchāniddesa 1 ādayo) vuttavi-sajjanavicayānusārena suttantaresupi vissajjanavasena pavattasuttam nīharitvā vissajjanavicayo vibhajetabbo.

Pucchāvissajjanavicayā (..0116) ācariyena vibhattā, amhehi ca nātā, “katamo sutta-anugītivicayo”ti pucchitabbattā “**suttassa ca anugītī**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sutta-sāti** nīharitasuttassa. **Anugītī** suttantaradesanāsaṅkhātā anugīti. **Atthato ca**

byañjanato ca samānetabbāti tassā anugītiyā atthato, byañjanato ca samvaññetabbasuttena samānā sadisī kātabbā, tasmin vā samvaññiyamānasutte anugīti suttatthato, byañjanato ca samānetabbā. “Atthato asamāne ko nāma doso āpajjeyyā”ti pucchitabbattā **atthāpagataṁ hi byañjanam̄ samphappalāpam̄ bhavati**”ti vuttam. “Atthato asamāne doso vutto, amhehi ca ñāto, byañjanato asamāne pana ko nāma doso āpajjati”ti pucchitabbattā **“dunniikkhittassa padabyañjanassa atthopi dunnayo bhavati”**ti vuttam. **Tasmā** sadosattā anugītiyā vā suttena atthabyañjanūpetam saṅgāyitabbam.

Anugītivicayo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katamo puttassa vicayo”ti pucchitabbattā **suttañcā**”ti-ādi vuttam. Tattha **suttañcāti** niddhāritasuttañca. “**Idam** niddhāritasuttam nāma bhagavatā vuttam **āhaccavacanam** kiṁ, udāhu saṅgāyantehi vuttam **anusandhivacanam** kin”ti pavincinitabbam, “**idam** niddhāritasuttam **nītattham** kiṁ, udāhu **neyyattham** kin”ti pavincinitabbam, “**idam** niddhāritasuttam **samkilesabhāgiyam** kiṁ, udāhu **vāsanābhāgiyam** kin”ti pavincinitabbam, “**idam** niddhāritasuttam **nibbedhabhāgiyam** kiṁ, udāhu **asekkhabhāgiyam** kin”ti pavincinitabbam. Evam pavincinitvā yadi āhaccavacanam bhave, evam sati “āhaccavacanam”ti niddhāretvā gahetabbam. Yadi asekkhasuttam bhave, evam sati “asekkhasuttan”ti niddhāretvā gahetabbam, ñātanti attho.

“Suttam pavincinitvā puttassa atthabhūtāni sabbāni saccāni niddhāretvā kattha padese passitabbāni”ti pucchitabbattā puccham ṭhapetvā imasmiṁ padese passitabbānīti dassetum **“kuhim imassa puttassa sabbāni ...pe... pariyośāne”**ti vuttam. Tattha **imassa puttassāti** yaṁ puttam vicinitum niddhāritam, imassa puttassa catussaccavinimuttassa suttatthassa abhāvato **sabbāni saccāni** tasева puttassa **ādimajjhapariyośāne** passitabbānīti attho.

Yathāvuttam (..0117) puttavicayam nigamento **“evam puttam pavicetabban”**ti āha. “Na yathāvuttpucchādīnam pavicetabbabhāvo amhehi jānitabbo saddahitabbo”ti vattabbabhāvato **“tenāha ...pe... anugīti”**ti vuttam. Tattha **tena** yathāvuttpucchādīnam vicetabbabhāvena āyasmā mahākaccāno “yaṁ pucchitañca ...pe... anugīti”ti-ādikam yaṁ vacanam āha, tena vacanena vicetabbabhāvo tumhehi jānitabbo saddahitabbo vātāti vuttam hoti.

“Yathāvuttpakkāro ca vicayo hāro paripuṇo kiṁ, udāhu aññopi niddhāretvā yojetabbo atthi kin”ti pucchitabbattā **“niyutto vicayo hāro”**ti vuttam. Tattha pucchāvicayavissajjanavicyapubbāparavicya-anugītivicasuttavicyā sarūpato vibhattā, tehi avaseso assādādivicayopi yathārahām niddhāretvā **yutto** yuñjabboti adhippāyo.

Iti vicayahāravibhañge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paññitehi **pana** aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-

tabboti.

3. Yuttihāravibhaṅgavibhāvanā

18. Yena yena saṃvaṇṇanāvisesabhbūtena vicayahāravibhaṅgena padapañhādayo vicitā, so saṃvaṇṇanāvisesabhbūto vicayahāravibhaṅgo paripuṇho, “katamo yuttihāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo yuttihāro**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu sojasasu hāresu **katamo** saṃvaṇṇanāviseso **yuttihāro** yuttihāravibhaṅgoti pucchi. “Sabbesam hārānan”ti-ādiniddesassa idāni vuccamāno “ayam yuttihāro”ti-ādiko vitthārasaṃvaṇṇanāviseso yuttihāravibhaṅgo nāmāti viññeyyo. Tena vuttaṁ “tattha katamo yuttihāroti-ādi yuttihāravibhaṅgo”ti (netti. aṭṭha. 18). Ayam yuttihāro **kim** nāma suttattham yuttāyuttivasena **yojyatī** yuñjitabbam suttattham (..0118) pucchati. Suttattho pana duvidho atathākārena gayhamāno, tathākārena gayhamāno atthoti. Tattha atathākārena gayhamānova attho yāthāvato yuttiniddhāraṇena yojetabbo, itaro pana bhūtakathanamattena yojetabbo. Yasmā panāyam yuttigavesanā nāma saṃvaṇṇanā mahāpadesehi vinā na sambhavati, tasmā yuttihāram vibhajanto tassa yuttihārassa lakkhaṇam paṭhamam upadisitum “**cattāro mahāpadesā**”ti-ādimāha. Tattha **mahāpadesāti** mahante buddhādayo apadisitvā vuttāni kāraṇāni, mahantāni vā dhammassa apadesāni patiṭṭhānāni. Apadisīyateti **apadeso**, buddho apadeso etassa kāraṇassāti **buddhāpadeso**. Sesesupi eseva nayo netabbo. “Buddhassa sammukhā etam suttam mayā sutan”ti vatvā ābhatassa ganthassa suttavinayehi saṃsandanaṁ dhammo, asaṃsandanaṁ adhammoti vinicchayakāraṇam mahāpadesoti adhippāyo. “Buddhassa sammukhā mayā ābhataṁ, saṅghassa sammukhā mayā ābhataṁ, sambahulattherānam sammukhā mayā ābhataṁ, ekattherassa sammukhā mayā

ābhatan”ti vatvā ābhatassa ganthassa yāni byañjanapada-atthapadāni santi, **tāni padabyañjanāni** bhagavatā desite **sutte otarayitabbāni** anuppavesitāni, **vinaye rāgādivinaye sandassayitabbāni** saṃsandetabbāni. Dhammatāyam **upanikkhipitabbāni** pakkhipitabbāni. Yadi suttatthena, vinayatthena, dhammatāya ca aviruddhāni honti, evam sati tava ābhatapadabyañjanāni yuttānīti vinicchayantehi vatvā gahetabbānīti adhippāyo.

Suttavinayadhammatāsu otarayitabbāni sandassayitabbāni upanikkhipitabbānīti ācariyena vuttāni, “kattha sutte, kattha vinaye, kattha dhammatāyan”ti vattabbattā **“katamasmiṃ sutte”**ti-ādi vuttam. Tattha **catūsu ariyasaccesūti** catunnam ariyasaccānam dassanakesu suttesu. Rāgo vinassati vūpasamati etena asubhādināti **rāgavinayam**, kim tam? Asubhādinimittam, tam assa atthiti **rāgavinayo**, ko so? Asubhādinimittadassanako suttantaviseso. Esa nayo **dosavinayoti-ādīsupi**. **Paṭiccasamuppādo** nāma sassatadiṭṭhi-ucchedadiṭṭhim vivajjetvā ekattanayādīnam dīpanena avijjādisaṅkhārādisabhāvadhammānam paccayapaccayuppannabhāvadīpakoti vuttam **“katamissam dhammatāyam upanikkhipitabbāni? Paṭiccasamuppāde”**ti.

“Suttādīsu (..0119) avatarante sandissante avilomente kim na janeti”ti vattabbato **“catūsū”**ti-ādi vuttam. Tattha “buddhādīnam sammukhā mayā ābhatan”ti vatvā ābhatagantho catūsu ariyasaccesu yadi avatarati, evam sati ābhatagantho āsave na janeti. Rāgādikilesavinaye yadi sandissati, evam sati ābhatagantho āsave na janeti. Dhammatañca yadi na vilometi, evam sati ābhatagantho āsave na janetīti attho daṭṭhabbo.

“Kimatthaṃ yuttihāravibhaṅge cattāro mahāpadesā ābhatā”ti vattabbattā **“catūhi mahāpadeṣehī”**ti-ādimāha. Tattha ābhataganthe **yam** **yam** atthajātam, **yam** **yam** dhammadjātam vā catūhi mahāpadeṣehi yujjati, **taṃ taṃ** atthajātam vā **taṃ taṃ** dhammadjātam vā samvaṇṇetabbasutte gahetabbam. **Yena yena** kāraṇena ca catūhi mahāpadeṣehi yujjati, **taṃ taṃ** kāraṇam samvaṇṇanāvasena samvaṇṇetabbasutte gahetabbam. **Yathā yathā** pakārena catūhi mahāpadeṣehi yujjati, so so pakāro samvaṇṇanāvasena samvaṇṇetabbasutte gahetabbo. Evam gāhaṇattham cattāro mahāpadesā ābhatāti attho.

19. Catūhi mahāpadeṣehi yuttam aviruddham tam tam atthajātam gahetabbanti ācariyena vuttam, “kattha kena yuttiniddhāraṇam kātabban”ti vattabbattā **“pañham pucchitenā”**ti-ādi vuttam. Pañhe pañham **pucchitenā** puggalena yuttiniddhāraṇam kātabbanti. Tattha **pañhanti** pañhitabbam sabhāvadhammam. **Pucchitenāti** vissajjetum samatthena pañditapuggalena. **Pañheti** pucchāvasena pavattapāṭhe. Padāni **kati** kittakāni hontīti padaso paṭhamam **pariyogāhitabbam** yuttihārena **vice-tabbam** vīmaṃsitabbam. “Katham vicetabban”ti pucchitabbattā **“yadi sabbānī”**ti-ādi vuttam. Tattha **sabbānī padānīti** pucchitapāṭhe niravasesāni padāni **eko** **pañho**. Esa nayo sesesupi. Tena vuttam “tadatthassekassa ūṭum icchitattā”ti (netti. atṭha. 19).

Ekanti atthavasena ekavidham pañham. **Upaparikkhamānena** puggalena **aññātabbam** daṭham jānitabbam. “Ko ājānanākāro”ti pucchitabbattā ājānanākāram

dassento “**kiṁ ime dhammā**”ti-ādimāha. Tattha “ye hi pariyattidhammā (..0120) samvaṇṇetabbā, ime pariyattidhammā nānatthā honti kiṁ, nānābyañjanā honti kiṁ, udāhu imesam̄ pariyattidhammānam̄ eko attho hoti, byañjanameva nānam̄ hoti kin”-ti yuttito vicetvā aññātabbanti yojanā. “Yathāvutto pañho kiṁ bhave”ti pucchitabbattā yathāvuttam̄ pañham̄ ekadesam̄ dassetuṁ “**yathā kiṁ bhave**”ti pucchitvā “**yathā sā**”ti-ādimāha.

Tassam̄ pucchāgāthāyam- coraghātakena manussena coro abbhāhato viya **kena** dhammena sattaloko sadā abbhāhato, māluvalatāya attano nissitarukkho parivārito ajjhottaṭo viya **kena** dhammena sattaloko sadā **parivārito** ajjhottaṭo, visappītakhurappena sallena otiṇo anupaviṭṭho viya **kena** sallena sattaloko sadā **otiṇo** anupaviṭṭho, **kissa** kena kāraṇena sattaloko sadā **dhūpāyito** santāpitoti yojanā.

“Imāya pucchāgāthāya kittakāni padānī”ti pucchitabbattā “**imānī**”ti-ādi vuttam̄. Tattha **pucchitānīti** pucchitatthāni padāni cattāri honti. “Kittakā pañhā”ti pucchitabbattā “**te tayo pañhā**”ti vuttam̄.

Bhagavā devatāya **hi** yasmā vissajjeti, iti tasmā vissajjanato “tayopañhā”ti viññāyati. “Katamā vissajjanagāthā”ti pucchitabbattā-

“Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito;
taṇhāsallena otiṇo, icchādhūpāyito sadā”ti.-

Vuttam̄. Tassam̄ vissajjanagāthāyam- coraghātakena manussena coro abbhāhato viya maccunā sattaloko sadā abbhāhato, māluvalatāya attano nissitarukkho parivārito ajjhottaṭo viya jarāya sattaloko sadā **parivārito** ajjhottaṭo, visappītakhurappena sallena otiṇo anupaviṭṭho viya taṇhāsallena sattaloko sadā **otiṇo** anupaviṭṭho, icchāya sattaloko sadā **dhūpāyito** santāpitoti yojanā.

20. “Katamam̄ maccu, katamā jarā”ti pucchitabbattā “**tattha jarā**”ti-ādi vuttam̄. Tattha **tatthāti** tissam̄ vissajjanagāthāyam. Dutiyapade vuttā **jarā** ca paṭhamapade (..0121) vuttam̄ **maraṇāñca** imāni dve **saṅkhatassa** khandhapañcakassa saṅkhatalakkhaṇāni honti, saṅkhataṁ khandhapañcakam̄ muñcitvā visum̄ na upalabbhatīti attho. “Saṅkhatalakkhaṇānam̄ jarāmaraṇānam̄ kathaṁ bhedo jānitabbo”ti vattabbattā “**jarāyam̄ ṭhitassā**”ti-ādi vuttam̄. Tattha **jarāyam̄ ṭhitassā aññathattanti** ṭhitassa khandhappabandhassa yam̄ aññathattam̄, ayam̄ pākaṭajarā nāma, na khaṇatṭhitijarā. **Maraṇam̄ vayoti** sammutimaraṇam̄ cutiyeva hoti, na khanikamaṇam̄, na samucchedamaraṇam̄. Tena vuttam̄ “uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattam̄ paññāyati”ti (sam. ni. 3.38; a. ni. 3.47; kathā. 214).

Yadi ṭhitasseva maraṇam̄ siyā, evam̄ sati jarāmaraṇānam̄ nānattam̄ yuttam̄ na siyā, ayutte sati “te tayo pañhā”ti vacanampi ayuttamevāti vattabbato “**tattha jarāya cā**”ti-ādi vuttam̄. Tattha **tatthāti** tissam̄ vissajjanagāthāyam vuttāya **jarāya ca** vuttassa **maraṇassa ca** atthato nānattam̄ yuttam̄.

“Kena kāraṇena yuttam̄, kathaṁ kāraṇena nānattam̄ sampaṭicchitabban”ti vattabbattā “**gabbhagatāpi hi miyanti**”ti vuttam̄. Jaram̄ appattā gabbhagatāpi sattā **hi** yasmā miyanti, tasmā nānattam̄ sampaṭicchitabbam̄. “Gabbhagatāpi jarappattā bhaveyyun”ti vattabbattā “**na ca te jiṇṇā bhavanti**”ti vuttam̄. Jarappattāpi ajiṇṇattā

jiṇṇajaram appattāva mīyanti, evam idhādhippetassa jiṇṇajarāvira hitassa maraṇassa sambhavato aññā jarā, aññam maraṇanti ḥatabbanti vuttam hoti. “Na gabbhagatānamyeva jiṇṇajaram appattam maraṇam atthi, aññesampi atthi”ti vattabbabhāvato “**atthi ca devānam maraṇam**”ti vuttam. “Devāpi cirakālasambhavato jaram pattā bhavyeyun”ti vattabbattā “**na ca tesam sarīrāni jirantī**”ti vuttam. “Jarāmarañānam nānatte kāraṇam ettakamevā”ti vattabbattā aññampi atthiti dassetum “**sakkate vā**”ti-ādi vuttam. Tattha jiṇṇajarāya paṭikammaṁ kātum sakkateva, maraṇassa pana paṭikammasa kātum na sakkateva, imināpi kāraṇena jarāmarañānam nānattam sampaṭicchitabbamevāti attho. “Na sakkate maraṇassa paṭikammaṁ kātun”ti kasmā vuttam, nanu idhipādabhāvanāya vasibhāve sati sakkā maraṇassāpi paṭikammaṁ kātunti codanam manasi katvā “**aññatreva idhimantānam iddhivisayā**”ti vuttam.

Jarāmarañānam (..0122) aññamaññam nānābhāvo ācariyena dasseto, amhehi ca ḥāto, “katham pana taṇhāya jarāmarañehi nānābhāvo”ti vattabbato tehi taṇhāya nānattam dassetum “**yam panāhā**”ti-ādi vuttam. Taṇhāya avijjamānāyapi jirantāpi mīyantāpi vitarāgā yasmā dissanti, tasmā taṇhāya jarāmarañehi nānābhāvo sampaṭicchitabbo.

“Taṇhāya jīraṇabhijjanalakkhaṇam atthiti tehi taṇhāya anaññatte ko nāma doso siyā”ti vattabbato dosam dassetum “**yadi cā**”ti-ādi vuttam. Jarāmarañam **yathā** yena jīraṇabhijjanalakkhaṇena pākaṭam, evam jīraṇabhijjanalakkhaṇena taṇhāpi pākaṭā. Yadi ca siyā; evam sante **yobbaṇatṭhāpi** sabbe māṇavā vigatataṇhā siyum, na ca vigatataṇhā, tasmā nānābhāvo sampaṭicchitabbo. Tato aññopi doso āpajjeyyāti dassetum “**yathā ca taṇhā dukkhassā**”ti-ādi vuttam. Tattha jarāmarañānam taṇhāya anaññatte sati **taṇhāya** bhavataṇhāya dukkhasamudayo hoti, evam jarāmarañampi dukkhasamudayo siyā. Yasmā na jarāmarañam dukkhasamudayo, tasmā jarāmarañehi taṇhāya nānattam veditabbam.

Tehi tāya anaññatte sati evampi doso āpajjeyyāti dassetum “**yathā ca taṇhā maggavajjhā**”ti-ādi vuttam. Tattha tehi tāya anaññatte sati yathā taṇhā maggavajjhā hoti, evam jarāmarañampi maggavajjhām siyā. Yathā jarāmarañam maggavajjhām na hoti, evam taṇhāpi maggavajjhā na siyā, tathā ca na hoti pahātabbāpahātabbabhāvato, tasmāpi jarāmarañehi taṇhāya nānattam veditabbam.

“Yadi cāti-ādinā vuttāya yuttiyā upapattiyā eva jarāmarañehi taṇhāya aññattam gavesitabban”ti vattabbattā aññehipi kāraṇehi gavesitabbanti dassetum “**imāya yuttiyā**”ti-ādi vuttam. Tattha **imāya yuttiyāti** yā yutti “yadi cā”ti-ādinā vuttāya imāya yuttiyā upapattiyā. **Aññamaññehi kāraṇehi** aññehi aññehi kāraṇabhūtehi upapattihi jarāmarañehi taṇhāya aññattam gavesitabbanti attho. “Aññamaññehi kāraṇehi gavesitabban”ti kasmā vuttam, nanu yuttiyā, atthato ca aññattam sandissatīti codanam manasi katvā “**yadi ca sandissatī**”ti-ādimāha. Tattha yuttisamāruṇham atthato ca marañehi (..0123) taṇhāya ca aññattam yadi ca sandissati, byañjanatopī aññattam gavesitabbamevāti attho.

“Katham byañjanato aññattam gavesitabban”ti vattabbattā “**salloti vā**”ti-ādi vuttam. Tattha “sallo”ti vā “dhūpāyanan”ti vā dvīhi byañjanehi vuccamānānam

imesam icchātaṇhāsaṅkhātānam **dhammānam** atthato **ekattam** samānattam yujjati, na aññattam. “Sallo”ti vā “dhūpāyanan”ti vā dvīhi byañjanehi avuccamā-nānam jarāmaraṇānam taṇhāya ekattam na yujjati. Tamevattham vivaritum “**na hī**”-ti-ādi vuttam. Tattha icchāya ca taṇhāya ca atthato aññattam na yujjati, ekatta-meva yujjatīti yojanā. Icchāya ca taṇhāya ca jīraṇabhijjanasambhavato jarāmara-ṇehi taṇhāya ekattam siyā, “kasmā aññattam yuttan”ti vattabbato **“taṇhāya adhi-ppāye”**ti-ādi vuttam. Tattha taṇhāya adhippāye aparipūramāne navasu āghātava-tthūsu kodho ca uppajjati, upanāho ca uppajjati. Jarāmaraṇesu aparipūramānesu navasu āghātavatthūsu kodho ca na uppajjati, upanāho ca na uppajjati. Iti imāya yuttiyā jarāya ca maraṇassa ca taṇhāya ca atthato aññattam yujjatiyevāti daṭṭhabbam.

Yadi icchā taṇhāya atthato ekattam yuttam, evam sati kasmā bhagavatā “maccunābbhāhato loko”ti-ādigāthāyam “taṇhāsallena otīṇo, icchādhūpāyito sadā”ti dvidhā vuttāti codanam pariharanto **“yam panidam bhagavatā”**ti-ādimāha. Tattha “icchā”tipi “taṇhā”tipi dvīhi nāmehi **yam panidam abhilapitaṁ** yam panidam abhilapanam kataṁ, **idam** abhilapanam bhagavatā bāhirānam icchitabbatasita-bbānam **vatthūnam** rūpādi-ārammaṇānam bhedānam vasena

“icchā”tipi “taṇhā”tipi dvīhi nāmehi **abhilapitam** abhilapanavasena katanti ekattam yuttameva, na nānattanti attho datthabbo.

“Nāmavasena dvidhā vuttānam icchātaṇhādīnam kena ekattam yuttanti saddahitabban”ti vattabbattā “**sabbāhi**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha nānānāmavasena pabhedā **sabbā** icchādikā taṇhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā **hi** yasmā yuttā, tasmā nāmavasena bhinnānampi ekalakkhaṇena ekattam yuttanti saddahitabbanti datthabbam. “Kimiva yuttan”ti pucchitabbattā “**yathā sabbo**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha kaṭṭhaggi-ādivasena aneko **sabbo aggi** (..0124) unhattalakkhaṇena ekalakkhaṇo yathā, evam ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇāti yojanā. Sabbassa aggino upādānavasena anekāni nāmāni sarūpato dassetum “**apicā**”ti-ādi vuttaṁ. Tassattho pākaṭo. Ārammaṇavasena taṇhā aññehi aññehi nāmehi bhagavatā abhilapitā, upādānavasena aggi aññehi aññehi nāmehi abhilapitoti yojanā kātabbā.

“Vissajjanagāthāyam āgatanāmehi eva taṇhā abhilapitā”ti pucchitabbattā anekahi nāmehi abhilapitāti dassetum “**icchā-itipi**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha icchitabbāni atthāni rūpādīni ārammaṇāni sattā icchanti etāyāti **icchā**. Tasanti etāyāti **taṇhā**. Sallati pavisati visappitam sallam viyāti **sallā**, santāpam lāti ādadātīti vā **sallā**, santāpam lāti pavattetīti vā **sallā**. Dhūpāyati santāpeti paridahatīti **dhūpāyanā**. Sarati ākāḍhati avaharati sīghasotā saritā viyāti **saritā**, sarati sallatīti vā **saritā**. Visaratīti **visattikā**. Pītivasena sinehatīti **sineho**. Tāsu tāsu gatīsu kilamathām uppādetīti **kilamatho**. Sattā rūpādi-ārammaṇāni maññanti etāyāti **maññanā**. Bhavam bandhatīti **bandho**. Āsiyate patthiyateti **āsā**. Āsiyati patthetīti vā **āsā**. Pipāsīyateti **pipāsā**, ārammaṇarasam pipāsatīti vā **pipāsā**. Abhinandīyateti **abhinandanā**, abhinandatīti vā **abhinandanā**. Vitthārato atthakathāvasena (netti. aṭṭha. 20) veditabbo.

“Taṇhāya icchādippakāravasena ālapitabhāvo kena saddahitabbo”ti vattabbattā “**yathā ca vevacane**”ti-ādi vuttaṁ. Vevacanahāravibhānge “āsā ca pīhā ...pe... vevacanan”ti (netti. 37) yā taṇhā **yathā** yena pakārena vuttā, tathā tena pakārena vuttāya taṇhāya icchādippakāravasena ālapitabhāvo saddahitabbo. “Vevacanavibhānge ācariyena vuttopi bhagavatā avutte kena saddahitabbo”ti vattabbattā “**yathāha bhagavā**”ti-ādi vuttaṁ. **Yathā** yena pakārena bhagavā “rūpe tissā”ti-ādikam yam vacanamāha, tathā tena pakārena vuttena tena vacanena saddahitabbo vāti. **Evam yujjatīti** evam vuttanayena icchātaṇhānam atthato ekattā jarāya ca marañassa ca taṇhāya ca atthato aññattā ca “tayo pañhā”ti yam vacanam vuttaṁ, tam vacanam yujjatīti attho gahetabbo.

21. “Kenassubbhāhato lokoti-ādigāthāya tayo pañhā vuttā”ti pañhattayabhāve yutti ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā. “Tato aññehi pakārehi yutti katham ñātabbā”ti vattabbabhāvato aññehi pakārehipi yuttigavesanam dassento “**sabbo dukkhūpacāro**”ti-ādimāha. Tattha sabbo dukkhūpacāro kāmataṇhāsaṅkhāramūlakoti yujjati, sabbo nibbidūpacāro kāmataṇhāparikkhāramūlakoti na yujjati. Vacanatthato pana dukkhassa upacāro pavattīti **dukkhūpacāro**. Kāmataṇhāpaccayā pavatto saṅkhāro mūlam etassāti **kāmataṇhāsaṅkhāramūlako**. Nibbidāya upacāro pavattīti **nibbidūpacāro**. Kāmataṇhāya parikkhārabhūto vatthukāmo mūlam etassāti **kāmataṇhāparikkhāramūlakoti**. Tattha anabhiratisaṅkhātā ukkaṇṭhā nibbidā

kāmataṇhāparikkhāramūlikā yujjati, ñāṇanibbidā kāmataṇhāparikkhāramūlikā na yujjati, tasmā sabbo nibbidūpacāro kāmataṇhāparikkhāramūlakoti na pana yujjati vuttam.

“Pañhattayabhāve ceva dukkhūpacāranibbidūpacāre ca yā yutti ācariyena vibhattā, sāva yutti sallakkhetabbā kiṁ, udāhu imāya yuttiyā aññāpi yutti gavesitabbā kin”ti vattabbato nayam dassetum “**imāyā**”ti-ādimāha. Idam vuttam hotipañhattayabhāve ceva dukkhūpacāranibbidūpacāre ca yā yutti mayā vibhattā, imāya yuttiyā anusārena aññamaññehi kāraṇehi tesu tesu pālippadesesu yuttipi gavesitabbāti.

“Idam nayadassanam samkhittam, na sakkā vitthārato gavesitun”ti vattabbato tam nayadassanam vitthārato vibhajitvā dassetum “**yathā hi bhagavā**”ti-ādi āraddham. Asubhassa jigucchaniyabhāvato rāguppādo na yutto, tasmā **rāgacaritassa puggalassa** asubhadesanā rāgavinayāya yuttā. Mettāya dosapaṭipakkhattā **dosacaritassa puggalassa** mettādesanā dosavinayāya yuttā. Paṭiccasamuppādassa paññāvisayattā **mohacaritassa puggalassa** paṭiccasamuppādadesanā mohavinayāya yuttā. “Rāgacaritassāpi mettādidesanā yujjeyya sabbasattasādhāraṇattā”ti vattabbattā “**yadi (..0126) hi bhagavā**”ti-ādi vuttam. Tibbakilesassa rāgacaritassa adhippetattā tādisassa puggalassa mettam cetovimuttim yadi deseyya, evam sati mettāvasenapi rāguppajjanato desanā na yujjati. Sukham paṭipadam vā yadi deseyya, evam sati rāgacaritassa dukkhāpaṭipadāyujjanato desanā na yujjati. Vipassanāpubbaṅgamam pahānam vā yadipi deseyya, evam sati rāgacaritassa asubhānupassanaṁ vajjetvā vipassanāpubbaṅgamassa pahānassa dukkarato desanā na yujjatīti yojanā.

“Bhagavā rāgacaritassā”ti-ādinā niravasesavasena yutti na vibhattā, nayadassanamevāti yo nayo dassito, tena nayena aññāpi gavesitabbāti dassetum “**evam yaṁ kiñci**”ti-ādi vuttam. Rāgassa yaṁ kiñci anulomappahānam, dosassa yaṁ kiñci anulomappahānam, mohassa yaṁ kiñci anulomappahānam desitam, **tam sabbam** anulomappahānam yattakā pālippadesā ñāṇassa bhūmi, tattakesu vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojtabbanti yojanā.

“Rāgādippahānavasena yutti gavesitabbā”ti vattabbabhāvato aññehipi mettādi-brahmavihāraphalasamāpattinavānupubbasamāpattivasibhāvehi vibhajitvā yutti-gavesanam dassetum “**mettāvihārissā**”ti-ādi āraddham. Tattha **mettāvihārissa** mettāvihāralābhino **sato** samvijjamānassa puggalassa mettāya byāpādapāṭipakkhattā **byāpādo** cittam pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjatīti ca, mettāvihārissa sato byāpādo pahānam abbhatham gacchatīti desanā yujjati. **Karuṇāvihārissa** karuṇāvihāralābhino **sato** samvijjamānassa puggalassa karuṇāya vihesāya paṭipakkhattā **vihesā** cittam pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, karuṇāvihārissa sato vihesā pahānam abbhatham gacchatīti desanā yujjati. **Muditāvihārissa** muditāvihāralābhino **sato** samvijjamānassa puggalassa muditāya aratiyā paṭipakkhattā **arati** cittam pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, muditāvihārissa sato arati pahānam abbhatham gacchatīti desanā yujjati. **Upekkhāvihārissa** upekkhāvihāralābhino **sato** samvijjamānassa puggalassa upekkhāya rāgassa paṭipakkhattā **rāgo**

cittam pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, upekkhāvihārissa sato rāgo pahānam abbhatham gacchatīti desanā yujjati.

Animittavihārissa (..0127) aniccānupassanāmukhena paṭiladdhaphalasamāpattivihāralābhino **sato** saṃvijjamānassa puggalassa nimittānusāri **tena teneva** saṅkhāranimittānusāreneva niccādīsu pahīnena nimittena **viññāṇam** pavattatīti desanā na yujjati, animittānupassanāya niccādivipallāsapatiṭapakkhattā animittavihārissa sato nimittam pahānam abbhatham gacchatīti desanā yujjati. “Asmī”ti maññitam khandhapañcakam attavigataṃ “ayam khandhapañcako aham asmī”ti na samanupassāmi, atha ca pana asamanupassane satipi “me kiṃ asmī”ti “katham asmī”ti vicikicchā kathamkathāsallam cittam pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, vicikicchāya pahānekaṭṭhabhāvato “ayam khandhapañcako aham asmī”ti asamanupassantassa vicikicchā kathamkathāsallam pahānam abbhatham gacchatīti desanā yujjati.

“Phalasamāpattivaseneva yutti gavesitabbā kin”ti vattabbattā jhānasamāpattivasenapi yutti gavesitabbāti dassetum “**yathā vā pana paṭhamam jhānan**”ti-ādi āraddham. Atha vā “phalasamāpattivihārisseva yutti gavesitabbā kin”ti vattabbattā jhānasamāpattivasenapi yutti gavesitabbāti dassetum “**yathā vā pana paṭhamam jhānan**”ti-ādi āraddham. Tattha yathā paṭhamam jhānam samāpannassa phalasamāpattivihārissa yutti gavesitabbā, evam jhānasamāpattivihārisapi yutti gavesitabbā. Katham? **Paṭhamam jhānam samāpannassa** paṭhamajjhānasamaṅgino **sato** saṃvijjamānassa puggalassa nīvaraṇavikkhambhanato **kāmarāgabyāpādā visesāya** dutiyajjhānāya saṃvattantīti desanā na yujjati, kāmarāgabyāpādā jhānassa hānāya saṃvattantīti desanā yujjati. **Vitakkasahagatā saññāmanasikārā** upacāradhammena saha dutiyajjhānadhammā jhānassa hānāya saṃvattantīti desanā na yujjati, vitakkasahagatā saññāmanasikārā **visesāya** uparijhānatthāya saṃvattantīti desanā yujjati.

Dutiyam jhānam samāpannassa **sato** saṃvijjamānassa puggalassa **vitakkavicārasahagatā** vā **saññāmanasikārā** upacāradhammena saha paṭhamajjhānadhāmmā **visesāya** uparijhānatthāya saṃvattantīti desanā na yujjati, vitakkavicārasahagatā saññāmanasikārā avitakkajjhānassa hānāya saṃvattantīti desanā yujjati. **Upekkhāsahagatā** vā **saññāmanasikārā** upacāradhammena saha catutthajjhānadhammā jhānassa hānāya saṃvattantīti desanā na yujjati, upekkhāsahagatā (..0128) saññāmanasikārā **visesāya** uparijhānatthāya saṃvattantīti desanā yujjati. Sesesupi atthānurūpaṃ yojanā kātabbā. Yathāvuttasamāpattisu vasibhāvena paricitam **kallatāparicitam cittam** nāma.

Ettakameva yuttigavesanam na kātabbam, navavidhasuttantesu yathāladdhayuttigavesanampi kātabbanti dassetum “**evam sabbe**”ti-ādi vuttam. “Sabbesam hārānam yathāvuttabhūmigocarānam vicayahārena vicinitvā yuttihārena yojetabbabhāvo kena saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tena** yojetabbabhāvena āyasmā mahākaccāno “sabbesan”ti-ādikam yam vacanam āha, tena vacanena saddahitabboti vuttam hoti.

Iti yuttihāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

4. Padaṭṭhānahāravibhaṅgavibhāvanā

22. Yena yena saṃvaṇṇanāvisesabhūtena yuttihāravibhaṅgabhūtena pañhāvi-ssajjanādīnam yuttāyuttabhāvo vibhatto, so saṃvaṇṇanāvisesabhūto yuttihāravi-bhaṅgo paripuṇo, “katamo padaṭṭhānahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo padaṭṭhāno hāro**”ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu hāresu **katamo** saṃvaṇṇanāviseso **padaṭṭhāno hāro** padaṭṭhānahāravibhaṅgoti pucchatī. “Dhammaṁ desesi jino”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “ayaṁ padaṭṭhāno hāro”ti-ādiko vitthārasaṃvaṇṇanāviseso padaṭṭhānahāravibhaṅgoti viññeyyo. Tena vuttam- “tattha katamo padaṭṭhāno hāroti-ādi padaṭṭhānahāravibhaṅgo”ti (netti. aṭṭha. 22). “Ayaṁ idāni vuccamāno vitthārabhūto padaṭṭhāno hāro piṭakattaye desitesu dhammesu (..0129) kiṁ nāma dhammaṁ desayati saṃvaṇṇeti”ti pucchaṁ ṭhapetvā “idam āsannakāraṇam imassa āsannaphalassa padaṭṭhānan”ti niyametvā vibhajitum “**ayaṁ padaṭṭhāno**”ti-ādi vuttam. Tassatto- sabbesu viññeyyadhammesu yāthāvato asampaṭivedho lakkhaṇam etissā avijjāyāti **sabbadhammayāthāva-asampaṭivedhalakkhaṇā**, avijjā, **tassā** avijjāya asubhe “subhan”ti-ādivipallāsā padaṭṭhānam āsannakāraṇam. Vipa-llāse sati avijjā vattati uparūpari

jāyati na hāyati, tasmā vipallāsā avijjāya padaṭṭhānam āsannakāraṇam bhavanti. Avijjāya vaṭṭamūlakattā tam ādīm katvā padaṭṭhānam vibhattanti datṭhabbam.

Taṇhāyapi vaṭṭamūlakattā tadanantaram taṇhāya padaṭṭhānam vibhajitum “**ajjhosānalakkhaṇā**” ti-ādi vuttaṁ. Tattha **piyarūpaṁ sātarūpanti** piyasabhāvam sātasa-bhāvam cakkhādidhammadjātam. Piyanīyasātanīye cakkhādike sati taṇhā vattati uparūpari jāyati, tasmā piyarūpam sātarūpam taṇhāya **padaṭṭhānam** āsannakāraṇam bhavati.

Adinnādāne sati lobho vattati, tasmā **adinnādānam lobhassa padaṭṭhānam** bhavati. Adinnādānañhi ekavāram uppānampi anādīnavadassanato lobhassa āsannakāraṇam bhavatveva.

Kesādīsu asubhesu pavattāyapi subhasaññāya nīlādivaṇṇadīghādisaṇṭhānahasanādibyañjanaggahaṇalakkhaṇattā cakkhundriyādīnam **asamvaro subhasaññāya padaṭṭhānam** bhavati.

Dukkhadukkhādīsu pavattāyapi sukhasaññāya sāsavaphassūpagamanalakkhaṇattā rūpādīsu **assādo sukhasaññāya padaṭṭhānam**.

Rūpakkhandhādīsu aniccesu pavattāyapi niccasāññāya saṅkhatalakkhaṇānam dhammānam asamanupassanalakkhaṇattā rūpakkhandhādīsu niccaggahaṇam **viññāṇam niccasāññāya padaṭṭhānam**.

Aniccadukkhānattasaṅkhātesu khandhādīsu pavattāyapi attasaññāya aniccasāññādukkhasaññānam asamanupassanalakkhaṇattā ahammamādivasena pavatto **nāmakāyo attasaññāya padaṭṭhānam**.

Evam (..0130) avijjādīnam akusalapakkhānam dhammānam padaṭṭhānam dassetvā idāni tappaṭipakkhānam vijjādīnam dhammānam padaṭṭhānam dassetuṁ “**sabbadhammasampaṭivedhalakkhaṇā**” ti-ādi vuttaṁ. Sabbesu neyyadhammesu pavattāya vijjāya sabbadhammasampaṭivedhalakkhaṇattā **sabbam neyyam vijjāya padaṭṭhānam**.

Samathassa cittavikkhepasaṅkhāta-uddhaccapaṭisamharaṇasaṅkhātavikkhambhanalakkhaṇattā paṭibhāganimittabhūtā **asubhā samathassa padaṭṭhānam**. Asubhāya hi taṇhāpaṭipakkhattā, taṇhāya ca abhāve samatho tiṭṭhatīti.

Adinnādānā veramaṇivasena pavattassa alobhassa icchāvacarapaṭisamharaṇalakkhaṇattā **adinnādānā veramaṇi alobhassa padaṭṭhānam**.

Pāṇātipātā veramaṇivasena pavattassa adosassa abyāpajjalakkhaṇattā **pāṇātipātā veramaṇi adosassa padaṭṭhānam**.

Sammāpaṭipattivasena pavattassa amohassa vatthu-avippaṭipattilakkhaṇattā **sammāpaṭipatti amohassa padaṭṭhānam**.

Nibbidāvasena pavattāya asubhasaññāya vinīlakavipubbakagahaṇalakkhaṇattā **nibbidā asubhasaññāya padaṭṭhānam**. Nibbidāññena hi anabhirati pava-ttati, anabhiratiyā ca asubhasaññā ṭhitāti.

Dukkhavedanāvasena pavattāya dukkhasaññāya sāsavaphassaparijānanalakkhaṇattā **vedanā dukkhasaññāya padaṭṭhānam**.

Uppādavayavasena pavattāya aniccasāññāya saṅkhatalakkhaṇānam dhammānam samanupassanalakkhaṇattā **uppādavayā aniccasāññāya pada-**

ṭṭhānam. Uppādavayañhi samanupassitvā aniccasaññā pavattā.

Dhammadattasaññāvasena pavattāya anattasaññāya sabbadhamma-abhinivesalakkhaṇattā **dhammasaññā anattasaññāya padaṭṭhānam.**

Kāmarāgassa rūpādipañcakāmaguṇārammaṇattā **pañca kāmaguṇā kāmarāgassa padaṭṭhānam.**

Rūpasañkhāte kāye ārabbha pavattassa rūparāgassa cakkhādipañcindriyānam anusārena pavattanato **pañcindriyāni rūpāni rūparāgassa padaṭṭhānam.**

Bhavanikantivasena pavattassa **bhavarāgassa chaṭṭayatanam padaṭṭhānam.** **Nibbattabhadhānupassitāti** “edisañ anīṭham rūpañ mā nibbattatu, edisañ iṭṭham rūpañ nibbattatu edisī (..0131) dukkhā vedanā mā nibbattatu, edisī sukhā vedanā nibbattatū”ti evamādinā pakārena pavattā rūpābhinandanā, **sā pañcannam upādānakkhandhānam padaṭṭhānam.**

Kammassakataññāṇassa pubbenivāsānussatiññāṇānugatattā **pubbenivāsānussatiññāṇadassanam kammassakataññāṇassa padaṭṭhānam.**

Okappanam lakkhaṇam yassā saddhāyāti **okappanalakkhaṇā** saddhā. Adhimutti paccupaṭṭhānam yassā saddhāyāti **adhimuttipaccupaṭṭhānā** ca saddhā. Anāvilam lakkhaṇam yassa pasādassāti **anāvilalakkhaṇoti** pasādo. Sampasīdanam paccupaṭṭhānam yassa pasādassāti **sampasīdanapaccupaṭṭhāno** ca pasādo. So pana pasādo saddhāya eva avatthāvisesoti veditabbo. **Aveccapasādo** abhipatthiyanalakkhaṇāya saddhāya padaṭṭhānam, **okappanalakkhaṇā** saddhā anāvilalakkhaṇassa pasādassa padaṭṭhānam, catubbidham **sammappadhānam** vīriyam ārambhālakkhaṇassa vīriyassa padaṭṭhānam, kāyādi **satipatṭhānam** apilāpanalakkhaṇāya satiyā padaṭṭhānam, jhānasahitassa samādhissa ekaggalakkhaṇattā vitakkādijhānāni samādhissa padaṭṭhānam, paññāya kiccapajānana-ārammaṇapajānana-lakkhaṇattā **saccāni** paññāya padaṭṭhānam.

“Yesam avijjādīnam padaṭṭhānāni ācariyena vibhattāni, te avijjādayo katamesam dhammānam padaṭṭhānāni”ti pucchitabbattā te avijjādayopi imesañ dhammānam padaṭṭhānāti dassetum “**aparo nayo**”ti-ādi vuttam. **Avijjā** assādamanasikāralakkhaṇassa **ayonisomanasikārassa padaṭṭhānam.** Avijjāya hi ādīnavacchādanato ayonisomanasikāro jātoti. Saccasammohanalakkhaṇā **avijjā** puññāpuññāneñjābhisañkhārānam padaṭṭhānam, punabbhavavirohanalakkhaṇā tebhūmakacetanā **sañkhārā** vipākaviññāṇassa padaṭṭhānam, opapaccayikasañkhātena upapattibhavahāvena **nibbattilakkhaṇam** paṭisandhiviññāṇam nāmarūpassa padaṭṭhānam, nāmakāyarūpakāyasañghātalakkhaṇam **nāmarūpam** **chaṭṭayatanassa padaṭṭhānam** sahajātādipaccayabhāvato, cakkhādīnam channam indriyānam pavattānam lakkhaṇam **chaṭṭayatanam** chabbidhassa **phassassa** yathākkamañ padaṭṭhānam nissayādipaccayabhāvato, cakkhupasādarūpārammaṇam cakkhuviññāṇādisannipātalakkhaṇo chabbidho **phasso**, tam **vedanāya** tena chabbidhena phassena sahajātāya chabbidhāya vedanāya yathākkamañ padaṭṭhānam sahajātādipaccayabhāvato, iṭṭhānubhavana-anīṭṭhānubhavana-iṭṭhāniṭṭhānubhavanalakkhaṇā tividhā **vedanā**, tam **tañhāya** tāya tividhāya vedanāya vasena pavattāya (..01 tañhāya **padaṭṭhānam** upanissayādipaccayabhāvato, saparasantānesu ajjhosāna-

lakkhaṇā **taṇhā**, tam upādānassa tāya taṇhāya vasena pavattassa catubbidhassa upādānassa **padaṭṭhānam** upanissayādipaccayabhāvato. “So vedanāyā”ti ca “sā taṇhāyā”ti ca “sā upādānassā”ti ca pāṭhena bhavitabbam, liṅgavipallāsaniddeso vā siyā.

Yam upādānam **opapaccayikam** upapattikkhandhanibbattakam, tam **upādānam** duvidhassa **bhavassa padaṭṭhānam**. Yo kammabhavo nāmakāyarūpakāyasambhavanalakkhaṇo, so kammabhavo **jātiyā padaṭṭhānam**. Yā upapattibhūtā jāti khandhapātubhāvalakkhaṇā, tam sā **jāti jarāya padaṭṭhānam**. Yā jīṇajarā upadikkhandhaparipākalakkhaṇā, tam sā **jīṇajarā maraṇassa padaṭṭhānam**. Yampi yassa sammutimaraṇam jīvitindriyupacchedalakkhaṇam, tampi tassa sammuti **maraṇam sokassa padaṭṭhānam**. Piyassa maraṇam cintentassa yebhuyyena sokuppajjanato yo soko ūtī-ādipiyesu ussukkakārako, tam so **soko paridevassa padaṭṭhānam**. Yo paridevo lālappakārako, tam so **paridevo kāyikadukkhassa padaṭṭhānam**. Yam kāyikam dukkham kāyasampīlanalakkhaṇam, tam kāyikam **dukkham domanassassa padaṭṭhānam**. Yam domanassam cittasampīlanalakkhaṇam, tam **domanassam upāyāsassa padaṭṭhānam**. Yo upāyāso **odahanakārako** avadahana-kārako, tam so **upāyāso bhavassa** upāyāsassa nissayasantānabhvassa **padaṭṭhānam**.

Bhavassāti vuttabhavam dassetum “**imāni**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **bhavaṅgāni** kileso bhavassa aṅgam kāraṇam kammavaṭṭavipākavaṭṭāni bhavasaṅkhātāni aṅgāni avayavāni. Yadā paccuppannādikāle samaggāni nibbattāni bhavanti, tadā so kilesavaṭṭakammasavaṭṭavipākavaṭṭasāṅkhāto dhammasamūho “bhavassā”ti ettha bhavoti datṭhabbo. **Tam** bhavasaṅkhātam kilesavaṭṭakammasavaṭṭavipākavaṭṭattayaṁ **samsārassa padaṭṭhānam** purimam purimam jātinipphannakilesādivatṭena samsārassa abbocchinnuppajjanato, yo ariyamaggo niyyānikalakkhaṇo, tam so ariyamaggo **nirodhassa** nibbānassa **padaṭṭhānam** sampāpakahetubhāvato.

Bahussuto sabbasissādīnam patiṭṭhānattā tittham viyāti **tittham**, jānātīti ū, tittham ūti **titthañū**, titthaññuno bhāvo **titthaññutā**, sammāpayirupāsanā, sā **pītaññutāya padaṭṭhānam**. Bahussutassa hi sammāpayirupāsanāya (..0133) dhammūpasañhitam pāmojjam jāyati, pāmojjenā ca kammatṭhānbrūhanā jāyatīti sappāyadhammassavanena pītim jānātīti **pītañū**, pītaññuno bhāvo **pītaññutā**, kammatṭhānassa brūhanā, sā **pattaññutāya padaṭṭhānam**. Kammatṭhānbrūhanāya hi bhāvanāpattajānanatā jāyatīti **pattaññutā**. Bhāvanāpattajānanatā **attaññutāya padaṭṭhānam**. Bhāvanāpattajānanatāya hi pañcahi padhāniyaṅgehi samannāgatassa attano jānanatā jāyatīti **attaññutā pubbekatapuññatāya padaṭṭhānam**.

Padhāniyaṅgesu samannāgatattajānanatāya hi pubbe puññakaraṇam jātam, pubbekatapuññatā **patirūpadesavāsassa padaṭṭhānam**. Pubbe hi katena puññena patirūpadesavāso laddho, **patirūpadesavāso sappurisūpanissayassa padaṭṭhānam**. **Patirūpadesavāsenā** hi **sappurisūpanissayo laddho**, **sappurisūpanissayo attasammāpañidhānassa padaṭṭhānam**. Sappurisūpanissayena hi attasammāpañidhānam jātam, **attasammāpañidhānam sīlānam padaṭṭhānam**. Attasammāpañidhānena hi sīlāni sampatiṭṭhitāni, **sīlāni avippaṭisārassa padaṭṭhānam**. Attani hi

sampatiṭṭhitam sīlam paccavekkhantassa vippaṭisāro natthevāti, avippaṭisārena pāmojjam jāyati, tasmā **avippaṭisāro pāmojjassa padaṭṭhānam**. Pāmojjenā pīti jāyati, tasmā **pāmojjam pītiyā padaṭṭhānam**. Pītiyā passaddhi jāyati, tasmā **pīti passaddhiyā padaṭṭhānam**. Passaddhiyā sukham jāyati, tasmā **passaddhi sukhassa padaṭṭhānam**. Sukhena samādhī jāyati, tasmā **sukham samādhissa padaṭṭhānam**. Samādhinā yathābhūtañāṇadassanam jāyati, tasmā **samādhī yathābhūtañāṇassa padaṭṭhānam**. Yathābhūtañāṇadassanena nibbidāñāṇam jāyati, tasmā **yathābhūtañāṇadassanam nibbidāya padaṭṭhānam**. Nibbidāya virāgo jāyati, tasmā **nibbidā virāgassa padaṭṭhānam**. Virāgena vimutti jāyati, tasmā **virāgo vimuttiyā padaṭṭhānam**. Vimuttiyā vimuttiñāṇadassanam jāyati, tasmā **vimutti vimuttiñāṇadassanassa padaṭṭhānam**. **Evam** yathāvuttanayena **yo koci** dhammo upanissayo hoti, **yo koci** dhammo paccayo hoti, sabbo **so** dhammo attano paccayuppannassa dhammassa padaṭṭhānanti datṭhabbo.

“Upanissayadhammassa, paccayadhammassa vā paccayuppannadhammassa padaṭṭhānabhāvo kena saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tenāti** yassa kassaci upanissayadhammassa, paccayadhammassa ca paccayuppannadhammassa padaṭṭhānabhāvena (..0134) āyasmā mahākaccāno “dhammam deseti jino”ti-ādikam yam vacanam āha, tena vacanena tesam upanissayadhammapaccayadhammānam padaṭṭhānabhāvo saddahitabboti. “Yathāvutto padaṭṭhāno hāro paripuṇo kim, udāhu

añño niddhāretvā yojetabbo atthi kin”ti vattabbattā “**niyutto padaṭṭhāno hāro**”ti vuttam. Idha pāliyam avibhattampi yathālābhavasena padaṭṭhāno hāro nīharitvā yutto yujitabbo, vibhajitabbanti vuttam hoti.

Iti padaṭṭhānahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

5. Lakkhaṇahāravibhaṅgavibhāvanā

23. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena padaṭṭhānavibhaṅgena avijjādīnam padaṭṭhānāni vibhāttāni, so samvaṇṇanāvisesabhūto padaṭṭhānahāravibhaṅgo paripuṇyo, “katamo lakkhaṇahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo lakkhaṇo hāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tattha**-saddassa attho vuttova. **Katamo** samvaṇṇanāviseso **lakkhaṇo hāro** lakkhaṇahāravibhaṅgoti pucchati. “Vuttamhi ekadhamme”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “ye dhammā”ti-ādiko vitthārasamvaṇṇanāviseso lakkhaṇo hāro lakkhaṇahāravibhaṅgo nāmāti viññeyyoti. Tena vuttam-“tattha katamo lakkhaṇo hāroti-ādi lakkhaṇahāravibhaṅgo nāmā”ti (netti. aṭṭha. 23). Ayaṁ idāni vuccamāno vitthārabhūto lakkhaṇo hāro piṭakattaye desitesu dhammesu kiṁ nāma lakkhitabbam dhammam lakkhīyatīti pucchitvā pucchite lakkhaṇahāravicaye dhamme saṅkhepena dassetum “**ye dhammā**”ti-ādi vuttam. Tattha **ye dhammāti** ye samūhā dhammā. **Ekalakkhaṇāti** samānalakkhaṇā. **Tesaṁ dhammānanti** samānalakkhaṇānam tesam samūhadhammānam, niddhāraṇe cetam. **Ekasmīm dhammeti** samānalakkhaṇe (..0135) ekasmīm dhamme, pāliyam bhagavatā vutte sati vuttadhammato avasiṭṭhasamānalakkhaṇā dhammā samāna-lakkhaṇena vuttā bhavantīti attho.

Lakkhaṇahāravisaye dhamme vitthārato imasmiṁ dhamme vutte ime samānalakkhaṇā dhammāpi vuttā bhavantīti niyametvā dassetum “**yathā kiṁ bhave**”ti-ādimāha. Tassatto- **yathā** yena pakārena vuttā bhavanti, so pakāro kiṁ bhaveti pucchati. **Yathā** yena pakārena vuttā bhavanti, so pakāro samānalakkhaṇāti bhāvo bhaveti attho. Kinti bhagavā āha? “Cakkhum bhikkhave”ti-ādim bhagavā āha. “Cakkhum, bhikkhave, anavaṭṭhitā”ti-ādimhi vutte “sotam, bhikkhave, anavaṭṭhitā”ti-ādivacanampi vuttameva bhavati.

“Anavaṭṭhitādilakkhaṇena samānalakkhaṇattā vā ajjhattikāyatanabhbāvena samānalakkhaṇattā vāti āyatanavaseneva ekalakkhaṇām vattabban”ti vattabbattā khandhavasenapi ekalakkhaṇām dassetum “**yathā cāhā**”ti-ādi vuttam. “Atīte, rādha, rūpe anapekkho hoti, anāgataṁ rūpam mā abhinandi, pacuppānassa rūpassa nibbidāya virāgāya nirodhāya cāgāya paṭinissaggāya paṭipajjā”ti vutte

“atītāya, rādha, vedanāya anapekkho hoti, anāgataṁ vedanam mā abhinandi, paccuppannāya vedanāya nibbidāya virāgāya nirodhāya cāgāya paṭinissaggāya paṭipajjā”ti-ādi vuttam bhave.

“Anapekkhanīyalakkhaṇena samānalakkhaṇattā vā khandhalakkhaṇena samānalakkhaṇattā vāti khandhāyatanañavaseneva ekalakkhaṇadhammā vattabbā”ti vattabbattā satipaṭṭhānavasenāpi vattabbāti dassetum “**yathāhā**”ti-ādi vuttam. Tattha **yathā** yena ekalakkhaṇattena ca bhagavā āha, tathā ca tena ekalakkhaṇattena ca avuttāpi dhammā vuttā bhavantīti attho. Ye vipassakā puggalā pañcasu kandhesu niccaṁ susamāraddhā niccaṁ kāyagatāsatīm bhāventi, te vipassakā **akiccaṁ** subhasukhādikam, kasivāṇijjādikammam vā na sevanti, **kicce** asubhāsu-khādike, kāyādike vā sātaccakārino hontīti bhagavā āhāti yojanā.

Itisaddassa cettha ekassa lopo. **Iti** evam “yesāñcā”ti-ādigāthāya kesādike kāye gatāya pavattāya satiyā bhagavatā sarūpena (..0136) vuttāya vijjamānāya tadava-sesā vedanāgatā sati ca cittagatā sati ca dhammagatā sati ca satipaṭṭhānabhā-vena ekalakkhaṇattena vuttā bhavantīti saṅkhepato niccaṁ susamāraddhā niccaṁ vedanāgatā sati ca ...pe... niccaṁ cittagatā sati ca ...pe... niccaṁ dhammagatā satīti vattabbāti.

“Satipaṭṭhānavaseneva ekalakkhaṇā dhammā vattabbā”ti vattabbattā “**tathā yam kiñci**”ti-ādi vuttam. Tattha **yam kiñci** rūpāyatanaṁ cakkhuviññāṇena ditṭham, **yam kiñci** saddāyatanaṁ sotaviññāṇena sutam, **yam kiñci** gandharasaphoṭṭhabbāya-tanam ghānaviññāṇādittayena viññāṇena mutam, **iti** evam ditṭhādittaye bhagavatā sarūpena vutte sati tadavasesam yam kiñci viññātam dhammārammaṇapariyā-pannam rūpam bhagavatā ālambitabbabhāvena ekalakkhaṇattā vuttam bhavatīti attho. Atha vā **yam kiñci** rūpāyatanaṁ ditṭham bhagavatā vuttam, tasmiṁ vutte sati tadavasesam sutādikampi vuttam hotīti ādi-attho visum visum yojetabbo. Tena vuttam- “**ditṭham vā sutam vā mutam vā**”ti.

“Kāyagatāya satiyā vuttāya tadavasesā vedanāgatāsati-ādayoyeva vattabbā”ti pucchitabbattā sattatiṁsabodhipakkhiyadhammāpi vuttā bhavantīti dassetum “**yathā cāha bhagavā**”ti-ādi vuttam. Tattha **yathā** yena niyyānikalakkhaṇena ekalakkhaṇattena ca bhagavā āha, tathā tena ekalakkhaṇattena ca bhagavā āha, tathā tena ekalakkhaṇattena ca vuttā bhavantīti attho. “**Tasmā** abhijjhādomanassena abhibhūtattā **iha** mama sāsane, bhikkhu, tvam ātāpī sampajāno satimā hutvā loke abhijjhādomanassam tadaṅgappahānena vā vikkhambhanappahānena vā **vineyya** vinayitvā **kāye** kesādirūpakāye **kāyānupassī** kesādirūpakāyānupassī hutvā viharā-hī”ti bhagavatā vutte sati “tasmātiha, tvam bhikkhu, vedanāsu vedanānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassam, tasmātiha, tvam bhikkhu, citte cittānupassī viharāhi ...pe... domanassam, tasmātiha, tvam bhikkhu, dhammesu dhammānupassī viharāhi ...pe... domanassan”ti vuttam bhavatīti saṅkhepattho veditabbo. Vitthārattho pana **atṭhakathāyam** (netti. atṭha. 23) bahudhā vuttoti amhehi na vitthārito.

“Ekasmīm (..0137) satipaṭṭhāne vutte kasmā cattāro satipaṭṭhānā vuttā bhave-yun”ti vattabbattā “**ātāpīti vīriyindriyan**”ti-ādi vuttam. Tattha “**ātāpī**”ti iminā

padena kāyavedanācittadhammesu pavattam vīriyindriyam vuttam. “**Sampajāno**”ti padena kāyavedanācittadhammesu pavattam paññindriyam vuttam. “Satimā”ti padena kāyavedanācittadhammesu pavattam satindriyam vuttam. “Vineyya loke abhijjhādomanassan”ti padena kāyavedanācittadhammesu pavattam samādhindriyam vuttam, na kāyeyeva pavattam. **Evaṁ** pakārena kāye **kāyānupassino** yogāvacarassa cattāro satipatṭhānā bhāvanāpāripūrim gacchantīti ce vadeyya, evam sati catunnam vīriyapaññāsatisamādhīnam indriyānam catunnam satipatṭhānānam sādhakabhāvena ekalakkhaṇattā samānalakkhaṇattā pāripūrim gacchantīti yojanā. Tena vuttam **aṭṭhakathāyam**- “catusatipatṭhānasādhane imesam indriyānam sabhāvabhedābhāvato samānalakkhaṇattā”ti (netti. aṭṭha. 23).

24. “Evam vuttepi cattāro satipatṭhānāyeva vattabbā bhaveyyum, katham sattatiṁsabodhipakkhiyadhammā vattabbā”ti vattabbattā “**catūsu satipatṭhānesū**”ti-ādi vuttam. Tattha catūsu satipatṭhānesu yena yogāvacarena bhāviyamānesu tassa yogāvacarassa cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūrim gacchanti. Evam sesesupi yojanā kātabbā. Catunnam saccānam bujjhanam **bodham**, ariyamaggañānam, bodham gacchantīti **bodhaṅgamā**. Bodhassa ariyamaggañānassa pakkhe bhavāti **bodhipakkhiyā**.

“Kusalāyeva dhammā ekalakkhaṇabhāvena nīharitā kiṁ, udāhu akusalāpi dhammā”ti pucchitabbattā “**evam akusalāpi**”ti-ādi vuttam. Tattha kusalā dhammā ekalakkhaṇattena niddhāritā yathā, evam akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattena niddhāritabbāyevāti attho. “Katham niddhāretabbā”ti pucchitabbattā pahānekaṭṭhabhāvena niddhāretabbāti dassento “**ekalakkhaṇattā pahānam abhattham gacchanti**”ti āha. Tattha **ekalakkhaṇattāti** pahānekaṭṭhabhāvena samānalakkhaṇattā. “Katamam pahānam abhattham gacchanti”ti pucchitabbattā “**catūsu satipatṭhānesū**”ti-ādi vuttam.

Tattha (..0138) **catūsu ...pe... pariññam gacchanti**ti kāyāgatāsatipatṭhāne yogāvacarena bhāviyamāne sati tena yogāvacarena asubhe kesādike rūpakāye “subhan”ti vipallāso pahiyati, assa yogāvacarassa kabaṭikārāhāro pariññam gacchati, “āhārasamudayā rūpasamudayo”ti (sam. ni. 3.56) vuttattā rūpakāye chandarāgam pajahantassa tassa samudaye kabaṭikārāhārepi chandarāgo pahiyatīti attho. Vedanāgatāsatipatṭhāne bhāviyamāne sati dukkhe “sukhan”ti vipallāso pahiyati, assa yogāvacarassa phassāhāro pariññam gacchati, “phassapaccayā vedanā”ti (ma. ni. 3.126; sam. ni. 2.1, 39; mahāva. 1; udā. 1; vibha. 225) vuttattā vedanāya chandarāgam pajahantassa tassa paccaye phassāhāre chandarāgo pahiyati. Cittagatāsatipatṭhāne bhāviyamāne anicce “niccan”ti vipallāso pahiyati, assa yogāvacarassa viññāṇāhāro pariññam gacchat. Dhammagatāsatipatṭhāne bhāviyamāne anattani “attā”ti vipallāso pahiyati, assa yogāvacarassa manosañcetanāhāro pariññam gacchatīti visum visum yojetvā ekekasmīm pahātabbe vutte tadavasesā pahātabbā vuttā bhavanti pahātabbabhāvena ekalakkhaṇattāti attho gahetabbo.

“Āhārā cassa pariññam gacchanti”ti vacane āhāresu pavattā kāmarāgadosamohā byantīkatā hontīti attho gahito. Kabaṭikārāhārañhi ārabba pavatte kāma-

rāge vijjamāne kabaṭīkārāhārassa vijānanā nattheva, tasmiṃ kāmarāge pana pahīne pari�ānanā bhavatīti. Sesāhārajānanampi eseva nayo. Yassa yogāvacara rassa satipaṭṭhānā bhāvitā, vipallāsā pahīnā, āhāraparijānanā uppannā, so yogāvacaro upādānehi anupādāno bhavati. Subhasaññite hi kāye kāmupādānam vise-sena bhavatīti subhasaññito kāyo kāmupādānassa vatthu, kāyagatāya satiyā anu-saritabbo asubhasaññito kesādi kāmupādānassa vatthu na hotveva. Sukhaveda-nāya assādavasena diṭṭhupādānam bhavatīti sukhasaññitā vedanā diṭṭhupādā-nassa vatthu, vedanāgatāya pana satiyā anupassitabbā vedanā diṭṭhupādānassa vatthu na hotveva. “Cittam̄ niccan”ti diṭṭhigahaṇavasena tassa tassa attano sīlava-tavasena parisuddhīti parāmasanam̄ hotīti cittam̄ sīlabbatupādānassa (..0139) vatthu, cittagatāya pana satiyā anupassitabbam̄ cittam̄ sīlabbatupādānassa vatthu na hotveva. Dhamme nāmarūpaparicchedena yathābhūtam̄ apassantassa dhammesu attābhiniveso hotīti dhammā attavādupādānassa vatthu, dhammad-gatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā attavādupādānassa vatthu na honti eva. Tasmā catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu upādānehi anupādāno bhavatīti vuttanti adhippāyo gahetabbo.

“Yena yogāvacarena satipaṭṭhānā bhāvitā, so yogāvacaro upādānehiyeva anu-pādāno bhavatīti pucchitabbattā yogādīhi pi visam̄yutto bhavatīti dassetuṃ “**yogehi ca visam̄yutto**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **yogehi cāti** kāmayogabhavayogadi-ṭṭhiyoga-avijjāyogehi ca. **Visam̄yuttoti** tadaṅgappahānavikkhambanappahāna-sa-mucchedappahānavasena vigato, vimutto ca bhavatīti attho. Subhasaññito hi rūpa-kāyo kāmarāgassa vatthu hoti, kāyagatāya pana satiyā anupassitabbo kāyo kāma-rāgassa vatthu na hotveva. “Sukho”ti vā “sukhahetū”ti vā gahaṇīyo bhavo bhava-rāgassa vatthu hoti, vedanāgatāya pana satiyā anupassitabbo bhavo bhavarā-gassa vatthu na hoti. “Attā”ti abhinivisitabbam̄ cittam̄ diṭṭhiyogassa vatthu hoti, cittagatāya pana satiyā anupassitabbam̄ cittam̄ diṭṭhiyogassa vatthu na hoti. Vini-bbhogassa dukkarattā, dhammānam̄ dhammamattatāya ca duppaṭivijjhattā avini-bbhujitabbā, dhammamattatāya appaṭivijjhitabbā dhammā avijjāyogassa vatthu honti, dhammad-gatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā avijjāyogassa vatthu na honti. Tasmā catusatipaṭṭhānānupassako “**yogehi ca visam̄yutto**”ti vutto. Ayaṃ nayo āśavehi ca anāśavo bhavati, oghehi ca nitthiṇo bhavatīti etthāpi yojetabbo.

Ganthehi ca vippayutto bhavatīti ettha pana subhasaññito rūpakāyo abhijjhākāyaganthassa vatthu, kāyagatāya pana satiyā anupassitabbo rūpakāyo abhijjhākāyaganthassa vatthu na hoti. Dukkhadukkhavipariñāmadukkhasaṅkhāradukkhabhūtā vedanā byāpādakāyaganthassa vatthu honti, tena vuttaṁ- “dukkhāya vedanāya paṭighānusayo anusetī”ti (ma. ni. 1.465). Vedanāgatāya (..0140) pana satiyā anupassitabbā vedanā byāpādakāyaganthassa vatthu na hoti. “Cittam niccan”ti abhinivesavasena sassatassa “attano sīlena suddhi, vatena suddhī”ti parāmasanam hoti, tasmā “niccan”ti gahitaṁ cittam sīlabbataparāmāsakāyaganthassa vatthu, cittagatāya pana satiyā anupassitabbam cittam sīlabbataparāmāsassa vatthu na hoti. Dhammānam sappaccayanāmarūpasabhāvassa adassanato bhavadiṭṭhivibhavadiṭṭhi hoti, tasmā “idam saccan”ti abhinivisitabbā dhammā idam-saccābhinivesakāyaganthassa vatthu, dhammagatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā idam-saccābhinivesakāyaganthassa vatthu na honti, tasmā catusatipaṭṭhānānupassako “ganthehi ca vippayutto”ti vutto.

Subhasaññito ca kāyo rāgasallassa vatthu, kāyagatāya pana satiyā anupassitabbo kāyo rāgasallassa vatthu na hoti. Sukhasaññitāya vedanāya doso hoti, tasmā vedanā dosasallassa vatthu, vedanāgatāya pana satiyā anupassitabbā vedanā dosasallassa vatthu na hoti. “Cittam attā”ti gahetvā “attā seyyo”ti-ādivasena pavattassa mānasallassa cittam vatthu, cittagatāya pana satiyā anupassitabbam cittam mānasallassa vatthu na hoti. Dhammānam sappaccayanāmarūpasabhāvassa ajānanato dhammā mohasallassa vatthu, dhammagatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā mohasallassa vatthu na honti, tasmā catusatipaṭṭhānānupassako **“sallehi ca visallo bhavatī”**ti vutto.

“Āhārā cassa pariññam gacchanti”ti ācariyena vuttaṁ, “kim pana āhārāva assa yogāvacarassa pariññam gacchanti, udāhu aññepī”ti pucchitabbattā viññāṇaṭṭhitiyō ca assa yogāvacarassa pariññam gacchantīti dassetum **“viññāṇaṭṭhitiyō cassa pariññam gacchanti”**ti vuttam. Yena yogāvacarena cattāro satipatṭhānā bhāvitā, tassa yogāvacarassa kāyavedanācittadhammāva pariññam gaccheyyūm, na viññāṇaṭṭhitiyoti ce vadeyya kāyānupassanādīhi ca kāyavedanācittadhammesu pariññātesu saññāyapi pariññātabbabhāvato. Sā hi vedanācittasaṅkhātena dhammesu pariññātesu avinābhāvato pariññātāvāti.

Yena (..0141) cattāro satipatṭhānā bhāvitā, so yogāvacaro upādānehi anupādāno ca, yokehi visamyutto ca, khandhehi vippayutto ca, āsavehi anāsavo ca, oghehi nitthiṇo ca, sallehi visallo ca bhavatīti vutto, “kim pana tathāvidhova hoti, udāhu aññathāpī”ti pucchitabbattā agatimpi na gacchatīti dassento **“agatigamanehi ca na agatim gacchatī”**ti āha. Subhādisaññite rūpakāye apekkhamāno puggalo chandāgatīm gacchatīti subhādisaññito rūpakāyo visesato chandāgatiyā vatthu hoti, kāyānupassanāsatipatṭhānenā pana anupassitabbo assāsapassāsādiko kāyo chandāgatiyā vatthu na hoti, tasmā kāyānupassanāsatipatṭhānabhāvanam bhāvento puggalo chandāgatīm na gacchatī. Sukhavedanassādavasena vedayamāno tadabhāvena byāpādam āgacchatīti sukhavedanā dosāgatiyā vatthu hoti, vedanānupassanāsatipatṭhānenā pana anupassitabbā vedanā dosāgatiyā

vatthu na hoti, tasmā vedanāsatipaṭṭhānabhāvanaṁ bhāvento puggalo dosāgatim na gacchatī. Santatighanavasena “niccam, dhuvañ”ti gahitam cittam mohassa vatthu hoti, cittānupassanāsatipaṭṭhānenā pana anupassitabbam cittam mohassa vatthu na hoti, tasmā cittānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanaṁ bhāvento puggalo dosāgatim na gacchatī. Vibhajitvā dhammasabhāvam ajānantassa bhayam jāyatī vibhajitvā ajāniyasabhāvā dhammā bhayassa vatthu honti, dhammānupassanāsatipaṭṭhānenā pana anupassitabbā vibhajitvā jānitabbā dhammā rāgassa vatthu na honti, tasmā dhammānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanaṁ bhāvento puggalo bhayāgatim na gacchatī. Evam pahātabbabhāvena ekalakkhaṇe akusalepi dhamme nīharitvā idāni nigametum “**evam akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattā pahānam abbhatham gacchanti**”ti puna vuttam.

Bhāvetabbesu dhammesu ekadesesu vutte tadavasesāpi bhāvetabbā dhammā ekalakkhaṇattā nīharitvā vattabbā, pahātabbesupi dhammesu ekadese vutte tadavasesāpi dhammā pahātabbā ekalakkhaṇattā nīharitvā vattabbāti ācariyena vuttā, amhehi ca ñātā, “aññathāpi yadi vattabbā siyum, tepi vadathā”ti vattabbabhbāvato aññenapi pariyāyena lakkhaṇahārassa udāharaṇāni dassetum “**yattha vā panā**”ti-ādi vuttam (..0142). Tattha **yattha** yassam rūpekadesadesanāyam **rūpindriyam** ruppanalakkhaṇam cakkhundriyādijīvitindriyapariyosānam atthavidham indriyam rūpekadesam bhagavatā desitam. **Tattheva** tassam rūpekadesadesanāyam **rūpadhātu** ruppanalakkhaṇā cakkhudhātādiphōṭhabbadhātupariyosānā dasavidhā rūpadhātu ruppanalakkhaṇena ekalakkhaṇattā desitā. Sabbo **rūpakkhandho** ca desito. **Rūpāyatanaṁ** ruppanalakkhaṇam cakkhāyatānādiphōṭhabbāyatānpariyosānam dasavidham āyatanaṁ ruppanalakkhaṇena ekalakkhaṇattā bhagavatā desitam.

Yattha vā pana yassam vedanekadesadesanāyam sukhā vedanā bhagavatā desitā, **tattha** tassam vedanekadesadesanāyam **sukhindriyañca** desitam, **somanassindriyañca** desitam, **dukkhasamudayo ariyasaccañca** desitam sukhavedanābhāvena ekalakkhaṇattā. **Yattha vā pana** yassam vedanekadesadesanāyam dukkhā vedanā bhagavatā desitā, **tattha** tassam vedanekadesadesanāyam **dukkhindriyañca** desitam **domanassindriyañca** desitam, **dukkham ariyasaccañca** desitam dukkhavedanābhāvena ekalakkhaṇattā. **Yattha vā pana** yassam vedanekadesadesanāyam adukkhamasukhā vedanā bhagavatā desitā, **tattha** tassam vedanekadesadesanāyam **upekkhindriyañca** desitam, **sabbo paṭiccasamuppādo ca** desitoti yojanā kātabbā.

Yassam desanāyam adukkhamasukhā vedanā desitā, tassam desanāyam upēkkhindriyam desitam hotu samānalakkhaṇattā, “kena paṭiccasamuppādo desito bhaveyyā”ti vattabbabhbāvato “**kena kāraṇenā**”ti pucchitvā kāraṇam dassetum “**adukkhamasukhāyā**”ti-ādi vuttam. Tattha adukkhamasukhāya vedanāya **hi** yasmā avijjā anuseti, tasmā avijjā desitā hoti. Avijjāya ca desitāya avijjāmūlako sabbopi paṭiccasamuppādo “avijjāpaccayā saṅkhārā ...pe... dukkhakkhandhassa samudayo hotī”ti desitova hotīti adhippāyo datthhabbo.

“Avijjāpaccayā saṅkhārā ...pe... samudayo hotī”ti anulomavasena pavatto yo

paṭiccasamuppādo desitoti ācariyena vutto, “yadi tathā pavatto so ca paṭiccasamuppādo desito, evam sati sabbo ca paṭiccasamuppādo desito”ti na vattabboti codanaṃ manasi katvā “**so cā**”ti-ādi vuttam. Tattha yo ca anulomavasena pavatto, **so ca sarāgasadosasamohasaṃkilesapakkhena hātabbo**. Yo ca(..0143) paṭilomasena “avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho”ti-ādiko pavatto, **so ca vītarāgavītadosavītamoha-ariyadhammehi hātabbo**. Yo ca anulomapaṭilomavasena pavatto, so ca tadubhayehi hātabbo. Tasmā “sabbo ca paṭiccasamuppādo desito”ti vattabbovāti adhippāyo gahetabbo.

“Ye dhammā ekalakkhaṇā, tesam dhammānaṃ ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭhā dhammā vuttā bhavantīti-ādinā (netti. 23) ācariyena yā lakkhaṇahārayojanā vuttā, sāva kātabbā, na aññathā kātabbā”ti pucchitabbabhāvato aññathāpi lakkhaṇahārayojanā kātabbāyevāti dassetum “**evam ye dhammā**”ti-ādi vuttam. Tattha **ye pathavī-ādayo rūpadhammā, ye phassādayo arūpadhammā** sandhāraṇādikiccato saṅghatṭanādikiccato ekalakkhaṇā, **tesam rūpārūpadhammānaṃ** ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭhā rūpārūpadhammā vuttā bhavanti. **Ye pathavī-ādayo rūpādhammā, ye phassādayo arūpadhammā** kakkhaṭādilakkhaṇato phusanādilakkhaṇato ekalakkhaṇā, **tesam rūpārūpadhammānaṃ** ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭhā rūpārūpadhammā vuttā bhavanti. **Ye dhammā ruppanasāmaññato** namana-sāmaññato aniccādisāmaññato vā khandhāyatanādisāmaññato vā ekalakkhaṇā, **tesam saṅkhatadhammānaṃ** ekasmiṃ saṅkhatadhamme vutte avasiṭhā dhammā vuttā bhavanti. **Ye saṅkhatadhammā** bhaṅguppādato saṅkhato **cutūpapātato** samānanirodhuppādasaṅkhatato vā **cutūpapātato** ekalakkhaṇā, **tesam saṅkhatadhammānaṃ** ekasmiṃ saṅkhatadhamme vutte avasiṭhā saṅkhatadhammā vuttā bhavantīti atthayojanā kātabbā.

Kiccatō ca lakkhaṇato cāti-ādīsu ca-saddena sahacaraṇasamānahetutādayo saṅgahitāti datṭhabbā. Sahacaraṇādīsu ca yam vattabbam, tam “nānattakāyanānattaśaññino (dī. ni. 3.341, 357, 359; a. ni. 9.24), nānattasaññānam amanasikārā”ti-ādīsu sahacāritāya saññāsahagatā dhammā niddhāritāti-ādinā vuttameva.

“Ekasmiṃ dhamme sarūpato vutte ekalakkhaṇādito avasiṭhadhammānampi vuttabhāvo kena amhehi jānitabbo saddahitabbo”ti vattabbabhāvato “**tenā**”ti-ādi(..0 vuttam. Tattha **tena** avasiṭhadhammānampi vuttabhāvena “vuttamhi ekadhamme”-ti-ādikam yam vacanam āyasmā mahākaccāno āha, tena vacanena tumhehi avasiṭhānampi vuttabhāvo jānitabbo saddahitabboti vuttam hoti.

“Ettāvatā ca lakkhaṇahāro paripuṇo, añño niyutto natthī”ti vattabbattā “**niyutto lakkhaṇo hāro**”ti vuttam. Tattha yassam pāliyam ekasmiṃ dhamme vutte avasiṭhadhammāpi yena lakkhaṇahārena niddhāritā, tassam pāliyam so lakkhaṇo hāro **niyutto** niddhāretvā yojitoti attho datṭhabboti.

Iti lakkhaṇahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Panḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

6. Catubyūhahāravibhaṅgavibhāvanā

25. Yena yena saṃvaṇṇanāvisesabhūtena lakkhaṇahāravibhaṅgena suttatthehi samānatthā vibhattā, so saṃvaṇṇanāvisesabhūto lakkhaṇahāravibhaṅgo paripuṇo, “katamo catubyūhahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo catubyūho hāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soṭasasu desanāhārādīsu. **Katamoti** katamo saṃvaṇṇanāviseso catubyūho hāro catubyūhahāravibhaṅgo nāmāti viññeyyo. Tena vuttam- “tattha katamo catubyūho hāroti catubyūhahāravibhaṅgo”ti (netti. aṭṭha. 25). “Iminā catubyūhahārena katamassa neruttādayo gavesitabbā”ti pucchitabbattā “**byañjanenā**”ti-ādi vuttam. Tattha **byañjanenāti** catubyūhahārassa suttassa visesato byañjanavicayabhāvato “byañjanā”ti voḥāritena iminā catubyūhahārena suttassa neruttañca, suttassa adhippāyo ca, suttassa nidānañca, suttassa pubbāparasandhi ca saṃvaṇṇentehi gavesitabboti attho.

“Catubyūhahārena (..0145) gavesitabbesu neruttādīsu katamañ suttassa gavesitabbañ neruttan”ti pucchitabbattā “**tattha katamañ neruttan**”ti-ādi vuttam. Tassattho- **tattha** tesu iminā catubyūhahārena gavesitabbesu neruttādīsu katamañ suttassa **neruttañ** nibbacanam nāmāti ce puccheyya? Suttassa yā **nirutti** niddhāretvā vuttā sabhāvapaññatti gavesitabbā, idam sabhāvaniruttibhūtañ nibbacanam neruttañ nāmāti. “Yā nirutti neruttañ nāmāti vuttā, kā pana sā nirutti”ti pucchitabbattā “**padasaṁhitā**”ti vuttam. Padesu saṁhitā yuttā **padasaṁhitā**. Yathā yathā suttattho vattabbo, tathā tathā yā sabhāvanirutti pavattā, sā pavattā sabhāvaniruttiyeva nirutti nāmāti yojanā. “Kā pana

sā sabhāvanirutti”ti pucchitabbattā ca “**yam dhammānam nāmaso nānan**”ti vuttam. **Yam** yāya kāraṇabhūtāya nāmapaññatti�ā **dhammānam** neyyānam **nāmaso** pathavīnāmādinā vā phassanāmādinā vā khandhanāmādinā vā vividhena nāmena atthadhammādīsu kusalassa puggalassa nānam pavattati, sā kāraṇabhūtā nāmapaññatti sabhāvanirutti nāmāti attho. **Yanti** ca liṅgavipallāso, yāyāti attho. “Liṅgapakatidhammānam nāmaso pavattamānam nānam vivaritvā kathehi”-ti vattabbattā “**yadā hi**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana “yadā hi bhikkhūti-ādinā ‘dhammānam nāmaso nānan’ti padassa attham vivaratī”ti (netti. aṭṭha. 25) vuttam. Tassattho aṭṭhakathāyam vibhajitvā vuttovāti na vicārito.

26. Neruttam ācariyena vibhattam, amhehi ca nātam “katamo sutte gavesitabbo bhagavato adhippāyo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo adhippāyo**”ti-ādi vuttam. Tassattho pākaṭo. Apica “**dhammo have rakkhati**”ti-ādīsu yena puggalena attanā rakkhitena dhammena rakkhitabbabhāvo icchito, so dhammānam rakkhissatīti bhagavato adhippāyo. Yo puggalo duggatito muccitukāmo, so dhammānam rakkhissatīti bhagavato adhippāyo.

Coro yathā sandhimukhe gahitoti-ādīsu yo coro ghātanato muccitukāmo, so corakammānam na karissatīti bhagavato adhippāyo. Yo puggalo apāyādidukkhato muccitukāmo, so pāpakammānam na karissatīti bhagavato adhippāyo.

Sukhakāmānīti-ādīsu (..0146) ye puggalā sukhām icchanti, te parahīṃsanato vivajjissantīti bhagavato adhippāyo.

Middhī yadā hoti mahagghaso cāti-ādīsu ye puggalā punappunānam pavattamāna-jātijarāmarāṇato muccitukāmā, te bhojane mattaññuno bhavissanti, santuṭṭhā bhavissanti, suddhājivā bhavissanti, pātimokkhasaṃvarasilasampannā bhavissanti, atandino bhavissanti, vipassakā bhavissanti, **sagāravā** sappatissā bhavissantīti bhagavato adhippāyo.

Appamādo amatapadanti-ādīsu ye puggalā maccuno bhāyanti, nibbānamicchanti, te puggalā dānasilabhāvanākammesu appamattā bhavissantīti bhagavato adhippāyo.

27. Sutte gavesitabbo adhippāyo ācariyena vibhatto, amhehi ca viññāto, “katamānam puttassa gavesitabbaṃ nidānan”ti pucchitabbattā “**tattha katamānam nidānan**”ti-ādi vuttam. Tattha **nidānanti** phalaṃ nīharitvā detīti nidānam. Kim tam? Kāraṇam. **Dhaniyoti** dhanavaḍḍhanakāraṇe niyuttoti dhaniyo. **Gopālakoti** gāvo issarabhāvena pāleti rakkhatīti gopālako. **Upadhihīti** puttagoṇādīhi (su. ni. aṭṭha. 1. 33). **Narassāti** puttimantassa vā gopālakassa vā narassāti ca padaṭṭhānavasena vā yebhuyyavasena vā gāthāyam āgatavasena vā vuttaṃ, nāriyāpi upadhihi nandanā atthevāti daṭṭhabbā.

Iminā vatthunāti upadhisaṅkhātena imināva puttagavādinā vatthunā. Vasati pavattati nandanā ettha puttagoṇādiketi **vatthu**. Nandanānam nīharitvā deti puttagoṇādikanti **nidānanti** attham gahetvā dhaniyo “upadhihi narassa nandanā”ti āha. Bhagavā pana “vasati pavattati socanā ettha puttagoṇādikehi **vatthu**, socanām nīharitvā deti puttagoṇādikanti **nidānan**”ti attham gahetvā “upadhihi narassa socanā”ti āha. Pariggahīyateti **pariggahaṃ**. Kim tam? Puttagoṇādikam, tam pari-

ggahaṁ “upadhi”ti āha, na kilesūpadhikāyakhandhūpadhinti.

Upadhīsūti khandhasaṅkhātesu kāyesu. **Kāyam** “upadhi”ti āha, na puttagavādikam, na pariggahaṁ.

Bāhiresu (..0147) **vatthūsūti** maṇikuṇḍalaputtadārādīsu vatthūsu.

Kāmasukhanti kāmanīyesu assādasukhavasena pavattā taṇhā. **Bāhiravatthukāya** taṇhāyāti kāmanīyesu bāhiravatthūsu assādasukhavasena pavattāya taṇhāya.

Ajjhattikavatthukāyāti rūpakāyasaṅkhāte ajjhattikavathumhi abhinandanavasena pavattāya.

Puna **ajjhattikavatthukāyāti** pañcakkhandhasaṅkhāte ajjhattikavathumhi sinehavasena pavattāya.

Gavesitabbam nidānam vibhattam, amhehi ca ñātam, “katamo gavesitabbo pubbāparasandhi”ti pucchitabbattā **tattha katamo pubbāparasandhi**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu neruttādhippāyanidānapubbāparasandhīsu. **Yathāti** yena andhakārādinā sabhāvena “kāmandhā ...pe... mātaran”ti yaṁ kāmataṇham bhagavā āha, ayaṁ kāmataṇhā tathā tena andhakārādinā sabhāvena “kāmandhā ...pe... mātaran”ti gāthā vuttāti yojanā.

Gāthāttho pana- kāmetīti **kāmo**, kāmataṇhā, kāmena athassa ajānanatāya dhammassa, apassanatāya ca andhāti **kāmandhā**. Kāmataṇhāsaṅkhātena jālena atthadhammānam ajānanāpassanena sañchannā paliguṇṭhitāti **jālasañchannā**. Taṇhāsaṅkhātena chadanena tesamyeva atthadhammānam ajānanāpassanena chāditā pihitāti **taṇhāchadanachāditā**. Atthadhammesu **pamattasaṅkhātena** pamādena bandhanena **baddhā** bandhitabbā puggalā jarāmarañam anventi, kumināmukhe pavattā macchā marañam anventi iva ca, khīrapako vaccho mātaram anveti iva ca, tathā jarāmarañam anventīti gahetabbo.

“Kāmandhā ...pe... mātaran”ti yāya desanāya, gāthāya vā kāmataṇhā vuttā, sā desanā, gāthā vā katamena desanābhūtena aparena yujjati”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā imāya desanāya, gāthāya vā yujjatīti dassetum “**sā katamenā**”ti-ādi vuttam. Tattha **sāti** “kāmandhā ...pe... anventi”ti desanā, gāthā vā. **Pubbāparenāti** tato desanāto pubbena desanāvacanena, gāthāvacanena vā aparena desanāvacanena, gāthāvacanena vā. **Yujjati** yujjanam eti sametīti pucchatī.

Yathāti (..0148) yena andhakaraṇādinā. **“Ratto ...pe... naran”**ti yaṁ gāthāvacanam bhagavā āha, tena gāthāvacanena tathā andhakaraṇādinā yujjatīti yojanā. Gāthāttho pana- **ratto** rañjanto puggalo **attham** attahitapayojanam parahitapayojanam na jānāti. **Ratto** rañjanto **dhammam** yathāvuttassa atthassa hetum paññācakkhunā na passati. Rāgo yaṁ naram yadā sahate, tadā tassa narassa **andham** andhakāram **tamam** aññānam hotīti gahetabbo.

Itīti evam. **Andhatāya** andhakaraṇatāya **sañchannatāya** sañchannakaraṇatāya. **Sāyeva** taṇhāti “kāmandhā ...pe... mātaran”ti gāthāvacanena yā kāmataṇhā vuttā, sāyeva kāmataṇhā. **Abhilapitāti** “ratto ...pe... naran”ti aparena gāthāvacanena bhagavatā vohāritā voharaṇena ñāpitā, abhilapitassa atthassa samānatā pubbadesanā aparadesanāya yujjatīti vuttam hoti.

“Dvīsu gāthāsu katamehi padehi sāyeva taṇhā abhilapitā”ti pucchitabbattā imehi abhilapitāti niyametvā dassetum “yañcāhā”ti-ādi vuttam. Tattha paṭhamagāthāyam “kāmandhā ...pe... chāditā”ti yañca padam āha, dutiyagāthāyañca “ratto ...pe... na passati”ti yañca padam āha. Pariyuṭṭhānehi pariyuṭṭhānadipakehi imehi “kāmandhā ...pe... passati”ti padehi sāyeva paṭhamagāthāya vuttā kāmatañhā ca bhagavatā abhilapitā.

“Yam andhakāram vuttam, katamam tam? Yā taṇhā ponobhavikā vuttā, katamā sā”ti pucchitabbattā “yam andhakāran”ti-ādi vuttam. Tattha andhakāram Yam aññānam vuttam, ayam dukkhasamudayo bhave. Yā ca taṇhā ponobhavikā vuttā, ayañca dukkhasamudayo bhaveti yojanā.

“Kāmā”ti yañca padam bhagavā āha, tena padena ime kilesakāmā vuttā. “Jāla-sañchannā”ti yañca padam bhagavā āha, tena padena tesamyeva kilesakāmānam payogena samudācārena pariyuṭṭhānam bhagavā dasseti. Tasmāti yasmā yasmiñ santāne taṇhā uppannā, tam santānam saṃsārato nissaritum adatvā rūpārammaṇādīhi palobhayamānā hutvā cittam kilesehi pariyādāya tiṭṭhati, tasmā taṇhāya cittam pariyādāya santāne tiṭṭhamānattā. Kilesavasenāti vītikkamakilesavasena. Pariyuṭṭhānavasenāti (..0149) vītikkamanam appatvā uppajjamānavasena. Yeti vuttappakārataṇhāsahitapuggalasadisā. Teti te taṇhābandhanabaddhā ca edisakā ca puggalā. Jarāmaraṇam anventi jarāmaraṇam atikkamitum na sakkuṇanti. Ayanti jarāmaraṇānuppavatti “jarāmaraṇamanventi”ti iminā vacanena bhagavatā dassitāti yojanā.

“Kāmandhā”ti-ādigāthāya ceva “ratto”ti-ādigāthāya ca pubbāparasandhi ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katham ‘yassa papañcā ṭhitī cā’ti-ādigāthāsu pubbāparasandhi amhehi viññātabbo”ti vattabbattā yassa papañcā”ti-ādi vuttam. Tassā gāthāya- yassa munino papañcā taṇhāmānadiṭṭhī ca natthi, taṇhāmānadiṭṭhī abhisankhatā saṅkhārā ca natthi, ṭhitī anusayā taṇhā ca natthi, sandānasadisam taṇhāpariyūṭṭhānam natthi, palighasadiso moho ca natthi, so muni papañcādikam sabbam vītivatto atikkantoti vuccati. Nittañham nimānam nidiṭṭhim nisandānam nipaligham loke carantam tam munim sadevako taṇhāsahito loko na vijānātīti attho.

Gāthāyam papañcādayo bhagavatā vuttā, “katame te”ti pucchitabbattā “papañcā nāmā”ti-ādi vuttam. Attano ādhārapuggalam saṃsāre ciram papañcantāpentī taṇhāmānadiṭṭhiyo ca, tāhi taṇhāmānadiṭṭhīhi sahajātavasena vā upathambhanavasena vā abhisankhatā saṅkhārā ca papañcā nāma. Santāne appahīnaṭṭhena anusayā taṇhā sattānam tiṭṭhanahetuttā ṭhitī nāma. Pavattamānāya taṇhāya Yam pariyuṭṭhānañca chattimsataṇhāya jāliniyā yāni vicaritāni ca vuttāni, idam sabbam attano ādhāram puggalam bandhanaṭṭhena sandānasadisattā sandānam nāma. Moho attano ādhārassa puggalassa nibbānanagarappavesanassa paṭisedhakattā palighasadisattā paligho nāma. “Yassa papañcādayo natthi, so kim vītivatto”ti pucchitabbattā “ye cā”ti-ādi vuttam. Ye vuttappakārā papañcā saṅkhārā, yā ca vuttappakārā ṭhiti, yam vuttappakāram sandānañca, yam vuttappakāram palighañca natthīti vuttā, sabbam etam papañcādikam yo muni samatikkanto, ayam

muni “**nittanho**”ti vuccatīti daṭṭhabbo.

28. “Yassa papañcāti-ādigāthāyam ye papañcādayo vuttā, tesu taṇhāmānadi-tṭhihetukā saṅkhārā kadā katividham phalam denti, tamsaṅkhārasampayuttā (..0150) taṇhā kadā katividham phalam deti”ti pucchitabbattā “**tattha pariyoṭṭhānasaṅkhārā**” - ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu papañcasasaṅkhārādīsu. **Pariyoṭṭhānasaṅkhārāti** vītikkamavasena pavattā pariyoṭṭhānā akusalasaṅkhārā cetanā. **Ditṭhadhammavedaniyādīti** ditṭhe passitabbe dhamme attabhāve vedanīyam phalam detīti **ditṭhadhammavedaniyā**, ditṭhe dhamme phalam vedetīti vā **ditṭhadhammavedaniyā**. Kā sā? Apadussaniyādīsu atidussanādivasena pavattā paṭhamajavanacetanā. Upapajje phalam vedetīti **upapajjavedaniyā**, sattamajavanacetanā. Aparāpariyāye attabhāve phalam vedetīti **aparāpariyāyavedaniyā**, majjhe pavattā pañca javanacetanā. Tiphaladānavasena tividhā saṅkhārā. **Evam** imāya tividhāya saṅkhāracetanāya sampayuttā tividhā **taṇhā** tividham phalam **ditṭhe vā dhamme** attabhāve, **upapajje vā** anantarabhave, **apare vā pariyāye** bhave deti

nibbattetīti evam phalanibbattakasaṅkhāram vā tamṣampayuttam taṇham vā bhagavā āha.

“Yāya desanāya, gāthāya vā phalanibbattakam saṅkhāram āha, sā desanā, gāthā vā katamena desanābhūtena vā aparena yujjati”ti pucchitabbattā “**yaṁ lobhapakataṁ kammam karoti**”ti-ādi vuttaṁ. Yā “yassa ...pe... loko”ti desanā ca yā “yaṁ lobhapakataṁ kammam ...pe... apare vā pariyāye”ti desanā ca vuttā, bhagavato **idam** desanādvayam aññamaññam **pubbāparena** pubbam aparena aparam pubbena **yujjati** yujjanam eti sameti, yathā gaṅgodakam yamunodakena, yamuno-dakampi gaṅgodakena samsandati sameti. “Yassa ...pe... loko”ti desanā “yaṁ lobhapakataṁ ...pe... pariyāye”ti desanāya samsandati sameti, “yaṁ lobhapakataṁ ...pe... pariyāye”ti desanāpi “yassa ...pe... loko”ti desanāya samsandati sametīti attho gahetabbo. “Katham yujjati”ti pucchitabbattā “**tattha pariyoṭṭhānan**”-ti-ādi vuttam, diṭṭhadhammavedaniyādiphalattayanibbattakaṭṭhena yujjatīti vuttam hoti.

Yaṁ yaṁ suttam bhagavatā desitam pubbāparena yujjati, tam tam suttampi nīharitvā pubbāparasamsandanam dassetum “**yathāhā**”ti-ādi vuttam. Samsanda-nākāro vuttanayānusārena gahetabbo. **Tatthāti** tesu pariyoṭṭhānasāṅkhārataṇhā-vicaritesu. **Pariyoṭṭhānanti** rūpārammaṇādīni ayonisomanasikārena ārabbha sattasantāne pavattam taṇhācaritam. **Paṭisaṅkhānabalenāti** (..0151) asubhāniccādida-ssanablena tadaṅgappahānavasena pahātabbam. **Saṅkhārāti** dassanapahā-tabbā saṅkhārā. **Dassanabalenāti** dassanasāṅkhātapaṭhamamaggañāṇablena pahātabbā. **Chattiṁsa taṇhāvicaritānīti** dassanena pahātabbataṇhāvicaritehi avasesāni chattiṁsa taṇhāvicaritāni. Niggatā taṇhā yassa so **nittāñho**, nittāñhassa bhāvo **nittāñhatā**, kā sā? Sa-upādisesā nibbānadhadhātu.

Papañcasāṅkhārābhinandanattayaṁ yadipi atthato ekam samānam, desanāya pana padakkharādīhi viseso atthīti dassetum “**apicā**”ti-ādi vuttam.

“Yoyam pubbāparasandi ācariyena vibhatto, soyam katividho”ti pucchitabbattā “**so cāyam pubbāparo sandhi**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana vuttam-“na kevalam suttantarasamsandanameva pubbāparasandi, atha kho aññopi atthīti dassetum ‘**so cāyan**’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 28). Tattha **atthasandhīti** kiri-yākārakādivasena atthassa atthena sandhi. **Padasandhīti** nāmapadādikassa nāmapadādikantarena sandhi. **Desanāsandhīti** vuttappakārassa desanantarassa vuttappakārena desanantarena sandhi. **Niddesasandhīti** niddesantarassa niddesa-ntarena sandhi.

Sandhi ca nāma atthādayo muñcitvā añño sabhāvadhammo nāma natthi, atthā-dīnañca cha-atthapadādīsu avarodhanato “**atthasandhi chappadāni**”ti-ādi vuttam.

Atthasandhibyañjanasandhayo ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katamā desanāsandhi”ti pucchitabbattā “**desanāsandhi na ca pathavin**”ti-ādi vuttam. Tattha **na ca pathavim nissāya jhāyati jhāyī jhāyati cāti** ettha **jhāyī jhānasamañgi** puggalo pathavim **nissāya** ālambitvā na ca jhāyati, sabbasaṅkhāranissaṭam pana nibbānam **nissāya** ālambitvā phalasamāpattim **jhāyati** samāpajjati evāti attho daṭṭhabbo. **Na ca āpanti-ādīsupi esa nayo yojetabbo.** Phalasamāpattisamañgi

puggalo hi pathavī-ādayo muñcitvā nibbānameva ārabbha phalasamāpattim samāpajjatīti. Ettha ca pathavī-ādīhi mahābhūtehi kāmabhavarūpabhvā gahitā rūpapaṭibaddhavuttitāya. Ākāsānañcāyatanādīhipi arūpabhavo gahito, bhavattayaṁ vajjetvā ca (..0152) jhāyatīti adhippāyo. Yadi pathavī-ādayo nissāya na jhāyī jhāyati ca, evam sati idhalokasañkhātam sattasantānam vā paralokasañkhātam sattasantānam vā anindriyasantānam vā nissāya jhāyī jhāyatīti āsañkaniyattā tam pariharanto “**na ca imam lokan**”ti-ādimāha. Tattha **imam lokanti** idhalokasañkhāto diṭṭho attabhāvo sattasantāno vutto, tasmiṁ nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati ca. **Paralokanti** idhalokato añño bhavantarasañkhāto sattasantāno vutto, tasmiṁ nissāya na ca jhāyati jhāyī jhāyati ca.

Yamidam ubhayanti-ādisu idam ubhayam idhalokaparalokadvayam **antarena** vajjetvā **yam** rūpāyatanaṁ **diṭṭham**, **taṁ** rūpāyatanaṁ **sutam**, **taṁ** saddāyatanaṁ **sutam**, **taṁ** saddāyatanaṁ **mutam**, **taṁ** gandhāyatanarasāyatanaphoṭṭhabbāyatanaṁ **mutam**, **taṁ** gandhāyatanarasāyatanaphoṭṭhabbāyatanaṁ. **Yam** āpodhātu ākāsadhadhātu lakkhaṇarūpam ojāsañkhātam dhammāyataneradesarūpam **viññātam**, **taṁ** āpodhātādikam dhammāyataneradesarūpampi. **Yam** vatthu pariyesitam vā apariyesitam vā santike **pattam**, **taṁ** vatthumpi. **Yam** vatthu pattam vā appattam vā **pariyesitam** pariyesanāraham sundaram, **taṁ** vatthumpi. **Yam** vatthu **vitakkitam** vitakkanavasena ālambitabbam, **taṁ** vatthumpi. **Yam** vatthu **vicāritam** anumajjanavasena ālambitabbam, **taṁ** vatthumpi. **Yam** vatthu **manasā** citteneva **anucintitam** anucintanavasena ālambitabbam, **taṁ** vatthumpi nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati cāti yojanā kātabbā.

Ettha diṭṭhādikam bahiddhārūpameva gahetabbam anindriyabaddharūpassa adhippetattā. Tenāha atṭhakathācariyo- “tadubhayavinimutto anindriyabaddho rūpasantāno”ti (netti. atṭha. 28). “Yadi jhāyī puggalo yathāvutte pathavī-ādayo nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati ca, evam sati ayam jhāyī puggalo idam nāma nissāya jhāyatīti loke kenaci ñāyati kiṁ, udāhu na ñāyati”ti pucchitabbattā na ñāyatīti dassetum “**ayam sadevake loke**”ti-ādimāha. Tattha phalasamāpattijhānena **jhāyanto ayam** khīñāsavapuggalo sadevake loke ...pe... sadevamanussāya pajāya yattha katthacipi **anissitena** cittena jhāyatīti sadevake loke ...pe... sadevamanussāya (..0153) pajāya kenaci na ñāyatīti attho gahetabbo. Tena vuttam-

“Namo te purisājañña, namo te purisuttama;

yassa te nābhijānāma, kiṁ tvam nissāya jhāyasi”ti. (sam. ni. 3.79; netti. 104).

“Kenaci aviññāyabhāvo kena suttena vibhāvetabbo”ti pucchitabbattā iminā godhikasuttena (sam. ni. 1.159) vibhāvetabboti dassetum “**yathā māro pāpimā**”-ti-ādi vuttam. **Atṭhakathāyam** pana “idāni khīñāsavacittassa katthacipi anissitabhāvam godhikasuttena (sam. ni. 1.159) vakkalisuttena (sam. ni. 3.87) ca vibhāvetum ‘yathā māro’ti-ādi vuttan”ti (netti. atṭha. 28) vuttam. Tattha dānādipuññakārake, puññe vā māreti nivāretīti **māro**, attahitaparahite māretīti vā **māro**. Pāpacittupādavantatāya **pāpimā**. Pubbattabhāve godhassa ghātakattā “**godhiko**”ti laddhanāmassa parinibbāyantassa kulaputtassa parinibbānato uddham paṭisandhādi **viññānam** samanvesanto na jānāti na passati. “Paracittajānanako māro kasmā na

jānātī”ti vattabbattā “**so hī**”ti-ādi vuttam. **So** godhiko **hi** yasmā papañcātīto, tasmā tañhāpahānenā diṭṭhinissayopi **assa** godhikassa yasmā natthi, tasmā ca na jānātī.

“Godhikasutteneva vibhāvetabbo”ti pucchitabbattā “**yathā cā**”ti-ādi vuttam. “Godhikasuttavakkalisuttehi anupādisesāya nibbānadhadhātuyā anissitabhāvo vibhāvito, evam sati sa-upādisesanibbānadhadhātuyā anissitabhāvo kena viññāyatīti attho bhaveyyā”ti vattabbattā tadāpi na viññāyatiyevāti dassetum “**sadevakena lokenā**”-ti-ādi vuttam. Tattha sa-upādisesāya nibbānadhadhātuyā phalasamāpattijhānenā **jhāyamānā** ime khīnāsavā katthaci anissitacittā jhāyantīti sadevakena lokena na ñāyanti samārakena ...pe... sadevamanussāya na ñāyantīti yojanā kātabbā. **Anissitacittā na ñāyantīti** ettha hi **na-kāro** ca “jhāyamānā”ti pade na sambandhitabbo “na jhāyamānā”ti atthassa sambhavato. “Na ñāyantīti pana sambandhitabbo (..0154 heṭṭhā **aṭṭhakathāyam** eva “loke kenacipi na ñāyati”ti vuttattā. **Ayam desanāsandhīti** godhikasuttavakkalisuttānam aññamaññaṁ atthavasena samsandanā niddhāritā viya “na ca pathavim nissāyā”ti-ādidesanāya ca “na ca imam lokan”ti-ādidesanāya ca yāya desanāya atthavasena samsandanā niddhāritā, tāya desanāya yattha katthaci yaṁ kiñci nissāya jhāyī na jhāyati, nibbānam nissāya jhāyī jhāyantīti atthavasena niddhāritā, ayam samsandanā desanāsandhi nāmāti attho gahetabbo.

Desanāsandhi ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katamā niddesasandhī”ti pucchitabbattā “**tattha katamā niddesasandhīti nissitacittā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu catūsu atthasandhibyañjanasandhidesanāsandhidesasandhīsu yā sandhi “niddesasandhī”ti uddiṭṭhā, sā niddesato katamāti pucchatīti attho. **Nissitacittāti** tañhādiṭṭhisahajātavasena vā upanissayavasena vā nissitam cittam yesam puthujjanānanti nissitacittā, puthujjanā puggalā niddisitabbā imāya desanāya puggalādhiṭṭhānattā. Yadi desanā dhammādhiṭṭhānā, evam sati nissitam cittam ettha puttappadesesu desitanti **nissitacittā** nissitacittajānanatthāya desitā puttappadesā. Anissitam cittam yesam ariyapuggalānanti **anissitacittā**, ariyapuggalā niddisitabbā imāya desanāya puggalādhiṭṭhānattā. Dhammādhiṭṭhānāya pana anissitam cittam yattha puttappadesesu desitanti **anissitacittā**, anissitacittajānanatthāya desitā puttappadesā.

“Nissitacittā kena niddesena niddisitabbā, anissitacittā kena niddesena niddisitabbā”ti pucchitabbattā “**nissitacittā akusalapakkhena niddisitabbā**”ti-ādi vuttam. **Akusalapakkhena** niddesena niddisitabbā. **Kusalapakkhenāti-ādīsupi** esa nayo yojetabbo. Akusalapakkhasāmaññakusalapakkhasāmaññehi dassetvā akusalavisesa-kusalavisehi dassetum “**nissitacittā samkilesenā**”ti-ādi vuttam. **Ayam niddesasandhīti** akusalapakkhādikassa purimaniddesassa samkilesādikena pacchimena niddesena nissitacittavasena ayam samsandanā ca niddesasandhi nāma. Kusalapakkhādikassa purimassa niddesassa vodānādikena pacchimena niddesena anissitacittavasena ayam samsandanā ca niddesasandhi nāmāti vibhajitvā veditabbā.

“Catubyūhahārassa (..0155) neruttamadhippāyanidānapubbāparasandhippabhedena ceva atthabyañjanasandhidesasandhidesanāsandhippabhedena ca

vibhajitabbabhāvo kena amhehi jānitabbo saddahitabbo”ti vattabbabhāvato “**tenā-hā**”ti-ādi vuttam. Tattha **tena** tathā vibhajitabbabhāvena āyasmā mahākaccāno “neruttamadhippāyo”ti-ādikam (netti. 4 hārasaṅkhepa) yaṁ vacanam āha, tena vacanena tumhehi catubyūhahārassa tathā vibhajitabbabhāvo jānitabbo saddahitabboti vuttam hoti.

“Ettāvatā ca catubyūhahāro paripuṇo, añño niyutto natthī”ti vattabbattā “**niyutto catubyūho hāro**”ti vuttam. Tattha yassam yassam pāliyaṁ yo yo catubbidho, so so catubyūhahāro ca yathālābhavasena yojito, tassam tassam pāliyaṁ so so catubbidho catubyūhahāro tathā niddhāretvā yutto yojitoti attho daṭhabbo.

Iti catubyūhahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

7. Āvaṭṭahāravibhaṅgavibhāvanā

29. Yena yena saṃvaṇṇanāvisesabhūtena catubyūhahāravibhaṅgena neruttādayo vibhattā, so ...pe... catubyūhahāravibhaṅgo paripuṇo, “katamo āvatṭo hāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā **tattha katamo āvatṭo hāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṃvaṇṇanāviseso **āvatṭo hāro** āvatṭahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Ekamhi padaṭṭhānen”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “ārambhathā”ti-ādiko vitthārasaṃvaṇṇanāviseso āvatṭahāravibhaṅgo nāmāti gahito. “Tattha desanāyam (..0156) ekasmim padaṭṭhāne desanāruṇhe sesakam padaṭṭhānam pariyesati, pariyesitvā katham paṭipakkhe āvatṭeti”-ti vattabbattā-

“Ārambhatha nikkamatha, yuñjatha buddhasāsane;
dhunātha maccuno senam, naṭāgāraṇva kuñjaro”ti.-

Gāthā vuttā. Idha gāthāyam ekasmim padaṭṭhāne desanāruṇhe sesakam padaṭṭhānam pariyesatīti vuttam hoti. Gāthātto pana **atṭhakathāyam** (netti. atṭha. 29) vutto.

“Ārambhathā’ti-ādigāthāyam katarasmim padaṭṭhāne desanāruṇhe katamam sesakam padaṭṭhānam pariyesati”ti vattabbattā **“ārambhatha nikkamathāti vīriyassa padaṭṭhānan”**ti-ādi vuttam. Tattha **“vīriyassa padaṭṭhānan”**ti sāmaññavasena vuttampi ārambhadhātusaṅkhātam vīriyam nikkamadhātusaṅkhātassa vīriyassa padaṭṭhānam, nikkamadhātusaṅkhātam vīriyam parakkamadhātusaṅkhātassa vīriyassa padaṭṭhānam, parakkamadhātusaṅkhātam vīriyam samathabhāvanāsahitassa vīriyassa padaṭṭhānanti-ādinā pariyesitabbanti gahetabbam. **“Yuñjathā”**ti iminā vuttam samathabhāvanāsahitam vīriyam **“buddhasāsane”**ti iminā vuttassa mahaggatasamādhissa padaṭṭhānam, desanāruṇham sukhādikam sesakampi padaṭṭhānam pariyesitabbam. **“Dhunātha maccuno senan”**ti padena gahitam vipassanāsahitam vīriyam kilesadhusunane samathāya paññāya padaṭṭhānam, desanāruṇham samādhi-ādikam sesakampi padaṭṭhānam pariyesitabbam.

“Yadi ‘ārambhathā’ti-ādikam vuttam vīriyam sāmaññabhūtānam vīriyasamādhipaññānamyeva padaṭṭhānam siyā, evam sati katham vaṭṭamūlam chinditvā vivatṭam pāpessanti”ti vattabbattā puna **“ārambhatha nikkamathāti vīriyindriyassa padaṭṭhānan”**ti-ādi vuttam. Ādhipaccakiccatāya yuttassāpi vīriyādhikassa padaṭṭhānattā ārabhantā yogāvacarapuggalā vaṭṭamūlam chinditvā vivatṭam pāpentīti vuttam hoti. “Ārambhathā”ti-ādikā pana yasmā vīriyārambhavatthu-ādidesanā hoti, tasmā ārambhavatthu-ādīniyeva saṃvaṇṇitāni padaṭṭhānanti codanam manasi katvā āha **“imāni padaṭṭhānāni desanā”**ti. “Ārambhathā”ti-ādikā yathāvuttapadaṭṭhānāni desanā hoti, na vīriyārambhavatthu-ādīni, tasmā padaṭṭhānamyeva saṃvaṇṇitanti daṭṭhabbam.

Evam (..0157) “ārambhathā”ti-ādidesanāya padaṭṭhānavasena attho vibhatto, amhehi ca ñāto, “katham tassāyeva desanāya paṭipakkhavasena attho vibhajitabbo”ti vattabbattā **“ayuñjantānam vā”**ti-ādi vuttam. Tattha **yoge** bhāvanāyam **ayuñjantānam** sattānam aparipakkañāñānam **yoge** yogahetu vāsanābhāgiyavasena āyatim jānanatthāya “ārambhathā”ti-ādidesanā āraddhā. **Yuñjantānam** paripakkañāñānam sattānam **ārambhe** ārambhahetu diṭṭheva dhamme parijānanatthāya

“ārambhathā”ti-ādidesanā āraddhā.

Tattha tesu yuñjantāyuñjantesu paripakkāparipakkañānesu **ye** aparipakkañāṇā sattā na yuñjanti, **te** aparipakkañāṇā sattā **pamādamūlakā** hutvā yoge bhāvanāyam yena pamādena na yuñjanti, **so pamādo** tañhāmūlako pamādo, avijjāmūlako pamādoti dubbidho hoti. **Tattha** tasmiṁ dubbidhe pamāde **aññāñena** nivuto avijjāmūlako satto **yena** pamādena **ñeyyaṭṭhānam** “ime uppādavayadhammā pañcakkhandhā ñeyyaṭṭhānam nāmā”ti nappajānāti, ayam aññāñahetuko pamādo **avijjāmūlako pamādā** nāma. Yo pamādo tañhāmūlako, so pamādo tividho anuppannānam bhogānam uppādāya pariyesanto tañhiko satto yam pamādam āpajjati, ayam pamādo ca, uppannānam bhogānam ṭhitatthāya rakkhanto tañhiko satto ārakkhanimittam yam pamādam āpajjati, ayam pamādo ca, ṭhitam bhogam paribhūñjanto tañhiko satto paribhoganimittam yam pamādam āpajjati, ayam pamādo cāti **tividho** hoti. Iti loke **ayam** pamādo catubbidho avijjāpadaṭṭhāno ekavidho pamādo, tañhāpadaṭṭhāno tividho pamādoti **catubbidho** hoti. **Tattha** tāsu avijjātañhāsu **nāmakāyo** phassādināmasamūho avijjāya padaṭṭhānam, **rūpakāyo** pathavī-ādirūpasamūho tañhāya padaṭṭhānam hoti. Idam vuttam hoti- ārambhadhātunikkamadhātusaṅkhātassa vīriyassa paṭipakkho catubbidho pamādo niddhāretabbo, niddhāretvā ekavidhassa pamādassa avijjā padaṭṭhānam, tividhassa pamādassa tañhā padaṭṭhānam. Avijjāya nāmakāyo padaṭṭhānam, tañhāya rūpakāyo padaṭṭhānanti paṭipakkhe āvatṭetvā padaṭṭhānam pariyesitabbanti.

“Kasmā (..0158) nāmakāyo avijjāya padaṭṭhānam bhavati, rūpakāyo tañhāya padaṭṭhānam bhavati”ti pucchitabbattā “**taṁ kissa hetū**”ti pucchitvā “**rūpīsu bhavesu ajjhosānam, arūpīsu sammoho**”ti vuttam. **Rūpīsu bhavesu** rūpadhammesu ahāmmamādivasena **ajjhosānam** tañhābhiniveso sattesu patiṭṭhito yasmā hoti, tasmā rūpakāyo tañhāya padaṭṭhānam bhavati. Anamatagge hi saṁsāre itthipurisā aññamaññarūpābhīrāmā bhavanti. **Arūpīsu** phassādīsu sukhumabhāvato sammoho sattesu patiṭṭhito yasmā hoti, tasmā nāmakāyo avijjāya padaṭṭhānam bhavatīti yojanā kātabbā. Idam vuttam hoti- rūpakāyanāmakāyesu ārammaṇakaranavasena tañhāya ca avijjāya ca uppajjanato rūpakāyo tañhāya padaṭṭhānam, nāmakāyo avijjāya padaṭṭhānanti nīharitabbāvāti.

“Katamo rūpakāyo, katamo nāmakāyo”ti pucchitabbattā “**tattha rūpakāyo rūpakkhandho, nāmakāyo cattāro arūpino kandhā**”ti vuttam. **Tattha** tesu rūpakāyanāmakāyesu **rūpakāyo** rūpasamūho nāma rūpakkhandho hoti, **nāmakāyo** nāmasamūho nāma cattāro arūpino kandhāti. Ime pañcakkhandhā avijjātañhānam ārammaṇattā sa-upādānā bhaveyyum, “katamena upādānena sa-upādānā bhavanti”-ti pucchitabbattā tatheva pucchitvā vissajjetum “**ime pañcakkhandhā katamena upādānena sa-upādānā? Tañhāya ca avijjāya cā**”ti vuttam. Tattha upādānabhūtāya tañhāya ca upādānabhūtāya avijjāya ca ime pañcakkhandhā sa-upādānā nāma bhavantīti yojanā kātabbā.

“Kittakāni upādānāni tañhā nāma bhavanti, kittakāni upādānāni avijjā nāma bhavanti”ti pucchitabbattā “**tattha tañhā dve**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tāsu tañhā-avijjāsu. Kāmupādānañca sīlabbatupādānañca dve upādānāni tañhā nāma bhavanti.

Taṇhāvasena hi “mama sīlam, mama vatan”ti parāmasanam bhavati. Dīṭhupādānañca attavādupādānañca dve upādānāni avijjā nāma bhavanti. Avijjāvasena hi sassatadiṭṭhi ceva ahammamādidiṭṭhi ca bhavanti. “Imehi catūhi upādānehi sa-upādānakkhandhā catūsu saccesu kittakam saccam nāmā”ti pucchitabbattā “imehi”ti-ādi vuttam. Ye lokiakkhandhā sa-upādānā khandhā bhavanti, upādānena hi (..0159) upādānānipi bhavanti, idam sa-upādānakkhandhapañcakam dukkham dukkhasaccam nāma. Yāni cattāri upādānāni dukkhakāraṇāni bhavanti, ayam upādānacatukko samudayo samudayasaccam nāma bhavati. Pañcakkhandhāti sa-upādānā pañcakkhandhā dukkhavatthubhāvato dukkham. Tesanti sa-upādānānam pañcakkhandhānam. Dhammam desetīti “ārambhathā”ti-ādikam dhammam veneyyānurūpam bhagavā deseti. Sāmaññena pubbe vuttampi atthavasena visesam dassetum puna “dukkhassa pariññāya, samudayassa pahānāyā”-ti vuttam.

30. Ārambhapaṭipakkhabhūtapamādavasena purimasaccadvayam ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “itarasaccadvayam katham niddhāritabban”ti vattabbattā tam dvayampi pamādamukheneva niddhāritabbanti dassetum “tattha yo tividho”ti-ādi vuttam. Tattha tatthāti tesu taṇhāmūlaka-avijjāmūlakesu pamādesu. Tassāti tividhassa taṇhāmūlakassa pamādassa. Sampatiṭvedhenāti assādādīnam parijānanena. Rakkhaṇāti attacittassa rakkhaṇasaṅkhātā. Paṭisamharaṇāti “tassā”-ti iminā vuttassa pamādassa paṭipakkhabhūtena appamādānanuyogena samharaṇā yā khepanā atthi, ayam pamādassa paṭipakkhabhūtena appamādānuuyogena pavattā khepanasaṅkhātā bhāvanā samatho nāmāti pamādassa paṭipakkhamuhena puna āvatṭetvā samatho niddhāritoti.

“So samatho katham kena upāyena bhavatī”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā upāyam dassetum “so kathā”ti-ādi vuttam. Tattha kathāti kena upāyena. “Kāmentīti kāmā, kāmīyantīti vā kāmā”ti vuttānam dvinnām kāmānam paṭicca uppajjamānam assādañca, “appassādā kāmā bahudukkhā”ti-ādi (ma. ni. 1.235) vacanato appassādanīyānam kāmānam paṭicca uppajjamānam ādīnavāñca. Kāmānantīti ca kammatthe sāmivacanam. Tena vuttam-“kāme paṭiccā”ti (netti. aṭṭha. 30). “Kāmānametam nissaraṇam, yadidam nekkhamman”ti (itivu. 72) vacanato nissaraṇāntīti idha paṭhamajjhānam adhippetam. Vokāranti ettha va-kāro āgamo, o-kāram lāmakabhāvam. Ānisamsanti catupārisuddhisilādikam. Yadā jānāti, tadā tena upāyena samatho bhavatīti attho.

Samatho (..0160) ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katamā vipassanā”ti pucchitabbattā vipassanam vibhajitum “tattha yā vīmaṇsā”ti-ādi vuttam. Atha vā kāmānam assādādayo yadā jānāti, tadā samatho bhavatīti vutto, “tasmīm samathe bhavamāne sati katamā bhavatī”ti pucchitabbattā “tattha yā vīmaṇsā”-ti-ādi vuttam. Tattha tatthāti tasmīm samathe bhavamāne sati assādādīnam yā aniccādivīmaṇsā upaparikkhā paññā bhavati, ayam vīmaṇsā upaparikkhā paññā visesena passanato vipassanā nāma. Atha vā tividhassa taṇhāmūlakassa pamādassa sampaṭivedhena rakkhaṇā paṭisamharaṇā, ayam samathoti ācariyena vutto, “katamā vipassanā”ti pucchitabbattā “tattha yā vīmaṇsā”ti-ādi vuttam. Tattha

tatthāti tasmiṃ yathāvutte samathe sati yathāvuttassa pamādassa aniccādiva-sena **yā vīmamsā upaparikkhā** paññā uppannā, **ayam** vīmamsā upaparikkhā paññā visesena passanato **vipassanā** nāma. Vīmamsāva dubbalā, upaparikkhā balavatīti viseso.

Samatho ceva vipassanā ca dve dhammā ācariyena niddhāritā, “ime niddhāritā dve dhammā kim gacchanti”ti vattabbattā **“ime dve”**ti-ādi vuttam. Samatho samathabhāvanāpāripūrim gacchat, vipassanā vipassanābhāvanāpāripūrim gacchat. “Imesu dvīsu dhammesu bhāviyamānesu katame yogāvacarena pahiyanti”ti vattabbattā **“imesū”**ti-ādi vuttam. Samathe dhamme bhāviyamāne taṇhā yogāvacarena pahiyati, vipassanāya bhāviyamānāya avijjā yogāvacarena pahiyatīti ime dve pahātabbā dhammā pahiyanti taṇhā ceva avijjā ca. “Imesu dvīsu dhammesu pahīyamānesu katame dhammā nirujjhanti”ti pucchitabbattā upādānādayopi nirujjhantīti sakalavaṭṭadukkhanirodhā dassento **“imesu dvīsu dhammesu pahīnesū”**ti-ādimāha. Tattha taṇhāya samathabhāvanāya pahiyamānāya, avijjāya vipassanābhāvanāya pahiyamānāya imesu dvīsu dhammesu dvīhi bhāvanāhi pahīnesu kāmupādānādīni **cattāri upādānāni** vikkhambhanasamucchedavasena **nirujjhanti**, na bhaṅgakkhaṇavasena.

Etthāha- “taṇhānirodhā upādānanirodhō”ti vuttattā “taṇhāya pahiyamānāya upādānāni nirujjhanti”ti vacanam yuttaṃ hotu, kathaṃ avijjāya pahiyamānāya upādānāni nirujjhantīti? “Taṇhānirodhā upādānanirodhō”ti (..0161) pāṭhe avijjāsahitataṇhānirodhā upādānanirodhōti atthasambhavato. Yathā hi taṇhāsahitāva avijjā saṅkhārānam paccayo, evam avijjāsahitāva taṇhā upādānānam paccayo hotīti avijjāsahitataṇhānirodhā upādānanirodhōti attho sambhavatīti gahetabbo. Vikkhambhanasamucchedavasena **upādānanirodhā** tatheva **bhavanirodhōti** esa nayo sesesupi. **Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodhōti** etthāpi taṇhāsa-hita-avijjānirodhā saṅkhāranirodhōti-ādiko gahitoti daṭṭhabbo. **Itīti evam visabhāga-sabhāgadhammānam āvaṭṭanavasena niddhāritāni ca purimakāni**

dve saccāni ca, samatho ca vipassanā ca ime dve dhammā **maggo ca** maggasa-ccañca, **vatṭanirodho** vatṭanirodhasaccañca nibbānanti cattāri saccāni niddhāritāni.

“Vīriyapaṭipakkhabhūtassa pamādādidhammassa vasena vā sabhāgabhūtassa pamādādidhammassa vasena vā āvaṭṭetvā catunnam saccānam niddhāritabbabhāvo amhehi kena saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam. **Tena** tathā niddhāritabbabhāvena bhagavā “ārambhatha nikkamathā”ti-ādigāthāvacanamāha, tena “ārambhatha nikkamathā”ti-ādigāthāvacanena tathā catunnam saccānam niddhāritabbabhāvo tumhehi saddahitabboti vuttam hoti.

“Ārambhatha nikkamathā”ti-ādinā vodānapakkhamyeva nikhipitvā tasева vodānapakkhassa visabhāgadhammasabhāgadhammavaseneva āvaṭṭetvā catusaccaniddhāraṇam kātabban”ti pucchitabbattā saṃkilesapakkhampi nikhipitvā tasева saṃkilesassa visabhāgadhammasabhāgadhammavasenapi āvaṭṭetvā catusaccaniddhāraṇam dassento “**yathāpi mūle**”ti-ādigāthāvacanamāha. **Aṭṭhakathāyam** pana-

“Evam vodānapakkham nikhipitvā tassa visabhāgadhammavasena, sabhāgadhammavasena ca āvaṭṭanam dassetvā idāni saṃkilesapakkham nikhipitvā tassa visabhāgadhammavasena, sabhāgadhammavasena ca āvaṭṭanam dassetum ‘yathāpi mūle’ti gāthamāhā”ti (netti. aṭṭha. 30)-

Vuttam. Gāthātthopi aṭṭhakathāyam vutto. Tathāpi yatipotānam atthāya aṭṭhakathānusāreneva kathayissāma.

Samūho (..0162) rukkho mūlati patiṭṭhāti etena avayavena bhūmibhāge ṭhite-nāti **mūlam**, kim tam? Bhūmibhāge ṭhito mūlasaṅkhāto rukkhāvayavo, tasmiṁ mūle. Natthi upaddavo pharasuchedādi-antarāyo assa mūlassāti **anupaddavo**. **Daḷheti** upaddavābhāvena sabhāvato thire sati. Chindiyatīti **chinno**, ko so? Bhūmiyam patiṭṭhitamūlasahito rukkhāvayavo, na chinditvā gahito rukkhāvayavo. Ruhati vadḍhatīti **rukko**. So ca bhūmiyam patiṭṭhitamūlasahito rukkhāvayavo rukkhoti vutto yathā “samuddo diṭṭho”ti. **Punareva rūhatīti** puna aṅkuruppādanam sandhāya vuttam. **Taṇhānusayeti** attabhāvasaṅkhātassa rukkhassa mūle. **Anūhateti** arahattamaggañāṇena anupacchinne sati **idaṁ** attabhāvasaṅkhātam **dukkham** dukkahetu **punappunam** abbocchinnam **nibbattati na** nirujjhatiyevāti gāthāttho.

“Idha gāthāyam yo taṇhānusayo anūhatabhāvena dukkhassa nibbattanassa mūlanti vutto, **ayaṁ taṇhānusayo** katamassā taṇhāya anusayo”ti pucchatī, “taṇhāya kāmataṇhādivasena bahuvidhattā **bhavataṇhāya** anusayo”ti vissajjeti bhavassādataṇhābhāvato. **Yo** anusayo **etassa** bhavataṇhāsaṅkhātassa **dhammassa** paccayo hoti, **ayaṁ** anusayo **avijjānusayo** hoti. “Anusayo bahuvidho, kasmā avijjānusayoti saddahitabbo”ti vattabbattā “**avijjāpaccayā hi bhavataṇhā**”ti vuttam. Avijjāya bhavataṇhāya paccayattā avijjānusayo saddahitabbo. Avijjāya hi bhavesu ādīnavassa adassanavasena bhavassādataṇhā bhavatīti. **Ime dve kilesāti-ādimhi** hetṭhā vuttanayānusārena cattāri saccāni niddhāretvā visabhāgasabhāgadhammāvaṭṭanam viññātabbam, samathavipassanā pana maggasampayuttāva gahetabbā.

“**Sabbapāpassā**”ti-ādikassa anusandhyattho **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 30) vutto. **Sabbapāpassāti** kammapathabhāvappattāpattassa niravasesassa akusalassa. **Akaraṇanti** saparasantānesu anuppādanam. **Kusalassāti** kammapathabhāvappattāpattassa tebhūmakakusalassa ceva lokuttarakusalassa ca. **Upasampadāti** santāne uppādanavasena sampadā. Sassa attano cittanti **sacittam**, sacittassa pariyodāpanam vodānam arahattaphaluppattiyāti **sacittapariyodāpanam** (..01 Arahattamagguppādo pana “kusalassa upasampadā”ti padena gahito. **Etam** aka-raṇādittayadīpanam **buddhānam** sammāsambuddhānam **sāsanam** ovādoti gāthāttho.

Gāthāyam yassa pāpassa akaraṇam vuttam, tam pāpam duccaritakammapathavasena vibhajitum “**sabbapāpaṁ nāmā**”ti-ādi vuttam. **Dosasamuṭṭhānanti** yebhu-yyavasena vuttam, lobhasamuṭṭhānampi bhavati. **Lobhasamuṭṭhānanti** yebhu-yyavasena vuttam, dosasamuṭṭhānampi bhavati. **Mohasamuṭṭhānampi** tatheva vuttam. Lobhasamuṭṭhānadosasamuṭṭhānampi sambhavatīti datṭhabbam. Sabbapāpo duccaritakammapathappabhedena vibhatto, “ettakena vibhajitabbo, udāhu aññena vibhajitabbo”ti pucchitabbattā aññena akusalamūla-agatigamanabhedenapi vibhajitum “**yā abhijjhā**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana “evam duccarita-akusalakammapathakammavibhāgena ‘sabbapāpan’ti ettha vuttapāpam vibhajitvā idānissa akusalamūlavasena agatigamanavibhāgampi dassetum ‘akusalamūlan’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 30) anusandhyattho vutto. Mohavasena sabhāvam ajānantassa bhayasambhavato yam bhaya ca mohā ca agatim gacchati, idam **mohasamuṭṭhānanti** vuttam.

Sabbapāpo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katamaṁ sabbapāpassa akaraṇan”ti pucchitabbattā **tattha lobho asubhāyā**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana-

“Ettāvatā ‘sabbapāpassa akaraṇan’ti ettha pāpam dassetvā idāni tassa akaraṇam dassento ‘lobho ...pe... paññāyā’ti tīhi kusalamūlehi tiṇṇam akusalamūlānam pahānavasena sabbapāpassa akaraṇam anuppādanamāhā”ti (netti. aṭṭha. 30)-

Vuttam. Subhādhimuttavasena pavatto **lobho asubhāya** asubhabhāvanāya tathā-pavattena alobhena tadaṅgavikkhambhanappahānenā **pahiyati**, sattesu kujjhāndussanavasena pavatto **doso mettāya** mettābhāvanāya tathāpavattena adosena ca tadaṅgavikkhambhanappahānenā **pahiyati**, sattesu ceva saṅkhāresu ca muyhanavasena pavatto **moho paññāya** (..0164) vicāraṇapaññāya ca bhāvanāmaggapaññāya ca tadaṅgavikkhambhanasamucchedappahānenā **pahiyati**.

“Yadi tīhi kusalamūleheva akusalamūlāni pahiyanti, evam sati upekkhākaruṇā-muditā niratthakā bhaveyyun”ti vattabbattā **“tathā lobho upekkhāyā”**ti-ādi vuttam. **Upekkhāyāti** “sabbe sattā kammassakā”ti-ādinā bhāvitāya upekkhāya. Muditā aratim vūpasametvā aratiyā mūlabhūtam mohampi pajahatīti manasi katvā “**moho muditāya pahānam abbhattham gacchatī**”ti vuttam. “Akusalamūlānam kusalamūlādīhi pahātabbattam kena amhehi saddahitabban”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttam. **Tena** tathā pahātabbattena bhagavā “sabbapāpassa akaraṇan”ti vacanam āha, tena “sabbapāpassa akaraṇan”ti vacanena tathā pahātabbattam tumhehi

saddahitabbanti vuttam hoti.

31. “Ettāvatā ca sabbapāpo vibhatto, tassa akaraṇañca vibhattam siyā, evam sati atṭhamicchattānam akaraṇam anivāritam siyā”ti vattabbattā “**sabbapāpaṁ nāma atṭha micchattāni**”ti-ādi vuttam. **Micchāsatīti** aniccādīsu “niccan”ti anussaraṇacintanādivasena pavatta-akusalappavatti.

Sabbapāpassa akaraṇam bahudhā ācariyena vibhattam, amhehi ca viññātam, “katham kusalassa sampadā vibhajitabbā viññātabbā”ti vattabbattā kusalassa sampadam vibhajitvā dassento “**atṭhasu micchattesu pahīnesū**”ti-ādimāha. **Atṭha sammattānīti** sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhīti atṭhasammattāni visabhbāgaparivattanadhammadavasena **sampajjanti**. **Atītassāti** atītena sammāsambuddhena desitassa. Vipassino hi bhagavato ayam pātimokkhuddesagāthā. **Citte pariyoḍāpiteti** cittapaṭibaddhā pañcakkhandhāpi pariyoḍāpitā bhavanti. “Cittapariyoḍāpitena pañcannam khandhānam pariyoḍāpitabhāvo katham amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**evañhī**”ti-ādi vuttam. **Evam** vuttappakārena bhagavā yam “cetovisuddhattham bhikkhave tathāgate brahmacariyam vussati”ti vacanam āha, tena “ceto ...pe... vussati”ti vacanena tumhehi saddahitabboti vuttam hoti. “Pariyoḍāpanā katividhā bhavantīti vattabbattā “**duvidhā hī**”ti-ādi vuttam. Samathavipassanāya (..0165) nīvaraṇappahānañca ariyamaggabhāvanāya anusayasamugghāto cāti pariyoḍāpanassa duvidhattā pañcakkhandhā pariyoḍāpitā bhavantīti attho. Pahīnanīvaraṇānusayā hi puggalā pasādanīyavāṇṇā honti.

“Pariyoḍāpanassa kittikā bhūmiyo”ti pucchitabbattā “**dve pariyoḍāpanabhūmiyo**”-ti-ādi vuttam. “Sabbapāpassa akaraṇāti-ādigāthāya desitesu dhammesu katamañ dukkhasaccam, katamañ samudayasaccam, katamañ maggasaccam, katamañ nirodhasaccan”ti pucchitabbattā “**tattha yam paṭivedhenā**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** gāthāya desitesu dhammesu **yam** kandhanañcakam **paṭivedhena** pariññābhisañmayena pariyoḍāpeti, **idam** kandhanañcakam **dukkham** dukkhasaccam bhave. **Yato** tañhāsaṅkilesato kandhanañcakam pariyoḍāpeti, **ayam** tañhāsaṅkileso **samudayo** samudayasaccam. **Yena** ariyamaggāñgena pariyoḍāpeti, **ayam** ariyamaggo maggasaccam. **Yam** asaṅkhatadhātum adhigatena puggalena pariyoḍāpitam, **ayam** asaṅkhatadhātudhammo **nirodho** nirodhasaccam bhave. **Imāni cattāri saccāni** gāthāya desitadhammānam sabhāgavisabhāgadhammāvaṭṭanavasena niddhāritāni. **“Tenāhā”**ti-ādikassa attho heṭṭhā vuttanayena veditabbo.

“Sabbapāpassa akaraṇāti-ādigāthāya desitānam dhammānam sabhāgavisabhāgadhammāvaṭṭanavasena cattāri saccāni ācariyena niddhāritāni, amhehi ca viññātāni.

“Dhammo have rakkhati dhammacāri, chattam mahantañ yatha vassakāle;

esānisamso dhamme suciññe, na duggatim gacchatī dhammacāri’ti-
Gāthāya desitānam dhammānam visabhāgasabhāgadhammānam āvaṭṭanavasena katham cattāri saccāni niddhāritāni”ti vattabbattā “**dhammo have**”ti-ādimāha. Tāya gāthāya desite dhamme vibhajitvā dassento “**dhammo nāmā**”ti-ādimāha.

Tattha **dhammo** nāmāti puññadhammo nāma. **Indriyasaṁvaroti** manacchaṭṭhindriyasamvarasīlādiko sabbo saṁvaro. Tena vuttam-“indriyasaṁvarasīsena (..0166) cettha sabbampi sīlam gahitanti daṭṭhabban”ti (netti. aṭṭha. 31). Cattāro **apāyā** dukkaṭakammakārīnam gatibhūtattā **duggati**. **Sabbā upapattiyo** pana dukkhadukkhasaṅkhāradukkhasamaṅgīnam gatibhūtattā **duggati** nāma.

“Tasmīm duvidhe dhamme indriyasaṁvaradhammo kattha ṭhito, kathām suciṇño, kuto rakkhatī”ti pucchitabbattā “**tattha yā saṁvarasile**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tasmiṁ duvidhe dhamme. Saṁvarasile ṭhitā yā akhaṇḍakāritā hoti, **ayam** akhaṇḍavasena kātabbo saṁvarasile ṭhito suṭṭhu āciṇṇaparicīṇo puññadhammo catūhi **apāyehi** attano ādhāram attānam rakkhantam puggalam ekantikabhāvena **rakkhati**, anekantikabhāvena pana rakkhitamatto puññadhammopi rakkhatīti attho gahetabbo. **Apāyehīti** ca padhānavasena vuttam, rogādi-antarāyatopi rakkhati. Rogādi-antarāyo vā ayato apagatattā apāyantogadhoti daṭṭhabbo.

“Tathā rakkhatīti kena amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**evaṁ bhagavā**”ti-ādi vuttam. **Evaṁ** vuttappakārena lakkhaṇapakāradassanam bhagavā “dvemā, bhikkhave, sīlavato gatiyo devā ca manussā cā”ti yam vacanam āha, tena “dvemā ...pe... manussā cā”ti vacanena tumhehi saddahitabboti vuttam hoti. “Saṁvarasile ṭhitassa akhaṇḍakātabbassa suciṇṇassa puññadhammassa apāyehi rakkhaṇe ekantikabhāvo kena suttena dīpetabbo”ti vattabbattā “**evañca nālandāya-**n”ti-ādi vuttam.

Tattha **evañcāti** iminā idāni vuccamānena pakārenapi vuttappakāro attho veditabbo. **Nālandāyanti** nālandanāmake nigame nisinno asibandhakanāmassa putto **gāmaṇi** gāmajeṭṭhako bhagavantam **etam** vuccamānam “brāhmaṇā, bhante”ti-ādīvacanaṁ avoca.

Brāhmaṇāti bāhirakā brāhmaṇā. **Bhante** bhagavantam gāmaṇi ālapati. **Pacchābhūmakāti** pacchimadisāya nisinnakā. **Uyyāpentīti** manussalokato uddham deva-lokam yāpenti pāpenti.

Idhassāti idhaloke assa bhaveyya. Puriso pāṇātipātī ...pe... micchādiṭṭhiko assa bhaveyyāti yojanā. Sesam pāliito ceva vuttānusārena ca ñeyyam.

32. “Visabhāgadhammasabhāgadhammāvaṭṭanavasena (..0167) catunnam saccānam niddhāritabhāvo kena amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāha mahākaccāno ekamhi padaṭṭhāne**”ti vuttam.

“Ettāvatā ca āvaṭṭo hāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī”ti vattabbattā “**niyutto āvaṭṭo hāro**”ti vuttam. Yassam yassam pāliyam yo yo āvaṭṭo hāro yathālābhava-sena yojito, tassam tassam pāliyam so so āvaṭṭo hāro tathā niddhāretvā **yutto** yojiti attho datṭhabbo.

Iti āvaṭṭahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusāreneva gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabbi.

8. Vibhattihāravibhaṅgavibhāvanā

33. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena āvaṭṭahāravibhaṅgena āvaṭṭetabbā padaṭṭhānādayo vibhattā, so samvaṇṇanāvisesabhūto āvaṭṭahāravibhaṅgo pari-puṇṇo, “tattha katamo vibhattihāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo vibhāttihāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu nidditthesu so lasasu desanāhārādisu **katamo** samvaṇṇanāviseso **vibhattihāro** vibhattihāravibhaṅgo nāmāti pucchat. “Dhammañca padaṭṭhānam bhūmiñcā”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “dve puttāni”ti-ādiko vitthārabhūto samvaṇṇanāviseso vibhattihāro vibhattihāravibhaṅgo nāmāti attho gahetabbo.

“Yesu suttesu vuttā dhammapadaṭṭhānabhūmiyo iminā vibhattihārena vibhattā, tāni puttāni kittakāni”ti pucchitabbattā tāni puttāni paṭhamam dassetum “**dve puttāni vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañcā**”ti vuttam. Tattha **vāsanābhāgiyanti** puññabhāvanā vāsanā nāma, vāsanāya bhāgo koṭṭhāso **vāsanābhāgo**, vāsanābhāge vācakabhāvena niyuttam (..0168) puttanti **vāsanābhāgiyam**, katamam tam? Yasmiñcā surte tīni puññakiriyavatthūni bhagavatā desitāni, tam puttam vāsanābhāgiyam. **Nibbedhabhāgiyanti** lobhakkhandhādīnam nibbijjhanaṁ padālanaṁ

nibbedho, nibbedhassa bhāgo koṭhāso **nibbedhabhāgo**, nibbedhabhāge vācaka-bhāvena niyuttam suttanti **nibbedhabhāgiyam**, katamam tam? Yasmim sutte sekkhāsekkhadhammā bhagavatā desitā, tam suttam nibbedhabhāgiyam.

“Tesaṁ suttānaṁ paṭiggāhakā puggalā yāhi paṭipadāhi sampajjanti, tā paṭipadā kittikā”ti pucchitabbattā “dve paṭipadā”ti-ādi vuttaṁ. Dānasīlabhāvanāmayapuñña-bhāge bhavā paṭipadāti **puññabhāgiyā**. Phalabhāge bhavā paṭipadāti **phalabhāgiyā**. “**Yesu silesu ṭhitā paṭiggāhakā paṭipajjanti, tāni sīlāni kittakāni**”ti pucchitabbattā “**dve sīlāni**”ti-ādi vuttaṁ. Samvarati etena samvarenāti **samvaro**, so samvaro pātimokkhasamvaro, satisamvaro, ānāsasamvaro, khantisamvaro, vīriyasamvaroti pañcavidho. Sabbopi pāpasamvaraṇato **samvaro**, lokiyalokuttarasampattiṭhānattā **sīlam** nāma. Pajahati etena pahātabbetti **pahānam**, pajahanaṁ vā **pahānam**, tañca pahānam tadaṅgappahānam, vikkhambhanappahānam, samucchedappahānam, paṭipassaddhippahānam, nissaraṇappahānanti pañcavidham. Tattha nissaraṇappahānam vajjetvā catubbidham pahānam vuttanayena **sīlam** nāma.

“Tesi suttādīsu bhagavā katamam suttam katamāya paṭipadāya desayati, katarasmim sile ṭhito puggalo katamena sīlena brahmacārī bhavati”ti pucchitabbattā tathā vibhajitvā dassetum “**tattha bhagavā**”ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu vāsanābhāgiyādīsu suttesu vāsanābhāgiyam suttam **tattha** tāsu puññabhāgiyādipaṭipadāsu puññabhāgiyāya paṭipadāya bhagavā yassa puggalassa desayati, so vāsanābhāgiyasuttaṭiggāhako puggalo tattha samvarasīlādīsu **samvarasile ṭhito** hutvā **tena** samvarasīlasāñkhātena **brahmacariyena** setṭhacariyena **brahmacārī** setṭhācārapūrako bhavati. **Tattha** tesu vāsanābhāgiyādīsu suttesu nibbedhabhāgiyam suttam **tattha** tāsu puññabhāgiyādipaṭipadāsu phalabhāgiyāya paṭipadāya yassa puggalassa bhagavā desayati, so nibbedhabhāgiyasuttaṭiggāhako puggalo tattha samvarasīlādīsu **pahānasile** samucchedappassaddhippahānavasena (..0169) ṭhito hutvā **tena** pahānasīlasāñkhātena visesabhūtena maggasāñkhātena **brahmacariyena** brahmacārī bhavatītī yojanā kātabbā.

“Vāsanābhāgiyasuttādīsu katamam vāsanābhāgiyam suttan”ti pucchitabbattā “**tattha kataman**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthāti** tesu vāsanābhāgiyasuttādīsu. **Dānakathāti** sappurisadānadānaphala-asappurisadānadānaphalakathā. **Sīlakathāti** pañcasīlādisīlaphalakathā. **Saggakathāti** saggasampattisukhakathā ceva sagge nibbattāpakapuññakathā ca. **Ādīnavoti** ādīnavadassako suttanto. **Ānisamsoti** ānisamsadasako suttanto. Vāsanābhāgiyam suttam nāmāti yojanā.

“**Tattha kataman**”ti-ādīsu anusandhyattho vuttanayova. Yā desanā catusaccappakāsanā, sā desanā nibbedhabhāgiyam suttam nāmāti yojanā. Evañca sati vāsanābhāgiyasuttassapi nibbedhabhāgiyasuttabhāvo āpajjeyya catusaccappakāsanatoti codanam manasi katvā “**vāsanābhāgiye sutte**”ti-ādi vuttaṁ. Vāsanābhāgiye sutte **pajānanā** vuṭṭhānagāminivipassanā ariyamaggapadaṭṭhānabhūtā paññā natthi, **maggo** ariyamaggo natthi, **phalam** ariyaphalam natthi. Nibbedhabhāgiye sutte pana pajānanādayo atthi, vāsanābhāgiye sutte natthi. “Pajānanā”ti-ādinā catusaccappakāsanā dānakathādikā nibbedhabhāgiye sutte antogadhā, itaramyeva vāsanābhāgiyasuttanti nāmāti dasseti. Yesu suttesu vuttā dhammapada-

tiṭṭhānabhūmiyo vibhattā, tāni suttāni dveyeva na honti, kasmā “dveyeva suttāni niddhāritāni”ti ce vadeyyum? Asaṅkarato sutte vuttānam dhammapadaṭṭhānabhūmīnam vibhajitabbānam suviññeyyattā. “Yadi evam samkilesabhāgiya-asekkhabhāgiyasuttānipi niddhāritāni asaṅkarattā”ti ce vadeyyum? No niddhāritāni, vāsanābhāgiyasutte niddhārite samkilesabhāgiyasuttampi niddhāritam, samkilesadhammato nissaṭṭhadhammānamyeva vāsanābhāgiyadhammattā nibbedhabhāgiyasutte ca niddhārite asekkhabhāgiyasuttampi niddhāritam anaññattā.

“Yesu suttesu vuttā dhammapadaṭṭhānabhūmiyo vibhattihārena vibhattā, tāni suttāni katamena phalena yojayitabbāni”ti pucchitabbattā “**imāni cattāri suttāni**”-ti-ādi vuttam. Tattha **imāni cattāri suttāni** (..0170) yathāniddhāritāni vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyasuttāni ceva taṁniddhāraṇena niddhāritāni samkilesabhāgiya-asekkhabhāgiyasuttāni cāti cattāri suttāni **imesamyeva catunnam suttānam desanāya** nayena nītena **phalena sabbato** sabbabhāgena samvarasilappahānasīlena brahmacariyena yojayitabbāni. Yojentena ca **sabbato** sabbabhāgena ca padādivicayena hārena samvarasilādikam phalam **vicinitvā yuttihārena** yuttam phalam gavesitvā “idam phalam imassa puggalassa phalam, idam phalam imassa suttassa phalan”ti suttāni visum visum phalena yojayitabbāni attho gahetabbo.

“Kittakena phalena brahmacariyena yojetabbāni”ti pucchitabbattā “**yāvatikā nāṇassa bhūmi**”ti vuttaṁ. Bhagavatā desitena vāsanābhāgiyasuttena siddhā **yāvatikā** puññabhāgiyā paṭipadādayo vibhajanañāṇassa bhūmi ārammaṇā bhavitumarahanti, tāvatikāhi bhūmīhi vāsanābhāgiyasuttam yojayitabbam. Nibbedhabhāgiyasuttena siddhā **yāvatikā** phalabhāgiyā paṭipadādayo vibhajanañāṇassa bhūmi ārammaṇā bhavitumarahanti, tāvatikāhi bhūmīhi nibbedhabhāgiyasuttam yojetabbam. Itaradvayampi suttam yathāsambhavam yojetabbam. Etena nāṇassa bhūmīnam suttatthānam bahuvidhuttam dasseti.

34. Vāsanābhāgiyasuttādīsu vuttā dhammā vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyahāvehi ācariyena vibhattā, amhehi ca nātā, “katham samkilesabhāgiya-asekkhabhāgiyahāvehi asādhāraṇāsādhāraṇabhāvehi vibhajitabbā”ti pucchitabbattā “**tattha katame dhammā sādhāraṇā**”ti-ādi āraddham. **Atṭhakathāya** pana-

“Evam vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyahāvehi dhamme ekadesena vibhajitvā idāni tesam kilesabhāgiya-asekkhabhāgiyahāvehi sādhāraṇāsādhāraṇabhāvehi vibhajitum ‘tattha katame dhammā sādhāraṇā’ti-ādi āraddhan”ti (netti. atṭha. 34)-

Vuttam. Tattha **atthāti** ye dhammā sutte vuttā vibhattihārena vibhajitabbā, tesu dhammesu **katame dhammā sādhāraṇāti** pucchat, **dve dhammā sādhāraṇāti** (..0171 vissajjeti. Te dve dhamme sarūpato dassetum “**nāmasādhāraṇā, vatthusādhāraṇā cā**”ti vuttaṁ. Tattha **nāmasādhāraṇāti** nāmena nāmapaññattiyā sādhāraṇā samānā, “kusalā”ti nāmena ekavīsatī cittuppādā samānā, “akusalā”tyādināmena dvādasa cittuppādā samānā, kusalādināmapaññattivacanena vacanīyā atthā kusalādināmasādhāraṇāti vuttā. Tena **tiṭṭikāyam**-

“Nāmam nāmapaññatti, tammukheneva saddato tadaṭṭhāvagamo. Saddena ca sāmaññarūpeneva tathārūpassa athassa gahaṇam, na visesarūpena.

Tasmā saddava-canīyā atthā sādhāraṇarūpanāmāyattagahaṇīyatāya nāmasā-dhāraṇā vuttā”ti-

Vuttam. **Vatthusādhāraṇāti** patiṭṭhānabhūtena vatthunā sādhāraṇā. Yasmim patiṭṭhānabhūte santāne vā cittuppādādimhi vā ye dhammā pavattanti, te dhammā tena santānenā vā vatthunā tena cittuppādādinā vā sādhāraṇā samānāti attho. Ekasantāne patitattā phusanādisabhāvato bhinnāpi vatthusādhāraṇā samānavatthukāyeva bhavantīti vibhattihārena vibhajitvāti vuttam hoti.

“Kim nāmasādhāraṇavatthusādhāraṇāyeva vibhajitabbā, aññam vibhajitabbam natthī”ti pucchitabbattā “**yam vā panā**”ti-ādi vuttam. Nāmasādhāraṇavatthusādhāraṇehi aññam yam vā pana kiccasādhāraṇapaccayasādhāraṇapatipakkhādisādhāraṇampi dhammajātam **evamjātiyam** sādhāraṇajātiyam, tampi sabbam vicayahārena vicinitvā yuttihārena gavesitvā yuttaṁ sādhāraṇam vibhattihārena vibhajitabbanti adhippāyo. “Tesi nāmasādhāraṇādīsu katame nāmasādhāraṇā, katame vatthusādhāraṇā”ti pucchitabbattā “**micchattaniyatānam sattānan**”ti-ādi vuttam. Mātughātakādīnam channam micchattaniyatakammakarānam sattānañca duggati-ahetukasugati-ahetukaduhetukatihetukānam catunnam puthujanānam aniyata-kammakarānam sattānañca santāne pavattā dassanapahātabbā kilesā dassanapahātabbanāmasādhāraṇā samānā bhavanti sakkāyaditthivicikicchāsīlabbataparāmasanavasena bhinnasabhāvānampi dassanapahātabbanāmanātivattanato. Vuttappakārānam niyatāniyatasattānam (..0172) dassanapahātabbānam kile-sānam patiṭṭhānavatthubhāvato vatthusādhāraṇā ca samānavatthukāti attho. **Puthujjanassa** duggati-ahetukādicatubbidhasattassa, **sotāpannassa** ca santāne pavattā **kāmarāgabyāpādā** kilesā kāmarāgabyāpādanāmasādhāraṇā samānā bhavanti sakadāgāmimaggappahātabba-anāgāmimaggappahātabbavasena bhinnasabhāvānampi kāmarāgabyāpādanāmanātivattanato. Vuttappakārasssa **puthujjanassa**, **sotāpannassa** ca kāmarāgabyāpādānam patiṭṭhānavatthubhāvato vatthusādhāraṇā samānavatthukāti attho ca gahetabbo. **Puthujjanassa**, **anāgāmissa** ca santāne pavattā **uddhambhāgiyā**

saṃyojanā uddhambhāgīyanāmasādhāraṇā samānā bhavanti rūparāgādivasena bhinnasabhāvānampi uddhambhāgīyanāmanātivattanato. **Puthujjanassa, anāgāmissa** ca uddhambhāgīyānam patiṭṭhānavatthubhāvato vatthusādhāraṇā samāna-vatthukāti attho ca gahetabbo. Tena vuttam **ṭīkāyam-** “dassanapahātabbānañhi yathā micchattaniyatasattā pavattiṭṭhānam, evam aniyatāpi”ti vuttam. Saṅkhepato pana saṃkilesapakkhe pahānekaṭṭhā kilesā nāmasādhāraṇā honti, sahajekaṭṭhā kilesā vatthusādhāraṇāti daṭṭhabbā.

Saṃkilesapakkhe sādhāraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “kathaṃ vodānapakkhe sādhāraṇā vibhattā”ti pucchitabbattā **“yaṃ kiñci ariyasāvako”**ti-ādi vuttam. Tattha **yaṃ kiñcīti** sāmaññavasena vuttā paṭhamajjhānasamāpatti-ādikā lokiya samāpattiyeva gahitā. **Ariyasāvakoti** ariyassa bhagavato sāvako ariyasāvakoti vattabbo, jhānalābhī ca phalaṭṭho ca puggalo, na maggaṭṭho. Maggaṭṭho hi lokiyaṃ yaṃ kiñci samāpattim na samāpajjati. **Sabbā sā** lokiyasamāpatti rūpāvacarā arūpāvacarā dibbavihāro brahmavihāro paṭhamajjhānasamāpattīti evamādīhi pariyāyehi sādhāraṇā tamṣamaṅgīhi vītarāgāvītarāgehi sādhāraṇā lokiyasamāpattināmanātivattanato ca vītarāgāvītarāgehi samāpajjitabbato ca. “Ariyasāvako ca lokiyaṃ samāpattim samāpajjanto odhiso odhiso samāpajjati, evam sati kathaṃ vītarāgehi sādhāraṇāti saddahitabbā”ti vattabbattā **“sādhāraṇā hi dhammā”**ti-ādi vuttam. **Atṭhakathāyam** pana- “kathaṃ te odhiso gahitā, atha (..017 odhiso gahetabbā, kathaṃ sādhāraṇāti anuyogam manasi katvā tam visodhento āha- ‘sādhāraṇā hi dhammā evam aññamaññan’ti-ādi”ti vuttam.

Tattha evam vītarāgāvītarāgehi odhiso samāpajjitabbā **dhammā param param** pacchā pacchā pavattiyamānam dhammajātam **sakam sakam** pubbe pubbe jātam “lokiyasamāpatti”ti nāmañ niyatavisayam aññamaññam hutvā **hi** yasmā nātivattanti, tasmā sādhāraṇāti saddahitabbā gahetabbāti attho. “Param param samāpajjanto kathaṃ nātivattati”ti vattabbattā nātivattanam pākaṭam kātum **“yopi”**ti-ādi vuttam. **Yo** ariyasāvako vā avītarāgo vā. **Imehi** lokiyasamāpattidhammehi samannāgato, so ariyasāvako vā avītarāgo vā param param samāpajjantopi **taṃ dhammam** lokiyaṃ samāpattidhammam nātivattati, aññam upagantvā nātikkamatīti attho. Yehi lokiyasamāpattidhammehi samannāgato, **ime** lokiyasamāpatti **dhammā** sādhāraṇāvāti daṭṭhabbā.

“Vāsanābhāgīyādisuttesu vuttā ye dhammā iminā vibhattihārena vibhattā, yesu dhammesu katame dhammā asādhāraṇā”ti pucchitabbattā **“tattha katame dhammā asādhāraṇā”**ti-ādi vuttam. **Tattha** tesu vibhajitabbesu dhammesu **katame dhammā asādhāraṇāti** pucchatī, pucchitvā yāva desanam upādāya asādhāraṇā dhammā gavesitabbā, “sekkhāsekkhā”ti vā gavesitabbā, “bhabbābhabbā”ti vā gavesitabbā. Atha vā yāva “sekkhāsekkhā bhabbābhabbā”ti desanā vuttā, tāva desanam upādāya asādhāraṇā gavesitabbā. Katham gavesitabbā? Ariyesu sekkhāsekkhadhammavasena “sekkhā”ti nāmañ asekkhena asādhāraṇam, “asekkhā”ti nāmañ sekkhena asādhāraṇanti vā, anariyesu “bhabbā”ti nāmañ abhabbena asādhāraṇam, “abhabbā”ti nāmañ bhabbena asādhāraṇanti vā gavesitabbā. **Kāmarāgabyāpādā** saṃyojanā appahīnattā anusayabhāvena uppajjanāra-

hattā **aṭṭhamakassa** sotāpattimaggaṭṭhassa ca **sotāpannassa** phalaṭṭhassa ca sādhāraṇā bhavanti, **dhammatā** dhammasabhāvo asādhāraṇo. Idam vuttam hoti-“aṭṭhamakassa sotāpattimaggaṭṭhatā sotāpannassa asādhāraṇā, sotāpannassa (..01 sotāpannaphalaṭṭhatā ca aṭṭhamakassa sotāpattimaggaṭṭhassa asādhāraṇā. Aṭṭhamakassa vā pahiyamānakilesatā sotāpannassa asādhāraṇā, sotāpannassa pahīnakilesatā ca aṭṭhamakassa asādhāraṇā”ti.

Uddhambhāgiyā samyojanā appahīnattā anusayabhāvena uppajjanārahattā **aṭṭhamakassa** maggaṭṭhabhāvena aṭṭhamakasadisassa anāgāmimaggaṭṭhassa ca **anāgāmissa** phalaṭṭhassa ca sādhāraṇā, **dhammatā** dhammasabhāvo asādhāraṇā. Idam vuttam hoti-“aṭṭhamakassa anāgāmimaggaṭṭhatā anāgāmissa phalaṭṭhassa asādhāraṇā, anāgāmissa anāgāmiphalaṭṭhatā ca aṭṭhamakassa asādhāraṇā. Aṭṭhamakassa vā pahiyamānakilesatā anāgāmissa asādhāraṇā, anāgāmissa phalaṭṭhassa pahīnakilesatā ca aṭṭhamakassa asādhāraṇā”ti. “Maggaṭṭhatā phalaṭṭhatāya asādhāraṇā, phalaṭṭhatā ca maggaṭṭhatāya asādhāraṇā”tipi vattum vaṭṭati. **Sabbesam** sattannam **sekkhānam** puggalānam **nāmaṃ** “**sekkhā**”ti **nāmaṃ** **sādhāraṇam**. **Dhammatā asādhāraṇāti** catunnam maggaṭṭhānam tamtaṭṭmaggaṭṭhatā aññamaññaṃ maggaṭṭhānam asādhāraṇā. Heṭṭhimaphalattayaṭṭhānañca asādhāraṇā, heṭṭhimaphalattayaṭṭhānam tamtamphalaṭṭhatā ca aññamaññaṃ phalaṭṭhānam asādhāraṇā, catunnam maggaṭṭhānañca asādhāraṇāti attho. “Sekkhānam tamtaṭṭmaggaṭṭhatā tamtamphalaṭṭhatāya asādhāraṇā, tamtamphalaṭṭhatā ca tamtaṭṭmaggaṭṭhatāya asādhāraṇā”ti vattumpi vaṭṭati. **Sabbesam paṭipannakānanti** phalatthāya paṭipajjantīti **paṭipannakā**, tesam maggasamaṅgīnam catunnam puggalānam **nāmaṃ** “paṭipannakā”ti nāmaṃ sādhāraṇam, **dhammatā** tamtaṭṭmaggaṭṭhatā asādhāraṇā. **Sabbesam sekkhānam** sattannam puggalānam sekkhānam sīlam sādhāraṇam, **dhammatā** tamtaṭṭmaggaṭṭhaphalaṭṭhatā asādhāraṇāti. Vāsanābhāgiyasamkilesabhāgiyasuttesu vuttā dassanenapahātabbādayo ceva nibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasuttesu vuttā sekkhādayo ca dhammā sādhāraṇāsādhāraṇabhedena vibhattihārena vibhajitabbāti adhippāyo veditabbo.

“Aṭṭhamakassā”ti-ādinā ariyesu puggalesu asādhāraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “kathām anariyesu asādhāraṇā vibhattā”ti pucchitabbattā ariyesu vuttanayānusārena anariyesupi vibhajitvā gavesitabbāti dassetum “**evam visesā-nupassinā**”ti-ādi vuttam (..0175). **Aṭṭhakathāyam** pana-“evam ‘aṭṭhamakassā’ti-ādinā ariyapuggalesu asādhāraṇadhammām dassetvā itaresu nayadassanattham ‘evam visesānupassinā’ti-ādi vuttan”ti vuttam. **Evam** ariyesu vuttanayānusārena bhabbābhabbesu anariyesu **visesānupassinā** asādhāraṇato visesam asādhāraṇam anupassinā gavesakena pañḍitena bhabbābhabbesupi **hīnukkaṭṭhamajjhimam upādāya gavesitabbam**. Kathām? Mātughātādivasena pavattānam paṭighasampayuttadiṭṭhisampayuttasattamajavanacittuppādānam micchattaniyatānam tamṣamaṅgīnam vā tathāpavattā paṭhamajavanacittupādādayo aniyatā dhammā paṭighasampayuttādibhāvena sādhāraṇā, micchattaniyatā dhammā ekacittuppādattā asādhāraṇā. Yathā hi cittam “cittasamṣaṭṭhan”ti na vattabbam, evam micchattaniyatāpi “micchattaniyatāsādhāraṇā”ti na vattabbā. Micchattaniyatesupi niyata-

micchādiṭṭhikānam diṭṭhisampayuttasattamajavanacittuppādasamaṅgīnam aniyatā diṭṭhisampayuttapaṭhamajavanacittuppādādayo dhammā diṭṭhisampayuttādi-bhāvena sādhāraṇā, niyatamicchādiṭṭhi ekacittuppādasamaṅgībhāvato asādhāraṇā. Tenāha aṭṭhakathācariyo-

“Micchattaniyatānam aniyatā dhammā sādhāraṇa, micchattaniyatā dhammā asādhāraṇā. Micchattaniyatesupi niyatamicchādiṭṭhikānam aniyatā dhammā sādhāraṇā, niyatamicchādiṭṭhi asādhāraṇāti iminā nayena visesānupassinā veditabbā”ti (netti. aṭṭha. 34).

Tattha “**iminā nayenā**”ti iminā micchattaniyatānam uppajjituṁ bhabbā aniyatā dhammā sādhāraṇā, uppajjituṁ abhabbā aniyatā dhammā asādhāraṇāti gahitā. Tena vuttam “**bhabbābhabbā**”ti. Tathā hīnassa hīno hīnabhāvena sādhāraṇo, majjhimukkaṭhā asādhāraṇā. Majjhimassa majjhimo sādhāraṇo, hīnukkaṭhā asādhāraṇā. Ukkaṭhassa ukkaṭhō ukkaṭhabhāvena sādhāraṇo, hīnamajjhimā asādhāraṇāti pi gavesitabbā. Tenāha-“hīnukkaṭhamajjhimā upādāya gavesitabban”-ti.

“Tattha katame dhammā sādhāraṇā”ti-ādinā nānāvidhena vibhattihāranayena dhammā vibhajitvā dassitā, amhehi ca ātā, “kathām bhūmipadaṭṭhānāni vibhattihāranayena vibhajitvā dassitā”ti pucchitabbabhāvato dhammavibhajanānantaram (..0176) bhūmipadaṭṭhānāni vibhajitvā dassento “**dassanabhūmī**”ti-ādimāha. Tattha **dassanabhūmī**ti dassanām bhavati etha paṭhamamaggeti dassanabhūmi, sotāpattimaggo. **Niyāmāvakkantiyā**ti niyamanām **niyāmo**, ko so? Sampattaniyāmo, avakkanām **avakkanti**, sotāpattiphalaṁ, niyāmassa avakkanti **niyāmāvakkanti**, tāya. Dassanabhūmināmako sotāpattimaggo niyāmāvakkantināmakassa sotāpattiphalassa pattiyaṁ padaṭṭhānam. Paṭhamamaggasamaṅgī puggalo hi niyāmām okkamanto nāma, phalasamaṅgī pana niyāmām okkanto nāma hoti, tasmā niyāmāvakkantisaddena paṭhamaphaluppatti gahitā. **Bhāvanābhūmī**ti uparimaggattayam. **Uttarikānanti** tassa tassa maggassa uparipavattānam tamtamphalānam pattiyaṁ padaṭṭhānanti paccekam yojetabbam.

Dukkhā paṭipadā dandhābhiññā mandapaññassa uppajjanato samathām āvahantī hutvā **samathassa padaṭṭhānam** hoti, **sukhāpaṭipadā khippābhiññā** ānādhi-kassa uppajjanato vipassanāvahantī hutvā **vipassanāya padaṭṭhānam**, avasesā dve paṭipadāpi nātipaññassa uppajjanato samathassa padaṭṭhānanti gahetabbā. Tena **aṭṭhakathāyam** vuttam- “itarā pana tissopi paṭipadā samathām āvahantī-ādi (netti. aṭṭha. 34). **Dānamayaṁ puññakiriyavatthu** sayameva ekantena dhammassavanassa padaṭṭhānam na hoti, vandanayācanapañhāpucchanāda-yopi padaṭṭhānam honti, tasmā tehi kāraṇehi sādhāraṇām hutvā **paratoghosassa** padaṭṭhānam hoti, paratogho ca dhammassavanapañhāvissajjanādivasena pavatto. Dātabbabatthupariccajanavandanayācanakālesu hi yebhuyyena dhammām desenti, pañhāpucchanādikālesu ca vissajjenti, paṭipucchasākacchādīni vā karonti. **Silamayaṁ puññakiriyavatthu** pāmojjapītipassaddhisukhasamā-dhīhi padaṭṭhānabhāvena sādhāraṇām hutvā **cintāmayiyā paññāya** padaṭṭhānam hoti. Sīlavantassa hi sīlam paccavekkhantassa pāmojjādayo honti, samāhito ca

dhammacintane samattho hoti.

Bhāvanāmayam puññakiriyavatthūti purimā purimā samathabhāvanā ceva vipassanābhāvanā ca puññakiriyavatthudānasilādīhi kāraṇehi sādhāraṇam hutvā **bhāvanāmayiyā paññāya** pacchimāya pacchimāya samathabhāvanāya ceva vipassanābhāvanāya ca padaṭṭhānam. Tena vuttam **aṭṭhakathāyam**- “sādhāraṇanti na bījam viya aṅkurassa, dassanabhūmi-ādayo viya niyāmāvakkanti-ādīnam āvenikam (..0177), atha kho sādhāraṇam tadaññakāraṇehipī”ti. “Dānamayasilamaya-bhāvanāmayapuññakiriyavatthūnam paratoghosacintāmayibhāvanāmayipa-ññānam padaṭṭhānabhāvo ācariyena vibhatto, evam sati tesam dānamayādīnam yathākkamam pariyyattibāhusaccakammaṭṭhānānuyogamaggasammādiṭṭhīnam padaṭṭhānabhāvo na bhavyeyā”ti vattabbattā tathāpavattam padaṭṭhānabhā-vampi dassetum “**dānamayam puññakiriyavatthu parato ca ghosassa sutamayiyā ca paññāya**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana-

“Idāni yasmā dānam, sīlam, loki�abhāvanā ca na kevalam yathāvuttaparato-ghosādīnamyeva, atha kho yathākkamam pariyyattibāhusaccakammaṭṭhānānu-yogamaggasammādiṭṭhīnampi paccayā honti, tasmā tampi nayam dassetum puna ‘dānamayan’ti-ādinā desanam vadḍhesī”ti (netti. aṭṭha. 34)-

Vuttam. Tattha dānamayapuññakiriyavatthuno paratoghosassa sādhāraṇapada-ṭṭhānabhāvo heṭṭhā vuttanayena ñātabbo. Dānam pana datvā desanam sutvā sutā-nusārena vitthāretvā cintentassa pavattamānāya sutamayiyā paññāya vandanayā-canādīhi sādhāraṇam hutvā padaṭṭhānam hoti. Sīlamayapuññakiriyavatthunopi cintāmayiyā paññāya sādhāraṇapadaṭṭhānabhāvo vuttoyeva. Parisuddhasīlam pana nissāya “jhānam nibbattessāmi, maggaphalam nibbattessāmi”ti-ādinā paccavekkhantassa pavattamānassa yonisomanasikārassa pāmojjādīhi sādhāraṇam hutvā padaṭṭhānam hoti. Bhāvanāmayapuññakiriyavatthuno bhāvanāmayiyā paññāya sādhāraṇapadaṭṭhānabhāvopi vuttoyeva. Samathabhāvanāsaṅkhātam pana jhānam pādakam katvā vā paripākam vipassanābhāvamyeva vā nissāya pavattamānāya sammādiṭṭhiyā parisuddhasilādīhi sādhāraṇam hutvā padaṭṭhānam hoti.

punappunam ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “patirūpadesavāsādayopi imesam dhammānam padaṭṭhānānīti yathā vibhajitabbā, amhehi ca viññātabbā, tathā vibhajitvā dassethā”ti vattabbattā tepi vibhajitvā dassetum “**patirūpadesavāso**”ti-ādimāha. **Aṭṭhakathāyam** pana “tathā (..0178) patirūpadesavāsādayo kāyavivekacittavivekādīnam kāraṇam hontīti imam nayam dassetum ‘patirūpadesavāso’ti-ādimāhā”ti (netti. aṭṭha. 34) vuttam. Patirūpadesam nissāya vasantassa kāyavivekacittavivekavaddhanato, samādhivaddhanato ca patirūpadesavāso kāyacittavivekassa ca upacārasamādhi-appanāsamādhissa ca sīlādīhi sādhāraṇam hutvā padaṭṭhānam. **Sappurisūpanissayoti** sappurisasantāne pavatto payirupāsato ālambitabbo pasādo, tato vā upanissayam labhitvā payirupāsantānam santāne pavatto pubbapasādo yathāvidho sappurisūpanissayo payirupāsantassa saddhā-sampannassa ratanattaye **tiṇṇam aveccappasādānam** ratanattayaguṇādīhi sādhāraṇam hutvā padaṭṭhānam, **samathassa** labhananimittadāyakam sappurisam payirupāsitvā tena dinnanaye ṭhatvā pavattetabbassa samathassa sappurisūpanissayo sīlapāmojjapitādīhi sādhāraṇam hutvā padaṭṭhānam. Attasammāpaṇihitassa pāpajigucchādīnam sambhavato **attasammāpaṇidhānam** jātivayādipaccavekkhaṇena sādhāraṇam hutvā **hiriyā ca** padaṭṭhānam, attasammāpaṇihitassa nibbidādīnam sambhavato sīlādīhi sādhāraṇam hutvā **vipassanāya** ca padaṭṭhānam.

Tadaṅgādivasena **akusalapariccāgo** nibbidāññādīhi sādhāraṇam hutvā **kusalavimamsāya** paṭisaṅkhānupassanāya paññāya ca ariyamaggasamādhindriyassa ca padaṭṭhānam. **Dhammasvākkhātatā** svākkhātadhammassavanānusārena pavattakusalamūlakā lokiyalokuttarasampatti **kusalamūlaropanā** nāma, tāya ca tathāvidhakusalamūlakāya **phalasamāpattiyā ca** padaṭṭhānam. **Saṅghasuppaṭipannatā saṅghasuṭṭhutāya** saṅghassa upaṭṭhākānam suṭṭhubhāvāya sappatissavāya vacanasampaṭicchanabhāvāya padaṭṭhānam. **Satthusampadā** satthari ceva dhammādīsu ca guṇa-ajānanatāya **appasannānañca pasādāya pasannānañca** appamattakapasādānañca **bhiyyobhāvāya** vadddhanāya padaṭṭhānam. **Appaṭihatapātimokkhatā** saṅghamajjhe vā parisamajjhe vā **dummañkūnam** dummukhānam dussilānam puggalānam niggahāya, **pesalānam** pātimokkhasaṁvarādisilasampannānam puggalānam phāsuvihārāya ca padaṭṭhānam hoti. Honto pana yathānurūpehi aññehi kāraṇehi sādhāraṇam hutvā hotīti veditabbo.

“Vāsanābhāgīyasuttādīsu (..0179) vuttadhammabhūmipadaṭṭhānānam vibhattihārena vibhajitabbabhāvo amhehi kena jānitabbo saddahitabbo”ti pucchitabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam. Tassattho vuttanayānusārena veditabbo.

“Ettāvatā ca vibhattihāro paripuṇño, añño niyutto natthī”ti vattabbattā “**niyutto vibhattihāro**”ti vuttam. Yattha yattha sutte ye ye dhammādayo vuttā, tattha tattha sutte vuttesu tesu tesu dhammādīsu yathālābhavasena yo yo vibhattihāro yojito, so so vibhattihāro niddhāretvā **yutto** yojitoti attho datṭhabbo.

Iti vibhattihāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusāreneva gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabbi.

9. Parivattanahāravibhaṅgavibhāvanā

35. Yena yena samvaṇṇāvisesabhūtena vibhattihāravibhaṅgena sutte vuttā dhammādayo vibhattā, so samvaṇṇāvisesabhūto vibhaṅgo paripuṇo, “katamo parivattanahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo parivattano hāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soṭasasu desanāhārādīsu **katamo** samvaṇṇāviseso **parivattano hāro** parivattanahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Kusalākusale dhamme”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “sammādiṭṭhissa purisapuggalassā”ti-ādiko vitthārasamvaṇṇāviseso parivattano hāro parivattanahāravibhaṅgo nāmāti attho gahetabbo.

“Samvaṇṇiyamāne sutte niddiṭṭhassa katamassa bhāvitabbassa kusalassa katamo paṭipakkho, kathām parivattetabbo”ti pucchitabbattā imassa bhāvitabbassa kusalassa ayam paṭipakkho, evam pahātabbabhāvavasena parivattetabbi(..0180) dassento “**sammādiṭṭhissa purisapuggalassā**”ti-ādimāha. Aṭṭhakathāyam pana-

“Tattha yasmā samvaṇṇiyamāne sutte yathāniddiṭṭhānam kusalākusaladhammānam paṭipakkhabhūte akusalakusaladhamme pahātabbabhāvādivasena niddhāraṇām paṭipakkhato parivattanām, tasmā ‘sammādiṭṭhissa purisapuggalassā micchādiṭṭhi nijjīṇā bhavati’ti-ādi āraddhan”ti (netti. aṭṭha. 35)-

Vuttam. Pahāyakassa hi dhammassa pahātabbabhāvavasena niddhāraṇām, pahātabbassa ca dhammassa pahāyakabhāvavasena niddhāraṇām paṭipakkhato parivattanām nāma hoti. Tattha **sammādiṭṭhissāti** sammā sundarā pasathā diṭṭhi yassa puggalassāti sammādiṭṭhi. Puggalapadaṭṭhānā hi ayam desanā. Tena vuttam “purisapuggalassā”ti. Sā pana sammādiṭṭhi kammakammaphalādisaddhanavasena vā aniccādivipassanāvasena vā maggasammādassanavasena vā pavattā niravasesāva gahitā. “Yāya bhāvitāya sammādiṭṭhiyā pahātabbā micchādiṭṭhi nijjīṇā bhavati, yadi kevalā micchādiṭṭhiyeva nijjīṇā bhavati, evam sati tada-vasesā akusalā dhammā ajiṇṇā

Bhaveyyun”ti vattabbattā “**ye cassa micchādiṭṭhipaccayā**”ti-ādi vuttam. Micchādiṭṭhipaccayā aneke pāpakā akusalāyeva dhammā ca **uppaṭṭejeyum** uppajjanārahā bhaveyyum, **te ca** akusalā dhammā **assa** sammādiṭṭhisampannassa purisapuggalassā **nijjīṇā** pahātabbārahā anuppajjanasabhāvā honti. Tenāha bhagavā-“upādānanirodhā bhavanirodho”ti (udā. 2; mahāva. 1).

“Yadi sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi, tappaccayā akusaladhammāyeva nijjīṇā bhavanti, evam sati sammādiṭṭhipaccayā kusalā dhammā na sambhaveyyun”ti vattabbattā “**sammādiṭṭhipaccayā cā**”ti-ādi vuttam. **Assa** sammā-

diṭṭhisampannassa purisapuggalassa uppajjanārahā sammādiṭṭhipaccayā aneke **kusalā** samathavipassanā vā bodhipakkhiyā vā **dhammā** sambhavanti, uppannā ca te dhammā **assa** sammādiṭṭhisampannassa purisapuggalassa santāne punapnum pavattanavasena **bhāvanāpāripūriṃ gacchanti**.

Sammādiṭṭhiyā (..0181) paṭipakkhānam micchādiṭṭhiyā, tappaccayānam akusalānam dhammānam parivattanabhāvo ācariyena vibhatto, amhehi ca nāto, “sammāsaṅkappassa dhammassa paṭipakkho dhammo kathām parivattetabbo”ti vattabbattā “**sammāsaṅkappassa purisapuggalassā**”ti-ādi vuttam. Yojanattha ādayo vuttanayānusārena veditabbā. Sammā sundarā pasatthā vācā yassa puggalassāti **sammāvāco**, tassa sammāvācassa. “**Purisapuggalassā**”ti-ādīnam atthopi vuttanayena veditabbo. Ayam pana visesatthosammā aviparītato vimuttiñāṇadassanam yassa puggalassāti **sammāvimuttiñāṇadassano**, tassa sammāvimuttiñāṇadassanassa paccavekkhaṇāñāṇadassanasampannassa purisapuggalassa “avimuttāva samānā vimuttā mayan”ti micchābhinivesavasena pavattam **micchāvimuttiñāṇadassanam nijjihāma** vigataṁ bhavati. “**Ye cassā**”ti-ādīnam anusandhyādiko vuttanayānusārena veditabbo.

36. “Sammādiṭṭhissāti-ādinā sammādiṭṭhi-ādīnam kusalānam paṭipakkhā micchādiṭṭhādikāyeva akusalā pahātabbabhāvena parivattetabbā”ti pucchitabbattā pāṇātipātāveramaṇi-ādīnam kusalānam paṭipakkhā pāṇātipātādikāpi akusalā pahātabbabhāvena parivattetabbāti dassetum “**yassa vā pāṇātipātā paṭiviratassā**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana “evam sammādiṭṭhi-ādimukhena micchādiṭṭhi-ādīm dassetvā puna pāṇātipāta-adinnādānakāmesumicchācārādito veramaṇiyādīhi pāṇātipātādīnam parivattanam dassetum ‘yassā’ti-ādi āraddhan”ti (netti. aṭṭha. 36) vuttam. Tadaṅgādivasenapahīno hoti. **Kālavādissāti** vaditabbakāle vadi-tabbam vadati sīlenāti **kālavādī**, tassa.

“Yathāvuttappakāreneva parivattetabbā”ti pucchitabbattā aññena pakārenapi parivattetabbāti dassetum “**ye ca kho keci**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana “ye ca kho kecīti-ādinā sammādiṭṭhi-ādimukheneva micchādiṭṭhi-ādīhi eva parivattanam pakārantarena dasseti”ti (netti. aṭṭha. 36) vuttam. Tattha **keci** micchādiṭṭhi-kamicchāsaṅkappādikāyeva puggalā paresam ariyānam ariyam aṭṭhaṅgikam maggam garahanti. **Sandīṭṭhikā** sandīṭhe niyuttā, **sahadhammikā** saha dhammena kāraṇena ye vattanti sahadhammikā. **Gārayhā** garahitabbākāre yuttā (..0182). Vādā ca anuvādā ca **vādānuvādā**, te bhavanto sammādiṭṭhiñca **dhammam** garahanti. **Tena** garahaṇena. **Pujā** pūjitabbā ca na bhavanti, **pāsaṃsā** pasāsi-tabbā ca na bhavanti. **Evanti**-ādīsu sammāsaṅkappam vā sammāvācādikam vā visum visum sammāsaṅkappañca te bhavanto dhammam garahanti. Tena hi ye micchāsaṅkappikā, te bhavanto na pujā ca pāsaṃsā ca ...pe... sammāvimuttiñca te bhavanto dhammam garahanti. Tena hi ye micchādiṭṭhivācikā, te bhavanto na pujā ca pāsaṃsā ca. Sammāvimuttiñāṇadassanañca te bhavanto dhammam garahanti. Tena hi ye micchāvimuttiñāṇadassanikā, te bhavanto na pujā ca pāsaṃsā cāti yojanā

kātabbā. “Micchāvimuttiñāṇadassanā” tipi pāṭho atthi.

“Ariyamaggasammādiṭṭhādīnam garahavaseneva micchādiṭṭhādayo ca parivattetabbā, nāvasesānam pasāmsāvasenā”ti vattabbattā kāmādīnam pasāmsāvase-napi kāmānam paṭipakkhā veramaṇiyādayopi parivattetabbāti dassetum “ye ca kho keci evamāhaṃsu”ti-ādi vuttam. Tattha **bhuñjitabbā kāmā, paribhuñjitabbā kāmā, āsevitabbā kāmā, nisevitabbā kāmā**ti ettha kāmīyanteti **kāmāti** kammasādhanavasena vatthukāmā gahitā, nātipaṇītā kāmā bhuñjitabbā, atipaṇītā kāmā pari samantato bhuñjitabbā. Atipaṇītatarā kāmā ā bhuso sevitabbā, niyatā sevitabbā. **Bhāvayitabbā kāmā, bahulikātabbā kāmāti** ettha pana kāmentīti **kāmāti** kattusādhanavasena kilesakāmā gahitā, punappunaṁ uppādanavasena **bhāvayitabbā** vadḍhāpe-tabbā pavattetabbā kilesakāmā, bahūnaṁ punappunaṁ uppādanavasena kātabbā vadḍhāpetabbā kilesakāmāti **ye ca** kāmavasikā puthujjanā keci evamāhaṃsu **tesam** kāmavasikānam puthujjanānam kesañci tādisehi **kāmehi veramaṇi** kusalacetanā paṭipakkhavasena **adhammo** asevitabbo nāma āpajjeyyāti adhi-ppāyo gahetabbo.

Antadvayavasena parivattanaṁ dassetum “ye vā pana kecī”ti-ādi vuttaṁ. Attaki-lamathānuyogo dhammoti niyyānikoti ye vā pana pañcātapādipaṭipannakā tatthiyā evamāhaṃsu, **tesam** pañcātapādipaṭipannakānam **niyyāniko dhammo** majjhimāpaṭipadāsaṅkhāto vipassanāsahito ariyamaggo (..0183) **adhammo** aniyyāniko abhāvetabbo nāma āpajjeyyāti. Sukhadukkhavasenapi parivattanaṁ dassetum “ye ca kho”ti-ādi vuttam. “Pāpam nijjarāpessāmā”ti attahimṣanādiva-sena paṭipannakānam pavatto sarīratāpano **dukkho** dhammo niyyānikoti.

Ye ca tathāpaṭipannakā keci evamāhaṃsu, **tesam** tathāpaṭipannakānam anava-jjapaccayaparibhogavasena pavatto sarīradukkhūpasamo **sukho dhammo adhammo** appavattetabbo āpajjeyyāti.

Antadvayādivasena parivattanam ācariyena vibhattam, amhehi ca nātam, “katham asubhasaññādivasena parivattetabbo”ti pucchitabbattā evam asubhasaññādivasena subhasaññādikā parivattetabbāti dassetum “**yathā vā panā**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana “idāni asubhasaññādimukhena subhasaññādiparivattanam dassetum ‘yathā vā panā’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 36) vuttam. **Sabbasaṅkhāresūti** tebhūmakasaṅkhāresu. Āraddhavipassakassa hi tebhūmakā dhammā kilesāsucipaggharaṇakattā asubhato upaṭṭhahanti.

“Yadi sarūpatoyeva imesam̄ ime paṭipakkhāti aparivattetabbā siyum, evam̄ sati niravasesā ca paṭipakkhā na sakkā parivattetum, katham sakkā parivattetun”ti vattabbattā parivattanalakkhaṇam dassento “**yam̄ yam̄ vā panā**”ti-ādimāha. Tattha kusalam vā akusalam vā **yam̄ yam̄ dhammam̄ parivattetukāmo ācariyo cittena rocayati** diṭṭhiyā **upagacchati**, kusalassa vā akusalassa vā **tassa tassa rucikassa** upagatassa **dhammassa** yo paṭipakkho, so paṭipakkhadhammo asadhammo **assa** dhammassa **aniṭṭhato** paccanikato **ajjhāpanno** pariññāto. Iṭṭham vā aniṭṭham vā **yam̄ yam̄ dhammam̄ parivattetukāmo ācariyo cittena rocayati** diṭṭhiyā **upagacchati**, iṭṭhassa vā aniṭṭhassa vā **tassa tassa rucikassa** dhammassa yo paṭipakkho, so paṭipakkhadhammo **assa** dhammassa **aniṭṭhato** paccanikadhammato **ajjhāpanno** pariññāto bhavatīti parivattetukāmena icchitabhadhammānurūpapaṭipakkhavasena parivattanam kātabbanti parivattane paṭipakkhalakkhaṇam vuttam. Tena **aṭṭhakathāyam** vuttam- “paṭipakkhassa lakkhaṇam vibhāveti”ti.

“Evam̄ (.0184) vuttappakāram parivattanam amhehi katham saddahitabban”ti vattabbatā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam.

“Ettāvatā parivatto hāro paripuṇṇo, añño niyutto natthi”ti vattabbattā “**niyutto parivattano hāro**”ti vuttam. Yasmim̄ suite kusalākusale niddiṭṭhe paṭipakkhavasena nīharitvā yathāsambhavam̄ yo yo parivattano hāro niyutto, tasmiṁ suite niddiṭṭhe paṭipakkhavasena nīharitvā so so parivattano hāro **niyutto** niddhāretvā yutto yojitoti attho gahetabboti.

Iti parivattanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

10. Vevacanahāravibhaṅgavibhāvanā

37. Yena yena saṃvaṇṇanāvisesabhūtena pavattanahāravibhaṅgena parivattetabbā suttatthā vibhattā, so saṃvaṇṇanāvisesabhūto parivattanahāravibhaṅgo paripuṇṇo, “katamo vevacanahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo vevacano hāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soṭasasu desanāhārādīsu

katamo samvaṇṇanāviseso **vevacano hāro** vevacanahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Vevacanāni bahūnī”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “ekam bhagavā dhamman”ti-ādiko vitthārasamvaṇṇanāviseso vevacano hāro vevacanahāravibhaṅgo nāmāti attho gahetabbo. “Yāni vevacanāni niddhāritāni, katamāni tāni vevacanāni”ti pucchitabbattā “**yathā ekan**”ti-ādi vuttam. **Ekaṁ** viññātabbam **dhammam** sabhāvadhammam paññāpetabbam vā **dhammam aññamaññehi yathā** yehi pakārehi ceva vevacanehi ca bhagavā niddisati, tathāpakārāni vevacanāni viññātabbānīti attho. “Tāni vevacanāni kinti (..0185) bhagavā āhā”ti vattabbattā “**yathāha bhagavā**”ti-ādi vuttam. Yathā yamyampakārāni vevacanāni-

“Āsā ca pihā ca abhinandanā ca, anekadhātūsu sarā patiṭṭhitā; aññāṇamūlappabhavā pajappitā, sabbā mayā byantikatā samūlikā”ti.- Bhagavā āha, tamtaṁpakārāni vevacanāni viññātabbānīti attho.

Ekasseva dhammassa anekehi pariyāyabhūtehi vevacanehi niddisane phalam **aṭṭhakathāyaṁ** (netti. aṭṭha. 37) bahudhā vuttam, tasmā amhehi na dassitam. “Katamā āsā, katamā pihādī”ti pucchitabbattā “**āsā nāma vuccati**”ti-ādi vuttam. **Yā bhavissassa atthassa āsisanā avassam āgamissatīti** yā āsā **assa** āsīsantassa puggalassa uppajjati, tassa āsīsanā “**āsā nāmā**”ti vuccati. Vattamānassa yā patthanā **assa** patthayantassa uppajjati, seyyataram vā aññam disvā “ediso aham bhaveyyan”ti yā pihā **assa** pihayantassa uppajjati, sā patthanā “**pihā nāmā**”ti vuccati. Anāgataattham ārabbha pavattā taṇhā “**āsā**”ti vuccati, anāgatapaccuppannattham ārabbha pavattā taṇhā “**pihā**”ti vuccati, tathāpi taṇhābhāvena ekattā eko dhammova atthassa icchitassa nipphatti **atthanipphatti**, paṭipāleti etāya taṇhāyāti **paṭipālanā**, atthanipphattiyā paṭipālanāti **atthanipphattipatipālanā**. Yā taṇhā assa pālayantassa puggalassa uppajjati, sā taṇhā “**abhinandanā**”ti vuccati.

“Yā atthanippatti taṇhāya paṭipāletabbā, katamā sā atthanippatti”ti pucchitabbattā tam atthanippattim sattato vā saṅkhārato vā vibhajitvā dassento “**piyam vā ñātim, piyam vā dhamman**”ti-ādimāha. Tattha “**ñātin**”ti iminā mittabandhavāda-yopi gahitā. **Dhammam** pana piyarūpārammaṇādikam chabbidhampi yāya taṇhāya taṇhiko abhinandati, sā taṇhā “**abhinandanā nāmā**”ti vuccati. Paṭikkūlam ñātim vā dhammam vā vipallāsavasena appaṭikkūlam ñātim vā dhammam vā sabhāvavasena appaṭikkūlato yāya taṇhāya taṇhiko abhinandati (..0186), sā taṇhā vā “**abhinandanā nāmā**”ti vuccatīti yojetvā attho gahetabbo.

“Yāsu anekāsu dhātūsu vuttappakārā taṇhā ‘sarā’ti bhagavatā vuttā, katamā tā dhātuyo”ti pucchitabbattā tā dhātuyo sarūpato dassetum **“cakkhudhātū”**ti-ādi vuttam.

“Tāsu dhātūsu katamāya dhātuyā katamā sarā patiṭṭhitā pavattā”ti pucchitabbattā imāya dhātuyā ayam sarā patiṭṭhitā pavattāti niyametvā dassetum **“sarāti keci rūpādhimuttā”**ti-ādi vuttam. Tattha **kecīti** sarāsaṅkhātāya rūpataṇhāya taṇhikā puggalā. **Rūpādhimuttāti** rūpadhātusaṅkhātē ārammaṇe adhimuttā ajjhositā. Iminā padena rūpataṇhāsaṅkhātā sarā rūpadhātuyā patiṭṭhitā pavattāti gahitā, “**keci saddādhimuttā**”ti-ādīhipi saddataṇhāsaṅkhātādayo sarā saddadhātuyādīsu patiṭṭhitā pavattā sarāva gahitā. **Keci dhammādhimuttāti** ettha dhammaggahaṇena

cakkhudhātusotadhātughānadhātujivhādhātukāyadhātusattaviññāṇadhadhātudhammadhātuyo gahitā, tasmā atthārasa dhātuyo patiññāhabhāvena gahitāpi chabbi-dhāva gahitāti daṭṭhabbā. “Rūpādhimuttādīsu kittakāni padāni taṇhāpakkhetānāya vevacanā”ti pucchitabbattā etādisāni ettakāni padāni taṇhāpakkhetānāvevacanānīti niyametvā dassetum “**tattha yāni cha gehasitāni**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu chasu rūpādīsu. **Cha gehasitāni domanassānīti** chasu rūpādīsu pavattam taṇhāpemam nissāya pavattāni cha domanassāni. Esa nayo sesesupi. “**Cha upekkhā gehasitāpi bhagavatā vuttā, kasmā na gahitā**”ti vattabbattā “**yā cha upekkhā gehasitā, ayam diṭṭhipakkho**”ti vuttam, diṭṭhipakkhattā na gahitāti attho.

38. “Katham vuttappakārā taṇhā eva gahitā”ti vattabbattā “**sāyeva patthanākārenā**”ti-ādi vuttam. **Sā** vuttappakārā eva taṇhā patthanākārena pavattanato āsādipariyāyena vuttā, rūpādi-ārammaṇadhammesu nandanato “**dhammanandi**”ti pariyāyena vuttā, rūpādi-ārammaṇadhammesu gilitvā parinīṭhapeti viya ajjhosāya tiṭṭhanato “**dhammajjhosānan**”ti pariyāyena vuttā, tasmā taṇhāya vevacanāni honti.

Taṇhāya (..0187) vevacanāni ācariyena niddiṭṭhāni, amhehi ca ñātāni, “kata-māni cittassa vevacanānīti pucchitabbattā “**cittam mano**”ti-ādi vuttam. “Ārammaṇam cintetīti **cittam**. Manati jānātīti **mano**. Vijānātīti **viññāṇan**”ti-ādinā attho pakaraṇesu (dha. sa. attha. 5) vuttova, tasmā amhehi na vitthārito. Vevacanāni yeva imāni imassa vevacanānīti ettakāniyeva kathayissāma. “**Paññindriyam paññā-balān**”ti-ādīni paññāvevacanāni.

“**Arahām sammāsambuddho**”ti-ādīni buddhassa vevacanāni. “Tāni kattha desi-tānī”ti pucchitabbattā “**yathā ca buddhānussatiyam vuttan**”ti-ādi vuttam. Buddhānussatidesanāyam **yathā ca** yamyaṃpakāram vevacanām bhagavatā “itipi so bhagavā araha...pe... bhagavato”ti vuttam, etaṃpakāram vevacanām buddhānussatiyā vevacanām buddhassa vevacananti daṭṭhabbam. “**Yathā ca dhammānussatiyam vuttan**”ti-ādīsupi evameva yojanā kātabbā.

“**Tenāhā**”ti-ādyānusandhyādi-attho ceva “**niyutto vevacano hāro**”ti-ānusandhyādi-attho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti vevacanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana atthakathātikānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

11. Paññattihāravibhaṅgavibhāvanā

39. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena vibhaṅgena vevacanāni vibhattāni, so samvaṇṇanāvisesabhūto vibhaṅgo paripuṇño, “katamo paññattihāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo paññattihāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu

nidditthesu sołasasu desanāhārādīsu **katamo** samvaṇṇanāviseso **paññattihāro** paññattihāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Ekam bhagavā dhammaṁ paññattīhi vividhāhi desetī”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “yā pakatikathāya desanā”-ti-ādiko vitthārasamvaṇṇanāviseso paññattihāro paññattihāravibhaṅgo nāmāti gahetabbo.

“Yāhi (..0188) vividhāhi paññattīhi ekaṁ dhammaṁ bhagavā deseti, katamā tā vividhā paññattiyo”ti pucchitabbattā **“yā pakatikathāyā”**ti-ādi vuttam. Tattha **pakatikathāyāti** assādādipadatthavisesam aniddhāretvā atthasabhāvena pavattāya kathāya sādhukam manasikāradhammadmakathāya yā desanā yathādhippetamattham veneyyasantāne nikkipati patitthapeti pakārena ñāpeti, tasmat **nikkhepapaññatti**, tāya paññattiyā dhammaṁ desetīti attho. “Yā paññatti ‘pakatikathāya desanā’ti vuttā, katamā sā”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā vitthārato dassetum **“kā ca pakatikathāya desanā”**ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana-“iti ‘pakatikathāya desanā’ti saṅkhepena vuttamattham vitthārena vibhajitum ‘kā ca pakatikathāya desanā’ti pucchitvā ‘cattāri saccānī’ti-ādimāhā”ti (netti. aṭṭha. 39) vuttam. Tattha desanādesetabbassa bhedabhāvepi abhedopacārena **“desanā cattāri saccānī”**ti vuttam, catunnam saccānam paññatti desanā nāmāti attho.

“Katham tam saccapaññattim bhagavā āhā”ti pucchitabbattā **“yathā bhagavā āhā”**ti vuttam. **Yathā** yena pakārena bhagavā yaṁ yaṁ paññattim āha, tathā tena pakārena sā paññatti jānitabbā. **“Idam dukkhan”**ti yaṁ paññattim bhagavā āha, **ayam** “idam dukkhan”ti paññatti pañcannam kandhānam nikhepapaññatti, channam dhātūnam nikhepapaññatti, aṭṭhārasannam dhātūnam

nikkhepapaññatti, dvādasannam āyatanānam nikkhepapaññatti, dasannam indriyānam nikkhepapaññattīti yojanā kātabbā. Khandhadhātu-āyatanindriyāni ca lokiyāneva. Pīlanasañkhatasantāpavipariṇāmatthatāsāmaññena ekattam upanetvā “idam dukkhan”ti vuttā. **Dasannam indriyānanti** cakkhusotaghānajivhākāya-itthipurisajīvitamanavedanindriyānam dasannam. Anubhavanalakkhaṇena ekalakkhaṇattā vedanindriyam ekanti gahitam, saddhindriyādīni pana maggapariyāpannattā na gahitāni.

Kabalīkāreti ṭhānūpacārena voharite ojāsañkhāte āhāre, rāgo ariyamaggena appahātabbattā anusayavasena, āsāvasena vā patthanāvasena vā **atthi nandī**. **Atthi tañhāti** etthāpi eseva nayo. **Patiññhitam viruñhanti** pañsandhi-ākadādhana samattañpattiyā patiññhitattā patiññhitañceva viruñhañcāti gahetabbam. **Saṅkhārānanti** punabbhavanibbattakassa bhavassa abhinibbattihetukānam (..0189) saṅkhārānam. **Jātijarāmaraṇanti** abhinibbattanalakkhaṇā jāti, na uppādova, paripākalkkhaṇā jarā, na ṭhitiyeva, bhedanalakkhaṇam maraṇam, na bhaṅgameva. Tena vuttam “**sasokam sadaram sa-upāyāsan**”ti.

“Phasse ce, bhikkhave, āhāre ...pe... manosañcetanāya ce, bhikkhave, āhāre ...pe... viññāñe ce, bhikkhave, āhāre atthi rāgo ...pe... vadāmī”ti **ayam** paññatti dukkhassa ca samudayassa ca pabhavassa paññāpanato **pabhavapaññatti** nāma.

Vatṭavasena paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katham vivaṭṭavasena paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā “**kabalīkāre ce, bhikkhave, āhāre natthi rāgo**”ti-ādi vuttam. “Kabalīkāre ...pe... anupāyāsanti vadāmī”ti **ayam** paññatti dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, nirodhassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

40. Vivaṭṭavasena paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katham sammasanavasena paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā “**sañādhim, bhikkhave, bhāvethā**”ti-ādi vuttam. “Samādhim, bhikkhave, bhāvetha ...pe... yathābhūtam pajānāti”ti **ayam** paññatti maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, nirodhassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

Sammasanavasena paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katham upādānakkhandhavasena paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā “**rūpam, rādha, vikirathā**”ti-ādi vuttam. “Rūpam, rādha, vikiratha ...pe... nibbānan”ti **ayam** paññatti tañhāsañkhātassa rodhassa nirodhassa ca paññāpanato **nirodhapaññatti** nāma, assādassa nibbidāya ca paññāpanato **nibbidāpaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, nirodhassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

“Rūpavedanāsaññāsañkhāraviññāṇāni (..0190) vikiranto viddhamento vikīla-

niyam̄ karonto paññāya tañhākkhayāya paṭipajjanto kiṁ pajānāti”ti pucchitabbattā “so ‘idam dukkhan’ti yathābhūtam pajānāti”ti-ādi vuttam. “So ‘idam dukkhan’ti yathābhūtam pajānātī ...pe... nirodhagāminipaṭipadāti yathābhūtam pajānātī”ti **ayaṁ** paññatti saccānam paṭivedhassa paññāpanato **paṭivedhapaññatti** nāma, dassanabhūmiyā nikhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, sotāpattiphalassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma. “So ‘ime āsavā’ti yathābhūtam pajānāti ...pe... ‘āsavā asesam nirujjhantī’ti yathābhūtam pajānātī”ti **ayaṁ** paññatti khayeñāṇassa uppādassa ca paññāpanato **uppādapaññatti** nāma, anuppādeñāṇassa okāsassa ca paññāpanato **okāsapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, vīriyindriyassa ārambhassa ca paññāpanato **ārambhapaññatti** nāma, āsātikānam āhaṭanāya ca paññāpanato **āhaṭanāpaññatti** nāma, bhāvanābhūmiyā nikhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, pāpakānam akusalānam dhammānam abhinighātassa ca paññāpanato **abhinighātapaññatti** nāma.

41. Vaṭṭavasena vā vivaṭṭavasena vā dhammasammasanavasena vā upādānakhandhavasena vā pajānanavasena vā saccsu nānāvidho paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “kathaṁ teparivaṭṭavasena saccsu paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā teparivaṭṭavasena saccsu paññattibhedam dassetum “**idam dukkhanti me, bhikkhave**”ti-ādi āraddham. **Atṭhakathāyam** pana- “evam vaṭṭavivatṭamukhena sammasana-upādānakhandhamukheneva saccsu paññattivibhāgam dassetvā idāni teparivaṭṭavasena dassetum ‘idam dukkhanti me bhikkhave’ti-ādi āraddhan”ti (netti. atṭha. 41) vuttam. Tattha **pubbe** parijānanato paṭṭhāya. **Ananussutesūti** parijānanavasena ananussutesu catūsu saccadhammesu. **Cakkhanti** paṭhamam nibbānadassanaṭṭhena cakkhu nāma. Yathāsabhāvato kiccaparijānanaṭṭhena sacchikiriyaparijānanaṭṭhena **ñāṇam** nāma. Yathāsabhāvato (..0191) kiccaparijānanādīnam paṭivijjhitvā pajānanaṭṭhena **paññā** nāma. Tathā veditakaraṇaṭṭhena **vijjā** nāma. Ālokobhāsakaraṇaṭṭhena **āloko** nāma. Idam cakkhādikam sabbam paññāvevacanameva. “Idam dukkhanti me bhikkhave ...pe... udapādi”ti **ayaṁ** paññatti saccānam desanāya paññāpanato **desanāpaññatti** nāma, sutamayiyā paññāya nikhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, anaññātaññassāmītindriyassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma, dhammadakkassa pavattanāya ca paññāpanato **pavattanāpaññatti** nāma.

“Tam kho panidam dukkham pariñneyyam ...pe... udapādi”ti **ayaṁ** paññatti maggassa bhāvanāya paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, cintāmayiyā paññāya nikhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, aññindriyassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

“Tam kho panidam dukkham pariññātam ...pe... udapādi”ti **ayaṁ** paññatti maggassa bhāvanāya paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, bhāvanāmayiyā paññāya nikhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, aññātāvino indri-

yassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma, dhammadakkassa pavattanāya ca paññāpanato **pavattanāpaññatti** nāma.

Teparivat̄avasena succesu nānāvidho paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katham kusalākusalādivasena desitadhammassa paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā **“tulamatulañca sambhavan”** ti-ādi vuttam. Atha vā dhammacakkasutte paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “tulamatulañcāti-ādigāthāya katham paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā **“tulamatulañcā”** ti-ādi vuttam. Tuliyatī paricchijjyatīti **tulam**, kāmāvacarakammam, natthi tulam sadisam aññam lokiyyakammam assa mahaggatakammasāti **atulam**, rūpārūpāvacarakammam. Punabbhavam sambhavati etena sañkhārenāti **sambhavo**, tam sambhavam. Punabbhavam sañkharotīti **bhavasañkhāro**. Ajjhatte vipassanāvasena ramatīti **ajjhattarato**. Samathavasena samādhiyatīti **samāhito**. Attani sambhavatīti **attasambhavo**, tam attasambhavam. **Muni** sambuddho sambhavam bhavasañkhāram tulañca atulañca avassaji, ajjhattarato samāhito kavacam abhindi iva, evam attasambhavam **abhindi** padālayīti yojanā kātabbā. Atha vā **muni** sambuddho “pañcakkhandhā aniccā (..0192) dukkhā anattā vipariñāmadhammā, nibbānam pana niccam sukham asaṅkhataṁ avipariñāmadhamman”ti **tulam** tulayanto **atulam** nibbānam disvā sambhavam bhavasañkhāram ariyamaggena avassaji. Katham avassaji? So hi muni vipassanāvasena ajjhattarato ca hutvā, samathavasena upacārappanāsu samāhito ca hutvā kavacam abhindi iva, **evam attasambhavam** attani sañjātam kilesam **abhindi** padālayi, kilesābhāvena kammañca jahīti gāthāttho gahetabbo.

“Tulamatulañca sambhavan”ti paññatti sabbadhammānam abhiññāya paññāpanato **abhiññāpaññatti** nāma, dhammapaṭisambhidāya nikhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, “bhavasañkhāramavassaji munī”ti paññatti samudayassa pariccāgassa ca paññāpanato **pariccāgapapaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, “ajjhattarato samāhito”ti paññatti kāyagatāya satiyā bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, cittekaggatāya ṭhitiyā ca paññāpanato **ṭhitipaññatti** nāma, “abhindi kavacamivattasambhavan”ti paññatti cittassa abhinibbidāya ca paññāpanato **abhinibbidāpaññatti** nāma, sabbaññutāya upādānassa ca paññāpanato **upādānapapaññatti** nāma, avijjāñḍako-sānam padālanāya ca paññāpanato **padālapapaññatti** nāma, “yathāvutto paññattippabhedo kena saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”** ti-ādi vuttam. Tathāvuttassa paññattippabhedassa sambhavato bhagavā yaṁ “tulamatulan”ti-ādigāthamāha, tathāsambhavato yathāvuttāya gāthāya yathāvutto paññattippabhedo saddahitabboti.

“Tulamatulañcā”ti-ādigāthāyaṁ paññattippabhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto.

‘Yo dukhamaddakkhi yatonidānam, kāmesu so jantu katham nameyya; kāmā hi loke saṅgoti ñatvā, tesam satimā vinayāya sikkhe’ti.– Gāthāyām pana katham paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā **“yo dukhamaddakkhi”** ti-ādi vuttam. **Yo** āraddhavipassako jantu yatonidānam sabbam tebhūmakam

(..0193) hetuphalam **dukkham** addakkhi, **so** āraddhavipassako jantu kāmesu **katham nameyya** nametum nārahati. Kāmā loke “saṅgo”ti **hi** yasmā passitabbā, tasmā nametum nārahati, iti etaṁ dukkhabhāvam dukkhahetubhāvam ñatvā **tesam** kāmānam **vinayāya** vūpasamāya **satimā** kāyagatāsatisampanno tīṇi sikkhāni **sikkhe** sikkheyyāti gāthāttho saṅkhepena viññātabbo. **Aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 41) pana vitthārena samvaṇṇito.

“Yo dukkhan”ti paññatti dukkhassa vevacanassa ca pariññāya ca paññāpanato **vevacanapaññatti**, **pariññāpaññatti ca** hoti. “Yatonidānan”ti paññatti samudayassa pabhavassa ca pahānassa ca paññāpanato **pabhavapaññatti** ceva **pahāna-paññatti** ca hoti. “Addakkhi”ti paññatti ñāṇacakkuhissa vevacanassa ca pativedhassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** ceva **paṭivedhapaññatti** ca hoti. “Kāmesu so jantu kathaṁ nameyyā”ti paññatti kāmataṇhāya vevacanassa ca anabhinivisassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** ceva **anabhinivesapaññatti** ca hoti. “Kāmā hi loke saṅgoti ñatvā”ti paññatti kāmānam paccatthikato dassanassa ca paññāpanato **dassanapaññatti** nāma. Kāmā hi anatthajānanato paccatthikasādisā.

“Kīdisā hutvā anatthajanakā”ti pucchitabbattā “**kāmā hī**”ti-ādi vuttaṁ. Kāmā rāgaggi-ādīhi antodayhanato **aṅgārakāsūpamā** ca, pūtibhāvāpajjanato **māṃsapesū-pamā** ca, bahi aññena dayhanato **pāvakakappā** jalitaggikkhandhūpamā ca,

patiṭṭhānābhāvato **papātūpamā** ca, visasadisehi dosādīhi parahim̄sanato **urago-pamā** ca. “Tesaṁ satīmā”ti paññatti pahānāya apacayassa ca paññāpanato **apacayapaññatti** nāma, kāyagatāya satiyā nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma. “Vinayāya sikkhe”ti paññattirāgavinayassa dosavinayassa mohavinayassa paṭiveddhassa ca paññāpanato **paṭivedhapaññatti** nāma. “Jantū”ti paññatti yogissa vevacanassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** nāma.

“Jantūti sāmaññasattavācako saddo kasmā yogivācakoti viññātabbo”ti vattabbattā **“yadā hī”**ti-ādi vuttam. Yogī **yadā** yasmiṁ kāle (..0194) kāmā saṅgoti pajānāti, tadā tasmiṁ kāle **so** yogī kāmānaṁ anuppādāya kusale dhamme kāyagatāsa-ti-ādīhi **uppādayati**, so kusale dhamme uppādento yogī anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya **vāyamati** kusalavīriyam karoti, tasmā yogivācako jantusa-ddoti viññātabbo. “Jantū”ti **ayam** paññatti **appattassa** kusalassa jhānadhammādi-kassa pattiyā vāyāmassa ca paññāpanato **vāyāmapaññatti** nāma, oramattikāya asantuṭṭhiyā nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepaññatti** nāma. “So anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya vāyamati”ti ayam paññatti vāyāmapa-ñnatti, “hetuso uppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ ṛthiyā vāyamatīti paññatti katamā paññatti”ti pucchitabbattā **“tattha so uppannānan”**ti-ādi vuttam. Tattha tasmiṁ “anuppannānan”ti-ādimhi. “So uppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ ṛthiyā vāyamati”ti **ayam** paññatti bhāvanāya appamādassa ca paññāpanato **appa-mādapaññatti** nāma, vīriyindriyassa nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepaññatti** nāma, kusalānaṁ dhammānaṁ ārakkhassa ca paññāpanato **ārakkhapa-ñnatti** nāma, adhicittasikkhāya ṛthiyā ca paññāpanato **ṭhitipaññatti** nāma. “Kena yathāvuttappakāro paññattippabhedo saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttam.

“Yo dukkhamaddakkhi yatonidānan”ti-ādigāthāya paññattippabhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto.

“Mahaṁsambandhano loko, bhabbarūpova dissati;
upadhibandhano bālo, tamasā parivārito;
assirī viya khāyati, passato natthi kiñcananti.-

Gāthāyam pana katham paññattippabhedo vibhatto”ti vattabbattā **“mahaṁsambandhano”**ti-ādi vuttam. Tattha **mahaṁsambandhanoti** mohahetukehi samyojanehi sambandho. **Lokoti** appahinasaṁyojano sattaloko. **Bhabbarūpova dissatīti** abha-bbopi attā bhabbarūpova bhabbjātiko viya bālānaṁ avipassakānaṁ dissati. **Upadhibandhanoti** kilesūpadhīhi bandhitabho. Yu-paccayo hi kammathe vihito. Upadhīsu vā kilesānaṁ bandhanaṁ yassa bālassāti **upadhibandhano**. Dve avaḍḍhiyo lāti gaṇhātīti **bālo**. **Tamasā** sammohena **parivārito** paṭicchādito pañditānaṁ vipassakānaṁ **assirī** viya sirīvirahito viya **khāyati** (..0195) upaṭṭhāti. **Passato** paññāca-kkhunā passantassa pañditassa kiñcanam natthīti saṅkhepattho daṭṭhabbo.

“Mahaṁsambandhano loko”ti paññatti mahaṁsena gahitānaṁ vipallāsānaṁ desa-nāya paññāpanato **desanāpaññatti** nāma. “Bhabbarūpova dissatīti paññatti lokassa viparītassa viparītākārena upaṭṭhahantassa paññāpanato **viparītapaññatti**

nāma. “Upadhibandhano bālo”ti paññatti pāpakānam icchāvacarānam pabha-vassa paññāpanato **pabhavapaññatti** nāma. “Upadhibandhano bālo”ti paññatti pariyuṭṭhānānam akusalānam dhammānam bandhanakiccassa paññāpanato **kicca-paññatti** nāma. “Upadhibandhano bālo”ti paññatti kilesānam bandhanabalamūha-nabalānam paññāpanato **balapaññatti** nāma. “Upadhibandhano bālo”ti paññatti saṅkhārānam viruhanāya paññāpanato **viruhanāpaññatti** nāma. “Tamasā parivā-rito”ti paññatti avijjandhakārassa desanāya paññāpanato **desanāpaññatti** nāma, avijjandhakārassa vevacanassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** nāma. “Assirī viya khāyati”ti paññatti dibbacakkhussa dassanakiryāya paññāpanato **dassanapaññatti** nāma. “Assirī viya khāyati”ti paññatti paññācakkhussa nikkhepassa paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma. “Passato natthi kiñcanan”ti paññatti **sattānam** ari-yānam paṭivedhassa paññāpanato **paṭivedhapaññatti** nāma.

“Katamam kiñcanan”ti pucchitabbattā “**rāgo kiñcanan**”ti-ādi vuttam. “Yathā-vutto paññattippabhedo katham amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā-**”ti-ādi vuttam. Yathāvuttassa paññattippabhedassa sambhavato bhagavā yam “**mohasambandhano**”ti-ādimāha, tathāsambhavato tāya gāthāya yathāvutto paññattippabhedo gāthānusārena saddahitabbo.

“Mōhasambandhano loko”ti-ādigāthāya paññattippabhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “atthi, bhikkhave, ajātan’ti-ādipāṭhassa paññattippabhedo katham vibhatto”ti pucchitabbattā “**atthi bhikkhave**”ti-ādipāṭimāha. “Sā pana pāli kimattham bhagavatā vuttā”ti ce puccheyya? Paramatthato avijjamānattā nibbānam natthi, tasmā “atthi nibbānan”ti vacanam sasavisāṇavacanam viya anattham, voḥāramattametanti vadantānam micchāvādam bhañjitum bhagavatā vuttāti daṭṭhabbā.

Kutocipi (..0196) ajātattā abhūtattā **ajātam abhūtam**. Paccayehi akatattā **akataṁ**. Saṅkhatābhāvato **asaṅkhataṁ** nibbānam atthi. **Etam** ajātādikam nibbānam no ce abhavissa, evam sati nissaraṇam na paññāyetha, nibbānassa ca ariyamaggaphalānam ārammaṇattā, maggaphalānañca kilesānam samucchindanato paṭippassambhanato, samucchindanena ca tividhassa vaṭṭassa apavaṭṭanato ajātādikam nibbānam atthiyevāti daṭṭhabbam.

“Atthi, bhikkhave, ajātam …pe… asaṅkhatan”ti **ayam** paññatti nibbānassa **desanāpaññatti** ca nibbānassa **vevacanapaññatti** ca hoti. “Nayidha jātassa …pe… paññāyethā”ti **ayam** paññatti saṅkhatassa **vevacanapaññatti** ca saṅkhatassa **upanayanapaññatti** ca hoti. “Yasmā ca …pe… asaṅkhatan”ti **ayam** paññatti nibbānassa **vevacanapaññatti** ca nibbānassa **jotanāpaññatti** ca hoti. “Yasmā jātassa …pe… paññāyatī”ti **ayam** paññatti nibbānassa **vevacanapaññatti** ca maggassa samsārato **niyyānikapaññatti** ca **nissaraṇapaññatti** ca hotīti paññattiviseso paṇḍi-tehi niddhāretvā gahetabbo.

“Yathāvutto nibbānassa paññattippabhedo kena saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāha bhagavā**”ti-ādi vuttam. “**Tenāha āyasmā**”ti-ādyānusandhyādi-attho ceva “**niyutto paññattihāro**”ti anusandhyādi-attho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti paññattihāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana atṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

12. Otaraṇahāravibhaṅgavibhāvanā

42. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena paññattihāravibhaṅgena paññattiyo vibhattā, so samvaṇṇanāvisesabhūto vibhaṅgo paripuṇṇo, “katamo otaraṇo hāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā **“tattha katamo otaraṇo hāro”** ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu (..0197) **katamo** samvaṇṇanāviseso **otaraṇo hāro** otaraṇahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Yo ca paṭiccuppādo”-ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “uddham adho sabbadhi vippamutto”ti-ādiko vitthārasamvaṇṇanāviseso otaraṇo hāro otaraṇahāravibhaṅgo nāmāti gahe-tabbo.

Tattha pāṭhe “katame paṭiccasamuppādādayo niddhāretvā katamehi niddhāri-tehi dhammehi otarati”ti pucchitabbattā imasmim pāṭhe ime paṭiccasamuppādādayo niddhāretvā imehi niddhāritehi dhammehi otaratīti dassetum **“uddham adho sabbadhi vippamutto”** ti-ādi vuttam. Tattha **uddhanti** kāmadhātuto uddham upari-bhāge pavattāya rūpadhātu-arūpadhātuyā. **Adhoti** rūpadhātuto hetṭhābhāge pavattāya kāmadhātuyā. **Sabbadhīti** sabbasmim kāmarūpa-arūpadhātumhi. **Vippamuttoti** paṭisandhivasena appavattanato vippamutto asekkho. Ayam sekkho dassanamaggena sakkāyadiṭṭhiyā samugghātattā “ahaṁ asmi”ti anānupassī viharati. Evam sekkhāya vimuttiyā ceva asekkhāya vimuttiyā ca sekkho ceva asekkho ca atiṇṇapubbaṁ ogham apunabbhvāya vimutto udatārīti gāthāttho gahetabbo.

Tasmim gāthāpāṭhe “katame niddhāretvā katamehi otarati”ti pucchitabbattā **“uddhanti rūpadhātū”** ti-ādi vuttam. **Uddhanti** manussalokato uddham cātumahārājikādayopi gahitāti atthasambhavato tam nivattetum **“rūpadhātu arūpadhātū”** ti vuttam. **Adhoti** manussabhadavato adho cattāro apāyabhūmiyo ca gahitāti atthasambhavato tam nivattetum **“kāmadhātū”** ti vuttam. **Sabbadhīti** catubhūmiketi atthasambhavato **“tedhātuke”** ti vuttam. **Ayaṁ asekkhā vimuttīti** vimuttassa asekkhassa yā virāgatā atthi, ayampi virāgatā asekkhaphalavimutti. “Uddham adho sabbadhi vippamutto”ti pāṭhe vuttappakārā ayam asekkhā vimutti niddhāritāti attho. Niddhāritāya asekkhāya vimuttiyā yāni saddhādipañcindriyāni niddhāritāni, **tāniyeva** asekkhāni pañcindriyāni bhavanti. **Ayaṁ** vuttappakārā otaraṇā **indriyehi** vimuttiyā **otaraṇā** nāma pavesanā nāma.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni vijjāya upakārakattā, paññāpadatṭhānattā vā **vijjā** bhavanti. **Vijjuppādā** tādisāya vijjāya uppādā uppādahetuto (..0198) **avijjānirodho** avijjāya nirodho hoti ...pe... dukkhakkhandhassa nirodho hoti, **ayam** vutta-

ppakārā otaraṇā paṭiccasamuppādehi otaraṇā nāma.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni saddhāvīriyehi sīlasambhavato, satiyā ca paññānuvattakattā. Sesā vuttanayānusārena veditabbā.

“Uddham adho sabbadhi vippamutto”ti pāṭhe niddhāretvā otaraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñatā, “ayam ahasmīti anānupassī”ti pāṭhe “katame niddhāretvā katamehi otaraṇehi otarati”ti vattabbattā **“ayam ahasmīti anānupassīti ayam sakkāyadīṭhiyā”**ti-ādi vuttaṁ. Yo ayam sekkho “ahamasmī”ti nānupassī, tassa sekkhassa sakkāyadīṭhiyā yo samugghāto atthi, yā samugghātasaṅkhātā samugghātavimutti sekkhā vimutti hoti, tassā sekkhāya vimuttiyā yāni saddhādipañcindriyāni niddhāritāni, **tāniyeva** sekkhāni pañcindriyāni bhavanti. **Ayam** vuttappa-kārā otaraṇā indriyehi otaraṇā nāma. Sesā vuttanayānusārena veditabbā.

43. “Uddham adho”ti-ādigāthāyam otaraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñatā, “nissitassa calitan”ti-ādipāṭhe “katame niddhāretvā katamehi otarati”ti pucchitabbattā **“nissitassa calitam, anissitassa calitam natthī”**ti-ādi vuttaṁ. **Nissitassa** puggalassa **calitam** calanam atthi, **anissitassa** puggalassa **calitam** calanam natthi. **Calite** calane asati passaddhi bhavati, passaddhiyā **sati** vijjamānāya nati na hoti, natiyā **asati** avijjamānāya **āgatigati** na hoti, āgatigatiyā **asati** avijjamānāya **cutūpa-pāto** na hoti, cutūpapāte **asati** avijjamāne

idha chasu ajjhattikāyatanesu attānam neva passati, **huram** vā chasu bāhirāyata-nesu attānam na passati, **ubhayam** **antarena** vajjetvā phassādisamudāyesu dhammesu attānam na passati, **esova** paṭiccasamuppādo “avijjānirodhā”ti-ādiko dukkhassa **anto** avasānam karotīti attho.

Nissitassa calitanti ettha “nissayo katividho”ti pucchitabbattā “**nissitassa calitanti nissayo nāmā**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu duvidhesu taṇhānissayaditṭhinissayesu (..0199) yā cetanā **rattassa** puggalassa niddhāritā, **ayam** cetanādhammo **taṇhānissayo** nāma. Yā cetanā **mūlhassa** puggalassa niddhāritā. **Ayam** cetanādhammo **ditṭhinissayo** nāma. Sā duvidhā cetanā pana saṅkhārā nāma. Saṅkhārapaccayā viññāṇam ...pe... sabbo paṭiccasamuppādo niddhārito. **Ayam** vuttappakārā otaranā paṭiccasamuppādehi otaranā nāma.

Tatthāti tasmim taṇhānissayaditṭhinissaye yā vedanā **rattassa** puggalassa niddhāritā, ayam **sukhā vedanā**. Yā cetanā **sammūlhassa** puggalassa niddhāritā, ayam **adukkhamasukhā vedanā**. Yebhuyyena sesā vuttanayānusārena veditabbā.

44. “Nissitassa calitan”ti-ādipāṭhe otaranā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā.

“Ye keci sokā paridevitā vā ...pe...
piyam na kayirātha kuhiñci loke”ti.-

Gāthāpāṭhe “katame niddhāretvā katamehi otaratī”ti pucchitabbattā “**ye keci sokā**”-ti-ādi vuttam. Ye keci sokā vā yā kāci paridevitā vā anekarūpā yā kāci dukkhā vā lokasmim sambhavanti. **Ete** sokādayo piyam paṭicca pabhavanti, piye asante **ete** sokādayo na bhavanti. **Tasmā** piye asante sokādīnam abhāvato **yesam** vītasokānam kuhiñci lokepi natthi, te vītasokā sukhino bhavanti. **Tasmā** vītasokānam sukhasampannattā asokam virajam **patthayāno** sappuriso kuhiñci loke piyam na kayirāthāti gāthāttho.

“**Ye keci sokā paridevitā vā, dukkhā ca lokasmimanekarūpā piyam paṭicca pabhavanti ete**”ti ettha pāṭhe yā vedanā niddhāritā, ayam **dukkhā vedanā**. Sesā vuttanayānusārena veditabbā.

“Ye keci sokā”ti-ādigāthāpāṭhe otaranā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “kāmaṃ kāmayamānassā”ti-ādigāthāpāṭhe “katame (..0200) niddhāretvā kata-mehi otaratī”ti vattabbattā “**kāmaṃ kāmayamānassā**”ti-ādi vuttam. Tassam gāthāyam attho heṭṭhā vuttova.

Tatthāti tasmim “pītimano hotī”ti pāṭhe yā pītimanatā vuttā niddhāritā, **ayam** pīti-manatā **anunayo** hoti. “**Sallaviddhova ruppatī**”ti pāṭhe yaṃ ruppanam āha, **idam** ruppanam **paṭigham** hoti, anunayo ca paṭighañca niddhāritāti attho.

“Anunaye ca paṭighe ca niddhārite katamo dhammo niddhārito”ti vattabbattā “**anunayo paṭighañca pana taṇhāpakkho**”ti vuttam. **Taṇhāpakkhoti** taṇhāpakkhattā taṇhā niddhāritā. “Anunayo taṇhāpakkho hotu, paṭigham pana taṇhā-pakkham na siyā”ti ce vadeyya? Paṭighassa attasinehavasena pavattanato paṭi-ghampi taṇhāpakkham hoti. “Taṇhāya niddhāritāya katamo niddhārito”ti vattabbattā “**taṇhāya ca panā**”ti-ādi vuttam. Dasannam rūpāyatanānam taṇhāya pada-tṭhānattā dasa rūpāni āyatanāni niddhāritāni. **Ayam** vuttappakārā otaranā āyata-nehi otaranā nāma. Sutte āgatā paṭiccasamuppādādayo tena samvaṇṇanāvise-

sena nayena niddhāritā, suttatthamukhena vā niddhāritā, tena ...pe... nayena niddhāritesu paṭiccasamuppādādīsu yo saṃvanṇanānayaviseso tadaṭṭhavācakavasena vā tadaṭṭhañāpakavasena vā otarati pavisati samosarati, so saṃvanṇanānayaviseso otaraṇo hāro nāmāti adhippāyo daṭṭhabbo. Sesesupi vuttanayānusārena otaraṇā gahetabbā. “**Tenāha āyasmā**”ti-ādyānusandhyādi-attho ceva “**niyutto otaraṇo hāro**”ti anusandhyādi-attho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti otaraṇahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

13. Sodhanahāravibhaṅgavibhāvanā

45. Yena (..0201) yena saṃvanṇanāvisesabhūtena otaraṇahāravibhaṅgena ota-retabbā suttatthā vibhattā, so saṃvanṇanāvisesabhūto vibhaṅgo paripuṇṇo, “katamo sodhanahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo sodhano hāro**”-ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu nidditthesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṃvanṇanāviseso **sodhano hāro** sodhanahāravibhaṅgo nāmāti pucchatī. “Vissa-jjitatmi pañhe”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “yathā āyasmā ajito”ti-ādiko vitthārasaṃvanṇanāviseso sodhanahāravibhaṅgo nāmāti gahetabbo. “Kathaṁ tattha pañhe sodhano hāro viññātabbo”ti vattabbattā “**yathā āyasmā**”ti-ādi vuttam. **Yathā** yena pakārena āyasmā ajito pārāyane bhagavantam pañham pucchatī, tathā tena pakārena vissajjitatmi pañhe ayam sodhano hāro viññātabboti. “Niyametvā vibhajehi”ti vattabbattā niyametvā vibhajitum “**kenassū**”ti-ādi vuttam. Gāthāttho vuttova.

“Kenassu nivuto loko, kenassu nappakāsatī;
kissābhilepanam brūsi, kiṁsu tassa mahabbhayā”ti.-

Pucchāvasena pavattagāthāyañca-

“Avijjāya nivuto loko, (ajitāti bhagavā,)
vivicchā pamādā nappakāsatī;
jappābhilepanam brūmi, dukkhamassa mahabbhayā”ti.-

Vissajjanavasena pavattagāthāyañcāti imāsu dvīsu gāthāsu “**kenassu nivuto loko**”-ti iminā padena **pañhe** pucchite “**avijjāya nivuto loko**”ti iminā padena bhagavā “kenassu nivuto loko”ti padam tadaṭṭhe aññāṇasamṣayādimalānaṁ apanayanena sodheti. Tadatthe hi vissajjite aññāṇasamṣayādīnaṁ abhāvato attho sodhito nāma, atthe ca sodhite padampi sodhitamyeva. Tenāha **aṭṭhakathāyam**- “tadaṭṭhassa vissajjanato”ti (netti. aṭṭha. 45), **ṭīkāyañca** “tabbisaya-aññāṇasamṣayādimalāpanayanena sodheti”ti vuttam. **No ca ārambhanti** pucchitum ārabhitabbam (..0202)

sabbagāthāpadam, gāthāttham vā, nātum icchitassa sabbassa atthassa vissajjanavasena apariyositattā bhagavā “avijjāya nivuto loko”ti ettakeneva padena sodheti. Sesesupi esa nayo.

“**Kim̄su tassa mahabbhayā**”ti iminā padena pañhe pucchite “**dukkhamassa mahabbhayā**”ti padena bhagavatā ārambho nātum icchito attho **suddho** sodhito hoti. Sesagāthāsupi eseva nayo.

Yattha pañhe **evam** niravasesavissajjanavasena ārambho **suddho** sodhito bhavati, so pañho **vissajjito** sodhito bhavati. **Yattha** pañhe evam niravasesavissajjanavasena ārambho yāva **asuddho** asodhito bhavati, tāva so pañho **vissajjito** sodhito na bhavatīti yojanā. “**Tenāhā**”ti-ādyānusandhyādyattho ceva “**niyutto sodhano hāro**”ti anusandhyādyattho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti sodhanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

14. Adhiṭṭhānahāravibhaṅgavibhāvanā

46. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhbūtena vibhaṅgena pañhādayo sodhitā, so samvaṇṇanāvisesabhbūto paripuṇo, “katamo adhiṭṭhānahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā “**tattha katamo adhiṭṭhāno hāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** samvaṇṇanāviseso paṭiniddesato **adhiṭṭhāno hāro** adhiṭṭhānahāravibhaṅgo nāmāti pucchatī. “Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuacamāno “ye tattha niddiṭṭhā, tathā te dhārayitabbā”ti-ādiko vitthārasamvaṇṇanāviseso adhiṭṭhānahāravibhaṅgo nāmāti gahetabbo.

“Ye (..0203) dhammā suttesu ekattatāya ca vemattatāya ca niddiṭṭhā, te dhammā kiṁ pana tatheva dhārayitabbā, udāhu aññathāpi vikappayitabbā”ti pucchitabbattā “**ye tatthā**”ti-ādi vuttam. **Tattha** tesu suttantesu **ye** dukkhasaccādayo dhammā ekattatāya ca vemattatāya ca niddiṭṭhā, **te** dukkhasaccādayo dhammā **tathā** ekattatāya ca vemattatāya ca **dhārayitabbā** upalakkhitabbā, na aññathā vikappayitabbā.

“Sāmaññakappanāya vohārabhāvena anavatthānato katamā ekattatā, katamā vemattatā”ti pucchitabbattā “**dukkhanti ekattatā**”ti-ādi vuttam. **Dukkhanti** jāti-ādivisesamanapekkhitvā yā dukkhasāmaññatā vuttā, sā ayam dukkhasāmaññatā dukkhassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamā dukkhan”ti pucchitā “jāti dukkhā, jarā dukkhā ...pe.. viññāṇam dukkhan”ti jāti-ādivisesamanapekkhitvā yā dukkhavisesatā vuttā, sā **ayam** dukkhavisesatā dukkhassa **vemattatā** nāma. **Tatthāti** ye dukkhā-

dayo dhammā sutte vuttā, tattha tesu dukkhādīsu atthesu.

Dukkhasamudayoti “taṇhā ponobhavikā”ti visesamanapekkhitvā yā samudaya-sāmaññatā vuttā, sā ayam samudayasāmaññatā samudayassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamo samudayo”ti pucchitvā “yāyaṁ taṇhā ...pe... vibhavataṇhā”ti visesam apekkhitvā yā samudayavisesatā vuttā, sā **ayam** samudayavisesatā samudayassa **vemattatā** nāma.

Dukkhanirodhoti “tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho”ti visesamanapekkhitvā yā nirodhasāmaññatā vuttā, sā ayam nirodhasāmaññatā nirodhassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamo dukkhanirodho”ti pucchitvā “yo tessāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo”ti visesamapekkhitvā yā nirodhavisesatā vuttā, sā **ayam** nirodhavisesatā nirodhassa **vemattatā** nāma.

Dukkhanirodhagāminī paṭipadāti? Paṭipadāti sammādiṭṭhi-ādivisesamanapekkhitvā yā nirodhagāminipaṭipadāsāmaññatā vuttā, sā ayam nirodhagāminipaṭipadāsāmaññatā maggassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamā dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti (..0204)

pucchitvā “ayameva ariyo ...pe... sammāsamādhī”ti sammādiṭṭhi-ādivisesamaapekkhitvā yā visesadukkhanirodhagāminipaṭipadatā vuttā, sā **ayam** visesadukkhanirodhagāminipaṭipadatā maggassa **vemattatā** nāma.

Maggoti nirayagāmimaggādivisesamanapekkhitvā yā sāmaññamaggatā vuttā, sā ayam sāmaññamaggatā maggassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamo maggo”ti pucchitvā “nirayagāmī maggo ...pe... nibbānagāmī maggo”ti nirayagāmimaggādivisesam apekkhitvā yā visesamaggatā vuttā, sā **ayam** visesamaggatā maggassa **vemattatā** nāma.

Nirodhoti paṭisaṅkhānirodhādivisesam apekkhitvā yā sāmaññanirodhatā vuttā, sā ayam sāmaññanirodhatā nirodhassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamo nirodho”ti pucchitvā “paṭisaṅkhānirodho ...pe... sabbakilesanirodho”ti paṭisaṅkhānirodhādivisesam apekkhitvā yā visesanirodhatā vuttā, sā **ayam** visesanirodhatā nirodhassa **vemattatā** nāma.

Rūpanti cātumahābhūtikādivisesamanapekkhitvā yā sāmaññarūpatā vuttā, sā ayam sāmaññarūpatā rūpassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamam rūpan”ti pucchitvā “cātumahābhūtikam ...pe... vāyodhātuya cittaṃ virājeti”ti cātumahābhūtikādivisesamaapekkhitvā yā visesarūpatā vuttā, sā **ayam** visesarūpatā rūpassa **vemattatā** nāma.

48. Avijjāti dukkhe-aññāñādivisesamanapekkhitvā yā avijjāsāmaññatā vuttā, sā ayam avijjāsāmaññatā avijjāya **ekattatā** nāma. “Tattha katamā avijjā”ti pucchitvā “dukkhe aññāñam, dukkhasamudaye aññāñam ...pe... avijjālañghī moho akusala-mūlan”ti dukkhe-aññāñādivisesamaapekkhitvā yā avijjāvisesatā vuttā, sā ayam avijjāvisesatā avijjāya **vemattatā** nāma.

Vijjāti dukkheññāñādivisesamanapekkhitvā yā vijjāsāmaññatā vuttā, sā ayam vijjāsāmaññatā vijjāya **ekattatā** nāma. “Tattha katamā vijjā”ti pucchitvā “dukkhe ññāñam, dukkhasamudaye ññāñam ...pe... dhammavicasambojjhañgo maggañgam maggapariyāpannan”ti dukkheññāñādivisesamaapekkhitvā yā (..0205) vijjāvisesatā vuttā, sā **ayam** vijjāvisesatā vijjāya **vemattatā** nāma.

Samāpattīti saññāsamāpatyādivisesam apekkhitvā yā sāmaññasamāpattitā vuttā, sā sāmaññasamāpattitā samāpattiyā **ekattatā** nāma. “Tattha katamā samāpatti”ti pucchitvā “saññāsamāpatti asaññāsamāpatti ...pe... nirodhasamāpatti”ti saññāsamāpatyādivisesam apekkhitvā yā visesasamāpattitā vuttā, sā **ayam** visesasamāpattitā samāpattiyā **vemattatā** nāma.

Jhāyīti sekkhajhāyī-ādivisesam apekkhitvā yā jhāyīsāmaññatā vuttā, sā jhāyīsāmaññatā jhāyino **ekattatā** nāma. “Tattha katamo jhāyī”ti pucchitvā “atthi sekkho jhāyī, atthi asekkho jhāyī ...pe... paññuttaro jhāyī”ti sekkhajhāyī-asekkhajhāyī-ādivisesamaapekkhitvā yā jhāyīvisesatā vuttā, sā **ayam** jhāyīvisesatā jhāyino **vemattatā** nāma.

Samādhīti saraṇasamādhyādivisesamanapekkhitvā yā samādhisāmaññatā vuttā, sā ayam samādhisāmaññatā samādhino **ekattatā** nāma. “Tattha katamo samādhī”ti pucchitvā “saraṇo samādhi, araṇo samādhi ...pe... micchāsamādhi, sammāsamādhī”ti saraṇasamādhyādivisesamaapekkhitvā yā samādhivisesatā

vuttā, sā **ayam** samādhivisesatā samādhino **vemattatā** nāma.

Paṭipadāti āgālhapati padādivisesamanapekkhitvā yā paṭipadāsāmaññatā vuttā, ayam paṭipadāsāmaññatā paṭipadāya **ekattatā** nāma. “Tattha katamā paṭipadā”ti pucchitvā “āgālhapati padā, nijjhāmapati padā ... pe... sukhā paṭipadā khippābhīññā”ti āgālhapati padādivisesamaapekkhitvā yā paṭipadāvisesatā vuttā, sā **ayam** paṭipadāvisesatā paṭipadāya **vemattatā** nāma.

Kāyoti nāmakāyādivisesamanapekkhitvā yā kāyasāmaññatā vuttā, sā ayam kāyasāmaññatā kāyassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamo kāyo”ti pucchitvā “nāmakāyo rūpakāyo ... pe... ayam nāmakāyo”ti nāmakāyādivisesamaapekkhitvā yā kāyavisesatā (..0206) vuttā, sā **ayam** kāyavisesatā kāyassa **vemattatā** nāmāti yojanā kātabbā. Padatthādiko viseso **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 47) vitthārato vutto.

Vuttappakārassa dukkhasamudayādikassa dhammassa ekattatādilakkhaṇam nigamanavasena dassetum “**evam yo dhammo**”ti-ādi vuttam. Tattha **evanti** iminā mayā vuttena “dukkhanti ekattatā. Tattha katamā dukkham? Jāti dukkhā, jarā dukkhā”ti-ādivacanena. **Yo dhammoti** yo koci jātijarābyādhyādivisesadhammo. **Yassa dhammassāti** tato jāti-ādivisesadhammato aññassa jarādivisesadhammassa. **Samānabhāvoti** jāti-ādivisesadhammena jarādivisesadhammassa dukkhabhāvena samānabhāvo. **Tassa dhammassāti** jarādivisesadhammassa. **Eka-ttatāyāti** dukkhasamudayatādisamānatāya dukkhasamudayādibhāvānam ekībhāvena. **Ekībhavatīti** jāti-ādivisesabhedena anekopi “dukkhasamudayo”ti-ādinā eka-saddābhidheyyatāya ekībhavati. **Yena yena vā pana vilakkhaṇo, tena tena vemattam gacchati.** Yassa jāti-ādidhammassa yena yena abhinibbattanapariṇācānādisabhāvena yo jāti-ādidhammo jarādidhammena vilakkhaṇo visadiso hoti, tassa jāti-ādidhammassa tena tena abhinibbattanapariṇācānādisabhāvena so jāti-ādidhammo jarādidhammena vemattataṁ visadisattam gacchati, dukkhasamudayādibhāvena samānopi jāti-ādidhammo jarādidhammassa visiṭṭhataṁ gacchati attho daṭṭhabbo.

Dukkhasamudayādiddhammassa ekattavemattatā ācariyena vibhattā, amhehi ca nātā, “tāya ekattavemattatāya kattha pucchite sati adhitthānam vīmamsitabban”ti pucchitabbattā puttādike pucchite sati vīmamsitabbanti dassetum “**evam sutte vā**”ti-ādi vuttam. Tattha **evam** iminā vuttappakārena sutte vā pucchite, veyyākaraṇe vā pucchite, gāthāyam vā pucchitāyam sati adhitthānam vīmamsitabbam. “Kīm vīmamsitabban”ti puccheyya “ekattatāya pucchatī kīm, udāhu vemattatāya pucchatī kin”ti vīmamsitabbanti yojanā. **Aṭṭhakathāyam** pana- “idāni tāva ekattave-mattatāvisaye niyojetvā dassetum ‘sutte vā veyyākaraṇe vā’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 48) vuttam. “Kathaṁ pucchitam, kathaṁ vissajjitabban”ti vattabbattā “**yadi ekattatāyā**”ti-ādi (..0207) vuttam. **“Tenāhā”**ti-ādyānusandhyādiko ca “**niyutto adhi-tthāno hāro**”ti imassa anusandhyādiko ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti adhitthānahāravibhaṇge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

15. Parikkhārahāravibhaṅgavibhāvanā

49. Yena yena saṃvaṇṇanāvisesabhūtena vibhaṅgena dukkhasaccādīnam eka-ttatādayo vibhattā, so saṃvaṇṇanāvisesabhūto paripuṇṇo, “katamo parikkhārahāravibhaṅgo nāmā”ti pucchitabbattā “**tattha katamo parikkhāro hāro**”ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṃvaṇṇanāvise-seso **parikkhāro hāro** parikkhārahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Ye dhammā yam dhammam janayantī”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “yo dhammo yam dhammam janayati, tassa so parikkhāro”ti-ādiko parikkhārabhūtassa hetuno ceva paccayassa ca vitthārasaṃvaṇṇanāvise-seso parikkhāravibhaṅgo nāma.

“Katamo saṃvaṇṇetabbo parikkhāro”ti pucchitabbattā “**yo dhammo**”ti-ādi vuttam. Tattha **yo** hetupaccayappakāro **dhammo yam** phalabhūtam **dhammam** janayati janeti, **tassa** phaladhammassa **so** hetupaccayappakāro dhammo **parikkhāro** nāma. “Kīmlakkhaṇo parikkhāro”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā lakkhaṇavi-sesam dassetum “**kīmlakkhaṇo**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana- “tattha ‘yo dhammo yam dhammam janayati, tassa so parikkhāro’ti saṅkhepato parikkhārala-kkhaṇam vatvā tam vibhāgena dassetum ‘kīmlakkhaṇo’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 49) vuttam. “Kittakā dhammā janayantī”ti pucchitabbattā “**dve dhammā janayanti hetu ca paccayo cā**”ti vuttam. “Hetupi kāraṇam, paccayopi kāraṇam (..0208), tasmā kāraṇāyeva kena lakkhaṇena dvidhā vuttā”ti vattabbattā “**tattha kīmlakkhaṇo**”ti-ādi vuttam. Janitabbaphalato aññehi phalehi **asādhāraṇalakkhaṇo** hetu, sabbaphalehi **sādhāraṇalakkhaṇo paccayo**, iminā visesalakkhaṇena dvidhā vatta-bbāti attho. “Sādhāraṇāsādhāraṇavise-so kīdiso bhave”ti pucchitabbattā “**yathā kīm bhave**”ti pucchitvā “**yathā aṅkurassā**”ti-ādi vuttam. Yathā yo sādhāraṇāsādhāraṇavise-so atthi, tathā so sādhāraṇāsādhāraṇavise-so kīm viya bhaveti attho. **Aṅku-rassa nibbattiyyā bijam asādhāraṇam** yathā, tathā **hetu** phalassa nibbattiyyā asādhāraṇo bhave. **Pathavī ca āpo ca** aṅkurassa nibbattiyyā **sādhāraṇā** bhavanti yathā, tathā **paccayo** phalassa nibbattiyyā sādhāraṇo bhave. Sabbaphalassa paccayattā aṅkurassa bijam asādhāraṇam janakam hetu. “Katham pathavī, āpo ca sādhāraṇā janakāti saddahitabbā”ti pucchitabbattā “**aṅkurassa hī**”ti-ādi vuttam. Samam samānaṁ phalam bhavāpetīti **sabhāvo**, ko so? Bijam hetuyeva. “Kīm hetupaccaya-nam viseso bijaṅkuropamāyeva dassetabbo, udāhu aññūpamāyapi dassetabbo”-ti vattabbattā aññāya upamāyapi visesam dassetum “**yathā vā panā**”ti-ādi vuttam. Imāya upamāyapi hetupaccayānam viseso vijānitabboti adhippāyo.

Bijaṅkurādīsu bāhiresu parikkhārabhūtānam hetupaccayānam viseso ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katham ajjhattikesu vibhatto”ti pucchitabbattā “**ayañhi saṃsāro**”ti-ādi vuttam. Atha vā “bāhiresu parikkhārabhūto hetupaccayo yutto hotu,

katham ajjhattikesu yutto”ti vattabbattā “ayañhi saṃsāro”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana- “evam bāhiram hetupaccayavibhāgam dassetvā idāni ajjhattikam dassetum ‘ayañhi saṃsāro’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 49) vuttam. Hetupaccayehi saha saṃsāro bhavatīti **sahetupaccayo**. Ayam saṃsāro hi yasmā sahetupaccayo hutvā nibbatto, tasmā ajjhattikepi parikkhārabhūto hetupaccayo yuttoyevāti daṭṭhabboti adhippāyo.

So (..0209) imassa saṃsārassa sahetupaccayattam yadi bhagavatā vuttam, evam sati amhehi saddahitabbam, “katham saddahitabban”ti vattabbattā “evañhi”-ti-ādi vuttam. **Evanti** iminā avijjādinā hetupaccayena sabbo paṭiccasamuppādo saṃsāroti nibbattoti bhagavatā saṃsārassa sahetupaccayattam vuttam, tasmā saddahitabbam. Avijjādayo saṅkhārādīnam paccayo hotu, “katamo avijjāya hetū”ti pucchitabbattā “iti avijjā avijjāya hetū”ti vuttam. “Katamo avijjāya paccayo”-ti pucchitabbattā “ayoniso manasikāro paccayo”ti vuttam. “Katamā avijjā katanāya avijjāya hetū”ti pucchitabbattā “purimikā avijjā pacchimikāya avijjāya hetū”ti vuttam. “Katamā purimikā avijjā katanā pacchimikā avijjā”ti pucchitabbattā “tatthā”ti-ādi vuttam. “Avijjāpariyutṭhānassa hetubhūto purimo avijjānusayo samanantarova kiṁ, udāhu paramparahetupi hoti”ti pucchitabbattā “bījañkuro viyā”ti-ādi vuttam. **Bījañkuroti** bijānam aṅkuroti bījañkuro, bijānam

samanantarahetutāya aṅkuro nibbattati **viya**. **Yattha** rukkhādike yaṁ phalam nibbattati, tasmiṁ rukkhādike nibbattassa **assa** phalassa **idam** bijam pana **paramparahetutāya hetubhūtam** bhavati.

“Bijam pana ekaṁyeva hoti, kathaṁ dvihā vattabban”ti vattabbattā “**duvidho hī**”-ti-ādi vuttam, samanantarakālaparamparakālabhedena hetupi duvidho hotiyevāti attho. Bījabhūto hetu duvidho yathā, evam avijjāya hetubhūto avijjānusayopi samanantarahetu ca paramparahetu cāti kālabhedena duvidho bhavati, samanantaro avijjānusayo samanantarassa avijjāpariyuṭṭhānassa samanantarahetu hoti. Purimataro avijjānusayo pacchimatarassa avijjāpariyuṭṭhānassa paramparahetu hoti. Iti bījabhūto asādhāraṇo hetu, pathavī-āpādiko sādhāraṇo paccayoti viseso pākaṭo yathā, evam avijjānusayo asādhāraṇo **hetu**, ayonisomanasikāro sādhāraṇo **paccayoti** viseso daṭṭhabbo.

“Ettakeneva hetupaccayānam viseso vattabbo”ti vattabbattā “**yathā vā pana thālakañcā**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana- “yathā vā panāti-ādināpi (..0210) hetupaccayavibhāgameva dasseti”ti vuttam. Tattha padipassa paccayabhūtam thālakañca vatṭi ca telañca padipassa **sabhāvahetu** samānahetu na hotīti yojanā. “Padipassa paccayabhūtampi thālakādikam sabhāvahetu na hotīti kasmā saddhitabban”ti vattabbattā “**na hi sakka**”ti-ādi vuttam. Padipassa paccayabhūtam **anaggikam** aggirahitam thālakañca vatṭiñca telañca **dīpetum** jāletum **hi** yasmā na sakkā, tasmā purimo padipo pacchimassa padipassa sabhāvahetu hoti viya, evam thālakādikam sabhāvahetu na hoti. Iti evampakāro **sabhāvo** samāno padipo hetu hoti yathā, **parabhāvo** asamāno thālakādiko paccayo hoti yathā ca, tathā ajjhattiko sabhāvo **hetu** hoti, bāhiro asamāno **paccayo** hoti. **Janako** avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānassa **hetu** hoti, **pariggāhako** upatthambhako **paccayo** hoti. Aññehi phalehi **asādhāraṇo hetu** hoti, sabbehi phalehi **sādhāraṇo paccayo** hotīti yojetvā padipopamāyapi hetupaccayānam pākaṭo viseso daṭṭhabboti adhippāyo.

Hetupaccayappabhedam kāraṇam parikkhāroti ācariyena vuttam, tassa kāraṇassa kāraṇabhāvo ca phalāpekkho hoti, tasmā “yo kāraṇabhāvo yenākārena hoti, katamo so kāraṇabhāvo, katamo so ākāro”ti pucchitabbattā ca “yaṁ phalam yena visesena hoti, katamam tam phalam, katamo so viseso”ti pucchitabbattā ca “kāraṇaphalānam yo sambandho hoti, katamo so sambandho”ti pucchitabbattā ca tam sabbam vibhāvetum “**avupacchedattho**”ti-ādi vuttam. Ayamanusandhyattho ca **aṭṭhakathāyam** “idāni yasmā kāraṇam ‘parikkhāro’ti vuttam, kāraṇabhāvo ca phalāpekkhāya, tasmā kāraṇassa yo kāraṇabhāvo yathā ca so hoti, yañca phalam, yo ca tassa viseso, yo ca kāraṇaphalānam sambandho, tam sabbam vibhāvetum ‘avupacchedattho’ti-ādi vuttan”ti (netti. aṭṭha. 49) iminā vuttoti daṭṭhabbo.

Tattha avupacchinnassa hetupaccayasaṅkhātassa kāraṇassa yo anupacchedattho atthi, so anupacchedattho **santati-attho** hoti phalena sambandhattā (..0211), yañca kāraṇam attano phalassa janakam upatthambhakam hutvā nirujjhati, so anupacchinno eva nāma hotīti. Yañca phalam aññassa kāraṇam hutvā nirujjhati, tasmiṁ anupacchinne tassa ca santati-attho hoti. Yam pana phalam aññassa phalassa kāraṇam ahutvā nirujjhati, tam upacchinnam hoti, yathā tam arahato

cuticittanti. Kāraṇato nibbattassa phalassa yo **nibbatti-attho** atthi, so nibbatti-attho **phalattho** hoti. Paṭisandhikkhandhānam yo **paṭisandihi-attho** paṭisandahanattho atthi, so paṭisandhi-attho **punabbhavattho** punabbhavanattho hoti. Kilesānam yo **palibodhattho** santāne uppajjanattho atthi, so palibodhattho **pariyuṭṭhānattho** hoti. Kilesānam maggena yo asamugghātattho atthi, so asamugghātattho **anusayattho** hoti. Avijjāya catunnam saccānam yo **asampaṭivedhattho** atthi, so asampaṭivedhattho **avijjattho** hoti. Arahattamaggena yo **apariññātattho** atthi, so apariññātattho **viññāṇassa** paṭisandhiviññāṇassa **bijattho** hoti.

Ettāvatā kāraṇabhāvo ca kāraṇākāro ca phalañca phalaviseso ca ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katamo paramparahetupaccayattho, katamo ca sambandhattho”ti pucchitabbattā “**yattha avupacchedo**”ti-ādi vuttam. **Yattha** yassam rūpārūpapavattiyam avupacchinnassa hetupaccayappabhedassa kāraṇassa yo **avupacchedo** atthi, so avupacchedo **tattha** tissam rūpārūpapavattiyam **santati** hoti. **Yattha** yassam rūpārūpapavattiyam yā **santati** atthi, sā **santatitattha** rūpārūpapavattiyam **nibbatti** hotīti-ādinā yojetvā paramparahetu-ādiko viññātabbo.

Silakkhandhoti parisuddhasilakkhandho. **Samādhikkhandhassāti** mahaggatakkhandhassa, samādhipaṭṭhāno hi mahaggatadhammo. **Paññākkhandhoti** maggaphalapaññāpadhānakkhandho. So hi vimuttiñāṇadassanasaṅkhātassa paccavekkhaṇañāṇakkhandhassa paccayo hoti. **Titthaññutādīnam** attho padatṭhānahāravibhaṅgavaṇṇanāyam vuttova.

Sabhāvo hetūti ācariyena vutto, “kīdiso so sabhāvo hetū”ti pucchitabbattā “**yathā vā pana cakkhuñca paṭiccā**”ti-ādi vuttam (..0212). Cakkhuviññāṇam **cakkhuñca** cakkhundriyañca **paṭicca** nissayam katvā rūpe **paṭicca** ārammaṇam katvā uppajjati. **Tattha** cakkhādīsu cakkhundriyam **ādhipateyyapaccayatāya** indriyapaccayatāya cakkhuviññāṇassa paccayo, rūpārammaṇam purejātārammaṇapaccayatāya paccayo, āloko **sannissayatāya** upanissayatāya paccayo hoti. So paccayo honto phalena cakkhuviññāṇena asamānattā sabhāvo hetu na hoti, paccayo ca hoti manasikāro. Kiriyamanodhātu pana phalena cakkhuviññāṇena viññāṇabhāvena samānattā sabhāvo hetu hoti yathā, evam **saṅkhārā** nāmakkhandhabhāvena samānattā **viññāṇassa** paccayā hontā **sabhāvo** hetu honti. **Viññāṇam** nāmarūpena ekasantativasena samānattā **nāmarūpassa** paccayo hontam **sabhāvo** hetu hoti. Iminā nayena “**nāmarūpam saṭṭayanassā**”ti-ādīsupi attho veditabbo. **Evam** vuttappakāro **hetu, paccayo** janako, upathambhako ca yo koci **upanissayo** balavapaccayo hoti, **sabbo so** hetupaccayo janaka-upathambhako janitabbupatthambhiyassa phalassa parikkharāñato abhisāṅkharāñato nippariyāyato **parikkhārō** nāma.

“Vuttappakāro hetupaccayo parikkhārō nāmāti kena amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam. **Tena** kāraṇabhūtena sabbassa hetupaccayassa parikkhārabhāvena āyasmā mahākaccāno “**ye dhammā yaṁ dhammam janayantī**”ti yaṁ vacanam āha, tena vacanena saddahitabbo, “**ye dhammā yaṁ dhammam janayantī**”ti vacanam nissāya tumhehi sallakkhetabboti adhippāyo.

“Ettakova parikkhārō hārō yuñjitabbo”ti vattabbattā “**niyutto parikkhārō hārō**”ti vuttam, yo yo parikkhārō hārō yuñjitabbo, so so parikkhārō hārō nīharitvā **yutto**

yuñjitabboti.

Iti parikkhārahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

16. Samāropanahāravibhaṅgavibhāvanā

50. Yena (..0213) yena samvaṇṇanāvisesabhūtena parikkhārahāravibhaṅgena suttatthānam hetupaccayo vibhatto, so ...pe... vibhaṅgo paripuṇo, “katamo samāropanahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā **“tattha katamo samāropano hāro”**ti-ādi vuttam. **Tattha** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** samvaṇṇanāviseso **samāropano hāro** samāropanahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Ye dhammā yamīmūlā”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “ekasmim padaṭṭhāne yattakāni padaṭṭhānāni otaranti”ti-ādiko vitthārasamvaṇṇanāviseso samāropanahāravibhaṅgo nāma.

“Kittake padaṭṭhāne sutte vutte kittakāni padaṭṭhānāni samāropayitabbānī”ti pucchitabbattā **“ekasmim padaṭṭhāne”**ti-ādi vuttam. **Ekasmim padaṭṭhāne** sutte vutte sati avuttāni yattakāni padaṭṭhānāni **otaranti** samosaranti, **sabbāni tāni** avuttāni padaṭṭhānāni sutte vuttāni viya niddhāraṇavasena ānetvā desanāya āropayitabbāni. “Kāni viya samāropayitabbānī”ti vattabbattā **“yathā āvatṭe”**ti-ādi vuttam. **Āvatṭe** hāre ekasmim padaṭṭhāne sutte vutte sati sutte avuttāni **bahukāni** padaṭṭhānāni otaranti, tāni bahukāni padaṭṭhānāni pariyesitabbāni yathā, evam samāropane hārepi bahukāni padaṭṭhānāni desanāya samāropayitabbānīti attho.

“Kevalam pana padaṭṭhānavaseneva samāropanā kātabbā kiṁ, udāhu aññavasenāpi samāropanā kātabbā kin”ti vattabbattā aññavasenāpi samāropanā kātabbā; tasmā samāropanā catubbidhā kātabbāti dassento **“tattha samāropanā catubbidhā”**ti-ādimāha. Tattha **tatthāti** tāsu samāropayitabbasamāropanāsu **padaṭṭhānam** padaṭṭhānasamāropanā, **vevacanam** vevacanasamāropanā, **bhāvanā** bhāvanāsamāropanā, **pahānam** pahānasamāropanā, **iti** iminā pabhedena **samāropanā catubbidhā** kātabbā.

“Tāsu catubbidhāsu samāropanāsu katamā padaṭṭhānasamāropanā”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā padaṭṭhānasamāropanām dassetum **“tattha (..0214) katamā”**ti-ādi vuttam. Sutte vuttena padaṭṭhānena sutte avuttānam padaṭṭhānānam samāropanā katamāti pucchatī.

Sabbapāpassa akusalassa yam **akaraṇam** akaraṇahetu sāsanam atthi, **etam** sāsanam buddhānam **sāsanam** ovādo hoti, atha vā **akaraṇam** akaraṇatthāya yam sāsanam atthi, etam buddhānam **sāsanam** ovādo hoti, na yassa kassaci sāsa-

nantī attho. **Akaraṇanti** hi sampadānatthe pavattam paccattavacanam yathā “kissa atthāya kimaththan”ti. Kusalassa **sampadā** sampadāya yam sāsanam atthi, etam buddhānam sāsanam. **Sacittapariyodāpanam** sacittapariyodāpanattham yam sāsanam atthi, etam buddhānam sāsanam hoti.

Iti evampakārena vuttassa **tassa** sāsanassa **kiṁ padaṭṭhānanti** visesassa vise-sapadaṭṭhānam puna pucchatī. **Idam** sucaritattayam sāsanassa ovādassa **padaṭṭhānam** sucaritattayena hetunā sāsanattāti daṭṭhabbam yathā “annena vasati-ti-ādi. “Sucaritattaye padaṭṭhāne vutte katamam padaṭṭhānam samāropayitabban”-ti pucchitabbattā “**tattha yam kāyikañcā**”ti-ādi vuttam. **Idam** khandhattayam sāsanassa **padaṭṭhānam** samāropayitabbam, “khandhattaye padaṭṭhāne samāropayite katamam samāropayitabban”ti pucchitabbattā “**tattha sīlakkhandho cā**”ti-ādi vuttam. **Idam** samathavipassanādvayam sāsanassa **padaṭṭhānam** samāropayitabbam. “Samathavipassanādvaye padaṭṭhāne samāropayite katamam padaṭṭhānam samāropayitabban”ti pucchitabbattā “**tattha samathassa phalan**”ti-ādi vuttam. **Idam** phaladvayam sāsanassa **padaṭṭhānam** samāropayitabbam.

Sāsanassa padaṭṭhānāni samāropayitabbānīti ācariyena niddhāretvā vibha-ttāni, amhehi ca ñātāni, “idāni katamassa katamam padaṭṭhānam samāropayita-bbam”ti pucchitabbattā “**vanam vanathassā**”ti-ādi vuttam. **Idam** kāmaguṇapa-ñacakam **vanam** taṇhābhūtassa **vanathassa padaṭṭhānam** taṇhāvatthubhāvato, “itthī”ti vā “puriso”ti vā nimittaggāhasaṅkhātam **idam vanam** “aho

cakkhu, aho sotam, aho ghānam, aho jivhā, aho kāyo”ti **tesam tesam aṅgapaccāṅgānam** anubyañjanaggāhasaṅkhātassa **vanathassa padaṭṭhānam** samāropayitabbam. Apariññātam dvādasāyatanaasaṅkhātam **idam vanam** samyojanasaṅkhātassa **vanathassa padaṭṭhānam** samāropayitabbam, āyatanaṁ paṭicca samyojanuppajjanato (..0215) anusayasaṅkhātam **idam vanam** pariyuṭṭhānasaṅkhātassa **vanathassa padaṭṭhānam** samāropayitabbam. “Pañcakāmaguṇādīnam vanabhāvo ca taṇhādīnam vanathabhāvo ca kena amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāha bhagavā**”ti-ādi vuttam. **Tena** pañcakāmaguṇādīnam vanabhāvena ca taṇhādīnam vanathabhāvena ca bhagavā “**chetvā vanañca vanathañcā**”ti yam vacanam āha, tena bhagavato vacanena vacanānusārena saddahitabboti. **Ayanti** ayam “ekasmiṁ padaṭṭhāne”ti-ādisaṁvaṇṇanā. **Padaṭṭhānenāti** ekekena padaṭṭhānena. **Samāropanāti** tadaññapadaṭṭhānānam samāropanā. Samāropenti samāropayitabbāni etāya samvaṇṇanāyāti **samāropanāti** viggahoti. (1)

51. Padaṭṭhānena samāropanā ācariyena niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, “katamā vevacanena samāropanā”ti pucchitabbattā “**tattha katamā vevacanenā**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tāsu catūsu padaṭṭhānasamāropanādīsu samāropanāsu **vevacanena** ekekena rotadaññavevacanānam **samāropanā katamāti** pucchati. “**Rāgavirāgā**”ti ca “**cetovimutti**”ti ca “**sekkhaphalan**”ti ca idam vacanattayaṁ anāgāmiphalattā anāgāmiphalassa vevacanam. “**Avijjāvirāgā**”ti ca “**paññāvimutti**”ti ca “**asekkhaphalan**”ti ca idam vacanattayaṁ arahattaphalattā arahattaphalassa vevacanam. Iminā nayena sesesu yojanā kātabbā. (2)

Vevacanena samāropanā ācariyena niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, “katamā bhāvanāya samāropanā”ti pucchitabbattā “**tattha katamā bhāvanāyā**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tāsu catūsu padaṭṭhānasamāropanādīsu katamāya desitāya **bhāvanāya** katamesānam adesitānam bhāvanāropanā **katamāti** pucchati. **Yathā** yena pakārena yam bhāvanaṁ **bhagavā** “tasmātiha, tvam bhikkhu, kāye kāyānupassī viharati, ātāpi sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassan”ti (sam. ni. 5.369, 371, 395, 415) āha, tathā tena pakārena tāya bhāvanāya tadaññabhāvanāpi samāropayitabbāti attho.

“**Tasmātiḥā**”ti-ādipāṭhe (..0216) “kim bhāvanaṁ bhagavā āhā”ti pucchitabbattā “**ātāpi**”ti-ādi vuttam. “**Ātāpi**”ti vacanena **vīriyindriyam** bhagavā āha. “**Sampajāno**”ti vacanena **paññindriyam** bhagavā āha. “**Satimā**”ti vacanena **satindriyam** āha. “**Vineyya loke abhijjhādomanassan**”ti vacanena **samādhindriyam** āha. “Evam vutte katamā bhāvanā samāropayitabbā”ti pucchitabbattā “**evam kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūrim gacchanti**”ti vuttam. Evam vuttāya vīriyindriyādibhāvanāya cattāro satipaṭṭhānā samāropayitabbāti attho. **Kena kāraṇena** bhāvanāpāripūrim gacchantīti pucchatī. **Catunnaṁ indriyānam** indriyabhāvena, bhāvetabbabhāvena vā **ekalakkhaṇattā** bhāvanāpāripūrim gacchantīti vissajjeti. “Tusu samāropitesu katame samāropayitabbā”ti pucchitabbattā “**catūsū**”ti-ādi vuttam. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu samāropayitabbesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūrim gacchantīti samāropayitabbi attho. Sesesupi evameva samāropayitabbā.

Bhāvanāya samāropanā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katamā pahānena samāropanā”ti pucchitabbattā “**tattha katamā**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tāsu catūsu padaṭṭhānasamāropanādīsu katamena desitena **pahānena** katamesam adesitānam pahānānam **katamā samāropanāti** pucchatī. “**Kāye kāyānupassī viharanto asubhe ‘subhan’ti vipallāsaṁ pajahatī**”ti desitena “subhan”ti vipallāsappahānena kabaṭṭikārāhārapariññāya paribandhakilesakāmupādānappahānādayopi samāropayitabbā.

“**Vedanāsu vedanānupassī viharanto dukkhe ‘sukhan’ti vipallāsaṁ pajahatī**”ti desitena “sukhan”ti vipallāsappahānena phassāhārapariññāya paribandhakilesabhadupādānappahānādayopi samāropayitabbā.

“**Citte cittānupassī viharanto anicce ‘niccan’ti vipallāsaṁ pajahatī**”ti desitena “niccan”ti vipallāsappahānena viññāṇāhārapariññāya paribandhakilesadiṭṭhupādānappahānādayopi samāropayitabbā.

“**Dhammesu (..0217) dhammānupassī viharanto anattani ‘attā’ti vipallāsaṁ pajahatī**”ti desitena “attā”ti vipallāsappahānena manosañcetanāhārapariññāya? Manosañcetanāhārapariññāya paribandhakilesa-attavādupādānappahānādayopi samāropayitabbāti adhippāyo. (4)

Pahānahāro pana lakkhaṇahāravibhaṅgavaṇṇanāyam vuttoyevāti idha na vadāma.

“Sutte desitena ekekena padaṭṭhānādikena adesitānam padaṭṭhānādīnam samāropanabhāvo kena amhehi vijānitabbo saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāha āya-smā**”ti-ādimāha. **Tena** tathā samāropanabhāvena āyasmā mahākaccāno-

“Ye dhammā yaṁmūlā, ye cekatthā pakāsitā muninā;
te samāropayitabbā, esa samāropano hāro”ti-

Yam vacanām **āha**, tena vacanena vacanānusārena tathā samāropanabhāvo tumhehi vijānitabbo saddahitabboti vuttam hoti.

“Kim pana ettāvatā samāropano hāro paripuṇo, añño niyutto natthi”ti vattabbattā “**niyutto samāropano hāro**”ti vuttam. Sutte desitena nayena padaṭṭhānādikena adesitāni padaṭṭhānāni samāropayitabbāni bhavanti, tena tena padaṭṭhānādikena adesitānam padaṭṭhānādīnam samāropano hāro **niyutto** niddhāretvā yuñjtabboti attho datṭhabbo.

Iti samāropanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabbo.

Ime yathāvuttā soṭasa samvaṇṇanāvisesā samvaṇṇetabbatthesu aññāṇasamasyānam haraṇato apanayanato **hārā** nāmāti.

Niṭhitā hāravibhaṅgavāravibhāvanā.

1. Desanāhārasampātavibhāvanā

52. Yena (..0218) yena samvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhāravibhaṅgādihāravibhaṅgena assādādayo nānāsuttatthā vibhattā, so samvaṇṇanāvisesabhūto desanāhāravibhaṅgādihāravibhaṅgo paripuṇo.

“Soṭasa hārā paṭhamam, disālōcanato disā viloketvā;

saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise suttan”ti. (netti. 4 nayasaṅkhepa)-Gāthā niddesavāre ācariyena vuttā, tassā gāthāya niddeso hāravibhaṅgavārassa ādimhi na vibhatto, “kuhiñci vibhatto, hārasampāte vā vibhatto kiṁ, udāhu nayamaṭṭhānahāre vā vibhatto kin”ti pucchitabbattā “hārasampāte vibhatto”ti tumhehi daṭṭhabboti viññāpanatham “**soṭasa hārā paṭhaman**”ti-ādi vuttam.

Atha vā suparikammakatabhūmisadesu samvaṇṇetabbesu nānāsuttappadesu nānāvaṇṇasugandhapupphasadise soṭasa hāre samvaṇṇanābhāvena yojetvā soṭasa hārā ācariyena vibhattā, tathā susikkhitasippācariyasuvicāritajambunadābharaṇasadesu samvaṇṇetabbesu nānāsuttappadesesu nānāvidharamsijālavividhamañiratanasadise soṭasa hāre samvaṇṇanābhāvena yojetvāva soṭasa hārā vibhattā, mahāpathavim parivattetvā pappaṭakojassa khādāpanam atidukkaram viya, nānāvidhesu samvaṇṇetabbesu suttappadesesu paramatthojāya soṭasahi hārehi atidukkarakhādāpanasadisam viññāpanam karontena ca yojanikamadhugaṇḍam pīletvā sumadhurasassa pāyāpanam atidukkaram viya nānāvidhesu samvaṇṇetabbesu suttappadesesu paramatthamadhurasassa soṭasahi hārehi atidukkaram pāyāpanasadisam viññāpanam karontena ca ācariyena anekesu samvaṇṇetabbasuttappadesesu soṭasa hāre samvaṇṇanābhāvena yojetvā soṭasa hārā vibhattā, amhehi ca ñātā, “nānāvidhasuttappadesesu te samvaṇṇanābhāvena yojetvā soṭasa hārā vibhattā kiṁ (..0219), udāhu eka-smimpi samvaṇṇetabbasuttappadese samvaṇṇanābhāvena yojetvā soṭasa hārā vibhattā kin”ti vattabbattā ekasmimpi samvaṇṇetabbasuttappadese samvaṇṇanābhāvena yojetvā soṭasa hārā vibhattāyevāti tathā vibhajanto “**soṭasa hārā paṭhaman**”ti-ādikam hārasampātavāram āha.

Nanu hārasampātavāram kathetukāmena ācariyena “tattha katamo desanāhārasampāto”ti-ādivacanam vattabbam, atha kasmā “soṭasa hārā paṭhaman”ti-ādi vattabbanti ce? Niddese vuttam “soṭasa hārā paṭhaman”ti-ādikam gātham hāravibhaṅgavāro nappayojeti vippakiṇṇavisayattā ca nayavicārassa ca antaritattā. Hārasampātavāro pana tam gātham payojeti avikiṇṇavisayattā. Tasmā tam gātham paccāmasitvā hārasampātavāre tassā gāthāya niddeso daṭṭhabboti viññāpanattham “soṭasa hārā paṭhaman”ti-ādi vattabbamyevāti. **Aṭṭhakathāyam** pana-

Evaṁ suparikammakatāya bhūmiyā nānāvaṇṇāni muttapupphāni pakiranto viya, susikkhitasippācariyavicāritezsu surattasuvanṇālaṅkāresu nānāvidharamsi-jālasamujjalāni vividhāni maṇiratanāni bandhanto viya, mahāpathavim pariva-

ttetvā pappaṭakojaṁ khādāpento viya, yojanikamadhugaṇḍam pīletvā sumadhu-
rasam pāyento viya ca āyasmā mahākaccāno nānāsuttappadese udāharanto
solasa hāre vibhajitvā idāni te ekasmiṇyeva sutte yojetvā dassento hārasampā-
tavāram ārabhi. Ārabhanto ca yāyam niddesavāre-

“Solasa hārā paṭhamam, disālokanato disā viloketvā;

saṅkhipiya aṅkusena hi, nayehi tīhi niddise suttan”ti.-

Gāthā vuttā. Yasmā tam hārvibhaṅgavāro nappayojeti vippakiṇṇavisayattā, naya-
vicārassa ca antaritattā. Anekehi suttappadesehi hārānam vibhāgadassanameva
hi hārvibhaṅgavāro. Hārasampātavāro pana tam payojeti ekasmiṇyeva suttappa-
dese (..0220) solasa hāre yojetvāva tadanantaram nayasamuṭṭhānassa kathitattā.
Tasmā “solasa hārā paṭhaman”ti gātham paccāmasitvā **“tassā niddeso kuhiṃ**
daṭṭhabbo? Hārasampāteti āhā”ti-

Vuttam. Gāthāttho niddesavibhāvanāyam vuttova. “Solasa ... pe... suttan”ti yā
gāthā niddese ācariyena vuttā, **tassā gāthāya niddeso kuhiṃ daṭṭhabbo**, hārvib-
haṅgassa ādimhi ācariyena na vibhatto, hārasampāte vā paccāmasitvā vibha-
ttoti daṭṭhabbo kiṃ, udāhu nayasamuṭṭhāne vā paccāmasitvā vibhattoti daṭṭhabbo
kinti pucchati. **Hārasampāte** paccāmasitvā vibhattoti daṭṭhabboti vissajjanā.

mpāto desanāhārasampātabhedena soļasavidho, “tattha katamo hārasampāto desanāhārasampāto”ti pucchitabbattā imasmim̄ sutte samvaṇṇetabbe samvaṇṇanābhāvena mayā vibhajiyamāno hārasampātabhūto samvaṇṇanāviseso desanāhārasampāto nāmāti tathā vibhajitum “**tattha katamo desanāhārasampāto**”ti-ādi vuttam̄. **Tatthāti** tasmiṁ soļasavidhe desanāhārasampātādike hārasampāte. **Katamo** hārasampātabhūto samvaṇṇanāviseso **desanāhārasampāto** nāmāti pucchatī.

“Arakkhitena cittena, micchādiṭṭhihatena ca;
thinamiddhābhībhūtena, vasam̄ mārassa gacchatī”ti.-

Sutte “**arakkhitenā cittenāti kiṁdesayatī**”ti pucchitvā “**pamādam̄ desayatī**”ti-ādi samvaṇṇanāviseso desanāhārasampāto nāmāti vuttam̄ hoti. Gāthāttho **aṭṭhakathāyam̄** (netti. aṭṭha. 52) vibhatto. Yojanattho pana **arakkhitenā cittenā** arakkhitacittasamaṅgī puggalo **mārassa** maccuno vasam̄ gacchatī. **Micchādiṭṭhihatena** vipallāsenā vipallāsasamaṅgī puggalo mārassa vasam̄ gacchatī. **Thinamiddhābhībhūtena** sasaṅkhārikacittena kusītacittena taṁcittasamaṅgī puggalo **mārassa** kilesādimārassa vasam̄ gacchatīti.

“Arakkhitena (..0221) cittena’ti padena desitam̄ tam̄ pamādadhammajātam̄ kassa padan”ti vattabbattā “**taṁ maccuno padan**”ti vuttam̄. “Arakkhitena cittena”ti iminā suttappadesena desito attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “micchādiṭṭhihatena cāti suttappadesena desito attho katham̄ vibhatto”ti vattabbattā “**micchādiṭṭhihatena cā**”ti-ādi vuttam̄. Yena vipallāsenā yadā anicce “nicca-n”ti passati, tadā pavatto so vipallāso “micchādiṭṭhihatam̄ nāmā”ti vuccati. “So pana vipallāso kiṁlakkhaṇo”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā “**viparītaggāhalakkhaṇo vipallāso**”ti vuttam̄.

Viparītaggāhalakkhaṇoti asubhādīnaṁyeva subhādiviparītaggāhalakkhaṇo vipallāso “vipallāsayatī”ti kāritatthasambhavato. Kiṁ vipallāso viparītaggāhalakkhaṇo? So vipallāso saññām̄ vipallāsayati, cittampi vipallāsayati, diṭṭhimpi vipallāsayati. Iti tayo dhamme vipallāsayatīti vipallāsetabbānam̄ tividhattā vipallāsāpi tividhā honti. Tesu saññāvipallāso muduko dubbalo subhādivasena upaṭṭhitākāraggaṇamattattā, cittavipallāso saññāvipallāsato balavā subhādivasena upaṭṭhahantānam̄ rūpakkhandhādīnam̄ subhādivasena sannīṭhānam̄ katvā gahaṇato. Diṭṭhivipallāso saññāvipallāsacittavipallāsehi balavataro, yaṁ yaṁ ārammaṇam̄ subhādi-ākārena upaṭṭhāti. Tam̄ tam̄ ārammaṇam̄ sassatādivasena abhinivisitvā gahaṇato. Tasmā saññāvipallāso paṭhamam̄ vutto, tadanantaram̄ cittavipallāso, tadanantaram̄ diṭṭhivipallāso vutto. Vitthārato pana ekekassa subhasukha-attanicaggahaṇavasena catubbidhattā dvādasavidhā honti.

Vipallāsā ācariyena vibhāttā, amhehi ca ñātā, “katame vipallāsapavattiṭṭhānavisayā”ti pucchitabbattā imāni attabhāvavatthūni vipallāsapavattiṭṭhānavisayānīti dassetum “**so kuhiṁ vipallāsayati catūsu attabhāvavatthūsū**”ti vuttam̄. **Catūsu** rūpakāyavedanācittadhammasaṅkhātesu attabhāvavatthūsu so sabbo vipallāso saññācittadiṭṭhiyo vipallāsayati. “Katham̄ samanupassantassa vipallāsayatī”ti

pucchitabbattā “**rūpaṁ attato samanupassati**”ti-ādi vuttam. Yo puggalo rūpaṁ vā attato samanupassati, rūpavantam attānam vā attato samanupassati (..0222), attani rūpaṁ vā attato samanupassati. Rūpasmiṁ attānam vā attato samanupassati, evam tassa samanupassantassa puggalassa vipallāso rūpakāye saññācittaditthiyo vipallāsayati. Eseva nayo vedanādīsupi.

“Tusu rūpakāyādīsu katamaṁ katamassa vipallāsassa vatthū”ti pucchitabbattā evam pavattamānassa vipallāsassa idam imassa vatthūti vibhajitum “**tattha rūpan**”-ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu rūpādīsu catūsu **paṭhamam** **vipallāsavatthu rūpaṁ** “**asubhe subhan**”ti evam pavattamānassa vipallāsassa vatthu hotīti vibhajitvā gahetabbam. Esa nayo sesesupi. Evam “asubhe subhan”ti-ādippakārena vipallāsā catubbidhā bhavanti.

Idam imassa vatthūti ācariyena vibhajitvā dassitā, amhehi ca ñātā, “tesam vipallāsānam katame mūlakāraṇadhammā”ti pucchitabbattā “**dve dhammā**”ti-ādi vuttam. Cittassa saṃkilesā, taṇhā ca avijjā ca-ime dve dhammā vipallāsānam mūlakāraṇabhūtā bhavanti.

“Ime dve dhammā ekato vipallāsānam mūlakāraṇam kiṁ honti, udāhu visum visun”ti vattabbattā visum visum vibhajitum “**taṇhānivutan**”ti-ādi vuttam. Avijjārahitā taṇhā nāma natthi, tasmā “taṇhā-avijjānivutan”ti vattabbanti? Na, taṇhāya satisayapaccayattā. Satisayāya hi taṇhāya asubhepi “subhan”ti, dukkhepi “sukha-n”ti samanupassanti. “Taṇhā ca avijjā cā”ti vuttattā “avijjānivutan”ti vattabbam, kasmā “ditthinvutan”ti vuttanti? Avijjāya ditthi bhavatīti ditthisisena avijjam gahetvā “**ditthinvutan**”ti vuttam, avijjānivutanti attho gahetabbo. “Avijjānivutan”ti vutte pana ditthirahitā avijjāpi gahitā siyā, ditthisahitāya hi avijjāya aniccepi “nicca-n”ti, anattaniyepi “attā”ti samanupassanti.

“Katham taṇhāmūlako vipallāso pavatto, katham ditthisahitāvijjāmūlako vipallāso pavatto”ti vattabbattā “**tattha yo ditthivipallāso**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu taṇhāmūlakadiṭṭhisahitāvijjāmūlakesu. **Ditthivipallāsoti** ditthisahitāvijjāmūlakavipallāso. **Atītam rūpaṁ attato samanupassatīti** adabbabhūtopi dabbabhūto viya vutto. **Taṇhāvipallāsoti** ditthisahitataṇhāmūlako vipallāso **anāgataṁ** (..0223) **rūpaṁ** ditthibhinandanavasena **abhinandatīti**. Evam atītasamanupassana-anāgatābhinandanabhedena pavattiviseso daṭṭhabbo. “Cittassa saṃkilesa taṇhā-avijjāyeva dve dhammā na honti, atha kho dasa kilesāpi, kasmā dveyeva vuttā”ti vattabbattā “**dve dhammā cittassa upakkilesā**”ti-ādi vuttam. Taṇhā ca avijjā ca-ime dveyeva dhammā paramasāvajjassa vipallāsassa mūlakāraṇattā. **Tāhi** taṇhā-avijjāhi visujjhantam cittam sabbehi kilesehi **visujjhati**, tasmā ca visesato cittassa upakkilesā hontīti dve dhammā vuttā. Na hi tāsu taṇhā-avijjāsu arahattamaggena pahīnāsu koci saṃkilesa appahīno nāma natthīti.

“Vuttappakārā taṇhā-avijjā vuttappakārānam vipallāsānamyeva mūlakāraṇam honti kiṁ, udāhu sakalassa vaṭṭassāpi mūlakāraṇam honti kin”ti vattabbattā vutta ppakārā taṇhā-avijjā vuttappakārānam mūlakāraṇam honti yathā, evam sakalassa vaṭṭassāpi mūlakāraṇam hontīti dassetuṁ “**tesan**”ti-ādi vuttam. Tattha yesam puggalānam cittam arakkhitam, micchādiṭṭhihatañca hoti, **tesam** puggalānam.

Yesam avijjānīvaraṇānam taṇhāsamyojanānam pubbakoṭi na paññāyati, tehi avijjānīvaraṇehi taṇhāsamyojanehi samsāre **sandhāvantānam samsarantānam** puggalānam **sakim nirayam** māravasagamanena sandhāvanaṁ samsaraṇam hoti, **sakim tiracchānayonim** sandhāvanaṁ samsaraṇam hoti, **sakim pettivisayam** sandhāvanaṁ samsaraṇam hoti, **sakim asurakāyam** sandhāvanaṁ samsaraṇam hoti, **sakim deve** sandhāvanaṁ samsaraṇam hoti, **sakim manusse** sandhāvanaṁ samsaraṇam hotīti attho.

“Micchādiṭṭhihatena cā”ti puttappadesena desito attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “thinamiddhābhībhūtenāti puttappadesena desito attho kathām vibhatto”ti vattabbattā “**thinamiddhābhībhūtenā**”ti-ādi vuttam. **Cittassa** viññānakkhandhassa yā **akallatā** akammaniyatā atthi, idam akallattam akammaniyattam **thinam nāma**. Yam **kāyassa līnattam** vedanādikkhandhattayalīnattam atthi, idam kāyassa līnattam **middham** nāmāti thinamiddhasarūpameva vuttam. Tehi thinamiddhehi cittassa abhibhūtabhāvādiko pana suviññeyyattā na vutto, avuttepi yesam puggalānam cittam (..0224) thinamiddhehi abhibhūtam, tesam puggalānam tena cittena cittasīsenā samyojanena samsāre māravasagamanena sandhāvanaṁ samsaraṇam pariyośānasabhāvo vitthāretvā gahetabbo.

“Vasam mārassa gacchatīti puttappadesena desito attho kathām vibhatto”ti vattabbattā “**vasam mārassa gacchatī**”ti vuttam. Tattha **kilesamārassāti** kileso dānādipuññe māreti nivāretīti atthena **māroti** kilesamāro. Iminā kilesamāram nissāya pavattattā abhisankhāramārakhandhamāramaccumārā ca gahitā, **ca-saddena** vā gahitāti veditabbā. **Sattamārassāti** devaputtamārassa. Atha vā “devaputtamārassā”ti avatvā “sattamārassā”ti vuttattā yo yo rājacorādiko dānādīni vā issariyabhogādīni vā māreti, so so rājacorādikopi gahito, tasmā yassa kassaci sattamārassāti attho. **Vasanti** iccham lobham adhippāyam ruciṁ ākaṅkham ānam āṇattim. **Gacchatīti** upagacchatīti upeti anuvattati anugacchatīti nātikkamatīti attho. “Kasmā vasam gacchatīti vattabbattā “**so hī**”ti-ādi vuttam. Yo satto arakkhitacittena ca micchādiṭṭhihatacittena ca thinamiddhābhībhūtacittena ca samannāgato hoti, **so** satto avijjānīvaraṇādīhi **nivuto** hutvā samsārābhīmukho **hi** yasmā hoti, na visāṅkhārābhīmukho, tasmā mārassa vasam gacchatīti attho.

“Arakkhitenāti-ādikassa yassa puttassa attho vibhatto, tena ‘arakkhitenā’ti-ādikenā suttena kittakāni saccāni desitāni”ti vattabbattā “**imāni bhagavatā**”ti-ādi vuttam. “Arakkhitenā”ti-ādisuttena bhagavatā imāni dve saccāni desitāni dukkham, samudayo cāti. Kathām desitāni? Abhidhammanissitāya kathāya ceva suttantansitāya kathāya ca desitāni. Tāsu kathāsu abhidhammanissitāya kathāya desite sati “arakkhitena cittē”ti iminā padena arakkhitam rattampi cittam, arakkhitam duṭṭhampi cittam, arakkhitam mūlhampi cittam bhagavatā desitam ñāpitam. Tattha rattacittam lobhasahagatacittuppādavasena atṭhavidham, duṭṭhacittam paṭighasampayuttacittuppādavasena dubbidham, mūlhampi cittam momūhacittuppādavasena dubbidhanti veditabbam. Imesañhi cittuppādānam vasena yā cakkhundriyādīnam agutti anārakkhā uppannā, tāya aguttiyā anārakkhāya cittam arakkhitam hoti phalūpacārenāti.

“Micchādiṭṭhihatenā”ti (..0225) iminā padena micchādiṭṭhisamsaṭṭham cittam desitam, tam diṭṭhisampayuttacittuppādavasena catubbidhanti veditabbam. Tañhi micchādiṭṭhiyā samsaṭṭhabhāvena micchādiṭṭhivasānugatattā micchādiṭṭhihatam nāmāti. “Thinamiddhābhībhūtenā”ti iminā padena thinamiddhena samsaṭṭham cittam desitam, tam sasaṅkhārikacittuppādavasena pañcavidhanti veditabbam. Tañhi thinamiddhena samsaṭṭhabhāvena thinamiddhavasānugatattā thinamiddhābhībhūtam nāmāti evam ye dvādasākusalā **cittuppādakānde** “katame dhammā akusalā? Yasmim samaye akusalam cittam uppannam hoti”ti-ādinā (dha. sa. 365) vitthārato vattabbā, te dvādasākusalacittuppādā tīhi padehi bhagavatā desitāti veditabbā. “Mārassā”ti padena pañca mārā gahitā. Tesu kilesamāro “cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāri upādānāni, attha nivaraṇā, dasa kilesā”ti (dha. sa. 1102 ādayo) desito. Abhisāṅkhāramāro pana “kusala cetanā (vibha. 226) akusalā cetanā (vibha. 226) kusalam kammam akusalam kamman”ti-ādinā desito. Khandhamāro pana “attabhāvo pañcakkhandhā”ti-ādinā desito. Maccumāro pana “cuti cavanatā”ti-ādinā (vibha. 193) desito. Evam tāvettha abhidhammanissitāya kathāya desito attho datṭhabbo.

Suttantanissitāya pana kathāya desite sati “cakkhunā rūpam disvā nimitta-ggāhī hoti anubyañjanaggāhī, yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyam asamvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa samvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye na samvaram āpajjati ...pe... sotindriye na samvaram āpajjati... ghānindriye na samvaram āpajjati... jivhindriye na samvaram āpajjati... kāyindriye na samvaram āpajjati... manindriye na

samvaraṁ āpajjatī”ti (ma. ni. 1.347) evam puggalādhiṭṭhānena yaṁ chadvārika-cittam vuttam, tam chadvārikacittam “arakkhitena cittēnā”ti iminā padena desitam. Yā micchādiṭṭhiyo pubbantakappanavasena vā aparantakappanavasena vā pubbantāparantakappanavasena vā micchā abhinivisantassa ayoniso ummujjantassa “sassato loko”ti vā “asassato loko”ti vā “na hoti tathāgato param marañā”ti vā uppannā, tāhi (..0226) diṭṭhīhi vā, yā ca diṭṭhiyo “imā cattāro sassatavādā ...pe... paramadiṭṭhadhammanibbānavādā”ti **brahmajālasuttā**dīsu (dī. ni. 1.30 ādayo) vuttā, tāhi diṭṭhīhi vā sampayuttaṁ yaṁ cittam “micchādiṭṭhihatena cā”ti iminā padena desitam.

“Thinam nāma cittassa akammaññatā, middham nāma vedanādikkhandhata-yassa akammaññatā”ti vā “thinam anussāhasaṁsi danam, middham ussāhasatti-vighāto”ti vā yāni thinamiddhāni vuttāni, tehi thinamiddhehi yaṁ cittam abhibhūtam ajjhōtthaṭam, tam cittam “thinamiddhābhībhūtenā”ti iminā padena desitam.

“Vaso nāma icchā lobho adhippāyo ruci ākaṇkhā āṇā āṇattī”ti yo vaso vutto, so vaso “vasan”ti iminā padena desito. “Pañca mārā- khandhamāro abhisāṅkhāra-māro maccumāro devaputtamāro kilesamāro”ti yo māro vutto, so māro “mārassā”-ti iminā desito. “Gacchatī, upagacchatī, upeti, anuvattati, anugacchatī, nātikkamatī”-ti yo puggalo vutto, so puggalo “gacchatī”ti iminā desitoti. Evam desitesu dhammesu akusalā samudayasaccam, “vasam mārassa gacchatī”ti iminā padena ye pañcupādānakkhandhe upādāya paññatto puggalo vutto, te pañcupādānakkhandhā dukkhasaccanti dve saccāni desitāni. “Kimathāya dve saccāni desitānī”ti pucchitabbattā **“tesam bhagavā”**ti-ādi vuttam. **Tesam dvinnam saccānam pariññāya ca pahānāya ca** “arakkhitenā”ti-ādi **dhammam bhagavā deseti**, tāni dve saccāni “arakkhitenā”ti-ādikena ñāpetīti attho.

“Tesu dvīsu saccesu kassa saccassa pariññāya, kassa saccassa pahānāya desetī”ti pucchitabbattā **“dukkhassa pariññāya, samudayassa pahānāya”**ti vuttam. “Pariññāpahānehi katamāni saccāni desitānī”ti vattabbattā **“yena cā”**ti-ādi vuttam. **Yena** arahattamaggena parijānāti, **yena** arahattamaggena pajahati ca, **ayam** arahattamaggo maggasaccam nāma. **Yam** nibbānadhammam ārabbha taṇhāya, avijjāya ca pahānam jātam, **ayam** nibbānadhammo **nirodho** nirodhasaccam nāmāti. Evam cattāri saccāni bhagavatā desitāni.

“Catunnam (..0227) saccānam desitabhāvo kena viññātabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttam. Tesu catūsu saccesu samudayasaccena assādo gahito, dukkha-saccena ādīnavo gahito, maggasaccanirodhasaccehi nissaraṇam gahitam, samudayappahānavasena sabbagatipajahanaṁ jātam, sabbagatipajahanaṁ phalanti gahitam. Yena rakkhitacittatādikena sabbagatipajahanaṁ jātam, so rakkhitacittatādiko upāyoti gahito, arakkhitacittatādikassa paṭisedhanamukhena rakkhitacittatādikassa niyojanam bhagavato āṇattīti gahitanti desanāhārena nānāsutttesu dassitā assādādayo “arakkhitenā”ti-ādike ekasmīmyeva sutte nīharitvā dassitā.

“Assādādīnam nīharitvā dassitabhāvo kena viññātabbo saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttam. Ettha ca yena samvaṇṇanāvisesena nānāsutttesu assādādayo nīharitvā dassitā, so samvaṇṇanāviseso desanāhāravibhaṇgo nāma.

Yena samvaṇṇanāvisesena ekasmiṃyeva sutte assādādayo nīharitvā dassitā, so samvaṇṇanāviseso desanāhārasampāto nāmāti viseso daṭṭhabbo.

“Ettakova desanāhārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto desanāhārasampāto**”ti vuttaṃ. Ekekasmīmyeva sutte assādādayo yena yena samvaṇṇanāvise-sabhuṭena desanāhārasampātena nīharitvā yathārahaṃ dassitā, so so samvaṇṇanāvisesabhuṭo desanāhārasampāto **niyutto** yathārahaṃ niddhāretvā yujitabboti attho gahito.

Iti desanāhārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

2. Vicayahārasampātavibhāvanā

53. Yena (..0228) desanāhārasampātena assādādayo ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, so desanāhārasampāto paripuṇṇo, “katamo vicayahārasampāto”-ti pucchitabbattā “**tattha katamo vicayo hārasampāto**”ti-ādi vuttaṃ. Tatthāti tesu desanāhārasampātādīsu soḷasasu hārasampātesu **katamo** samvaṇṇanāviseso **vicayahārasampāto** nāmāti pucchatī. Imesu dhammesu ayam dhammo yena samvaṇṇanāvisesena vicayitabbo, so samvaṇṇanāviseso vicayahārasampāto nāmāti niyametvā vibhajitum “**tattha taṇhā**”ti-ādi vuttaṃ. **Aṭṭhakathāyam** pana-

“Evam desanāhārasampātam dassetvā idāni vicayahārasampātam dassento yasmā desanāhārapadatthavicayo vicayahāro, tasmā desanāhāre vipallāsahetubhāvena niddhāritāya taṇhāya kusalādivibhāgapavicayamukhena vicayahārasampātam dassetum ‘tattha taṇhā duvidhā’ti-ādi āraddhan”ti (netti. aṭṭha. 53)-Vuttaṃ. Tattha **tatthāti** tasmiṃ “arakkhitena cittenā”ti-ādisuttatthe desanāhārasampātena samvaṇṇite akusaladhamme “taṇhā”ti niddhāritā sabbataṇhā. **Kusalāpīti** catubhūmake kusale uddissa pavattā taṇhāpi. **Akusalāpīti** akusaladhamme uddissa pavattā taṇhāpīti duvidhā hotīti vicayitabbā. Tena vuttaṃ **ṭīkāyam**- “kusaldhammārammaṇāti kusaladhamme uddissa pavattamattam sandhāya vuttaṃ, na tesam ārammaṇapaccayataṃ, idha ‘kusalā dhammā’ti lokuttaradhammānampi adhippetattā”ti.

“Kusalā taṇhā kiṃgāminī, akusalā taṇhā kiṃ gāminī”ti pucchitabbattā “**akusalā saṃsāragāminī**”ti-ādi vuttaṃ. Atha vā “katamo kusalākusalataṇhānam viseso”ti pucchitabbattā “**akusalā saṃsāragāminī**”ti-ādi vuttaṃ. “Taṇhā nāma saṃsāragāminī hotu, kathaṃ apacayagāminī”ti vattabbattā “**pahānataṇhā**”ti vuttaṃ, pahānassa hetubhūtā taṇhā **pahānataṇhāti** attho, pahātabbatāṇham āgamma yam pahānānam pavattetabbam, tena pavattetabbena pahānena apacayam gacchatīti vuttaṃ hoti.

“Kim (..0229) pana taṇhāyeva kusalākusalāti dubbidhā, udāhu aññopi kusalāku-salāti dubbidho”ti vattabbattā “**mānopī**”ti-ādi vuttam. “Katamo māno kusalo, katamo māno akusalo”ti pucchitabbattā “**yaṁ mānaṁ nissāya mānaṁ pajahati, ayaṁ māno kusalo. Yo pana māno dukkhaṁ nibbattayati, ayaṁ māno akusalo**”ti vuttam. Tattha **yaṁ mānaṁ ...pe... kusaloti** yaṁ mānaṁ nissāya upanissāya pahānaṁ pavattitam, tena pahānena santāne uppajjanārahaṁ mānaṁ pajahati, ayaṁ upanissayapaccayabhūto māno phalūpacārena kusalo. **Yo pana ...pe... akusaloti** yo pana māno parahim̄sanādivasena pavattamāno hutvā attano ca parassa ca dukkhaṁ nibbattayati, ayaṁ māno akusaloti vicayitvā veditabbo.

“Samsārāpacayagāminīsu tāsu taṇhāsu katamā apacayagāminī taṇhā kusalā”ti pucchitabbattā “**kusalā**”ti vuttāya taṇhāya sarūpam dassetum “**tattha yaṁ nekkhammasitan**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tāsu samsārāpacayagāminīsu taṇhābhū-tāsu kusalākusalāsu. Ayam taṇhā kusalāti sambandho. “**Ariyā** puggalā **santam āyatanaṁ yaṁ** ariyaphaladhammaṁ sacchikatvā upasampajja viharanti, **taṁ āyatanaṁ ariyaphaladhammaṁ ahaṁ** kudāssu sacchikatvā viharissan”ti pathayantassa **tassa** kulaputtassa tasmiṁ ariyaphale **pihā** uppajjati, pihāpaccayā yaṁ domanassam uppajjati, idam domanassam “**nekkhammasitan**”ti vuccati. Ayam ariyaphale pihāsaṅkhātā taṇhā kusalā anavajjā anavajja-ariyaphaladhammaṁ uddissa pavattattāti vicayitabbam.

“Katham pavattā”ti vattabbattā “**rāgavirāgā**”ti-ādi vuttam. Yā **rāgavirāgā** cetovi-mutti pattabbā. **Tadārammaṇā** tam cetovimuttim āgamma pavattā taṇhā **kusalā** anavajjā, yā **avijjāvirāgā paññāvimutti** pattabbā, tadārammaṇā tam paññāvimuttim āgamma pavattā taṇhā kusalā anavajjāti vicayitabbā. Tāya paññāvimuttiyā vasena bhagavatā-

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro; sammādiṭṭhipurekkhāro, ānatvāna udayabbayam; thinamiddhābhībhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe”ti. (udā. 32; netti. 31, 65, 78)-

Gāthāyam (..0230) “sabbā duggatiyo jahe”ti padam vuttam, “tassā paññāvimuttiyā yo pavicayo kātabbo, katamo so pavicayo”ti pucchitabbattā “**tassā ko pavicayo**”-ti-ādi vuttam. **Tassā** paññāvimuttiyā ko pavicayoti ce puccheyya “atṭha magga-ṅāni- sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsatī sammāsamādhī”ti pavicayo veditabbo. “So pavicayo kattha datṭhabbo”ti pucchitabbattā “**so katthā**”ti-ādi vuttam. **So** paññāvimuttiyā pavicayo **kattha** kasmīm dhamme datṭhabboti pucchatī. Catutthe jhāne **pāramitāya** ukkaṁsagatāya catutthajjhānabhāvanāya so pavicayo datṭhabbo.

“Catutthe jhāne pāramitāya”ti vuttamattham vivaritum “**catutthe hi jhāne**”ti-ādi vuttam. Yo so catutthajjhānalābhī puggalo catutthe jhāne parisuddham pariyo-dātam anaṅgaṇam vigatūpakkilesam mudu kammaniyan ṭhitam āneñjappattam, iti atṭhaṅgasamannāgataṁ cittam bhāvayati, **so** catutthajjhānalābhī puggalo **tattha** catutthe jhāne atṭhavidham vijjācaraṇam adhigacchatī. Katamam atṭhavidham? Cha abhiññā, dve ca visese vā adhigacchatīti yojanā. Iddhividhādayo pañca, loki-

yābhiññā ceva arahattamaggapaññā cāti **cha abhiññā**. Manomayiddhi ceva vi-passanāññāñcāti **dve ca visesā** honti.

“Taṁ catutthajjhānacittam kuto parisuddham ...pe... kuto āneñjappattan”ti pucchitabbattā “taṁ cittam yato parisuddhan”ti-ādi vuttam. Taṁ cittam **yato** upekkhāsatipārisuddhibhāvato **parisuddham**, tato upekkhāsatipārisuddhibhāvato **pariyodātam** hoti. Sukhādīnam paccayaghātena **yato** vītarāgādi-anaṅgaṇabhbāvato **anaṅgaṇam**, tato vītarāgādi-anaṅgaṇabhbāvato **vigatūpakkilesam**. **Yato** subhāvitabhāvato mudu, tato subhāvitabhāvato **kammaniyam**. Yato parisuddhādīsu ṭhitabhāvato ṭhitam, tato parisuddhādīsu ṭhitabhāvato **āneñjappattam** hotītipi yojanā yuttā **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 53) yugaļato āgatattā. Saddhāvīriyasatisamādhipāññā-obhbāsehi pariggahitabhāvato **āneñjappattam**. Saddhāya hi pariggahitam cittam paṭipakkhe assaddhiye na iñjati na calati, vīriyena pariggahitam (..0231) cittam paṭipakkhe kosajje na iñjati, satiyā pariggahitam cittam paṭipakkhe pamāde na iñjati, samādhinā pariggahitam cittam paṭipakkhe uddhacce na iñjati, paññāya pariggahitam cittam paṭipakkhāya avijjāya na iñjati, obhbāsagataṁ cittam kilesandhakāre na iñjati. Iti imehi chahi dhammehi pariggahitam catutthajjhānacittam āneñjappattam hoti. Evam aṭṭhangasamannāgatattā catutthajjhānacittam channam abhiññāññāñca manomayiddhivipassanāññāñca adhigamūpāyo hoti, tasmā so paññāvimuttiparicayo catutthajjhāne daṭṭhabboyevāti saṅkhepattho. Vitthārato pana **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 53) “tattha upekkhāsatipārisuddhibhāvenā”ti-ādinā vā “aparo nayo”ti-ādinā vā vuttoyevāti amhehi na vutto.

“Yesam rāgādi-aṅgaṇānam abhāvena anaṅgaṇam, yesam

abhijjhādi-upakkilesānam abhāvena vigatūpakkilesam, yāya cittassa thitiyā abhāvena thitam, iñjanāya abhāvena āneñjappattam, te rāgādi-añgañādayo katamāya pakkhā”ti pucchitabbattā “**tattha añgañā**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu rāgādi-añgañādīsu **añgañā** ca rāgādi-añgañā ca **upakkilesā** abhijjhādi-upakkilesā ca santi, **tadu-bhayam** rāgādi-añgañā-abhijjhādi-upakkilesadvayam **tañhāpakkho** rāgādi-añgañānam tañhāsabhāvattā, abhijjhādi-upakkilesānañca tañhāya anulomattā. Yā iñjanā phandanā yā ca cittassa **aṭṭhiti** anavaṭṭhānam atthi, **ayam** iñjanā aṭṭhiti **dīṭṭhi-pakkho** iñjanāya ca aṭṭhitiyā ca micchābhinivesahetubhāvatoti pavicayo kātabbo.

“Kim pana catutthajjhānacittam aṭṭhañgasamannāgatattāyeva channam abhiññāñāñānañca **manomayiddhivipassanāñāñānañca adhigamūpāyo hoti**”ti pucchitabbattā “**cattāri indriyāni**”ti vuttam. “Tassa catutthajjhānalābhino, dukkhindriyam domanassindriyam sukhindriyam somanassindriyam iti cattārindriyāni catutthajjhāne nirujjhanti, tassa catutthajjhānalābhino upekkhindriyam avasiṭṭham bhavati, tasmāpi catutthajjhānacittam vuttappakārānam aṭṭhannam ñāñānam adhigamūpāyo hoti, so ca adhigamūpāyabhāvo ciñnavasibhāvasseva bhaveyya, katham catutthajjhānamattalābhino ciñnavasibhāvo siyā”ti vattabbattā so catutthajjhānalābhī catutthajjhāneyeva aṭṭhatvā arūpasamāpattiyp (..0232) **evam katvā nibbatteti bhāveti, tasmā ciñnavasibhāvo hotīti dassetum** “**so uparimam samāpatti**”ti-ādi vuttam. Tassattho **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 53) vitthārato vutto, tasmā yojanamattam karissāma.

So rūpāvacaracatutthajjhānalābhī yogāvacaro rūpāvacaracatutthajjhānasamāpattito **uparimam** ākāsānañcāyatanañ**samāpatti** **santato** santatarato manasi karoti. Yathāvuttam uparimam samāpattim santato **manasi karoto tassa** catutthajjhānalābhino yogāvacarassa catutthajjhāne **saññā** saññāpadhānā samāpatti oļārikā viya hutvā sañthahati, paṭighasaññā ca **ukkañṭhā** anabhirati hutvā sañthahati, **so** yathāvuttena vidhinā manasi karonto yogāvacaro **sabbaso** niravasesato rūpa-saññānam samatikkamā paṭighasaññānam atthañgamā nānattasaññānam amansikārā “ākāsam anantan”ti manasi katvā pavattamānam **ākāsānañcāyatanañsamāpatti** sacchikatvā upasampajja viharati. **Rūpasaññā** rūpāvacarasaññā pañcavidaabhiññābhinihāro hoti. **Nānattasaññā** nānārammañesu **vokāro** akusalo pava-ttati. Evam rūpāvacarajjhāne ādīnavadassī hutvā tā rūpasaññānānattasaññāyo ārammañe samatikkamati, **assa** yogāvacarassa paṭighasaññā ca abbhattham gacchati. **Evam** iminā vuttanayena samatikkamena **samāhitassa**, santavuttinā arūpāvacarasamādhinā **samāhitassa** yogāvacarassa **obhāso** rūpāvacarajjhānobhāso antaradhāyati. **Rūpānam** kasiñarūpānam jhānacakkhunā dassanañca antaradhāyatīti yojanā.

“Yena samādhinā samāhitassa, samāhitassa obhāso ca rūpānam dassanañca antaradhāyati, so samādhi kittakehi aṅgehi samannāgato, katham paccavekkhitabbo”ti pucchitabbattā “**so samādhī**”ti-ādi vuttam. **So samādhīti** yena rūpārūpāvacarasamādhinā samāhito, so duvidhopi samādhi anabhijjhābyāpādavīryārambhehi tīhi upakārakaṅgehi ca passaddhisatīhi dvīhi parikkhāraṅgehi ca avikkhittena ekena sabhāvaṅgena ca chahi aṅgehi samannāgatoti **paccavekkhitabbo** puna-

ppunaṁ cintetabbo sallakkhetabbo (..0233). “Katham kattha paccavekkhitabbo”ti pucchitabbattā “**anabhijjhāsaṅgataṁ me mānasam sabbaloke**”ti-ādi vuttam. “Tsu chasu aṅgesu kittako samatho, kittakā vipassanā”ti pucchitabbattā ettako samatho, ettakā vipassanāti vibhajitum “**tattha yañcā**”ti-ādi vuttam.

54. “Paññāvimutti”ti vuttassa arahattaphalassa samādhissa samathavipassanā-saṅkhātā pubbabhāgapatiṭpadā samādhimukhena ācariyena vibhattā, “tāya paṭipadāya labhitabbo arahattaphalasamādhi kittakena veditabbo”ti pucchitabbattā “**so samādhi pañcavidhena veditabbo**”ti vuttam. Yo arahattaphalasamādhi samathavipassanāpaṭipadāya labhitabbo, so arahattaphalasamādhi **pañcavidhena** ñāṇadasanena veditabbo.

“Katham pañcavidhañāṇadassanam paccupaṭṭhitam bhavati”ti vattabbattā “**ayam samādhi**”ti-ādi vuttam. **Ayam** arahattaphalasamādhi appitappitakkhaṇe phalasamāpattisukhattā **paccuppannasuko** hoti, **iti** paccavekkhantassa **assa** arahato paccattameva ñāṇadassanam paccupaṭṭhitam bhavati. **Ayam** arahattaphalasamādhi āyatīm samāpajjitatbassa arahattaphalasamādhissa upanissayapaccayattā **āyatīm sukhavipāko** hoti, **iti** paccavekkhantassa ...pe... bhavati. **Ayam** arahattaphalasamādhi kilesa-arīhi ārakattā **ariyo**, kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānam abhāvato **nirāmiso** ca hoti, **iti** paccavekkhantassa ...pe... bhavati. **Ayam** arahattaphalasamādhi akāpurisehi sammāsambuddhapaccekabuddhasāvakabuddhehi sevitabbattā **akāpurisasevito** hoti, **iti** paccavekkhantassa ...pe... bhavati. **Ayam** arahattaphalasamādhi aṅgasantakilesadarathasantattā **santo ceva** divasampi samāpajjantassa atittikaraṇato **pañīto ca** paṭippassaddhakilesena arahatā puggalena laddhattā **paṭippassaddhiladdho ca** arahattamaggasamādhisaṅkhātena ekodibhāvena adhigatattā **ekodibhāvādhigato ca** sasaṅkhārena sapayogena adhigatattā, nīvaraṇādipaccanīkadhame niggayha anadhigatattā, aññe kilese vāretvā anadhigatattā, arahattamaggaphalabhāveneva pavattattā **nasasaṅkhāraniggayhvāritagato** hoti, **iti** paccavekkhantassa **assa** arahato paccattameva ñāṇadassanam paccupaṭṭhitam bhavatīti pañcavidhena ñāṇadassanena so arahattaphalasamādhi vicayitvā veditabboti.

“Paccuppannasukhādīsu (..0234) samādhīsu kittako samatho, kittakā vipassanā”ti pucchitabbattā “**tattha yo ca samādhi paccuppannasuko**”ti-ādi vuttam. **Samatho, vipassanāti** ca arahattaphalasamathavipassanāva adhippetā, na pubbabhāgasamathavipassanāti. Arahattaphalasamādhi pañcavidhena veditabboti ācariyena vutto, “tassa arahattaphalasamādhissa pubbabhāgapatiṭpadāyam vutto samādhi kittakena veditabbo”ti pucchitabbattā “**so samādhi pañcavidhena veditabbo**”ti vuttam. Yo rūpāvacaracatutthajjhānasamādhi pubbabhāgapatiṭpadāyam vutto, so rūpāvacaracatutthajjhānasamādhi pañcavidhena pakārena veditabbo. “Katamenā”ti pucchitabbattā “**pīṭipharaṇatā**”ti-ādi vuttam. Paṭhamadutiyajjhānesu paññā **pīṭipharaṇatā** hoti. Paṭhamadutiyatatiyajjhānesu paññā **sukhapharaṇatā** hoti. Catutthajjhāne cetopariyapaññā **cetopharaṇatā** hoti. Dibbacakkhupaññā ālokaparaṇatā hoti. Jhānam paccavekkhitvā pavattamānapaññā **paccavekkhaṇānimittam** hoti. Iti pañcavidhena paññāpakārena vicayitvā veditabboti. “Tsu pañca-

vidhesu pakāresu kittako samatho, kittakā vipassanā”ti pucchitabbattā “**tattha yo ca pītipharo**”ti-ādi vuttam.

55. Sampayogavasena samādhi ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “kathaṁ ārammaṇavasena vibhatto”ti pucchitabbattā “**dasa kasiṇāyatanañī**”ti-ādi vuttam. Imehi dasahi ārammaṇehi kasiṇehipi samādhi vicinitvā veditabboti. “Tsu dasasu kittako samatho, kittakā vipassanā”ti pucchitabbattā “**tattha yañcā**”ti-ādi vuttam. **Kasiṇanti** ca kasiṇamandalampi parikammampi paṭibhāganimittampi tasmiṁ paṭibhāganimitte uppannajjhānampi vuccati, idha pana sasampayuttajjhānameva adhippetam.

“Kim pana vuttappakāro samādhiyeva samathavipassanāya yojetabbo, udāhu aññopi yojetabbo”ti vattabbattā satipaṭṭhānādipubbabhāgapaṭipadābhedenā anekabhedabhinno niravaseso ariyamaggopi vicayitvā yojetabboti dassetum “**evam sabbo**”ti-ādi vuttam. Tattha **evanti** mayā vuttanayena vuttanayānusārena **sabbo** niravaseso satipaṭṭhānādipubbabhāgapaṭipadābhedenā anekabhedabhinno **ariyamaggo** yojetabbo. Kathaṁ? **Yena yena** anabhijjhādiākārena paccuppannasukhatādi-ākārena (..0235) samādhi mayā vutto, **tena tena** anabhijjhādi-ākārena paccuppannasukhatādi-ākārena yo yo ariyamaggo samathena yojetum sambhavati, so so ariyamaggo samathena vicayitvā yojayitabbo. Yo yo ariyamaggo vipassanāya yojetum sambhavati, so so ariyamaggo vipassanāya yojayitvā yojayitabboti attho gahetabbo.

“Yehi samathādhiṭṭhānehi vipassanādhammehi yojayitabbo, te samathādhiṭṭhānā vipassanādhammā katamehi dhammehi saṅgahitā”ti pucchitabbattā “**te tīhi dhammehi saṅgahitā aniccatāya dukkhatāya anattatāyā**”ti vuttam, te samathādhiṭṭhānā vipassanādhammā “aniccatāya paññāya dukkhatāya paññāya anattatāyā paññāyā”ti tīhi anupassanādhammehi saṅgahitā gaṇhitāti attho. Aniccatādinā sahacaraṇato anupassanāpaññāpi “aniccatā dukkhatā anattatā”ti vuccati.

“Yo yogī puggalo samathādhiṭṭhānam vipassanām bhāvayamāno hoti, so yogī puggalo kim bhāvayati”ti pucchitabbattā “**so samathavipassanām bhāvayamāno**”-ti-ādi vuttam.

Samathavipassanādīni bhāvayamāno puggalo rāgacarito dosacarito mohacari-toti tividho, “tattha katamo puggalo katamena katamena vimokkhamukhena niyyāti, katamāyam katamāyam sikkhanto, katamām katamām pajahanto, katamām katamām anupagacchanto, katamām katamām parijananto, katamām katamām pavāhento, katamām katamām niddhunanto, katamām katamām vamento, katamām katamām nibbāpento, katamām katamām uppāento, katamām katamām vijaṭento niyyāti”ti pucchitabbattā “**rāgacarito puggalo**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana “idāni yesam pugalānam yattha sikkhantānam visesato niyyānamukhāni, yesañca kilesānam paṭipakkhabhūtāni tīṇi vimokkhamukhāni, tehi saddhiṁ tāni dassetum ‘rāgacarito’ti-ādi vuttan”ti vuttam. Tassatthopi **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 55) vuttoyeva.

“Kasmā (..0236) tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto tayo khandhe bhāvayati”ti vattabbattā “**tattha suññatavimokkhamukhan**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu tīsu vimo-

kkhamukhesu. **Suññatavimokkhamukhaṁ paññākkhandho** anattānupassanāya paññāpadhānattā. **Animittavimokkhamukhaṁ samādhikkhandho** aniccānupassanāya samādhipadhānattā. **Appañihitavimokkhamukhaṁ sīlakkhandho** dukkhānupassanāya sīlapadhānattā. Iti tīhi vimokkhamukhehi tiṇṇam kandhānam saṅgahitattā tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto so yogī puggalo tayo khandhe bhāvayati-yevāti paññāpadhānādibhāvo **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 55) vutto. **Tayo khandhe bhāvayanto ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāvayati.** “Kasmā bhāvayati”ti vattabbattā kāraṇam dassetum “**tattha yā**”ti-ādi vuttam.

Tiṇṇam kandhānam ariya-aṭṭhaṅgikamaggabhāvo vibhatto, amhehi ca jānito, “katham samathavipassanābhāvo jānitabbo”ti vattabbattā tiṇṇam kandhānam samathavipassanābhāvam dassetum “**tattha sīlakkhandho cā**”ti-ādi vuttam. “Yo yogī puggalo samathavipassanām bhāveti, tassa yogino puggalassa bhavaṅgāni katamam bhāvanam gacchanti”ti pucchitabbattā “**yo samathavipassanām bhāveti, tassā**”ti-ādi vuttam. Kāyo ca cittañca **dve bhavaṅgāni** upapattibhavassa aṅgāni **bhāvanam** vadḍhanam gacchanti. Sīlañca samādhi ca **dve padāni** dve pādā bhavanirodhagāminī paṭipadā **bhāvanam** vadḍhanam gacchanti.

“Katham gacchanti”ti vattabbattā “**so hoti bhikkhū**”ti-ādi vuttam. **Bhāvitakāyoti** bhāvito kāyo kāya-ābhisaṁcāriko, kāyasamvaro vā yena bhikkhunāti bhāvitakāyo. Sesesupi esa nayo. **Kāye** kāya-ābhisaṁcārike, kāyasamvare vā **bhāviyamāne** sati sammākammanto, sammāvāyāmo ca dve dhammā bhāvanam gacchanti kāyasamācārasīlattā. **Sīle**

vācāsaṁvara-ājīva-saṁvaravasena pavatte sile **bhāviyamāne** sati sammāvācā ca sammā-ājīvo ca dve dhammā bhāvanam gacchanti vācādisaṁvarasilattā. **Citte** cittasaṁvaravasena pavatte citte **bhāviyamāne** sati sammāsati ca sammāsaṁdhi ca dve dhammā bhāvanam gacchanti cittasaṁvarasilattā. Paññāya bhāviyamānāya sati sammādiṭṭhi ca sammāsaṅkappo (..0237) ca dve dhammā bhāvanam gacchanti samānattā, upakārakattā ca. Sammāsaṅkappena hi punapnum saṅkappantassa paññā vadḍhatīti.

“Sammākammanto ca sammāvāyāmo ca dve dhammā kāyavaseneva vibhattā vicetabbā kiṁ, udāhu cittavasena vibhattā vicetabbā kin”ti pucchitabbattā “**tattha yo ca sammākammanto**” ti-ādi vuttam. Kāyasucaritacetanābhūto yo ca sammākammanto, tamśahito yo ca sammāvāyāmo siyā kāyiko, viratibhūto yo ca sammākammanto, tamśahito yo ca sammāvāyāmo siyā cetasiko, **tattha** tesu kāyikacetasika-bhūtesu sammākammantasammāvāyāmesu **yo** sammākammantasammāvāyāmo kāyasaṅgaho, **so** sammākammantasammāvāyāmo **kāye** kāya-ābhisaṁcārike, kāyasaṁvare vā **bhāvite** sati bhāvanam gacchatī. **Yo** sammākammantasammāvāyāmo cittasaṅgaho, **so** sammākammantasammāvāyāmo **citte** cittasaṁvare **bhāvite** sati bhāvanam gacchatīti yojanā.

“Samathavipassanam bhāvayanto so yogī puggalo kittakam adhigamam gacchatīti vicayitabbattā “**so samathavipassanam bhāvayanto**” ti-ādi vuttam. Pañcavidham ariyamaggādhigamam dassetum “**khippādhigamo cā**” ti-ādi vuttam. Tassattho **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 55) vibhatto. “Kena katamo adhigamo hotī”-ti pucchitabbattā “**tattha samathenā**” ti-ādi vuttam.

56. “Arakkhitena cittenā”ti-ādisuttattho veneyyānam arahattaphalavimuttimukhena ācariyena vicayito vibhatto, amhehi ca ñāto, “desakassa dasabalasamannāgatassa dasa balāni kathaṁ vicayitabbānī”ti pucchitabbattā “**tattha yo desayati, so dasabalasamannāgato**” ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana-

“Iti mahāthero ‘tasmā rakkhitacittassā’ti gāthāya vasena arahattaphalavimuttimukhena vicayahārasampātam niddisanto, desanākusalatāya anekehi sutta-padesehi tassā pubbabhāgapati padāya bhāvanāvisesānam bhāvanānisamsānañca vibhajanavasena nānappakārato vicayahāram dassetvā, idāni dasannam (..0238) tathāgatabalānampi vasena tam dassetum ‘tattha yo desayati’ti-ādimāhā”-ti-

Vuttam. Tattha **tatthāti** tesu samathavipassanam bhāvayantesu sāsitabbasāsa-kesu. Dasabalasamannāgato **yo** desako satthā “arakkhitena cittenā”ti-ādi-dhammaṁ deseti, ovādena sāvake na visamvādayati, tassa desakassa satthuno dasa balāni vicayitabbānīti yojanā.

“Kinti deseti”ti pucchitabbattā “**so tividhan**” ti-ādi vuttam. Tesu dasasu tathāgata-balesu ṭhānāṭṭhānañānam paṭhamam tathāgatabalam nāma, “tam balaṁ kathaṁ vicayitabban”ti pucchitabbattā “**so tathā ovadito**” ti-ādi vuttam. Attho **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 56) vutto, pāliivasenapi pākaṭo. “Etam ṭhānam na vijjati”ti jānanam aṭṭhānañānam nāma, “etam ṭhānam vijjati”ti jānanam ṭhānañānam nāmāti ṭhānāṭṭhānānam jānanañānam paṭhamam tathāgatabalam vicayitabbanti adhippāyo

veditabbo. (1)

57. Thānātṭhānañāṇam paṭhamam tathāgatabalam ācariyena vicayitam vibhattam amhehi ca ñātam, “kathaṁ sabbatthagāminipaṭipadāñāṇam dutiyatathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti thānātṭhānatā**”ti vuttam. “Ayam paṭipadā imasmiṁ bhave gāminī, ayam paṭipadā imasmiṁ bhave gāminī”ti sabbattha gāminiyā paṭipadāya jānanañāṇam **sabbatthagāminipaṭipadāñāṇam** nāmāti sabbatthagāminipaṭipadāñāṇam dutiyam tathāgatabalam vicayitabbanti adhippāyo. (2)

59. Sabbatthagāminipaṭipadāñāṇam dutiyam tathāgatabalam ācariyena vicayitam, amhehi ca ñātam, “kathaṁ anekadhātunānādhātuñāṇam tatiyam tathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti sabbatthagāminī paṭipadā**”ti-ādi vuttam. “Ayam dhātu ca ayam dhātu ca **anekadhdātu** nāma, ayam dhātu ca ayam dhātu ca **nānādhātu** nāmā”ti anekadhātunānādhātūnam jānanañāṇam **anekadhdātunānādhātuñāṇam** nāmāti anekadhātunānādhātuñāṇam tatiyam tathāgatabalam vicayitabbanti. (3)

60. Anekadhātunānādhātuñāṇam (..0239) tatiyam tathāgatabalam ācariyena vicayitam vibhattam, amhehi ca ñātam, “kathaṁ sattānam nānādhimuttikatāñāṇam catuttham tathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti anekadhātunānādhātukassa lokassā**”ti-ādi vuttam. “Ime sattā evam adhimuttā, ime sattā evam adhimuttā”ti sattānam adhimuccanānam jānanañāṇam sattānam **nānādhimuttikatāñāṇam** nāmāti sattānam nānādhimuttikatāñāṇam catuttham tathāgatabalam vicayitabbanti. (4)

Sattānam nānādhimuttikatāñāṇam catuttham tathāgatabalam ācariyena vibhattam, amhehi ca ñātam, “kathaṁ vipākavemattatāñāṇam pañcamam tathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti te yathādhimuttā cā**”ti-ādi vuttam. “Evam adhimuttānam sattānam idam kammam kaṇham, imassa kaṇhakammassa ayam vipāko. Idam kammam sukkam, imassa sukkakammassa ayam vipāko”ti evamādīhi vipākānam nānattajānanañāṇam **vipākavemattatāñāṇam** nāmāti vipākavemattatāñāṇam pañcamam tathāgatabalam vicayitabbanti.

62. Vipākavemattatāñāṇam pañcamam tathāgatabalam ācariyena vicayitam, amhehi ca ñātam, “kathaṁ jhānānam saṃkilesavodānavuṭṭhānañāṇam chaṭṭham tathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti tathā samādinnañānan**”ti-ādi vuttam. “Evam samādinnañānam kammānam jhānānam vimokkhānam samādhīnam samāpattinām ayam saṃkileso, idam vodānam, idam vuṭṭhānam, evam saṃkili-ssati, evam vodāyati, evam vuṭṭhahati”ti jhānānam saṃkilesavodānavuṭṭhānānam anāvaraṇañāṇam **jhānānam saṃkilesavodānavuṭṭhānañāṇam** nāmāti jhānānam saṃkilesavodānavuṭṭhānañāṇam chaṭṭham tathāgatabalam vicayitabbanti. (5)

63. Jhānānam saṃkilesañāṇam chaṭṭham tathāgatabalam ācariyena vicayitam, “kathaṁ indriyaparopariyattavemattatāñāṇam sattamam tathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti tasseva samādhissā**”ti-ādi vuttam. “Evam ādhipateyya-ṭṭhena indriyāni, evam akampiyaṭṭhena balāni”ti jānanena saha “ayam mudindriyo, ayam majjhindriyo, ayam tikkhindriyo”ti parasattānam parapuggalānam indriyaba-

Iānam amudumajjhādhimattatājānanañānam-amudumajjhādhimattatājānanañānam **indriyaparopariyattavemattatāñānam** nāmāti indriyaparopariyattavemattatāñānam sattamām tathāgatabalam vicayitabbanti. (6)

64. Indriyaparopariyattañānam (..0240) sattamām tathāgatabalam ācariyena vicayitaṁ, “kathām pubbenivāsānussatiñānam aṭṭhamām tathāgatabalam vicayitabbam, kathām dibbacakkhuñānam navamām tathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti tattha yan anekavihitā**”ti-ādi vuttaṁ. “Ekām jātin”ti-ādinā jātivasena vā “evamnāmo”ti-ādinā nāmagottavaṇṇāhārasukhadukkhapaṭisamvedanāya pariyantavasena vā sākārassa sa-uddesassa anekavihitapubbenivāsassa taṁtamābhavassa asesato jānanañānam **pubbenivāsānussatiñānam** nāmāti pubbenivāsānussatiñānam aṭṭhamām tathāgatabalam vicayitabbanti. (7)

Cavamāna-upapajjamānahinapanītasuvanṇadubbaṇṇasugataduggatayathākammūpagānam sattānam asesato cutūpapātānam jānanañānam **dibbacakkhuñānam** nāmāti dibbacakkhuñānam navamām tathāgatabalam vicayitabbanti. (8-9)

Pubbenivāsādi-aṭṭhamanavamām tathāgatabalam ācariyena vicayitaṁ vibhattaṁ, “kathām sabbāsavakkhayañānam dasamām tathāgatabalam vicayitabban”ti pucchitabbattā “**iti tattha yan**”ti-ādi vuttaṁ. Bodhimūle samkilesamāranihanām ñānam uppānam, idām kilesamāranihanām ñānam **sabbāsavakkhayañānam** nāmāti sabbāsavakkhayañānam dasamām tathāgatabalam vicayitabbanti ayaṁ saṅkhepattho. Vitthārato pana pāliito ca aṭṭhakathāto ca yatipotānampi pākaṭo bhaveyyāti maññitvā na dassito.(10)

“Ettakova vicayahārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto vicayo hārasampāto**”ti vuttaṁ. Ye ye suappadesatthā vuttā, te te suappadesatthā yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena vicayahārasampātena vicayitabbā, so so samvaṇṇanāvisesabhūto vicayahārasampāto **niyutto** yathārahām nīharitvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti vicayahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

3. Yuttihārasampātavibhāvanā

65. Yena (..0241) yena vicayahārasampātena suappadesatthā ācariyena vicayitabbā, amhehi ca ñātā, so vicayahārasampāto paripuṇṇo, “katamo yuttihārasampāto”ti pucchitabbattā “**tattha katamo yuttihārasampāto**”ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyām** pana- “evam nānānayehi vicayahārasampātam vitthāretvā idāni yuttihārasampātādīni dassetum ‘tattha katamo yuttihārasampāto’ti-ādi āraddhan”ti (netti. aṭṭha. 65) vuttaṁ. **Tatthāti** tesu desanāhārasampātādīsu soṭasasu hārasampātesu

katamo samvaṇṇanāviseso **yuttihārasampāto** nāmāti pucchatī, pucchitvā yasmiṁ suttappadese vuttānam̄ atthānam̄ yuttibhāvo vicāretabbo, tam̄ suttappadesam̄ nīharitum̄-

“Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro;

sammādiṭṭhipurekkhāro, ūtvāna udayabbayaṁ;

thinamiddhābhībhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe”ti. (udā. 32; netti. 31, 78)-

Vuttam̄. Tassam̄ gāthāyam̄ **tasmā** arakkhitacittassa māravasānugatattā satisaṁvara-indriyasamvarādivasena bhikkhu **rakkhitacitto assa** bhaveyya, **tasmā** kāmavita-kkādimicchāsaṅkappagocarassa māravasānugatattā nekkhammasaṅkappādivasena bhikkhu **sammāsaṅkappagocaro assa** bhaveyya, **tasmā** micchādiṭṭihatacittassa māravasānugatattā yonisomanasikārena bhikkhu udayabbayaṁ ūtvāna **sammādiṭṭhipurekkhāro assa** bhaveyya, **tasmā** thinamiddhena hatacittassa māravasānugatattā vīriyavasena bhikkhu **thinamiddhābhībhū assa** bhaveyya, tādiso bhikkhu sabbā duggatiyo **jahe** jahissatīti attho veditabbo.

“Tassam̄ gāthāyam̄ katham̄ yuttibhāvo vicāretabbo”ti vattabbattā “**tasmā rakkhitacittassā**”ti-ādi vuttam̄. Rakkhitacittassa sammāsaṅkappagocaro bhavissatīti attho yujjati eva, no na yujjati. Micchāsaṅkappānampi jahitattā sammādiṭṭhipurekkhāro hutvā viharanto udayabbayaṁ paṭivijjhissatīti attho yujjati sammādiṭṭhipurekkhārassa udayabbayānupassanāsambhavato. Udayabbayaṁ paṭivijjhanto sabbā duggatiyo jahissatīti attho (..0242) yujjati udayabbayānupassanānukkamena ariyamaggasambhavato. Sabbā duggatiyo jahanto sabbāni duggativinipātabhayāni samatikkamissatīti attho yujjati sabbesam̄ duggativinipātabhayānam̄ anuppajjano.

“Ettakova yuttihārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto yuttihārasampāto**”-ti vuttam̄. Yena yena

saṃvaṇṇanāvisesabhbūtena yuttihārasampātena puttappadesatthānam yuttibhāvo vicāretabbo, so so saṃvaṇṇanāvisesabhbūto yuttihārasampāto **niyutto** yathārahām niddhāretvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti yuttihārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paññitehi pana ...pe... gahetabboti.

4. Padaṭṭhānahārasampātavibhāvanā

66. Yena yena yuttihārasampātena puttappadesatthānam yuttibhāvo ācariyena vibhāvito, amhehi ca ñāto, so yuttihārasampāto paripuṇo, “katamo padaṭṭhānahārasampāto”ti pucchitabbattā **“tattha katamo padaṭṭhāno hārasampāto”** ti pucchatī.

Pucchitvā yasmiṃ puttappadese vuttāni padaṭṭhānāni nīharitāni, tam puttappadesam nīharitum **“taṃsā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaroti gāthā”** ti vuttā. Gāthāttho vuttova. “Katame gāthātthā katamesam dhammānam padaṭṭhānāni”ti pucchitabbattā **“taṃsā rakkhitacittassā”** ti-ādi vuttaṃ. **“Taṃsā rakkhitacittassā”** ti puttappadesassa atthabhūtā indriyesu guttadvāratā tiṇṇam sucaritānam padaṭṭhānam nāma sucaritapāripūriyā āsannakāraṇattā. **“Sammāsaṅkappagocaro”** ti puttappadesassa atthabhūtā nekkhammasaṅkappādayo sammāsaṅkappā samathassa padaṭṭhānam nāma kāmacchanda-ādinīvaraṇavikkhambhanassa āsannakāraṇattā. **“Sammādiṭṭhipurekkhāro”** ti puttappadesassa atthabhūtā kammassaka-tāsammādiṭṭhi ca sappaccayanāmarūpadassanasammādiṭṭhi (..0243) ca vipassanāya padaṭṭhānam nāma aniccānupassanādīnam visesakāraṇattā. **“Ñatvāna udayabbayan”** ti puttappadesassa atthabhūtā udayabbayānupassanāpaññā dassanabhūmiyā padaṭṭhānam nāma paṭhamamaggādhigamassa āsannakāraṇattā. **“Thinamiddhābhībhū bhikkhū”** ti puttappadesassa atthabhūtam thinamiddhābhībhavanam vīriyassa padaṭṭhānam nāma āsannakāraṇattā. **“Sabbā duggatiyo jahe”** ti puttappadesassa atthabhūtā pahātabbajahanabhāvanāya ariyamaggabhbāvanāya padaṭṭhānam nāma pahātabbappahānenā ariyamaggabhbāvanāpāripūrisambhavato.

“Ettakova padaṭṭhānahārasampāto paripuṇo”ti vattabbattā **“niyutto padaṭṭhāno hārasampāto”** ti vuttaṃ. Yena yena saṃvaṇṇanāvisesabhbūtena padaṭṭhānahārasampātabhbūtena puttappadesatthāni padaṭṭhānāni nīharitāni, so so saṃvaṇṇanāvise-sabhbūto padaṭṭhānahārasampāto **niyutto** yathārahām niddhāretvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti padaṭṭhānahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Panditehi pana ... pe... gahetabboti.

5. Lakkhanahārasampātavibhāvanā

67. Yena yena padaṭṭhānahārasampātena puttappadesatthāni padaṭṭhānāni ācariyena niddhāritāni, amhehi ca ñātāni, so padaṭṭhānahārasampāto paripuṇo, “katamo lakkhaṇahārasampāto”ti pucchitabbattā “**tattha katamo lakkhaṇo hārasampāto**”ti-ādi vuttam. **Tattha** tesu desanāhārasampātādīsu soḷasasu hārasampātesu **katamo** samvannanāviseeso **lakkhanahārasampāto** nāmāti pucchatī.

“Katamehi suttatthehi samānalakkhaṇā katame dhammā gahitā”ti pucchita-
bbattā “**tasmā**”ti-ādi vuttam. “**Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro**”ti
suttappadesena vuttam **idam** rakkhaṇam satindriyam gahitam, satindriye (..0244)
gahite saddhādipañcindriyāni gahitāni bhavanti indriyatṭhena samānalakkhaṇattā.
“**Sammādiṭṭhipurekkhāro**”ti suttappadesena vuttā sammādiṭṭhi gahitā, sammādi-
ṭṭhiyā gahitāya ariyo atṭhaṅgiko maggo gahito bhavati. **Tam kissa hetūti** kāraṇam
pucchatī. Pucchitvā kāraṇamāha “**sammādiṭṭhito hi**”ti-ādinā. Sammādiṭṭhihetuto
sammāsaṅkappo **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāsaṅkappato sammāvācā **hi**
yasmā pabhavati, tasmā, sammāvācāto sammākammanto **hi** yasmā pabhavati,
tasmā, sammākammantato sammā-ājīvo **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammā-ājī-
vato sammāvāyāmo **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāvāyāmato sammāsatī**hi**
yasmā pabhavati, tasmā, sammāsatito sammāsamādhi **hi** yasmā pabhavati,
tasmā, sammāsamādhito sammāvimutti **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāvimu-
tito sammāvimuttiñāṇadassanam **hi** yasmā pabhavati, tasmā, ariyo atṭhaṅgiko
maggo gahito bhavatī.

“Ettakova lakkhaṇahārasampāto paripuṇo”ti vattabbattā “**niyutto lakkhaṇo hārasampāto**”ti vuttam. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena lakkhaṇahārasampātena suttappadesatthā samānalakkhaṇena gahitā bhavanti, so so samvaṇṇanāvisesabhūto lakkhaṇahārasampāto **niyutto** yathāraham niddhāretvā yujitabboi attho gahitoti.

Iti lakkhanahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāyanā nitthitā-

Panditehi pana ... pe ... qahetabboti.

6. Catubŷuhahārasampātayibhāyanā

68. Yena yena lakkhanahārasampātena suttappadesatthā samānalakkhanena

gahitā, so lakkhaṇahārasampāto paripuṇo, “katamo catubyūhahārasampāto”ti pucchitabbattā “**tattha katamo catubyūho hārasampāto**”ti-ādi vuttam. **Tattha** tesu desanāhārasampātādīsu sojasasu hārasampātesu **katamo** samvaṇṇanāviseso **catubyūhahārasampāto** nāmāti pucchati.

“Katamasmīm (..0245) sutte katame nirutyādhippāyanidānapubbāparānusandhayo niddhāritā”ti pucchitabbattā “**tasmā**”ti-ādi vuttam. “Tasmā rakkhitacittassā”-ti suttappadese “rakkhiyate **rakkhitān**”ti niruttiṁ “**paripāliyati**”ti iminā pariyāyena dasseti, itisaddassa ādyatthattā “cintetīti **cittām**, attano santānam cinotīti **cittām**, paccayehi citanti **cittām**, cittavicittaṭṭhenā **cittām**, cittakaraṇaṭṭhenā **cittām**, rakkhitām cittām yassāti **rakkhitacitto**. Sammā saṅkappetīti **sammāsaṅkappo**, gāvo caranti etthāti **gocaro**, gocaro viyāti **gocaro**, sammāsaṅkappo gocaro assāti **sammāsaṅkappagocaro**. Sammā passatīti **sammādiṭṭhi**, sammādiṭṭhi purekkhāro assāti **sammādiṭṭhipurekkhāro**. Jānātīti **ñatvāna**. Udayo ca vayo ca **udayabbayam**. Thinañca middhañca **thinamiddham**, abhibhavatīti **abhibhū**, thinamiddham abhibhūti **thinamiddhābhībhū**. Bhikkhatīti **bhikkhū**”ti niruttipi nīharitā. Tenāha- “i-saddo ādyattho”ti (netti. aṭṭha. 68). **Esā** vuttappakārā paññatti **nirutti** nāmāti nīharitā.

Idha suttappadese bhagavato ko adhippāyoti ce puccheyya, **ye** sappurisā sabbāhi **duggatīhi** parimuccitukāmā bhavissanti, **te** sappurisā **dhammacārino** rakkhitacittā bhavissantīti ayam adhippāyo. **Ettha** “**tasmā rakkhitacittassā**”ti-ādisuttappadese bhagavato **adhippāyoti** nīharitabbo.

“Katamām nidānan”ti ce puccheyya, kokāliko sāriputtamoggallānesu theresu cittām arakkhitvā padosayitvā mahāpadumaniraye yasmā upapanno, yasmā bhagavā ca sati-ārakkhena samannāgato sabbā duggatiyo jahati, tasmā ca sabbā duggatiyo jahitukāmo bhikkhu sappuriso rakkhitacitto assa bhaveyyāti **nidānam** nīharitabbam.

“Katamo pubbāparasandhī”ti ce puccheyya, puttamhi “**satiyā cittām rakkhitabban**”ti yam vacanām vuttam, tena pubbavacanena ayam “**tasmā rakkhitacittassa ... pe ...** sabbā duggatiyo jahe”ti suttappadeso anusandhi samsandati sametīti **pubbaparā-nusandhi** niddhāritabboti.

“Ettakova (..0246) catubyūhahārasampāto paripuṇo”ti vattabbattā “**niyutto catubyūho hārasampāto**”ti vuttam. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena catubyūhahārasampātena nirutyādhippāyanidānapubbāparānusandhi niddhāritabbo, so so samvaṇṇanāvisesabhūto catubyūhahārasampāto **niyutto** yathāraham niddhāretvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti catubyūhahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

7. Āvaṭṭahārasampātavibhāvanā

69. Yena yena catubyūhahārasampātena nirutyādhippāyanidānapubbāparānusandhayo vibhattā, so catubyūhahārasampāto paripuṇṇo, “katamo āvaṭṭahārasampāto”ti pucchitabbattā **“tattha katamo āvaṭṭo hārasampāto”** ti-ādi vuttam. Tattha **katamo** samvaṇṇanāviseso **āvaṭṭahārasampāto** nāmāti pucchati.

“Katame suttatthā kathām āvaṭṭetabbā”ti pucchitabbattā **“taṃmā”** ti-ādi vuttam. Nekkhammasaṅkappasaṅkhātasammāsaṅkappabahulo kasiṇādivasena, avihim-sāsaṅkappasaṅkhātasammāsaṅkappabahulo mettādivasena adhigatāya citteka-ggatāya cittam ṭhapento saṅkilesato **rakkhitacitto** nāma hoti, **“taṃmā rakkhitaci-ttassa, sammāsaṅkappagocaro”** ti iminā rakkhitacitte vutte sati yā ekaggatā āvaṭṭetabbā, sā ayam ekaggatā **samatho**. **“Sammādiṭṭhipurekkhāro”** ti iminā sammādiṭṭhipurekkhāre vutte sati yā paññā āvaṭṭetabbā, sā ayam paññā **vipassanā**. **“Ñatvāna udayabbayan”** ti iminā udayabbayañāṇasamannāgate vutte sati yā dukkharipijānanā āvaṭṭetabbā, sā ayam dukkharipijānanā **dukkharipiññā**. **“Thina-middhābhībhū bhikkhū”** ti iminā puggalādhiṭṭhānena yaṁ thinamiddhābhībhavanam vuttam, idam thinamiddhābhībhavanam **samudayappahānam**. **“Sammā duggatiyo jahe”** ti iminā yo sabbaduggatijahanasaṅkhāto anuppādo vutto, so ayam anuppādo (..0247) **nirodho**. Iti dukkharipiññāya pariññetabbam dukkhasaccam āvaṭṭetabbam, samudayappahānenā pahātabbam samudayasaccam āvaṭṭetabbam, nirodhena nirodhasaccam āvaṭṭetabbam, samathavipassanāhi magga-saccam āvaṭṭetabbanti imāni cattāri saccāni āvaṭṭetabbānīti.

“Ettakova āvaṭṭo hārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā **“niyutto āvaṭṭo hārasampāto”** ti vuttam. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena āvaṭṭahārasampātena samathādayo āvaṭṭetabbā, so so samvaṇṇanāvisesabhūto āvaṭṭahārasampāto **niyutto** yathārahām niddhāretvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti āvaṭṭahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

8. Vibhātihārasampātavibhāvanā

70. Yena yena āvaṭṭahārasampātena suttatthā āvaṭṭetabbā, so āvaṭṭahārasampāto paripuṇṇo, “katamo vibhattihārasampāto”ti pucchitabbattā “**tattha katamo vibhattihārasampāto**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **katamo** samvaṇṇanāviseso **vibhattihārasampāto** nāmāti pucchatī.

“Katame suttatthā kattha vibhattā”ti pucchitabbattā “**tasmā rakkhitacittassā**”ti-ādi vuttaṁ. Yā “tasmā ...pe... gocaro”ti gāthā vuttā, tissam gāthāyam vutto kusalapakkho dhammo kusalapakkhenā dhammena satisamvaro dhammo **niddisitabbo** vibhajitabbo, akusalapakkhenā dhammena **niddisitabbo** vibhajitabbo.

Kathaṁ? “**Rakkhitacittassā**”ti padena vutto kusalapakkho satisamvaro dhammo “cakkhudvārasamvaro ...pe... manodvārasamvaro”ti chabbidhena kusalapakkhenā dhammena niddisitabbo vibhajitabbo. “**Sammāsaṅkappo**”ti padena vutto kusalapakkho sammāsaṅkappo dhammo “nekhammasaṅkappo abyāpāda-saṅkappo avihimsāsaṅkappo”ti tividhena kusalapakkhenā dhammena (..0248) vibhajitabbo. “**Sammādiṭṭhipurekkhārō**”ti padena vuttā kusalapakkhā dhammajāti “dukkhe nānām, dukkhasamudaye nānām, dukkhanirodhe nānām, dukkhanirodhagāminipaṭipadāya nānām, pubbante nānām, aparante nānām, pubbantāparante nānām, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu nānān”ti (dha. sa. 1063) atṭhavidhena kusalapakkhenā dhammena vibhajitabbā. “**Ñatvāna udayabbañ**”ti padena vuttaṁ kusalapakkha-udayabbayañānām dhammajātam paññāsavidhena udayabbayañānēna kusalapakkhenā vibhajitabbam. “**Thinamiddhābhībhū**”ti padena vuttaṁ thinamiddhābhībhavanām kusalapakkham dhammajātam “sotāpattimaggābhībhavanām sakadāgāmimaggābhībhavanām anāgāmimaggābhībhavanām arahattamaggābhībhavanān”ti catubbidhena kusalapakkhenā vibhajitabbam.

Satisamvaro kusalapakkho “lokiyo satisamvaro, lokuttaro satisamvaro”ti dubbidhena vibhajitabboti. Lokiyō satisamvaro kāmāvacarovāti ekavidhena vibhajitabbo. Lokuttarā satisamvaro “dassanabhūmi, bhāvanābhūmī”ti dubbidhena vibhajitabbo. Kāmāvacaro satisamvaro “kāyānupassanāsatisamvaro vedanānupassanāsatisamvaro cittānupassanāsatisamvaro dhammānupassanāsatisamvaro”ti catubbidhena vibhajitabbo. Lokuttaro satisamvaropi tathā catubbidhena vibhajitabbo. Sammāsaṅkappasammādiṭṭhiyopi lokiyalokuttaravasena dubbidhādibheda vibhajitabbā. Padaṭṭhānenapi padaṭṭhānahārasampāte vuttanayena vibhajitabbā.

Akusalapakkhenā “**arakkhitenā cittenā**”ti padena vutto asamvaro “cakkhu-asamvaro ...pe... kāya-asamvaro, copanakāya-asamvaro, vācā-asamvaro, mano-asamvaro”ti atṭhavidhena vibhajitabbo. “**Micchādiṭṭhihatenā**”ti padena gahito micchāsaṅkappo “kāmavitakko byāpādavitakko vihimsāvitakko”ti tividhena vibhajitabbo. “**Micchādiṭṭhī**”ti padena vuttā micchādiṭṭhi “dukkhe aññānām ...pe... idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññānān”ti atṭhavidhena vibhajitabbā, dvāsatṭhidiṭṭhividhenapi vibhajitabbā. Thinamiddham pañcavidhena sasaṅkhārikavidhena vibhajitabbam.

“Ettakova vibhattihārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto vibhattihārasa-**

mpāto"ti vuttam. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena vibhattihārasampātena puttappadesatthā vibhattā, so so (..0249) samvaṇṇanāvisesabhūto vibhattihārasampāto **niyutto** yathāraha niddhāretvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti vibhattihārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

9. Parivattanahārasampātavibhāvanā

71. Yena yena vibhattihārasampātena puttappadesatthā vibhattā, so vibhattihārasampāto paripuṇño, "katamo parivattanahārasampāto"ti pucchitabbattā "**tattha katamo parivattano hārasampāto**"ti-ādi vuttam.

"Katame puttappadesatthā kathaṁ parivattetabbā"ti pucchitabbattā "**tasmā**"ti-ādi vuttam. Yā "tasmā ...pe... gocaro"ti gāthā vuttā, tāya gāthāya yā samatha-vipassanā niddhāritā, tāya samathavipassanāya bhāvitāya akusalānam nirodho **phalaṁ** payojanaṁ hoti, pariññātam dukkham hoti, samudayo pahīno hoti, maggo bhāvito hotīti parivattetabbo. Paṭipakkhenā pana samathavipassanāya abhāvitāya akusalānam anirodho, apariññātam dukkham, samudayo appahīno, maggo abhāvito hotīti parivattetabbo.

"Ettakova parivattanahārasampāto paripuṇño"ti vattabbattā "**niyutto parivattano hārasampāto**"ti vuttam. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena parivattanahārasampātena puttappadesatthā parivattetabbā, so so samvaṇṇanāvisesabhūto parivattanahārasampāto **niyutto** yathārahaṁ nīharitvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti parivattanahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

10. Vevacanahārasampātavibhāvanā

72. Yena (..0250) yena parivattanahārasampātena puttappadesatthā parivattebbā, so parivattano hārasampātoti paripuṇño, "katamo vevacano hārasampāto"-ti pucchitabbattā "**tattha katamo vevacano hārasampāto**"ti-ādi vuttam.

"Katamesam puttappadesatthānam, puttapanānam vā katamāni vevacanānī"ti pucchitabbattā "**tasmā**"ti-ādi vuttam. Yā "tasmā ...pe... gocaro"ti gāthā vuttā, tāya

gāthāya “rakkhitacittassā”ti padena vuttassa cittassa, “rakkhitacittassā”ti ettha **cittassa** padassa vā “**cittam ... pe... vijānitattan**”ti yam vacanam vuttam, **idam** vacanam vevacanam, “mānasam hadayan”ti-ādivacanampi (dha. sa. 17, 63) cittassa vevacanam. “Sammāsaṅkappagocaro”ti ettha sammāsaṅkappassa “**nekhammasaṅkappo abyāpādaśaṅkappo avihimśāsaṅkappo**”ti yam vacanam vuttam, **idam** vacanam vevacanam, “takko vitakko”ti-ādi (dha. sa. 7) vacanampi sammāsaṅkappassa vevacanam. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”ti ettha sammādiṭṭhipadassa “**sammādiṭṭhi nāma paññāsattham paññākhaggo paññāratanaṁ paññāpatodo paññāpāsādo**”ti yam vacanam vuttam, **idam** vacanam vevacanam, “paññā pajānanā vicayo”ti-ādi (dha. sa. 16) vacanampi sammādiṭṭhipadassa vevacanam. “Thinam thiyanā thiyitattam cittassa, cittassa akallatā akammañnatā onāho pariyo-nāho antosaṅkoco”ti (dha. sa. 1162-1163) yam vacanam vuttam, idam vacanam thinassa vevacanam. “Kāyassa akallatā akammañnatā kāyālasiyam soppam supanā suppitattan”ti (dha. sa. 1163) yam vacanam vuttam, idam vacanam middhassa vevacanam. “Bhikkhako bhikkhū”ti-ādikam (pārā. 45; vibha. 510) yam vacanam vuttam, idam vacanam bhikkhupadassa vevacanam. “Duggati apāyo vinipāto vaṭṭadukkham saṃsāro”ti-ādikam yam vacanam vuttam, idam vacanam duggatipadassa vevacanam. Iti vevacanāni nīharitāni.

“Ettakova vevacanahārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto vevacano hārasampāto**”ti vuttaṁ. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena vevacanahārasampātena vevacanāni nīharitāni, so so (..0251) samvaṇṇanāvisesabhūto vevacanahārasampāto **niyutto** yathāsambhavaṁ nīharitvā yujitabboti attho gahitoti.

Iti vevacanahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana ... pe ... gahetabboti.

11. Paññattihārasampātavibhāvanā

73. Yena yena vevacanahārasampātena vevacanāni niddhāritāni, so vevacanahārasampāto paripuṇṇo, “katamo paññattihārasampāto”ti pucchitabbattā “**tattha katamo paññattihārasampāto**”ti-ādi vuttaṁ.

“Katamā suttappadesabhūtā paññatti katamesam dhammānam paññatti”ti pucchitabbattā “**tasmā**”ti-ādi vuttaṁ. “**Tasmā rakkhitacittassā**”ti paññatti satiyā padaṭṭhānassa rakkhitabbassa cittassa paññāpanato satiyā **padaṭṭhānapaññatti** nāma. Satiyā hi rakkhitabbaṁ cittam satiyā padaṭṭhānam adhiṭṭhānam nāma. Tenāha **atṭhakathāyam-** “adhiṭṭhahitvā rakkhantiyā satiyā rakkhiyamānam cittam tassā adhiṭṭhānam viya hotī”ti. “**Sammāsaṅkappagocaro**”ti paññatti samathassa bhāvanāya paññāpanato samathassa **bhāvanāpaññatti** nāma. “**Sammādiṭṭhipure-**

kkhāro, ñatvāna udayabbayan”ti paññatti dassanabhūmiyā nikkhepassa paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma. “**Thinamiddhābhībhū bhikkhū**”ti samudayassa anavasesappahānassa paññāpanato **anavasesappahānapaññatti** nāma. “**Sabbā duggatiyo jahe**”ti paññatti **maggassa** ariyamaggassa bhāvanāya paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma.

“Ettakova paññattihārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto paññattihārasampāto**”ti vuttaṁ. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena paññattihārasampātena paññattippabhedā niddhāritā, so so (..0252) samvaṇṇanāvisesabhūto paññattihārasampāto **niyutto** yathārahāṁ niddhāretvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti paññattihārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

12. Otaraṇahārasampātavibhāvanā

74. Yena yena paññattihārasampātena paññattippabhedā niddhāritā, so paññattihārasampāto paripuṇṇo, “katamo otaraṇo hārasampāto”ti pucchitabbattā “**tattha katamo otaraṇo hārasampāto**”ti-ādimāha.

“Tattha tissam gāthāyāṁ katamāni indriyāni niddhāretvā katamehi niddhāritehi dhammehi otarati”ti pucchitabbattā “**tasmā**”ti-ādi vuttaṁ. Yā “tasmā rakkhitacittassā”ti-ādigāthā vuttā, tissam gāthāyāṁ “**tasmā ...pe... purekkhāro**”ti suttappadesena sammādiṭṭhi gahitā, sammādiṭṭhiyā gahitāya **pañcindriyāni** saddhādipañcindriyāni gahitāni bhavanti.

Tāniyeva saddhādipañcindriyāni vijjāya upakārattā vā padaṭṭhānattā vā **vijjā** bhavanti, **vijjuppādā** tādisāya vijjāya uppādā uppādahetuto avijjānirodho sambhavati, avijjānirodhā saṅkhāranirodho **sambhavati ...pe... jātinirodhā jarāmarañanirodho sambhavatīti.** **Ayāṁ** otaraṇā paṭiccasamuppādena pañcindriyānam otaraṇā nāma.

Tāniyeva pañcindriyāni sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhāndhena tīhi khandhehi saṅgahitāni bhavanti saddhāvīriyehi sīlasambhavato, satiyā ca paññānuvattakattā. **Ayāṁ** otaraṇā khandhehi pañcindriyānam otaraṇā nāma.

Tāniyeva pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni bhavanti. Ye saṅkhārā anāsavā bhavanti, **bhavaṅgā** bhavahetū no bhavanti, te anāsavā saṅkhārā dhammadhātu-saṅgahitā bhavanti dhammadhātuyā antogadhattā. **Ayaṁ** otaraṇā dhātūhi pañcindriyānam otaraṇā nāma.

Sā (..0253) anāsavā dhammadhātu dhammāyatana-pariyāpannā bhavati, yam āyatanaṁ anāsavam bhavati, **bhavaṅgam** bhavahetu no bhavati. **Ayaṁ** otaraṇā āyatanehi dhammadhātuyā otaraṇā nāma.

“Ettakova otaraṇo hārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto otaraṇo hārasampāto**”ti vuttam. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena otaraṇahārasampātena puttappadesathā otaritabbā, so so samvaṇṇanāvisesabhūto otaraṇo hārasampāto **niyutto** yathārahām niddhāretvā yujitabboti attho gahetabboti.

Iti otaraṇahārasampāte sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana ...pe... gahetabboti.

Ito paṭṭhāya “tattha katamo”ti-ādi-anusandhyattho ca pariyośāne “niyutto”ti-ādi-anusandhyattho ca vuttanayānusāreneva viññātabbo. Katthaci katthaci pāṭhe apākaṭamyeva yathābalaṁ kathayissāma.

13. Sodhanahārasampātavibhāvanā

75. **Yatthāti** yasmiṁ pañhe. **Ārambho** attho **suddho** paripuṇṇo, so pañho niravsesato vissajjito bhavati. **Yattha** pañhe pana **ārambho** attho **na suddho** apari-puṇṇo koci vissajjetabbo avasiṭṭho, so pañho tāva vissajjito na bhavati.

15. Parikkhārahārasampātavibhāvanā

77. “**Tasmā rakkhitacittassā**”ti padena yo satisamvaro vutto, ayaṁ satisamvaro samathassa parikkhāro. “**Sammāsaṅkappagocaro**”ti padena yo sammāsaṅkappo vutto, so sammāsaṅkappo vipassanāya parikkhāroti vibhajitvā yojetabbo.

16. Samāropanahārasampātavibhāvanā

78. “**Tasmā** (..0254) **rakkhitacittassā**”ti padena yam rakkhitacittam vuttam, tam rakkhitacittam tiṇṇam **sucaritānam** kammānam padaṭṭhānam. Sammādiṭṭhiyā bhāvitāya ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito bhavati ekato bhāvitabbattā, padaṭṭhā-nakāraṇattā ca. Tena vuttam- “**sammādiṭṭhito hī**”ti-ādi. Yassa arahato samādhivimutti bhavati, ayaṁ arahā **anupādiseso puggalo**, ayaṁ samādhivimutti **anupādi-sesā nibbānadhadhātu**.

“Desanāhārasampātādiko hārasampāto yena soļasappabhedabhāvena suttappadesatthe niddhāretvā yujito, soļasappabhedabhāvo kena amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam. **Tena** soļasappabhedabhāvena āyasmā mahākaccāno “**soļasa ...pe... suttan**”ti yam vacanam āha, tena vacanena soļasappabhedabhāvo tumhehi saddahitabbo.

“Ettakova hārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā “**niyutto hārasampāto**”ti vuttam. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhārasampātena suttappadesatthā niddhāritā, so so samvaṇṇanāvisesabhūto desanāhārasampātādihārasampāto **niyutto** yathāraham niddhāretvā yujitabboti attho gahetabbo, **aṭṭhakathāyañca** (netti. aṭṭha. 73, 76) tathā niddhāretvā yujitoti.

Iti desanāhārasampātādihārasampāte sattibalānurūpā

Racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahe-tabboti.

Nayasamuṭṭhānavibhāvanā

79. Yena yena samvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhārasampātādinā hārasampātena ekasuttappadesatthā niddhāretvā vibhattā, so (..0255) samvaṇṇanāvisesabhūto desanāhārasampātādihārasampāto paripuṇṇo, “katamam nayasamuṭṭhānan”ti pucchitabbattā “**tattha katamam nayasamuṭṭhānan**”ti-ādi āraddham. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—“evam nānāsuttavasena, ekasuttavasena ca hāravicāram dassetvā idāni nayavicāram dassetum ‘tattha katamam nayasamuṭṭhānan’ti-ādi āran”ti (netti. aṭṭha. 79) vuttam. “Tattha katamo nandiyāvatṭanayo”ti-ādim anārabhitvā “tattha katamam nayasamuṭṭhānan”ti-ādi-ārambhane kāraṇam **aṭṭhakathāyaṁ** vuttameva. Tattha **tatthāti** tesu hārādīsu yo atthanayo samvaṇṇanāna-yena niddiṭṭho, tasseva atthanayassa samuṭṭhānam bhūmim pucchati “**katamam nayasamuṭṭhānan**”ti.

Kiñcāpi samvaṇṇanānayā niddiṭṭhā, tathāpi atthanayasamvaṇṇanānayānam visesassa pākaṭam kātum puna kathayissāma. Taṇhā-avijjāhi samkilesapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso ceva samathavipassanāhi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso ca **nandiyāvatṭo nayo** nāma. Tīhi akusalamūlehi lobhādīhi samkilesapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso ceva tīhi kusalamūlehi alobhādīhi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso ca **tipukkhalo nayo** nāma. Catūhi subhasaññādīhi vipallāsehi sakalasamkilesapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanala-

kkhaṇo samvaṇṇanāviseso ceva catūhi asubhasaññādīhi avipallāsehi satipaṭṭhānehi, saddhindriyehi vā vodānapakkhassa suttathassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo samvaṇṇanāviseso ca **sīhavikkīlito nayo** nāmāti vuttā nayā **saṃvāṇṇanānayā** nāma. Tesam samvaṇṇanānayānam samuṭṭhānam pucchati “katamam nayasamuṭṭhānan”ti.

Nayā pana nānāsuttato niddhāritehi taṇhā-avijjādīhi mūlapadehi catusaccayojanāya nayato anubujjhīyamāno dukkhādi-attho. So hi maggañānam nayati sampāpetīti “**nayo**”ti vutto, so **atthanayo** nāma. Tasseva atthanayassa samuṭṭhānam pucchati “katamam nayasamuṭṭhānan”ti? Tasmā (..0256) catusaccayojanāya nayaggāhato nīyati anupucchīyatīti **nayo**, ko so? Suttatthabhūto dukkhādiko attho. Nayati maggañānam pāpetīti vā **nayo**, dukkhādiko atthova. Tenāha-“anubujjhīyamāno dukkhādi-attho. So hi maggañānam nayati sampāpetīti nayo”ti (netti. aṭṭha. 79). Samuṭṭhahanti nayā etenāti **samuṭṭhānam**, kim tam? Avijjātaṇhādikāraṇam, tamdīpanā samvaṇṇanā ca. Avijjātaṇhādinā hi dukkhādi-atthanayā sambhavanti. Atha vā avijjātaṇhādīhi catusaccayojanā **samuṭṭhānam** nāma. Tena vuttam-“kim pana tam? Tamtammūlapadehi catusaccayojanā”ti (netti. aṭṭha. 79). Evam atthe gayhamāne sati samvaṇṇanānayāpi gahitā honti, nayānam samuṭṭhānam **nayasamuṭṭhānam**, tasmim nayasamuṭṭhāne.

“Katamam nandiyāvatṭanayasamuṭṭhānan”ti pucchitabbattā paṭhamam nandiyāvatṭanayasamuṭṭhānam dassetum **“pubbā koṭi na paññāyatī”**ti-ādi vuttam. Nandiyāvatṭanayasamuṭṭhānabhūtāya avijjāya ca taṇhāya ca pubbā koṭi “asukassa buddhassa bhagavato uppajjanakāle uppannā, asukassa cakkavattino uppajjanakāle uppannā”ti na paññāyati koṭiyā abhāvatoti yojanā. “Avijjātaṇhāsu katamā nīvaraṇam, katamā samyojanan”ti pucchitabbattā **“tattha avijjā nīvaraṇam taṇhā samyojanan”**ti vuttam. **Tatthāti** tāsu avijjātaṇhāsu. Ādīnavapaṭicchādikattā **avijjā nīvaraṇam**. Bhavesu samyojanato **taṇhā samyojanam**. “Avijjānīvaraṇā sattā katham vicaranti, katham vuccanti, taṇhāsamyojanā sattā katham vicaranti katham vuccanti”ti pucchitabbattā **“avijjānīvaraṇā sattā”**ti-ādi vuttam. Avijjānīvaraṇamete-samatthīti **avijjānīvaraṇā**. Avijjāya samyuttā viya pavattā avijjāya abhinivisavatthūsu samyuttā viya pavattā sattā **avijjāpakkhena** vipallāsenā niccādi-abhinivesavatthubhūte rūpādi-ārammaṇe **vicaranti** vividhā caranti pavattanti, **te** niccādi-abhinivisantā vicarantā sattā **“diṭṭhicaritā”**ti vuccanti. Taṇhāsamyojanametesanti **taṇhāsamyojanā**. Taṇhāya samyuttā viya pavattā, taṇhāya vā ārammaṇabhūte vatthukāme samyuttā viya pavattā sattā **taṇhāpakkhena** aṭṭhasatataṇhāvicaritenā ārammaṇabhūte vatthusmiṁ **vicaranti** pavattantīti attho.

“Diṭṭhicaritā (..0257) sattā kam paṭipattim anuyuttā viharanti, taṇhācaritā sattā kam paṭipattim anuyuttā viharantīti pucchitabbattā **“diṭṭhicaritā”**ti-ādi vuttam. Diṭṭhicaritā sattā **ito** sāsanato bahiddhā pabbajitā hontāpi “sukhena adhigantabbam sukham natthi, dukhena adhigantabbam sukham pana atthī”ti manasi karontā attakilamathānuyogam pañcātapādipaṭipattim anuyuttā viharanti. Taṇhācaritā sattā **ito** sāsanato bahiddhā pabbajitā hontāpi “kāme paṭisevantā lokam vadḍhāpentā bahum puññam vadḍhāpentī”ti manasi karontā kāmesu kāmasukha-

Ilikānuyogam paṭipattim anuyuttā viharanti.

“Kasmā ditthicaritā tathāvidham paṭipattim anuyuttā viharanti, kasmā taṇhācaritā tathāvidham paṭipattim anuyuttā viharanti”ti pucchitabbattā “**tattha kiṁ kāraṇan**”-ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu ditthicaritataṇhācaritesu. **Yaṁ** yasmā kāraṇā viharanti, tam kāraṇam kinti pucchati. **Ito** sāsanato bahiddhā yesam puggalānam saccavavatthānam natthi, catusaccappakāsanā kuto ca atthi, samathavipassanākosallam vā upasamasukhappatti vā kuto atthi, **te** puggalā upasamasukhassa anabhiññā viparītacetā hutvā evam āhaṁsu “sukhena adhigantabbam sukham natthi, dukkhena adhigantabbam sukham nāma atthi”ti. Te evam̄saññī evam̄ditthī dukkhena sukham patthayamānā hutvā attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti. **Ito** sāsanato bahiddhā yesam puggalānam saccavavatthānam natthi, catusaccappakāsanā kuto ca atthi, samathavipassanākosallam vā upasamasukhappatti vā kuto atthi, **te** puggalā upasamasukhassa anabhiññā viparītacetā hutvā evamāhaṁsu “yo kāme paṭisevati, so lokam vadḍhayati, yo lokam vadḍhayati, so bahum puññam pasavati”ti. Te evam̄saññī evam̄ditthī kāmesu sukhasaññī hutvā kāmasukhallikānuyogam anuyuttā ca viharantīti yojanā kātabbā.

“Tathā viharantā kiṁ vadḍhayantīti pucchitabbattā “**te tadabhiññā santā roga-meva vadḍhayantī**”ti vuttam. “Tathā vadḍhayantā rogādīnam bhesajjam samathavipassanam vadḍhayanti kin”ti pucchitabbattā “**te rogābhītunnā gaṇḍapatiṭīlitā sallānuviddhā nirayatiracchānayonipetāsuresu ummujjanimujjāni karontā ugghāta-nigghātam paccanubhontā rogagandhasallabhesajjam na** (..0258) **vindantī**”tivuttam. Attho pana **aṭṭhakathāyaṁ** (netti. aṭṭha. 79) vutto. “Katame saṃkilesavodānā, katame rogādayo, katamaṁ bhesajjan”ti pucchitabbattā “**tattha attakilamathānuyo-go**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu saṃkilesavodānarogabhesajjādīsu. Attakilamathānuyogo ca kāmasukhallikānuyogo ca **saṃkileso** hoti, samathavipassanā **vodānam** hoti, attakilamathānuyogo ca **rogo** hoti, samathavipassanā **roganigghātakabhe-sajjam** ...pe.. samathavipassanā **salluddhāraṇabhesajjam** hoti.

“Katamo katamaṁ saccan”ti pucchitabbattā “**tattha saṃkileso dukkhan**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu saṃkilesādīsu saṃkileso ekadesavasena **dukkham** dukkha-saccam hoti.

Tadabhisāṅgoti tasmiṁ samkilese abhisāṅgo viya pavatto lokiya dhamma nirava-sesavasena dukkhasaccam hoti. Atha vā tasmiṁ dukkhe abhisāṅgo viya pavattā taṇhā **dukkhasamudayo** samudayasaccam hoti. Taṇhānirodho **dukkhanirodho** nirodhasaccam hoti. Samathavipassanā dukkhanirodhagāminī paṭipadā magga-saccam hoti. Imāni cattāri saccāni niddhāretvā yojetabbāni. “Tesi catūsu saccesu katamaṁ pariññeyyaṁ, katamo pahātabbo, katamo bhāvetabbo, katamo sacchikātabbo”ti pucchitabbattā “**dukkhaṁ pariññeyyan**”ti-ādi vuttam.

80. Diṭṭhicaritataṇhācaritānam attakilamathānuyogādivasena cattāri saccāni niddhāritāni, “kathaṁ diṭṭhicaritataṇhācaritānam sakkāyadassane pavattibhedava-sena cattāri saccāni niddhāritāni”ti pucchitabbattā “**tattha diṭṭhicaritā**”ti-ādi vuttam. Atha vā “diṭṭhicaritataṇhācaritānam sakkāyadassane katamo pavattibhedo”ti pucchitabbattā imesam sakkāyadassane ayam pavattibhedoti vibhajitvā dassetum “**tattha diṭṭhicaritā**”ti-ādi vuttam. Tena vuttam- “idāni diṭṭhicaritataṇhācaritānam sakkāyadiṭṭhidassane pavattibhedam dassetum ‘diṭṭhicaritā’ti-ādi vuttan”ti. **Tatthāti** tesu diṭṭhicaritataṇhācaritesu. **Diṭṭhicaritā** puggalā **rūpam** “attā”ti attato upagacchanti ...pe... **viññāṇam** “attā”ti attato upagacchanti diṭṭhicaritānam attā-bhinivesassa balavabhāvato, taṇhācaritā pana rūpam vā (..0259) “attā”ti **rūpa-vantam** attānam upagacchanti attani vā rūpam, rūpasmiṁ vā “attā”ti **attānam** upa-gacchanti ...pe... **viññāṇasmim** vā “attā”ti attānam upagacchanti taṇhācaritānam attaniyābhinivesassa balavabhāvato. Pañcasu upādānakkhandhesu ekekam nissāya catubbidhattā **vīsativatthukā ayam** micchādiṭṭhi “sakkāyadiṭṭhi”ti vuccati. Evam diṭṭhicaritataṇhācaritānam sakkāyadassane pavattibhedo viññātabboti attho.

“Sakkāyadiṭṭhiyā katamo paṭipakkho”ti pucchitabbattā “**tassā paṭipakkho**”ti-ādi vuttam. Tassā sakkāyadiṭṭhiyā pajahanavasena lokuttarā sammādiṭṭhi paṭipakkho, tassā sammādiṭṭhiyā **anvāyikā** anuguṇabhāvena pavattanakā dhammā ca sakkā-yadiṭṭhiyā pajahanavasena paṭipakkhā bhavanti. “Katame dhammā anvāyikā”ti pucchitabbattā “**sammāsaṅkappo**”ti-ādi vuttam. Sammāsaṅkappo ...pe... sammā-samādhi ime dhammā anvāyikā honti. **Ayam** sammādiṭṭhi-ādiko ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tessā sakkāyadiṭṭhiyā paṭipakkho hoti pahāyakattā. “Te sammādiṭṭhiyādayo dhammā khandhato kittakā honti”ti pucchitabbattā “**te tayo kandhā**”ti-ādi vuttam. “Katamo khandho samatho, katamo khandho vipassanā”ti pucchitabbattā “**sīlakkhandho samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā**”ti vuttam. “Sakkāyādīsu katamo katamam saccam, katamo katamam saccan”ti pucchitabbattā “**tattha sakkāyo**”ti-ādi vuttam.

“Diṭṭhicaritataṇhācaritānam sakkāyadiṭṭhitappaṭipakkhavasena cattāri saccāni niddhāritāni, kathaṁ antadvayamajjhima paṭipadā niddhāritā”ti vattabbattā “**tattha ye rūpam attato**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu diṭṭhicaritataṇhācaritesu **ye** diṭṭhicaritā puggalā **rūpam** “attā”ti attato upagacchanti ...pe... **viññāṇam** “attā”ti attato upaga-cchanti. **Ime** diṭṭhicaritā puggalā “rūpādayo ca attā, rūpādīnañca aniccattā, atta-sāpi aniccattā attā ucchijjati, attā vinassati, attā param marañā na hoti”ti abhinivi-sanato “**ucchedavādino**”ti vuccanti. **Ye** taṇhācaritā puggalā rūpam vā “attā”ti **rūpa-vantam** attānam upagacchanti ...pe... viññāṇam vā “attā”ti **viññāṇavantam**

attānam upagacchanti. Attani vā viññāṇam, viññāṇasmiṁ vā attānam upagacchanti. **Ime** taṇhācaritā puggalā “rūpādīhi attā añño (..0260) aññattā attā nicco sassato”ti abhinivisanato “**sassatavādino**”ti vuccanti.

Tattha tesu ucchedavādīsassatavādīpuggalesu pavattā ucchedavādasassata-vādā **ubho antā** antadvayapaṭipadā honti. **Ayam** antadvayapaṭipadā saṃsārapavattanassa hetubhāvato **saṃsārapavatti** hoti, **tassa** antadvayassa paṭipajjanassa pajahanavasena majjhimapaṭipadāsaṅkhātova ariyo aṭṭhaṅgiko maggo paṭipakkho hoti pahāyakattā. **Ayam** maggo saṃsāranivattanassa hetubhāvato **saṃsāranivatti** hoti. **Tattha** saṃsārapavattisāṃsāranivattisu **pavatti** saṃsārapavatti dukkham dukkhasaccam, **tadabhisaṅgo** tasmiṁ dukkhe abhisāṅgo taṇhā **samudayo** samudayasaccam, taṇhānirodho **dukkhanirodho** nirodhasaccam, ariyo aṭṭhaṅgiko **maggo** dukkhanirodhagāminī paṭipadā maggасaccam, iti imāni cattāri saccāni niddhāritāni. “**Dukkham pariññeyyan**”ti-ādimhi vuttanayova attho.

“Ucchedasassatassa kittako pabhedo, maggassa kittako”ti pucchitabbattā “**tattha ucchedasassatan**”ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** ucchedasassata-ariyamaggesu ucchedasassatadassanam **saṃsāto** saṅkhepato vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Ucchedo pañcupādānakkhandhe nissāya pavattattā pañcavidho, sassatadassanam ekekasmīm tidhā uppajjanato pannarasavidhanti vīsatividham hoti. **Vitthārato dvāsatṭhi diṭṭhigatāni**. Katamāni? Cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antānantavādā, cattāro amarāvikkhepavādā, dve adhiccasamuppānnavādā, solasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādāti dvāsatṭhi diṭṭhigatāni veditabbāni. Vitthārato pana **brahmajālasutte** (dī. ni. 1.30 ādayo) āgatāni. **Tesam** ucchedasassatadassanānam tecattālīsam bodhipakkhiyadhammā paṭipakkho maggo. Katame tecattālīsam? “Aniccasaññā dukkhasaññā anattasaññā”ti tisso saññā ca “pahānasaññā virāgasasaññā nirodhasaññā”ti tisso saññā cāti cha saññā ca “cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojhaṅgā, aṭṭha maggaṅgānī”ti tecattālīsam bodhipakkhiyadhammā vipassanāvasena paṭipakkho maggo nāma.

“Samathavasena (..0261) katamo paṭipakkho”ti vattabbattā “**aṭṭha vimokkhāti-ādi vuttaṁ**. **Aṭṭha vimokkhā pākaṭā**. **Dasa kasiṇāyatanāni** samathavasena paṭipakkho maggo nāma. “Katamam nāṇam katamassa dhammassa padālanan”ti pucchitabbattā “**dvāsatṭhi diṭṭhigatāni**”ti-ādi vuttaṁ. Diṭṭhicarite pavattāni **diṭṭhigatāni**, moho. Taṇhācarite pavattāni **diṭṭhigatāni**, jālam. **Anādivasena** pavatto moho. **Anidhanavasena** pavattam jālam. Aṭṭha samāpattiyo samāpajjivā tejetvā tikkham vipassanāñānañca ariyamaggañānañcañānavajiram nāma bodhipakkhiyadhammānam ñāṇapadaṭṭhānattā. Moho ca jālañca **mohajālam**. Padāletīti **padālanam**, kattari yupaccayo, mohajālassa padālananti **mohajālapadālanam**. Padālanañhi duvidham vikkhambhanapadālanam samucchedadapadālananti. Pubbabhāge samathavipassanāvasena **vikkhambhanapadālanam**, maggakkhaṇe **samucchedadapadālanam** eva daṭṭhabbam. **Tatthāti** tasmiṁ mohajāle avijjā moho, bhavataṇhā jālam. Attano ādhāram puggalam dukkhādīsu aṭṭhasu ṭhānesu mohetīti **moho**. Paṭhamam

jālam jaṭam lāyitvā jaṭāvasena lāti pavattatīti **jālam**, attani jātam macchasakuṇādikam lāti gaṇhāti, lāpeti gaṇhāpetīti vā **jālam**, jālam viyāti **jālam**. Tena vuttam-“atītādibhedabhinnesu rūpādīsu, saka-attabhāvādīsu ca saṃsibbanavasena pava-ttanato jālam bhavataṇhā”ti (netti. atṭha. 80). “Avijjātaṇhāhi attakilamathānuyogā-dīnam kilesapakkhānam niddhāraṇam kataṁ katham kena saddahitabban”ti vatta-bbattā “**tena vuccati ‘pubbā koṭi na paññāyati avijjāya ca bhavataṇhāya cā’ti**” vuttam.

81. “Ito sāsanato bahiddhā diṭṭhicaritataṇhācaritānam paṭipadādayo niddhāritā, sāsane diṭṭhicaritataṇhācaritānam paṭipadādayo katham niddhāritabbā”ti vatta-bbattā “saṃkilesapakkhā suttatthā ācariyena dassitā, vodānapakkhasuttatthā katham dassitabbā”ti vattabbattā vā “**taṭtha diṭṭhicarito asmiṃ sāsane**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu diṭṭhicaritataṇhācaritesu. **Diṭṭhicarito** puggalo asmiṃ sāsane pabba-jito hutvā catūsu paccayesu sallekhānusantatavutti bhavati. Kasmā? Yasmā sallekhe tibbagāravo, tasmā sallekhe tibbagāravattā. **Taṇhācarito** puggalo asmiṃ sāsane pabbajito hutvā sikkhānusantatavutti bhavati (..0262). Kasmā? Yasmā sikkhāya tibbagāravo, tasmā sikkhāya tibbagāravattā. **Diṭṭhicarito** puggalo samma-ttaniyāmam okkamanto hutvā **dhammānusārī** puggalo bhavati. Kasmā? Diṭṭhiyā diṭṭhivisaye paññāsadisapavattanato. **Taṇhācarito** puggalo sammattaniyāmam okkamanto hutvā saddhānusārī bhavati. Kasmā? Taṇhāvasena micchādhimo-kkhattā. **Diṭṭhicarito** puggalo sukhāya paṭipadāya, dandhābhiññāya ca niyyāti, sukhāya paṭipadāya, khippābhiññāya ca niyyāti sukhena kilesehi vikkhambhitum samatthattā. **Taṇhācarito** puggalo dukkhāya paṭipadāya, dandhābhiññāya ca niyyāti, dukkhāya paṭipadāya, khippābhiññāya ca niyyāti dukkhena kilesehi vikkha-mbhitudum samatthattā.

“Tathā kasmā niyyāti”ti pucchitabbattā “**taṭtha kiṃ kāraṇam yan**”ti-ādi vuttam. **Yam** yena kāraṇena niyyāti, tam **kāraṇam** kinti pucchat. **Tassa** taṇhācaritassa kāmā sukhena apariccattā **hi** yasmā bhavanti, tasmā kāmānam sukhena aparicca-ttattā tathā niyyāti. **So** taṇhācarito **kāmehi** vatthukāmakilesakāmehi viveciyamāno dukkhena paṭinissarati, dandhañca **dhammām** catusaccadhammām ājānāti. **Yo pana ayam** puggalo diṭṭhicarito hoti, so **ayam** diṭṭhicarito puggalo **ādito** ādimhiyeva **kāmehi** kilesakāmavatthukāmehi anatthiko bhavati. **So** diṭṭhicarito **tato** tehi kāmehi viveciyamāno khippañca sukhena paṭinissarati, khippañca dhammām ājā-nāti.

“Taṇhācarito dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti, diṭṭhicarito sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyātīti ekekāya paṭipadāya bhavitabban”ti vattabbattā “**dukkhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā ca, sukhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā cā**”ti vuttam. “Evam sati ekova dvīhi dvīhi paṭipadāhi niyyātīti āpajjati”ti vattabbattā “**sattāpi**”ti-ādi vuttam. Taṇhācaritā sattāpi duvidhā mudindriyāpi tikkhindriyāpi, diṭṭhicaritā sattāpi duvidhā mudindriyāpi tikkhindriyāpīti yojanā kātabbā. **Ye** taṇhācaritadiṭṭhi-caritā mudindriyā bhavanti, **te** taṇhācaritadiṭṭhicaritā dandhañca paṭinissaranti, dandhañca dhammām ājānanti. **Ye** taṇhācaritadiṭṭhicaritā tikkhindriyā bhavanti, **te**

taṇhācaritadiṭṭhicaritā khippañca paṭinissaranti, khippañca dhammam ṣājānanti, tasmā ekekasseva ekekā paṭipadā (..0263) yuttāvāti. “Imāhi paṭipadāhi niyyanti-yeva, na niyyimṣu niyyissantīti āpajjeyya vattamānavibhattiyā niddiṭṭhattā”ti vattabbattā “**imā catasso**”ti-ādi vuttaṁ. Atītepi imāhi catūhi paṭipadāhi niyyimṣu, paccuppannesupi niyyanti, anāgatepi niyyissantīti attho gahetabbo yathā “pabbato tiṭṭhati”ti.

Evanti evam vuttappakārena. Ariyapuggalā catukkamaggam paṭipadām paññā-penti. “Kimattham paññāpentī”ti vattabbattā “**abudhajanasevitāyā**”ti-ādi vuttaṁ. **Ayam** vuccati nandiyāvatṭassa nayassa bhūmīti taṇhā-avijjānam vasena saṃkile-sapakkhe dvidisā catusaccayojanāpi samathavipassanānam vasena vodāna-pakkhe dvidisā catusaccayojanāpi dassitā. Ayam catubbidhā catusaccayojanā nandiyāvatṭassa nayassa samuṭṭhānam bhūmi samuṭṭhānabhāvatoti. “Tathāvi-dhāya catusaccayojanāya nandiyāvatṭassa nayassa samuṭṭhānabhūmibhāvo kena saddahitabbo”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttaṁ.

82. “Nandiyāvatṭassa nayassa samuṭṭhānabhūtā bhūmi dassitā, tassa nandiyāvatṭassa nayassa kattha katamā disā kittakena upaparikkhitabbā”ti vattabbattā “**veyyākaraṇesu hī**”ti-ādi vuttaṁ. **Hi**-saddo pakkhantarattho. **Ye** disābhūtā āhārā-dayo dhammā veyyākaraṇesu “kusalākusalā”ti vuttaṁ, **te** disābhūtā āhārādayo dhammā duvidhena “ime akusalā dhammā saṃkilesadhammā, ime kusalā vodā-nadhammā”ti duvidhena **upaparikkhitabbā** ālocitabbā. “Katamena duvidhenā”ti pucchitabbattā “**lokavatṭānusārī ca lokavivatṭānusārī cā**”ti

vuttam. "Katamam vaṭṭam, katamam vivaṭṭan"ti pucchitabbattā "**vaṭṭam nāma samsāro, vivaṭṭam nibbānan**"ti vuttam. "Samsārassa katamo hetū"ti pucchitabbattā "**kammakilesā hetu samsārassā**"ti vuttam. "Katamam kammaṁ nāma, ceta-nāyeva kammaṁ nāma kiṁ, udāhu cetasikañca phaladānasamatthāsamathampi kammaṁ kin"ti pucchitabbattā "**tattha kamman**"ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu kamma-kilesesu. "**Taṁ kammaṁ kathaṁ** kena pakārena daṭṭhabban"ti ce vadeyya, yathā yena upacayena kataṁ kammaṁ phaladānasamattham hoti, tasmiṁ upacaye taṁ kammaṁ daṭṭhabbam. "Te kilesā katamehi dhammehi niddisitabbā"ti ce puccheyya, sabbe pi kilesā catūhi vipallāsehi niddisitabbā. "Te kilesā kattha (..0264) daṭṭhabbā"ti ce puccheyya, dasavatthuke kilesapuñje te kilesā daṭṭhabbā.

"Katamāni dasa vatthūnī"ti ce puccheyya, cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitayo, cattāri agatigamanānīti dasa vatthūnīti veditabbāni catunnaṁ kiccavasena ekattā. Ettha ca kilesānam paccayo vatthukāmopi kilesopi kilesavatthu hoti purimānam purimānam kilesānam pacchimānam pacchimānam kilesānam paccayabhāvato.

"Katamo katamo katamassa katamassa vatthū"ti pucchitabbattā "**paṭhame āhāre**"ti-ādi vuttam. Ālambitabbe paṭhame kabalikārāhāre paṭhamo "rūpaṁ subhan"ti **vipallāso** ārammaṇakaraṇavasena pavattati. Ālambitabbe dutiye phassāhāre dutiyo "phassapaccayā vedanā sukhā"ti **vipallāso** pavattati. Ālambitabbe tatiye cittāhāre tatiyo "cittam niccan"ti **vipallāso** pavattati, ālambitabbe catutthe manosañcetanāhāre "dhammo attā"ti **vipallāso** ārammaṇakaraṇavasena pavattati. Ālambitabbe paṭhame "rūpaṁ subhan"ti **vipallāso** paṭhamam kāmupādānam ārammaṇakaraṇavasena pavattati. Sesesupi yathārahaṁ nayānusārena yojetvā attho veditabbo.

83. "Tesu āhārādīsu katamo katamassa puggalassa upakkilesō"ti vattabbattā "**tattha yo cā**"ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu āhārādīsu, taṇhācaritadiṭṭhicaritesu vā. Taṇhācaritassa rūpavedanāsu tibbacchandarāgassa uppajjanato yo ca kabalikāro āhāro, yo ca phassāhāro pavattati, **ime** kabalikārāhāraphassāhārā taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā bhavanti. Diṭṭhicaritassa dhammadittesu balava-attaniccābhinivesassa uppajjanato yo ca manosañcetanāhāro, yo ca viññāṇāhāro pavattati, **ime** manosañcetanāhāraviññāṇāhārā diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā bhavanti. "**Tattha yo ca asubhe subhan**"ti-ādīsupi vuttanayānusārena attho gahettabboti. Purimānam (..0265) dvinnam dvinnam taṇhāpadhānattā ceva taṇhāsabhāvattā ca, pacchimānam dvinnam dvinnam diṭṭhipadhānattā ceva diṭṭhisabhāvattā cāti.

84. "Katamasmiṁ paṭhamādike āhāre katamo paṭhamādiko vipallāso pavattati"-ti pucchitabbattā "**tattha kabalikāre āhāre**"ti-ādinā nāmavasena niyametvā pubbe vuttatthameva dasseti. "Katamasmiṁ vipallāse ṭhito katamam upādiyatī"ti pucchitabbattā "**paṭhame vipallāse ṭhito**"ti-ādi vuttam. Paṭhame vipallāse ṭhito puggalo kāme yena upādānena upādiyati, **idam** upādānam "kāmupādānam nāmā"ti vuccati. Sesesu iminā nayena yojanā kātabbā.

“Yena kāmupādānena kāmehi puggalo samyujjati, ayam kāmupādānadhammo ‘kāmayogo’ti vuccatī”ti-ādinā yojanā kātabbā. Sesānam yojanathādayo pālito, atṭhakathāto ca pākaṭā.

85. “Āhārādīsu katame katamā disā”ti pucchitabbattā “**tattha imā catasso disā**”-ti-ādi vuttam. **Tattha** tesu āhāracatukkādīsu dasasu catukkesu paṭhamo paṭhamo kabaṭikārāhārādiko paṭhamā disā, dutiyo dutiyo phassāhārādiko dutiyā disā, tatiyo tatiyo viññāṇāhārādiko tatiyā disā, catuttho catuttho manosañcetanāhārādiko catutthā disāti veditabbā.

“Tāsu catūsu disāsu tesu kabaṭikārāhārādīsu dhammesu katame dhammā kata-massa upakkilesā”ti pucchitabbattā ime āhārādayo dhammā imassa puggalassa upakkilesāti vibhattāti dassetum “**tattha yo ca kabaṭikāro āhāro ...pe... ime diṭṭhi-caritassa udattassa upakkilesā**”ti vuttam. **Atṭhakathāyam** pana- “kabaṭikārāhāro āhāroti-ādi āhārādīsu ye yassa puggalassa upakkilesā, tam vibhajitvā dassetum āraddhan”ti (netti. atṭha. 85) vuttam. **Dasannam** **suttānanti** ekadesabhūtānam dasannam suttānam. **Atthoti** sabhāvadhammo. Saddattho hi asamānoti. “**Byañjameva nānan**”ti etena ca saddatthassa nānattam dasseti.

“Kabaṭikārāhārādīsu (..0266) katame āhārādayo katamena vimokkhamukhena pariññam pahānam gacchanti”ti pucchitabbattā “**tattha yo ca kabaṭikāro**”ti-ādi vuttam.

Itīti evam vuttappakārā. **Sabbeti** sabbe āhārādayo dhammā lokavaṭṭānusārino bhavanti. **Teti** te sabbe āhārādayo dhammā. **Lokāti** lokato vaṭṭato. **Tīhi vimokkha-mukhehi** aniccānupassanādīhi niyyanti.

86. Samkilesapakkhe disābhūtā āhāracatukkādayo dasa catukkā dhammā āca-riyena niddhāretvā dassitā, amhehi ca ñātā, “vodānapakkhe katame disābhūtā dhammā”ti pucchitabbattā vodānapakkhe disābhūte dhamme dassetum “**catasso paṭipadā**”ti-ādi vuttam. **Cattāro vihārāti** dibbavihārā brahmavihārā ariyavihārā āneñjavihārāti cattāro vihārā. Tesu rūpāvacarasamāpattiyo **dibbavihārā**, catasso appamaññāyo **brahmavihārā**, catasso phalasamāpattiyo **ariyavihārā**, catasso arūpasamāpattiyo **āneñjavihārā** **cattāro acchariyā abbhutā dhammāti** mānapahānam ālayasamugghāto avijjāpahānam bhavūpasamoti cattāro acchariya-abbhuta-dhammā. **Cattāri adhitṭhānānīti** saccādhīṭhānam cāgādhīṭhānam paññādhitṭhānam upasamādhīṭhānanti cattāri adhitṭhānāni. **Catasso samādhibhāvanātī** chandasamādhībhāvanā vīriyasamādhībhāvanā cittasamādhībhāvanā vīmaṇsā-samādhībhāvanāti catasso samādhībhāvanā. **Cattāro sukhabhāgiyāti** indriyasam-varo tapo bojhāngo sabbūpadhipaṭinissaggoti cattāro sukhabhāgiyā. Avasesā pākaṭā.

“Catūsu catūsu paṭipadādīsu katamo paṭipadādiko paṭhamo satipaṭṭhānādiko bhavati”ti pucchitabbattā “**paṭhamā paṭipadā paṭhamā satipaṭṭhānan**”ti-ādi vuttam. “Paṭipadādayo paññāpadaṭṭhānādikā, satipaṭṭhānādayo pana satipadaṭṭhānādikā, tasmā ‘paṭhamā paṭipadā paṭhamā satipaṭṭhānan’ti-ādiyojanā kātabbā”ti vattabbattā “**paṭhamā paṭipadā bhāvitā bahulikatā paṭhamā satipaṭṭhānan pūreti**”ti-ādi vuttam, pūrakapūretabbabhāvato tathā yojanā kātabbāti adhippāyo.

Atha (..0267) vā “bhāvitā bahulīkatā katame paṭipadādayo katame satipaṭṭhānā-dike pūrenti”ti pucchitabbattā “**paṭhamā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā paṭhamam satipaṭṭhānam pūreti**”ti-ādi vuttam.

87. “Tusu dasasu paṭipadācatukkādīsu katame dhammā katamā disā, katame dhammā katamā disā”ti pucchitabbattā “**tattha imā catasso disā paṭhamā paṭipadā, paṭhamo satipaṭṭhāno**”ti-ādi vuttam. Tatthāti tesu dasasu paṭipadācatukkādīsu. Imā mayā vuccamānā paṭhamā paṭipadādayo disā catasso disā bhavanti.

“Tusu catūsu disābhūtesu paṭipadācatukkādīsu katamo disābhūto attho kata-massa puggalassa bhesajjan”ti pucchitabbattā “**tattha paṭhamā paṭipadā ...pe... diṭṭhicaritassa udattassa bhesajjan**”ti vuttam.

“Tusu dasasu paṭipadādicatukkesu dhammesu katamo katamo katamam katamam vimokkhamukhan”ti pucchitabbattā “**tattha dukkhā ca paṭipadā**”ti-ādi vuttam. Attho pana **ṭīkāyam** vitthārena vutto pākaṭo. Saṃkilesapakkhe disābhūtā āhāracatukkādayo dasa catukkā samatikkamitabbapahātabbabhāvena niddhāritā, vodānapakkhe pana disābhūtā paṭipadācatukkādayo dasa catukkā samatikkama-pahāyakabhāvena niddhāritā.

“Tesam āhāracatukkādīnam dasannam catukkānam samatikkamanapahānasa-ṅkhātam yam vikkilitañca tesam paṭipadācatukkādīnam dasannam catukkānam bhāvanāsaṅkhātam yam vikkilitañca sacchikiriyāsaṅkhātam yam vikkilitañca atthi, tam tividham vikkilitam katamesam puggalānam vikkilitam bhavati”ti pucchitabbattā “**tesam vikkilitan**”ti vuttam. Atha vā “yathāvuttappakārehi vimokkhamukhehi ye buddhapaccekabuddhasāvakā vimuccim̄su, tesu buddhasseva vikkilitam bhavati kiṁ, paccekabuddhasseva vikkilitam bhavati kiṁ, sāvakasseva vikkilitam bhavati kiṁ, udāhu sabbesam buddhapaccekabuddhasāvakānam vikkilitam bhavati kin”ti vicāraṇāya sambhavato “**tesam vikkilitan**”ti vuttam. Yathāvuttappakārehi vimokkhamukhehi ye buddhapaccekabuddhasāvakā mucciṁsu, **tesam buddhapaccekabuddhasāvakānam vikkilitam**. Yam āhāracatukkādīnam dasannam catukkānam (..0268) saparasantāne samatikkamanapahānañca yā paṭipadācatukkādīnam dasannam catukkānam saparasantāne bhāvanāsampādanā, sacchikiri-yāsampādanā ca atthi, idam sabbam vikkilitam nāma bhavatīti attho.

“Sabbesam āhāracatukkādīnam dasannam catukkānam sabbe paṭipadācatukkādayo dasa catukkā paṭipakkhā honti kiṁ, udāhu yathākkamam catukkānam catukkā paṭipakkhā honti kin”ti vicāraṇāya sambhavato yathākkamam catukkānam catukkā paṭipakkhā honti pahātabbapahāyakabhāvenāti dassento “**cattāro āhārā tesam paṭipakkho catasso paṭipadā**”ti-ādimāha. **Atṭhakathāyam** pana- “idāni āhārādīnam paṭipadādīhi yena samatikkamanam, tam nesam paṭipakkhabhāvam dassento ‘cattāro āhārā tesam paṭipakkho catasso paṭipadā’ti-ādimāhā”ti (netti. atṭha. 87) vuttam. Tattha saṃkilesapakkhe cattāro ye āhārā niddhāritā, tesam catunnam āhārānam vodānapakkhe yā catasso paṭipadā niddhāritā, tā catasso paṭipadā paṭipakkho āhārānam pahātabbattā, paṭipadānam pana pahāyakattā. Satipi āhārānam appahātabbabhāve vipassanārammaṇattā āhārapaṭibaddhachandarāgappahānavasena pahātabbabhāvo vuttoti evamādiyojanā kātabbā.

Sīhāti sīhasadisā buddhā ca sīhasadisā paccekabuddhā ca sīhasadisā sāvakā cāti sīhasadisā visum visum yojetabbā. Sāvakā pana ahatarāgadosamohāpi santi, tepi “sīhā”ti maññeyyunti tam nivattāpanattham “**hatarāgadosamohā**”ti vuttam. Hanitabbāti **hatā**, rāgo ca doso ca moho ca **rāgadosamohā**, hatā rāgadosamohā etehi sāvakehīti **hatarāgadosamohā**, sāvakāti yojanā kātabbā sāvakānamyeva byabhicārasambhavatoti. **Tesam** sīhānam buddhānam, **tesam** sīhānam pacceka-buddhānam, **tesam** sīhānam sāvakānam **bhāvanā** vodānapakkhe bhāvitabbānam bodhipakkhiyadhammānam bhāvanā vadḍhanā ca, **sacchikiriyā** vodānapakkhe-yeva sacchikātabbānam phalanibbānānam sacchikiriyā ca, **byantikiriyā** samkilesapakkhe pahātabbānam pahānasañkhātā byantikiriyā ca **vikkīlitam** nāma bhavati.

Indriyādhitthānanti (..0269) saddhindriyādīnam indriyānam adhitthānam pava-ttanam bhāvanā, sacchikiriyā ca. **Vipariyāsānadhitthānanti** vipallāsānam adhitthānam pahānavasena appavattanam, anuppādanañca sañkhepato **vikkīlitam** nāmāti gahitam. **Indriyāni** saddhindriyādīni **saddhammadagocaro** saddhammassa vodānapakkhassa gocaro pavattanahetūti adhippetāni. **Vipariyāsā** vipallāsā **kilesagocaro** samkilesapakkhassa gocaro pavattihetūti adhippetā.

“Cattāro āhārāti-ādinā samkilesapakkhe āhāracatukkādīnam dasannam catukkānam taṇhācaritādīnam catunnam puggalānam upakkilesavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā ācariyena katā, ‘catasso paṭipadā’ti-ādinā ca vodānapakkhe paṭipadācatukkādīnam dasannam catukkānam taṇhācaritādīnam catunnam puggalānam vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā ācariyena katā, sā ayam niddhāraṇā katamassa nayassa samuṭṭhānam bhūmīti vuccati”ti pucchitabbattā “**ayam vuccati**

sīhavikkīlitassa nayassa bhūmī'ti vuttam. Tattha **ayanti** yā ayam vuttanayena dvippakārā niddhāraṇā kata, sā ayam dvippakārā niddhāraṇā sīhavikkīlitassa nayassa **bhūmi** pavattiṭṭhānam samuṭṭhānanti nayasamuṭṭhānakosallehi puggalehi vuccatīti yojanā kātabbāti.

"Vuttappakārāya niddhāritāya nayassa bhūmibhāvo kasmā viññāyatī'ti vattabbattā "**tenāhā**"ti-ādi vuttam. **Tena** vuttappakārāya niddhāraṇāya nayabhūmibhāvena "**yo neti ...pe... kusalāti cā**"ti yam vacanam ācariyo āha, tena vacanena viññāyatīti.

Sīhavikkīlitayanayabhūmi ācariyena vibhāvitā, amhehi ca ñātā, "katamā tipukkhalanayabhūmī'ti pucchitabbattā tipukkhalanayabhūmīm vibhāvetukāmo "**tattha ye dukkhāya paṭipadāyā**"ti-ādimāha. Evaṁ sati "ayam saṃkilesu, tīṇi akusalamūlāni"-ti-ādivacanameva ācariyena vattabbam, kasmā pana "tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"ti-ādivacanam vattabbanti? Saccam, tipukkhalanayabhūmibhāvanā pana ugghaṭitaññu-ādipuggalattayavasena pavattā, tasmā ugghaṭitaññu-ādipuggalattayam vibhāvetum "tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"ti-ādivacanam vuttam. Evaṁapi "tattha yo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti, ayam ugghaṭitaññu"-ti-ādivacanameva vattabbam (..0270), kasmā pana "tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"ti-ādivacanam vattabbanti? Saccam, ugghaṭitaññu-ādipuggalattayam pana sīhavikkīlitayanato tipukkhalanayassa niggacchanato nikhamanato sīhavikkīlitayanayabhūmivibhāvanāyam paṭipadāvibhāgato vibhāvitapuggalacatukkato niddhāritam, sīhavikkīlitayanayabhūmivibhāvanāyam paṭipadāvibhāgato vibhāvitam puggalacatukkaṁ paṭhamam vibhāvetum "**tattha ye dukkhāya paṭipadāyā**"ti-ādi vuttam. **Tatthāti** yo paṭipadācatukko sīhavikkīlitayanayabhūmivibhāvanāyam niddhārito, tasmim paṭipadācatukke. **Yeti** ye dandha-udattā diṭṭhicaritapuggalā yathākkamam sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya ca sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya ca niyyanti, iti niyyakā dve puggalā ca niddhāritā. "Tesam catunnam puggalānam katamo saṃkilesu"ti pucchitabbattā "tesam catunnam puggalānam ayam saṃkilesu"ti vissajjetum "**tesam catunnam puggalānam ayam saṃkilesu**"ti-ādi vuttam. Cattāro āhārā niddhāritā ...pe... cattāri agatigamanāni niddhāritāni, iti ayam dasavidho āhāracatukkādicatukko tesam catunnam puggalānam saṃkilesu hoti. Tesam catunnam puggalānam saṃkilesu ācariyena niddhārito, "katamam vodānan"ti pucchitabbattā "**tesam catunnam puggalānam idam vodānan**"ti-ādi vuttam. Catasso paṭipadā niddhāritā, catasso appamāṇā niddhāritā, **iti** idam dasavidham paṭipadācatukkādicatukkabhuṭam dhammadjātam tesam catunnam puggalānam vodānam hoti.

88. "Tesu catūsu puggalesu katamo puggalo ugghaṭitaññū, katamo puggalo vipañcitaññū, katamo puggalo neyyo"ti pucchitabbattā "**tattha ye**"ti-ādi vuttam. "Pubbe pi 'tattha ye'ti-ādinā cattāro puggalā niddhāritā, kasmā pana puna "tattha ye'ti-ādinā cattāro puggalā niddhāritā"ti ce vadeyya? Pubbe saṃkilesavodānam sāmibhāvena niddhāritā, pacchā pana ugghaṭitaññu-ādīnam avayavānam samūhabhāvena niddhāritāti visesattho gahetabbo. **Tattha ye ...pe... ime dve puggalāti** ettha yojanattho hetṭhā vuttasadisova. **Tatthāti** tesu catūsu puggalesu. **Yoti**

udatto diṭṭhicarito. **Ayanti** ayam niyato udatto diṭṭhicarito. Puna **yoti** udattova taṇhācarito ca mando diṭṭhicarito ca. **Sādhāraṇāyāti** dukkhāya paṭipadāya khippābhīññāya ca sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya ca.

“Ugghaṭitaññu-ādayo (..0271) tayo puggalā ācariyena niddhāritā, tesu tīsu puggalesu katamassa katamassa katamam katamam bhagavā upadisatī”ti pucchitabbattā “**tattha bhagavā**”ti-ādi vuttaṁ. Atha vā “paṭipadābhedena puggalabhedo ācariyena vibhāvito, katham desanābhedena puggalabhedo vibhāvito”ti vattabbattā desanābhedenapi puggalabhedam vibhāvetum “**tattha bhagavā**”ti-ādi vuttaṁ. **Tatthāti** tesu tīsu ugghaṭitaññu-ādīsu puggalesu. “Samathadesanā-vipassanādesanābhedeneva puggalabhedo vibhāvito”ti vattabbattā mududhammadesanātikkhadhammadesanābhedenapi puggalabhedam vibhāvetum “**tattha bhagavā**”ti-ādi vuttaṁ. Sesesupi evameva anusandhyattho vattabbo.

Visum visum paṭipadābhedena cattāro hutvā visum ca sampiṇḍitā ca paṭipadābhedena ceva desanābhedena ca tayo hontīti vibhāvetum “**tattha ye**”ti-ādīm puna vatvā “**iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavantī**”ti vuttaṁ. Tattha **cattāri tīṇīti** liṅgavipallāsa-niddeso, “cattāro tayo”ti pana pakatiliṅganiddeso kātabbova.

“Tesam tiṇam puggalānam katamo samkilesō”ti pucchitabbattā “**tesam tiṇam puggalānam ayam samkilesō**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ayam samkilesoti** “tīṇi akusalamūlāni ...pe... sīlavipatti diṭṭhivipatti ācāravipatti”ti niddhāritānam akusalānam dhammānam iti ayam samūho samkilesō hoti. “Tesam tiṇam puggalānam samkilesō ācariyena niddhārito, katham vodānam niddhāritabban”ti vattabbattā “**tesam tiṇam puggalānam idam vodānan**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **idam vodānanti** “tīṇi kusalamūlāni ...pe... tīṇi vimokkhamukhāni suññataṁ animittam appaṇihitan”ti niddhāritānam kusaladhammānam samūhabhūtam iti idam dhammajātam vodānam hoti.

“Vuttappakārena cattāro hutvā tayo puggalā bhavantīti ācariyena vibhāvitā, tayo hutvā kittakā puggalā bhavantīti vattabbabhāvato “**iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavanti, tīṇi hutvā dve bhavanti taṇhācarito ca diṭṭhicarito cā**”ti-ādi vuttaṁ. **Itīti** heṭṭhā vuttappakārena **cattāri** cattāro hutvā **tīṇi** tayo bhavanti. **Tīṇi** tayo hutvā taṇhācarito ca diṭṭhicarito cāti **dve** puggalā bhavanti.

“Tesam (..0272) dvinnam puggalānam katamo samkilesō”ti vattabbabhāvato “**tesam dvinnam puggalānam ayam samkilesō**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ayam samkilesoti** “taṇhā ca avijjā ca ...pe... sassatadiṭṭhi ca ucchedadiṭṭhi cā”ti niddhāritānam akusaladhammānam iti ayam samūho samkilesō hoti.

“Tesam dvinnam puggalānam samkilesō ācariyena niddhārito, katham vodānan”ti vattabbabhāvato “**tesam dvinnam puggalānam idam vodānan**”ti-ādi vuttaṁ. **Idam vodānanti** “samatho ca vipassanā ca ...pe... sa-upādisesā ca nibbānadhadhātu, anupādisesā ca nibbānadhadhātū”ti niddhāritānam kusaladhammānam samūhabhūtam iti idam dhammajātam vodānam hoti.

“**Tīṇi** akusalamūlāni”ti-ādinā samkilesapakkhe akusalamūlatikādīnam dvinnam dvādasannam tikānam, tiṇam ugghaṭitaññu-ādipuggalānam samkilesavibhāvanā-mukhena yā niddhāraṇā katā, “**tīṇi** kusalamūlāni”ti-ādinā vodānapakkhe kusalamūlatikādīnam dvinnam dvādasannam tikānam, tiṇam ugghaṭitaññu-ādipuggalānam

vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā katā, **ayaṁ** vuttappakāraniddhāraṇā tipukkhalassa ca nayassa, aṅkusassa ca nayassa **bhūmi** samuṭṭhānam pavatti-hetu nāmāti yojetvā “taṇhā ca avijjā cā”ti-ādinā saṃkilesapakkhe taṇhā-avijjādukā-dinām pannarasannām dukānam, dvinnām taṇhācaritadiṭṭhicaritānam puggalānam vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā katā, “samatho ca vipassanā cā”ti-ādinā vodānapakkhe samathavipassanādukādinām ekūnavīsatidukānam, dvinnām taṇhācaritadiṭṭhicaritānam puggalānam vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā katā, ayaṁ vuttappakārā nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmītipi nīharitvā yojetabbā. Puggalādhiṭṭhānavasena hi nandiyāvaṭṭanayato sīhavikkīlitanayassa sambhavo, sīhavikkīlitanayato ca tipukkhalanayassa sambhavo hoti. Dhammādhiṭṭhānavasena pana sīhavikkīlitanayato tipukkhalanayassa sambhavo, tipukkhalanayato ca nandiyāvaṭṭanayassa sambhavo hoti. Tenāha **aṭṭhakathāyam** “ante ‘taṇhā ca avijjā cā’ti-ādinā samathassa nayassa bhūmi dassitā. Teneva hi ‘cattāri hutvā tīṇi bhavanti, tīṇi hutvā dve bhavantīti vuttan”ti (netti. aṭṭha. 88).

“Kasmā (..0273) pana ayaṁ vuttappakārāya niddhāraṇāya tipukkhalassa ca nayassa, aṅkusassa ca nayassa bhūmibhāvo viññāyatīti vattabbabhāvato “**tenāhā**” ti-ādi vuttam. **Tena** yathāvuttassa niddhāraṇāya bhūmibhāvena ācariyo “**yo aku-sale ...pe... disālocanenāti cā**”ti yam vacanām āha, tena vacanena vuttappakārāya niddhāraṇāya tipukkhala ...pe... yassa bhūmibhāvo viññāyatīti attho.

“Ettāvatā nayasamuṭṭhānam paripuṇṇām hoti, aññām nathī”ti vattabbattā “**niyuttam nayasamuṭṭhānan**”ti vuttam. Yena yena nayasamuṭṭhānena saṃkilesapakkhe vā akusalā dhammā niddhāritā, vodānapakkhe vā kusalā dhammā niddhāritā, tam tam nayasamuṭṭhānam **niyuttam** yathārahaṁ niddhāretvā yujitabbanti attho gahetabbo.

Nayakkamena pana saṅkhepato dassayissāmi- dve puggalā, tayo puggalā, cattāro puggalāti puggalā tikoṭṭhāsā bhavanti, catudisā, chadisā, aṭṭhadisāti disāpi tikoṭṭhāsā bhavanti. Tattha **dve puggalāti** taṇhācarito puggalo, diṭṭhicarito puggaloti dve puggalā bhavanti. **Tayo puggalāti** ugghaṭitaññupuggalo, vipañcitaññupuggalo, neyyapuggaloti tayo puggalā bhavanti. **Cattāro puggalāti** dukkhāpaṭipadādandhābhīññādibhedena bhinnā mudindriyo taṇhācarito puggalo, mudindriyo diṭṭhicarito puggalo, tikkhindriyo taṇhācarito puggalo, tikkhindriyo diṭṭhicarito puggaloti cattāro puggalā bhavanti. **Catudisāti** saṃkilesapakkhe dve dve disā, vodānapakkhe dve dve disāti catudisā bhavanti. **Chadisāti** saṃkilesapakkhe tisso tisso disā, vodānapakkhe tisso tisso disāti chadisā bhavanti. **Aṭṭhadisāti** saṃkilesapakkhe catasso catasso disā, vodānapakkhe catasso catasso disāti aṭṭhadisā bhavanti. Tesu dve dve taṇhācaritadiṭṭhicarite puggale, catudisā ca nissāya nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānam bhavati. Tayo ugghaṭitaññuvipañcitaññuneyyapuggale ca chadisā ca nissāya tipukkhalanayasamuṭṭhānam bhavati. Dukkhāpaṭipadādandhābhīññādibhedena bhinne cattāro mudindriyataṇhācaritatikkhindriyataṇhācaritamudindriyadiṭṭhicaritatikkhindriyadiṭṭhicarite puggale ca aṭṭhadisā ca nissāya sīhavikkīlitanayasamuṭṭhānam bhavati (..0274). Ekekasmīm nayasamuṭṭhāne vibhajite disālocana-aṅkusayanayasamuṭṭhānānīpi vibhajitāni bhavanti.

“Kathām nandiyāvatṭanayasamuṭṭhānam bhavatī”ti ce vadeyya? “Taṇhā ca avijjā ca ahirikañca anottappañca assati ca asampajaññañca ayonisomanasikāro ca kosajjañca dovacassañca ahamkāro ca mamañkāro ca assaddhā ca pamādo ca asaddhammassavanañca asaṁvaro ca abhijjhā ca byāpādo ca nīvaraṇañca saṁyojanañca kodho ca upanāho ca makkho ca paṭāso ca issā ca maccherañca māyā ca sāṭheyyañca sassatadiṭṭhi ca ucchedadiṭṭhi cā”ti (netti. 88) dukadukavasena desito ayam disābhūto akusaladhammasamūho dvinnam taṇhācaritadiṭṭhicitānam puggalānam saṁkileso hotīti saṁkilesapakkhe saṁkilesasāmaññabhāvena yojetvā “imesu pannarasasu dukadukavasena desitesu disābhūtesu akusaladhammesu katamo akusaladhammo katamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā “ayaṁ ayam paṭhamo paṭhamo akusaladhammo taṇhācaritassa puggalassa saṁkilesapakkhe paṭhamā disā nāma, ayam ayam dutiyo dutiyo akusaladhammo diṭṭhicaritassa puggalassa saṁkilesapakkhe dutiyā disā nāmā”ti visum visum yojetvā samudayasaccadukkhasaccāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabhadhammasabhāvo ca yena samvaṇṇanāvisesena dassito, so samvaṇṇanāviseſo ca nandiyāvatṭanayasamuṭṭhānam bhavati, tassa olokanā ca yena samvaṇṇanāvisesena dassitā, so samvaṇṇanāviseſo ca disālocananayasa-muṭṭhānam bhavati, tathā oloketvā disāviseſabhūtassa dhammaviseſassa puggalānam nayanañca yena samvaṇṇanāvisesena nayati, so samvaṇṇanāviseſo ca aṅkusanayasa-muṭṭhānam bhavati.

manasikāro ca vīriyārambho ca, sovacassañca dhamme nāṇañca anvaye nāṇañca, khaye nāṇañca anuppāde nāṇañca, saddhā ca appamādo ca, saddha-mmassavanañca saṃvaro ca, anabhijjhā ca abyāpādo ca, rāgavirāgā ca cetovi-mutti, avijjāvirāgā ca paññāvimutti, abhisamayo ca appicchatā ca, santuṭṭhi ca akkodho ca, anupanāho ca amakkho ca, apalāso (..0275) ca issāpahānañca macchariyappahānañca vijjā ca, vimutti ca saṅkhatārammaṇo ca vimokkho, asaṅkhatārammaṇo ca vimokkho, sa-upādisesā ca nibbānadhadhātu, anupādisesā ca nibbānadhadhātū”ti (netti. 88) tikadukavasena desitaṁ idaṁ disābhūtaṁ kusalasamū-hadhammajātaṁ dvinnam taṇhācaritadiṭṭhicaritānam puggalānam vodānam hotīti vodānapakkhe vodānasāmaññabhāvena yojetvā “imesu ekūnavisatiyā dukaduka-vasena vā desitesu disābhūtesu dhammesu katamo katamo kusaladhammo kata-massa katamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā “ayam paṭhamo paṭhamo kusaladhammo taṇhācaritassa puggalassa vodāna-pakkhe paṭhamā disā nāma, ayam dutiyo dutiyo kusaladhammo diṭṭhicaritassa puggalassa vodānapakkhe dutiyā disā nāmā”ti visum visum yojetvā maggasacca-nirodhasaccāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabhadhammabhāvo ca yena saṃva-ṇṇanāvisesena dassito, so saṃvaṇṇanāviseso ca nandiyāvatṭanayasamuṭṭhānam bhavati, tassa olokanā ca yena saṃvaṇṇanāvisesena dassitā, so saṃvaṇṇanāvi-seso ca disālocananayasamuṭṭhānam bhavati, tathā oloketvā disāvisesabhūtassa dhammavisesassa puggalānam nayanañca yena saṃvaṇṇanāvisesena nayati, so saṃvaṇṇanāviseso ca aṅkusanyasamuṭṭhānam bhavati.

“Kathaṁ tipukkhalanayasamuṭṭhānam bhavati”ti ce puccheyya, “tīṇi akusalamū-lāni- lobho akusalamūlam, doso akusalamūlam, moho akusalamūlam. Tīṇi ducca-ritāni- kāyaduccaritaṁ, vacīduccaritaṁ, manoduccaritaṁ. Tayo akusalavitakkā-kāmavitakko, byāpādavitakko, vihiṁsāvitakko. Tisso akusalasaññā- kāmasaññā, byāpādasaññā, vihiṁsāsaññā. Tisso viparītasaññā- niccasaññā, sukhasaññā, atta- saññā. Tisso vedanā- sukhā vedanā, dukkhā vedanā, adukkhamasukhā vedanā. Tisso dukkhatā- dukkhadukkhatā, saṅkhāradukkhatā, vipariṇāmadukkhatā. Tayo aggī- rāgaggi, dosaggi, mohaggi. Tayo sallā- rāgasallo, dosasallo, mohasallo. Tisso jaṭā- rāgajaṭā, dosajaṭā, mohajaṭā. Tisso akusalūpaparikkhā- akusalam kāya-kammam (..0276), akusalam vacīkammaṁ, akusalam manokammaṁ. Tisso vi-pattiyo- sīlavipatti, diṭṭhivipatti, ācāravipatti”ti (netti. 88) tikavasena desito ayam disā- bhūto akusaladhammasamūho tiṇṇam ugghaṭitaññuvipañcitaññuneyyapugga-lānam saṃkileso hotīti saṃkilesapakkhe saṃkilesasāmaññabhāvena yojetvā “imesu dvādasasu tikatikavasena desitesu disābhūtesu akusaladhammesu katamo katamo akusalo dhammo katamassa katamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā “ayaṁ ayam paṭhamo paṭhamo akusala-dhammo ugghaṭitaññupuggalassa saṃkilesapakkhe paṭhamā disā nāma. Ayaṁ ayam dutiyo dutiyo akusaladhammo vipañcitaññupuggalassa saṃkilesapakkhe dutiyā disā nāma. Ayaṁ ayam tatiyo tatiyo akusaladhammo neyyassa puggalassa saṃkilesapakkhe tatiyā disā nāmā”ti visum visum yojetvā samudayasaccadukkha-

saccāni yathāraham nīharitvā vibhajitabbadhammasabhāvo ca yena samvaṇṇanā-visesena dassito. So samvaṇṇanāviseso ca tipukkhalanayasamuṭṭhānam bhavati. Tassa olokanā ca yena samvaṇṇanāvisesena dassitā, so samvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānam bhavati tathā oloketvā disāvisesabhūtassa dhamma-visesassa puggalānam nayanañca yena samvaṇṇanāvisesena nayati, so samvaṇṇanāviseso aṅkusanayasamuṭṭhānam bhavati.

“Tīṇi kusalamūlāni- alobho kusalamūlam, adoso kusalamūlam, amoho kusalamūlam. Tīṇi sucaritāni- kāyasucaritaṁ, vacīsucaritaṁ, manosucaritaṁ. Tayo kusalavittakkā- nekkhammavitakko, abyāpādavitakko, avihimsāvitakko. Tayo samādhī-savitakko savicāro samādhi, avitakko vicāramatto samādhi, avitakko avicāro samādhi. Tisso kusalasaññā- nekkhammasaññā, abyāpādasaññā, avihimsāsaññā. Tisso aviparītasaññā- aniccasaññā, dukkhasaññā, anattasaññā. Tisso kusalūpaparikkhā- kusalam kāyakammam, kusalam vacīkammam, kusalam manokammam. Tīṇi soceyyāni- kāyasoceyyam, vacīsoceyyam, manoceyyam. Tisso sampattiyo- sīlasampatti, samādhisampatti, paññāsampatti. Tisso sikkhā- adhisilasikkhā, adhicittasikkhā (..0277), adhipaññāsikkhā. Tayo khandhā- sīlakkhandho, samādhikkhandho, paññākkhandho. Tīṇi vimokkhamukhāni- suññataṁ, animittam, appañihitan”ti (netti. 88) tikatikavasena desitam idam disābhūtam kusalasamūhadhammajātam tiṇetam ugghaṭitaññuvipañcitaññuneyyapuggalānam vodānam hotīti vodānapakkhe vodānasāmaññabhāvena yojetvā “imesu dvīsu dvādasasu tikatikavasena desitesu disābhūtesu kusaladhammesu katamo katamo kusaladhammo katamassa katamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā “ayam ayam paṭhamo paṭhamo kusaladhammo ugghaṭitaññupuggalassa vodānapakkhe paṭhamā disā nāma. Ayam ayam dutiyo dutiyo kusaldohammo vipañcitaññupuggalassa vodānapakkhe dutiyā disā nāma. Ayam ayam tatiyo tatiyo kusaladhammo neyyapuggalassa vodānapakkhe tatiyā disā nāmā”ti visum visum disābhāvena yojetvā maggasaccanirodhasaccāni yathāraham nīharitvā vibhajitabbadhammasabhāvo ca yena samvaṇṇanāvisesena dassito. So samvaṇṇanāviseso ca tipukkhalanayasamuṭṭhānam bhavati. Tassa olokanā ca yena samvaṇṇanāvisesena dassitā, so samvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānam bhavati. Tathā oloketvā disāvisesabhūtassa dhammassa puggalānam nayanañca yena samvaṇṇanāvisesena nayati, so samvaṇṇanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānam bhavati.

“Kathām sīhavikkīlitayanayasamuṭṭhānan”ti ce puccheyya, “cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitayo, cattāri agatigamanānī”ti (netti. 87) catukkacatukkavasena desito ayam disābhūto catukko catukko akusaladhammo “dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa ca dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa ca sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa diṭṭhicaritassa ca sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa diṭṭhicaritassa cā”ti catunnam puggalānam samkilesoti samkilesapakkhe samkile-

sasāmaññabhāvena yojetvā “imesu catukkacatukkavasena desitesu dasasu (..0278) catukkesu dhammesu katamo katamo akusaladhammo katamassa katamassa puggalassa disā”ti manasāva samkilesapakkhe disādhammabhāvena oloketvā “ayam ayam paṭhamo paṭhamo akusaladhammo dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa puggalassa paṭhamā disā nāma. Ayam ayam dutiyo dutiyo akusaladhammo dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa puggalassa dutiyā disā nāma. Ayam ayam tatiyo tatiyo akusaladhammo sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa ditthicaritassa puggalassa tatiyā disā nāma. Ayam ayam catuttho catuttho akusaladhammo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa ditthicaritassa puggalassa catutthā disā nāmā”ti visum visum disābhāvena yojetvā, samudayasaccadukkhasaccāni yathāraham nīharitvā, vibhajitabhadhammasabhāvo ca yena samvaṇṇanāvisesena dassito. So samvaṇṇanāviseso ca sīhavikkīlitanayasamuṭṭhānam bhavati. Tassa olakanā ca yena samvaṇṇanāvisesena dassitā, so samvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānam bhavati. Tathā olaketvā disāvisesabhūtassa dhammassa puggalānam nayanañca yena samvaṇṇanāvisesena nayati, so samvaṇṇanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānam bhavati.

“Catasso paṭipadā, cattāro satipaṭṭhānā, cattāri jhānāni, cattāro vihārā, cattāro sammappadhānā, cattāro acchariyā abbhutā dhammā, cattāri adhiṭṭhānāni, catasso samādhibhāvanā, cattāro sukhabhāgīyā dhammā, catasso appamāṇā”ti (netti. 86) catukkacatukkavasena desitam idam disābhūtam kusalasamūhadhammajātam “dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa ca dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa ca sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa ditthicaritassa sa sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa ditthicaritassa cā”ti catunnam puggalānam vodānam hotīti vodānapakkhe vodānasāmaññabhāvena yojetvā “imesu catukkacatukkavasena desitesu dasasu catukkesu kusaladhammesu katamo (..0279) katamo kusaladhammo kata-massa katamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā, “ayam ayam paṭhamo paṭhamo kusaladhammo dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa puggalassa paṭhamā disā nāma. Ayam ayam dutiyo dutiyo kusaladhammo dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa puggalassa dutiyā disā nāma. Ayam ayam tatiyo tatiyo kusaladhammo sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa ditthicaritassa puggalassa tatiyā disā nāma. Ayam ayam catuttho catuttho kusaladhammo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa ditthicaritassa puggalassa catutthā disā nāmā”ti visum visum disābhāvena yojetvā, maggasaccanirodhasaccāni yathāraham nīharitvā, vibhajitabhadhammasabhāvo ca yena samvaṇṇanāvisesena dassito. So samvaṇṇanāviseso ca sīhavikkīlitanayasamuṭṭhānam bhavati. Tassa olakanā ca yena samvaṇṇanāvisesena dassitā. So samvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānam bhavati.

Tathā oloketvā disāvisesassa dhammassa puggalānam nayanañca yena samvaññanāvisesena nayati, so samvaññanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānam bhavatītī nayakkamena saṅkhepato nayasamuṭṭhānam bhavatīti viññātabbanti.

Iti nayasamuṭṭhāne sattibalānurūpā racitā

Vibhāvanā niṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathātīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

Sāsanapaṭṭhānavibhāvanā

89. “Tattha katamām nayasamuṭṭhānan”ti-ādinā ācariyena sabbathā nayasamuṭṭhānam ṭhapitam, amhehi ca ñātaṁ, “soḷasahārapañcanaya-aṭṭhārasamūlapadesu aṭṭhārasa mūlapadā kathaṁ vibhattā, kuhiṁ amhehi daṭṭhabbā”ti vattabba-bhāvato (..0280) **“tattha aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṁ daṭṭhabbā”**ti-ādi vuttam. Tatthāti tesu soḷasahārapañcanaya-aṭṭhārasamūlapadesu aṭṭhārasa mūlapadā kena padena ācariyena vibhattā, kuhiṁ amhehi vitthārato daṭṭhabbāti pucchatī. Aṭṭhārasa mūlapadā sāsanapaṭṭhāne mayā vibhattā, tumhehi ca vitthārato sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbāti vissajjeti. Vibhattāyeva hi aṭṭhārasa mūlapadā daṭṭhabbā bhavanti. **Aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 89) pana-

“Evam sabbathā nayasamuṭṭhānam vibhajitvā idāni sāsanapaṭṭhānam vibhajanto yasmā saṅgahavārādīsu mūlapadeheva paṭṭhānam saṅgahetvā sarūpato na dassitam, tasmā yathā mūlapadehi paṭṭhānam niddhāretabbam, evam paṭṭhānatopi mūlapadāni niddhāretabbānīti dassanattham ‘aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṁ daṭṭhabbā? Sāsanapaṭṭhāne’ti āhā”ti-

Vuttam. Sāsanapaṭṭhāne aṭṭhārasa mūlapadā daṭṭhabbāti ācariyena vuttā, “katamām tam sāsanapaṭṭhānan”ti pucchitabbattā **“tattha katamām sāsanapaṭṭhānan”**ti-ādi vuttam. Tatthāti tesu aṭṭhārasamūlapadasāsanapaṭṭhānesu katamām tam sāsanapaṭṭhānanti idāni mayā niddhāriyamānam bhagavatā desitam samkilesabhāgiyādisuttam sāsanapaṭṭhānam nāmāti vissajjeti. **Sāsananti** pariyattisāsanam. **Paṭṭhānanti** tassa pariyattisāsanassa samkilesabhāgiyatādīhi pakārehi ṭhānam pavattanam paṭṭhānam, tamdīpanasuttam pana idha paṭṭhānam nāma. Tena vuttam- **“samkilesabhāgiyam suttan”**ti-ādi. Atha vā **sāsananti** adhisīla-adhicitta-adhipaññāsikkhātayam sāsanam nāma, tam sikkhātayam patitṭhahati etena samkilesādināti **paṭṭhānam**, sikkhātayassa sāsanassa paṭṭhānanti **sāsanapaṭṭhānam**. Tadādhārabhūtam suttampi ṭhānyūpacārato **sāsanapaṭṭhānam** nāma. Tam sāsanapaṭṭhānasuttam sarūpato dassetum-

“Saṃkilesabhāgiyam suttam, vāsanābhāgiyam suttam, nibbedhabhāgiyam suttam, asekkhabhāgiyam suttam, saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttam, saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttam, saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttam, saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttam, vāsanābhāgiyañca (..0281) nibbedhabhāgiyañca suttam, taṇhāsaṃkilesabhāgiyam suttam, diṭṭhisamkilesabhāgiyam suttam, duccarita-samkilesabhāgiyam suttam, taṇhāvodānabhāgiyam suttam, diṭṭhivodānabhāgiyam suttam, duccaritavodānabhāgiyam suttan”ti-

Vuttam. “Tsu suttesu ye saṃkilesādayo bhagavatā vuttā, tesu saṃkilesādīsu saṃkileso kittako”ti pucchitabbattā “**tattha saṃkileso tividho taṇhāsaṃkileso diṭṭhi-saṃkileso duccaritasaṃkileso**”ti vuttam. **Tatthāti** tesu suttantesu saṃkilesādīsu dhammesu. “Tividhe tasmiṃ saṃkilese taṇhāsaṃkileso katamena kusalena visujjhati”ti pucchitabbattā “**tattha taṇhāsaṃkileso samathena visujjhati**”ti vuttam. **Tatthāti** tasmiṃ tividhe taṇhāsaṃkilesādike. “So samatho khandhesu katamo kandho”ti pucchitabbattā “**so samatho samādhikkhandho**”ti vuttam. “Diṭṭhisamkileso kena visujjhati”ti pucchitabbattā “**diṭṭhisamkileso vipassanāya visujjhati**”ti vuttam. “Sā vipassanā katamo kandho”ti vattabbattā “**sā vipassanā paññākkhaṇdo**”ti vuttam. “Duccaritasaṃkileso kena visujjhati”ti vattabbattā “**duccaritasaṃkileso sucaritena visujjhati**”ti vuttam. “Taṇ sucaritam katamo kandho”ti vattabbattā “**taṇ sucaritam sīlakkhandho**”ti vuttam. “Tasmiṃ sīle ṭhitassa puggalassa kiṃ bhavatī”ti vattabbattā “**tassa sīle patiṭṭhitassā**”ti-ādi vuttam. **Sīle** sucaritasaṅkhāte sīlakkhandhe **patiṭṭhitassa** tassa sīlavantassa puggalassa **bhavesu** kāma-bhavarūpārūpabhavesu **āsatti** bhavapatthanā yadi uppajjati, **evamśāyanti** evam assa ayanti padacchedo. **Evam** sati **assa** sīle patiṭṭhitassa **ayam** **āsatti** bhavapatthanā samathavipassanābhāvanāmayapuññakiriyavatthu ca bhavati, **ca**-saddena dānamayasīlamayapuññakiriyavatthu ca bhavatīti attho saṅgahito. **Tatrāti** tesu kāmabhavarūpārūpabhavesu **upapattiyā saṃvattatīti**.

“Saṃkilesādayo yehi suttehi dassitā, tāni suttāni kittakānī”ti vattabbattā “**imāni cattāri suttāni**”ti-ādi vuttam. Asādhāraṇāni saṃkilesabhāgiyasuttavāsanābhāgiyasuttanibbedhabhāgiyasutta-asekkhabhāgiyasuttāni cattāri suttāni bhavanti, sādhāraṇāni (..0282) saṃkilesabhāgiyawāsanābhāgiyasutta, saṃkilesabhāgiyanibbedhabhāgiyasutta, saṃkilesabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta, vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyasuttāni katāni missitāni cattāri bhavanti. Iti aṭṭha suttāni bhavanti. **Tāni-yeva** vuttappakārāni aṭṭha suttāni bhavanti. Sādhāraṇāni vāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasuttanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta- saṃkilesabhāgiyawāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyasuttasamkilesa- bhāgiyawāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasutta- samkilesabhāgiyanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta- vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta- samkilesabhāgiyawāsanābhāgiyanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta- nevasamkilesabhāgiyanavāsanā- bhāgiyanibbedhabhāgiyana-asekkhabhāgiyasuttāni katāni missitāni aṭṭha suttāni bhavantīti soṭasa suttāni bhavanti. Tesu soṭasasuttesu cattāri ekakāni suttāni ca cattāri

dukāni puttāni ca dve tikāni ca pāliyam āgatāni, dve dukāni puttāni ca dve tikāni ca dve catukkāni puttāni ca **atṭhakathāyam** (netti. atṭha. 89) āgatāni.

“Yadi paṭṭhānanayena vuttappakārāni soṭasa puttāniyeva vibhattāni, evam sati suttageyyādinavavidham sakalam pariyattisāsanam paṭṭhānanayena avibhattam bhaveyyā”ti vattabbattā “imehi soṭasahi suttehi”ti-ādi vuttam. Paṭṭhānanayena vibhattehi soṭasahi imehi suttehi navavidham sakalam pariyatti **suttam** paṭṭhānanayena vibhattamyeva hutvā bhinnam bhavati. Saṃkilesabhāgiyādipabhedāya **gāthāya** gāthā anuminitabbā, saṃkilesabhāgiyādipabhedena **veyyākaraṇena** veyyākaraṇam anuminitabbam. Saṃkilesabhāgiyādipabhedena **suttēna** suttam anuminitabbam bhavatiyevāti.

90. “Tesi soṭasasu saṃkilesabhāgiyādīsu suttēsu katamam saṃkilesabhāgiyam suttan”ti pucchitabbattā “**tattha katamam saṃkilesabhāgiyam suttan**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu soṭasasu saṃkilesabhāgiyādīsu suttēsu katamam suttam saṃkilesabhāgiyam suttam nāmāti pucchati.

“Kāmandhā (..0283) jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā;
pamattabandhanābaddhā, macchāva kumināmukhe;
jarāmaraṇamanventi, vaccho khīrapakova mātaran”ti.-

Idam suttam saṃkilesabhāge vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṃkilesabhāgiyam suttam** nāma. Ye sattā **kāmandhā** kāmena andhā jālasañchannā taṇhāchadanena chāditā, pamattabandhanāya baddhā bandhitabbā, te satte jarāmaraṇam anveti, yathā tam kumināmukhe ye macchā gahitā, te macche jarāmaraṇam anveti iva, evam te satte jarāmaraṇam anveti. Khīrapako vaccho mātaram anveti iva, evam te satte jarāmaraṇam anvetīti yojanā kātabbā. Atha vā khīrapako vaccho mātaram anveti iva, kumināmukhe gahitā macchā jarāmaraṇam anventi iva ca, evam ye sattā kāmandhā pamattabandhanāya bandhitabbā, te sattā jarāmaraṇam anventīti yojanā.

“Idam suttamyevā”ti vattabbattā-

“Cattārimāni, bhikkhave, agatigamanāni. Katamāni cattāri? Chandāgatim gacchatī, dosāgatim gacchatī, mohāgatim gacchatī, bhayāgatim gacchatī, imāni kho, bhikkhave, cattāri agatigamanāni. Idamavoca bhagavā, idam vatvāna sugato, athāparam etadavoca satthā-

“Chandā dosā bhayā mohā, yo dhammam ativattati;
nihiyati tassa yaso, kālapakkheva candimā”ti.-

Idam saṃkilesabhāgiyam suttanti-

Vuttam. **Chandā** chandahetunā **dosā** dosahetunā **bhayā** bhayahetunā **mohā** mohahetunā **yo** rājādiko **yo** vinayadharādiko vā **dhammam** sappurisadhammam ativattati atikkamitvā vattati, **tassa** rājādino vā **tassa** vinayadharādino vā **yaso** kitti ca parivāro ca bhogo ca nihiyati. Candimā kālapakkhe pabhāya nihiyati iva, evam nihiyatīti yojanā.

“Ettakamyevā”ti (..0284) vattabbattā “**manopubbaṅgamā dhammā ...pe... cakkaṇva vahato padanti idam saṃkilesabhāgiyam suttan**”ti vuttam. Attho pākaṭo. **Atṭhakathāyampi** vibhatto.

“Middhī yadā hoti mahagghaso ca, niddāyitā samparivattasāyī; mahāvarāhova nivāpapuṭṭho, punappunam gabbhamupeti mando”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṃkilesabhāgiyam** puttam nāma. Nivāpapuṭṭho **mahāvarāho** gāmasūkaro **niddāyitā** supanasilo samparivattasāyī hoti iva, evam yo **mando** satto yadā mahagghaso hoti, so mando satto **middhī** thinamiddhābhībhūto hutvā **niddāyitā** muduphassasayane muduhatthehi parāmasito samparivattasāyī punappunam gabbham upetīti yojanā.

“Ayasāva malam samuṭṭhitam, tatuṭṭhāya tameva khādati;

evam atidhonacārinam, sāni kammāni nayanti duggatin”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. **Ayasā** ayato samuṭṭhitam jātamalam **tatuṭṭhāya** tato ayato uṭṭhahitvā **tameva** ayam khādati iva, evam **atidhonacārinam** atikkamitvā dhonacāripuggalam **sāni** sayam katāni akusalakammāni duggatim nayantīti yojanā.

“Coro yathā sandhimukhe gahīto, sakammunā haññati bajhate ca;
evam ayaṃ pecca pajā parattha, sakammunā haññati bajhate cā”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. Sandhimukhe rājapurisādīhi gahito coro **sakammunā** attanā katena corakamma haññati ca bajhate ca yathā, evam **ayaṃ** pāpakārini pajā **parattha** paraloke pecca **sakammunā** sayam katena akusalakammunā satthādīhi haññati ca addubandhanādīhi bajhate cāti yojanā.

“Sukhakāmāni (..0285) bhūtāni, yo daṇḍena vihiṃsatī;
attano sukhamesāno, pecca so na labhate sukhān”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. Attano sukham **esāno** esamāno **yo** satto aññāni sukhakāmāni bhūtāni daṇḍena vihiṃsatī, **so** hiṃsako satto paraloke pecca sukham na labhatīti yojanā.

“Gunnam ce taramānānam, jimhaṃ gacchati puṇgavo;
sabbā tā jimhaṃ gacchanti, nette jimhaṃ gate sati.

“Evameva manussesu, yo hoti setṭhasammato;
so ce adhammam carati, pageva itarā pajā;
sabbam ratṭham dukkham seti, rājā ce hoti adhammiko”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. Nadīm taramānānam gunnam puṇgavo jimhaṃ ce gacchati, evam nette jimhaṃ gate sati sabbā **tā** gāviyo jimhaṃ gacchanti yathā, evameva manussesu **yo** rājā setṭhasammato, **so** rājā adhammam carati, evam raññe adhammam carante sati itarā pajā **pageva** paṭhamameva adhammam carati. Rājā adhammiko ce hoti, evam raññe adhammike sati sabbam ratṭham dukkham setīti yojanā.

“Sukiccharūpā vatime manussā, karonti pāpam upadhīsu rattā;
gacchanti te bahujanasannivāsam, nirayaṃ avīcīm kaṭukam bhayānakan”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. Ye manussā **upadhīsu** kāmagūṇupadhīsu **rattā** rāgābhībhūtā hutvā

pāpam akusalakammaṁ karonti, **ime** pāpakammakarā manussā **sukiccharūpā** vata sūṭhu kicchāpannarūpā vata bhavanti, **te** pāpakammakarā manussā kaṭukam bhayānakam bahujanasannivāsaṁ nirayaṁ avīciṁ gacchantīti yojanā.

“Phalam ve kadaliṁ hanti, phalam veṭum phalam naṭam;
sakkāro kāpurisam hanti, gabbho assatariṁ yathā”ti.-

Idam (..0286) suttampi saṃkilesabhāgiyam suttam nāma. **Phalam** kadaliyā phalam kadaliṁ **ve** ekantena hanti yathā, phalam veṭum **ve** ekantena hanti yathā, phalam naṭam **ve** ekantena hanti yathā, gabbho **assatariṁ** mātarām **ve** ekantena hanti yathā, evam sakkāro kāpurisam **ve** ekantena hantīti yojanā.

“Kodhamakkhagaru bhikkhu, lābhāsakkāragāravo;
sukhette pūtibījamva, saddhamme na virūhati”ti.-

Idam suttampi saṃkilesabhāgiyam suttam nāma. **Sukhette** sundare khettepi khittam pūtibījam na ruhati iva, evam yo bhikkhu lābhāsakkāragāravo **kodham** kujjhanalakkhaṇam kodham, **makkham** paraguṇasilamakkhanalakkhaṇam makkhañca garuṁ katvā carati, so caranto bhikkhu saddhammasmiṁ na ruhatīti yojanā.

91. “Idhāhaṁ, bhikkhave, ekaccam puggalam paduṭṭhacittam evam cetasā ceto paricca pajānāmi ...pe... iti me sutan”ti **idam** suttampi saṃkilesabhāgiyam suttam nāma. Bhikkhave **idha** sāsane, loke vā aham ekaccam puggalam paduṭṭhacittam mama **cetasā** tassa **ceto** cittam **paricca** paricchinditvā buddhacakkhunā evam pajānāmi. “Katham pajānāmī”ti ce puccheyya, yañca paṭipadām paṭipanno, yañca maggam samāruļho ayam puggalo **yathā** yāya dappaṭipadāya yena dummaggena **iriyati** pavattati, tāya dappaṭipadāya tena dummaggena **imamhi** imasmiṁ **samaye** dappaṭipajjanakāle **ayam** dappaṭipannaṁ paṭipanno dummaggasamāruļho puggalo ce kālam kareyya, evam sati ābhataṁ vatthu nikkhittam yathā, evam niraye nikkhitto. Tam kissa hetu? Bhikkhave **assa** puggalassa cittam **paduṭṭham** padositam **hi** yasmā hoti, tasmā nikkhitto. Evam **idha** sāsane, loke vā cetopadosahetu ca pana ekacce **sattā** puggalā kāyassa bhedā param marañā apāyam duggatim vinipātam upapajjantīti pajānāmīti. Etamatthaṁ bhagavā avoca. **Tattha** tasmīm sutte etam “paduṭṭhacittam ñatvāna ...pe... nirayaṁ so upapajjati”ti gāthāvacanam **iti** evam vuccati.

Satthā **idha** sāsane, loke vā paduṭṭhacittam ekaccam puggalam ñatvāna bhikkhūnam santike etamatthaṁ byākāsi. **Imamhi** imasmiṁ samaye ayam puggalo ce kālam kayirātha, evam sati paduṭṭhacittasamaṅgī hi nirayasmiṁ upapajjeyya, puggalassa cittam padūsitam **hi** yasmā hoti, tasmā upapajjeyya, cetopadosahetu (..0287) sattā duggatim gacchanti ābhataṁ vatthum nikhipeyya yathā, evamevam tathāvidho dappañño **so** padosacitto puggalo kāyassa bhedā param marañā nirayaṁ upapajjatīti ayampi attho bhagavatā vutto, iti **me** mayā sutanti yojanā.

“Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukhamappiyam;
mākattha pāpakam kammaṁ, āvi vā yadi vā raho.

“Sace ca pāpakam kammaṁ, karissatha karotha vā;

na vo dukkhā pamutyatthi, upeccapi palāyatan”ti.-

Idam puttampi samkilesabhāgiyam puttam nāma. Sappurisā tumhe **dukkhassa** jātidukkhajarādukkhabyādhidukkhamaraṇadukkha-apāyadukkha- atītavatṭamūla-kadukkha-anāgatavaṭṭamūlakadukkhapaccuppannāhāramūlakadukkhāti aṭṭhavi-dhassa dukkhassa sace bhāyatha, **vo** tumhehi **dukkham** tathā aṭṭhavidham dukkham sace appiyam, evam sati āvi vā yadi raho vā pāpakam kammam **mākattha** mā akattha. Sappurisā tumhe āvi vā yadi raho vā pāpakam kammaṁ sace karissatha vā sace karotha vā, evam sati **upeccapi** sañciccāpi **palāyatam** palāyantānam **vo** tumhākam **dukkhā** aṭṭhavidhā dukkhato **pamutti** muccanam natthevāti yojanā.

“Adhammena dhanam laddhā, musāvādena cūbhayam;
mameti bālā maññanti, tam katham nu bhavissati.

“Antarāyā su bhavissanti, sambhatassa vinassati;
matā saggam na gacchanti, nanu ettāvatā hatā”ti.-

Idam puttampi samkilesabhāgiyam puttam nāma. Ye bālā adhammena ca musāvādena ca **dhanam** saviññānāviññānam sabbam labhitabbam dhanam laddhā ubhayam dhanam “mama dhanan”ti maññanti, tesam bālānam **tam** ubhayam dhanam **katham** kena nu pakārena bhavissati, adhammena sambhatattā ciraṭṭhitikam na hoti. **Antarāyā** rājantarāyādayo antarāyā tesam bālānam bhavissanti. Yena adhammavohārādikena yam dhanam sambhataṁ, **assa** adhammavohārādikassa tam sambhataṁ dhanam vinassati. **Matā** marantā te bālā **saggam** sugatim na gacchanti. Sugati hi sobhanehi bhogehi aggoti “saggo”ti adhippetā (..0288). **Ettāvatā** ettakena diṭṭhadhammikasamparāyikānam attahitānam hāyanena te bālā **hatā** vinaṭṭhā bhavanti nanūti yojanā.

“Katham khaṇati attānam, katham mittehi jīrati;
katham vivaṭṭate dhammā, katham saggam na gacchatī”.

“Lobhā khaṇati attānam, luddho mittehi jīrati;
lobhā vivaṭṭate dhammā, lobhā saggam na gacchatī”ti.-

Idam puttampi samkilesabhāgiyam puttam nāma. Yojanattho pākaṭo.

“Caranti bālā dummedhā, amitteneva attanā;
karontā pāpakam kammaṁ, yam hoti kaṭukapphalam.

“Na tam kammaṁ kataṁ sādhu, yam katvā anutappati;
yassa assumukho rodam, vipākaṁ paṭisevati”ti.-

Idam puttampi samkilesabhāgiyam puttam nāma. **Dummedhā** nippaññā bālā amittena pāpakam kammaṁ kataṁ iva, evam attanā kaṭukapphalam yam kammaṁ kataṁ hoti, tam pāpakam kataṁ kammaṁ karontā caranti. Yam kammaṁ katvā karonto pacchā anutappati, tam kataṁ kammaṁ na sādhu. **Yassa** kammaṁ vipākaṁ **rodam** rudanto assumukho paṭisevati, tam kataṁ kammaṁ na sādhūti yojanā.

“Dukkaram duttitikkhañca ...pe... avītarāgo”ti **idam** puttampi samkilesabhāgiyam puttam nāma. Suttattho **aṭṭhakathāyam** vitthārato vutto.

“Appameyyam paminanto, kodha vidvā vikappaye;

appameyyam pamāyinam, nivutam tam maññe akissavan”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. **Idha** sāsane **appameyyam** appameyyaguṇam khīñāsavam puggalam “ayaṁ khīñāsavo puggalo ettakasilo ettakasādhi ettakapañño”ti paminanto **ko** puthujjano vikappaye. Appameyyam khīñāsavapuggalam **pamāyinam** pamāyantaṁ tam puthujjanam ayaṁ **nivutam** avakujjapaññam **akissavam** apaññanti **maññe** maññāmīti yojanā.

“Purisassa (..0289) hi jātassa, kuṭhārī jāyate mukhe; yāya chindati attānam, bālo dubbhāsitam bhaṇam.

“Na hi sattham sunisitam, visam halāhalam iva; evam viraddham pāteti, vācā dubbhāsitā yathā”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. **Dubbhāsitam** ariyūpavādasaṅkhātam pharusavācam **bhaṇam** bhaṇanto bālo duṭṭho puriso **yāya** kuṭhārīsadisīya dubbhāsitavācāya attānam chindati, sā kuṭhārīsadisī dubbhāsitavācā jātassa purisassa mukhe **jāyate** jāyati, sā dubbhāsitavācā mukhe jāyati iva, evam sunisitam sattham mukhe na jāyati, yathā halāhalam visam mukhe na jāyati, dubbhāsitā vācā apāyesu **viraddham** puggalam pāteti yathā, evam sunisitam sattham apāyesu na pāteti, halāhalam visam apāyesu na pātetīti yojanā.

92. “Yo nindiyam pasamsati, tam vā nindati yo pasamsyo; vicināti mukhena so kalim, kalinā tena sukham na vindati.

“Appamatto ayaṁ kali, yo akkhesu dhanaparājayo; sabbassāpi sahāpi attanā, ayameva mahantataro kali; yo sugatesu manam padosaye.

“Satam sahassānam nirabbudānam, chattimṣatī pañca ca abbudāni; yamariyagarahī nirayam upeti, vācam manañca pañidhāya pāpakan”ti.-

Idam puttampi saṃkilesabhāgiyam puttam nāma. **Yo** puggalo **nindiyam** duccaram dussilam puggalam pasamsati, so pasamsako puggalo mukhena kalim **vicināti** upacināti, tena kalinā sukham na vindati. **Yo** sucārī sīlavā puggalo pasamsyo hoti, **tam** vā sucārim vā sīlavantam puggalam **yo** puggalo (..0290) nindati, so nindanto puggalo mukhena kalim **vicināti** upacināti, tena kalinā sukham na vindati.

Attanā sahāpi **sabbassa** dhanassa vasenapi akkhesu yo dhanaparājayo bhavati, **ayaṁ kali** ayaṁ dhanaparājayo appamatto hoti. **Yo** puggalo sugatesu manam padosaye, tassa puggalassa yo kali bhavati, ayameva kali mahantataro hoti.

Kasmā? Vācañca manañca pañidhāya **ariyagarahī** puggalo **yam** kālam pāpakam nirayam upeti, so kālo “satam sahassānam nirabbudāñca chattimṣa nirabbudāni ca pañca ab budāni ca yasmiṁ kāle gaṇīyantī”ti tena kālena samo hoti, tasmā mahantataro hotīti yojanā.

“Yo lobhaguṇe anuyutto ...pe...
gacchasi kho papataṁ cirarattan”ti.-

Idam suttampi saṃkilesabhāgiyam suttam nāma. **Yo** puggalo lobhaguṇe **anuyutto** anu punappunam yutto hoti, **so** puggalo **aññe** puggale vacasā paribhāsatī, assaddho kadariyo **avadaññū** buddhānam ovādaññū na hoti, maccharī pesuṇiyam pesuṇiyasmīm anuyutto hoti.

Mukhadugga mukhavisama **vibhūta** vigatabhūta anariya **bhūnahu** buddhivinā-saka pāpaka dukkaṭakāri **purisanta** purisalāmaka **kali** alakkhi avajātапutta tvam nerayiko asi. **Idha** idāni bahubhāṇī mā hohi.

Ahitāya rajam attani **mā ākirasi** mā pakkipasi. Kibbisakāri tvam **sante** khīṇā-save puggale garahasi, bahūni duccaritāni kammāni carasi, caritvā tvam **cirarattam**-racanavirahitam **papataṁ** narakam nirayam gacchasi **kho** ekam̄senāti yojanā.

Nānāvidham saṃkilesabhāgiyam suttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca nātām, “katamam vāsanābhāgiyam suttan”ti pucchitabbattā **“tattha katamam vāsanābhāgiyam suttan”**ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu sołasasu saṃkilesabhāgiyādīsu suttesu katamam suttam vāsanābhāgiyam suttam nāmāti pucchatī. “Manopubbaṅgamā dhammā ...pe... chāyāva anapāyini”ti idam vāsanābhāge puññabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **vāsanābhāgiyam** suttam nāma. Attho pākaṭo.

93. “Mahānāmo (..0291) sakko bhagavantam etadavoca ...pe... apāpikā kālā-nkiriyā”ti **idam** suttampi vāsanābhāge puññabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **vāsanābhāgiyam** suttam nāma. Attho pākaṭo.

“Sukhakāmāni bhūtāni, yo dañḍena na himsati;
attano sukhamesāno, pecca so labhate sukhan”ti.-

Idam suttampi vāsanābhāgiyam suttam nāma. Attho pākaṭo.

“Gunnam ce taramānānam ...pe... rājā ce hoti dhammadiko”ti **idam** suttampi vāsanābhāgiyam suttam nāma. Attho pākaṭo.

94. “Bhagavā sāvatthiyam viharati ...pe... evam pajānātī”ti idam suttampi vāsanā ...pe... suttam nāma. Attho pākaṭo.

“Kasmā bhagavā janapadacārikam caratī”ti puccheyya, sattahi kāraṇehi buddhā bhagavanto janapadacārikam caranti. Katamehi sattahi? Desantaragatānam veneyyānam vinayanattham, tatra ṭhitānam ussukkasamuppādanattham, sāvakānam ekasmīm ṭhāne nibaddhavāsanivāraṇattham, attano ca tattha nibaddhavāse anāsaṅgadassanattham, sambuddhavasitaṭṭhānatāya desānam cetiyabhbāvasampādanattham, bahūnam sattānam dassanūpasāṅkamanādīhi puññoghapasavanattham, avuṭṭhi-ādi-upaddavūpasamanatthañcāti imehi sattahi kāraṇehi buddhā bhagavanto janapadacārikam carantīti janapadacaraṇakāraṇam veditabbam.

“Ekapuppham cajitvāna, sahassam kappakoṭiyo;
deve ceva manusse ca, sesena parinibbuto”ti.-

Idam suttampi vāsanābhāgiyam suttam nāma. **Sahassam kappakoṭiyoti** sahassam attabhāvato koṭiyo.

“Assatthe haritobhāse, saṃvirūḥamhi pādape;
ekam buddhagataṁ saññam, alabhimham patissato.
“Aja tiṁsaṁ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṁ;
tisso vijjā sacchikatā, tassā saññāya vāsanā”ti.–

Idam puttampi vāsanābhāgiyam puttam nāma. **Haritobhāseti** harita-obhāse. **Alabhimhanti** aham alabhim.

“Piṇḍāya (..0292) kosalam puram ...pe... vipāko hoti acintiyo”ti **idam** puttampi vāsanābhāgiyam puttam nāma. Aggapuggalo anukampako taṇhānighātako **muni** sambuddho purebhattam **piṇḍāya** piṇḍam paṭiggaṇhitum kosalam puram pāvisi.

Yassa purisassa hatthe sabbapuppheli alaṅkato **vaṭaṁsako** pupphavaṭaṁsakova atthi, **so** ayam puriso rājamaggena kosalapuram pavisantam bhikkhusaṅgha-purakkhatam devamānusapūjitaṁ sambuddham addasa, disvā haṭṭho cittam pasādesi; pasādetvā sambuddham upasaṅkami.

Upasaṅkamitvā **so** ayam **pasanno** hutvā surabhim vaṇṇavantaṁ manoramam tam vaṭaṁsakam sambuddhassa sehi pāṇībhi upanāmesi.

Tato buddhassa **lapanantarā** lajanassa vadanaṁ antarā aggisikhā vaṇṇā sahassaramsi **okkā** pabhā nikhami, abbhā vijju nikhamati iva, evam ānanā sahassaramsi nikhamitvā ādiccabandhuno sise tikkhattum padakkhiṇam **karitvāna** parivatṭetvā muddhani antaradhāyatha.

Ānando acchariyam abbhutam lomahamṣanam **idam** pāṭihāriyam disvā cīvaraṁ ekam̄sam karitvā etam̄ abravi- “mahāmuni, sitakammassa hetu ko? Tam̄ hetum byākarohi, dhammāloko bhavissati”ti.

Yassa bhagavato sabbadhammesu ūnānam sadā pavattati, kaṇkhāvitaraṇo muni so bhagavā kaṇkhim̄ vematikam̄ ānandam̄ theram̄ etam̄ abravi. Ānanda, yo sopuriso mayi cittam̄ pasādayi, so puriso caturāśītikappāni duggatiṁ na gamissati, devesu devasobhaggam̄ dibbaṁ rajjam̄ pasāsitvā manujesu **raṭṭhe** sakala-raṭṭhe manujindo rājā bhavissati. **So** puriso carimam̄ pabbajitvā, dhammatam̄ sacchikatvā ca dhutarāgo **vaṭaṁsako** nāma pacceka-buddho bhavissati.

Tathāgate vā sammāsambuddhe vā pacceka-sambuddhe vā **tassa** tathāgatassa sāvake vā citte pasannamhi dakkhiṇā appakā nāma natthi.

Buddhā **evam** ettakāti acintiyā bhavanti. **Buddhadhammā** buddhaguṇā **evam** ettakāti acintiyā bhavanti, acintye pasannānam **vipāko** puññavipāko **evam** etta-koti acintiyo hotīti etam̄ abravīti yojanā.

96. “Idhāham̄ (..0293), bhikkhave, ekaccam̄ puggalam̄ ...pe... ayampi attho vutto bhagavatā iti me sutan”ti **idam** puttampi vāsanābhāgiyam puttam nāma. Bhikkhave, **idha** imasmim̄ sāsane aham̄ ekaccam̄ puggalam̄ evam̄ mama cetasā ekaccassa puggalassa **ceto** cittam̄ paricca buddhacakkhunā evam̄ pajānāmi, **yathā** yena pakārena ayam̄ puggalo yañca dānādi-paṭipadam̄ paṭipanno, yañca dassanā-dimaggam̄ samāruṇho hutvā tam̄ paṭipadam̄, maggañca **iriyati** pavatteti, **imamhi** imasmiñca samaye **ayam̄** puggalo ce kālam̄ kareyya, evam̄ sati ābhataṁ vatthum nikhipati yathā, evam̄ tāya paṭipadāya tena maggena sagge attanikkhitto bhave. Tam̄ kissa hetu? Bhikkhave, **assa** puggalassa cittam̄ **hi** yasmā **pasannam̄** pasā-

ditaṁ, tasmā nikkhitto bhave. **Idha** sāsane, loke vā ekacce **sattā** puggalā kāyassa bhedā param maraṇā sugatiṁ saggam̄ lokam̄ cetopasādahetu kho pana upapajjantīti evaṁ ahaṁ pajānāmīti bhagavā etamatthaṁ avoca. **Tattha** tasmiṁ atthe saṅgahavasena pavattam̄ **etam̄** “pasannacittam̄ ānatvāna ...pe... saggam̄ so upapajjati”ti gāthāvacanam̄ vuccati. Ayampi attho bhagavatā vutto, iti **me** mayā sutanti yojanā.

“Suvaṇṇacchadanaṁ nāvam̄ ...pe... etādisam̄ katapuññā labhin”ti **idam̄** suttampi vāsanābhāgiyam̄ suttam̄ nāma. **Nāri** devadhītā suvaṇṇacchadanaṁ suvaṇṇālaṅkārehi chāditam̄ nāvam̄ āruyha tiṭṭhasi, **pokkharanīm̄** devapokkharanīm̄ ogāhasi, padumam̄ pāṇīnā chindasi.

Devate **kena** kammena **te** tava tādiso vaṇṇo tādiso ānubhāvo tādisī juti bhavati, devate **te** tava ye keci bhogā manasā icchitā bhavanti, te bhogā ca kena kammena uppajjanti. Devate me pucchitā tvam̄ **samsa** samsāhi **idam̄** sabbam̄ kissa kammassa ca phalanti sakko pucchatī.

Devarājena pucchitā sā devadhītā attamanā hutvā pañham̄ puṭṭhā sakkassa byākāsi. Devarājā **addhānam̄** dīghamaggam̄ paṭipannā ahaṁ yasassino **kappa-passa** bhagavato manoramam̄ thūpaṁ addassam̄, disvā **tattha** thūpe cittaṁ pasādesim̄. Pasannāham̄ sehi pāṇīhi padumapupphehi pūjesim̄. Tasseva kammassa idam̄ sabbam̄ phalam̄ vipāko bhave. Katapuññāham̄ etādisam̄ phalam̄ alabhinti sakkassa byākāsi. Iti me sutanti mahāmoggallāno vadatīti yojanā.

“Yathāniddhāritasuttāniyeva (..0294) vāsanābhāgiyasuttāni paripuṇṇānī”ti vattabbattā “dānakathā sīlakathā saggakathā puññakathā puññavipākakathāti **idam̄ vāsanābhāgiyan**”ti-ādi vuttam̄. Tattha yāya desanāya dānañca dānaphalañca dassitam̄, sā desanā **dānakathā** nāma. Yāya desanāya sīlañca sīlaphalañca dassitam̄, sā desanā **sīlakathā** nāma. Yāya desanāya saggā ca saggesu nibbattā-pakañca kammam̄ dassitam̄, sā **saggakathā** nāma. Yāya desanāya dānasīlabhāvanādivasena dasavidham̄ puññakammaṁ dassitam̄, sā **puññakathā** nāma. Yāya desanāya tādisassa puññakammassa vividho ayam̄ vipāko imassa puññassa vipākoti niyametvā dassito, sā **puññavipākakathā** nāma.

Dasabaladharānam̄ sammāsambuddhānam̄ uddissakatesu sarīradhātum abbhantare ṭhapetvā paṁsūhi katesu thūpesu ye narā pasannā, te narā **tattha** thūpe **kāram̄** puññam̄ katvā saggesu uppajjivā pamodantīti yojanā. **Idam̄** suttam vā ...pe... suttam̄.

97. Devaputtasarīravaṇṇā devaputtasarīrasadisavaṇṇā **subhagasaṇṭhitī** sobhagayuttasaṇṭhānā **sabbe** janā udakena paṁsum temetvā thūpaṁ vadḍhetha, so ayam̄ thūpo kassa puggalassa thūpoti pucchatī.

Sugatte sundaragatte devate **tasmiṁ** thūpe pasannā ime devamanujā **kāram̄** puññam̄ karontā hutvā jarāmaraṇato pamuccare. So ayam̄ thūpo mahesino dasababaladhammadhārino sugatassa thūpoti veditabboti āhāti yojanā. **Idam̄** suttam vā ...pe... suttam̄.

Yāham̄ yā ahaṁ mahesino thūpaṁ cattāri uppalāni ca mālañca abhiropayim̄, tena mayā kataṁ **taṁ** puññam̄ ulāram̄ vata **āsi** ahosi. **Tato** kappato ajja kappā

tiṁsam dharanti satthuno thūpaṁ pūjetvā tattakāni duggatiṁ na jānāmi, vinipātaṁ na gacchāmīti yojanā. **Idam** suttam vā ...pe... suttam.

Aham **bāttimsalakkhaṇadharassa** bāttimsalakkhaṇadharena sampannassa vijatavijayassa lokanāthassa thūpaṁ apūjesiṁ, pūjetvā **satasahassam̄ kappe** āyukappe pamuditō āsiṁ. Mayā yaṁ puññam̄ pasutam̄, tena puññena vinipātam̄ **anāgantuna** anāgantvā **devasobhaggam̄** sampattiṁ ca devarajjāni ca tāni akāriṁ (..0295 Atha vā devasobhaggañca mayā kāritaṁ, rajjāni ca mayā kāritāni.

Adantadamakassa sāsane **yaṁ cakkhu** paññācakkhu pañihitam, tathā **cittam** yaṁ vimuttacittam pañihitam, tam sabbam paññācakkhu vimuttacittam **me** mayā laddham, ahaṁ vidhutalatāsaṅkhātataṇhā hutvā **vimuttacittā** phalavimuttacittasampannā amhīti avocāti yojanā. **Idam** suttam vā ...pe... suttam.

98. Vimuttacitte phalavimuttacittasampanne **akhile** pañcacetokhilarahite anāsave **araṇavihārimhi** araṇavihārasile **asaṅgamānase** alaggamānase paccekabuddhasmīm sāmākapatthodanamattameva dakkhiṇam adāsim.

Tasmīm paccekabuddhe **uttamam dhammam** paccekabodhidhammadam **okappayim** “so uttamo dhammo atthi”ti saddahim. **Evaṁ** ariyavihārena vihārīhi paccekabuddhehi **me** mama saṅgamo kato **siyā** bhave, kudāsupi ca ahaṁ apekkhavāmā bhavyeyanti mānasam tasmiñca dhamme **pañidhesim** “iminā paccekabuddhena laddhadhammadam ahampi sacchikareyyan”ti cittaṁ pañidahim.

Tasseva paccekabuddhe katasseva kammassa vipākato ahaṁ dīghāyukesu **amamesu** “mama pariggaho”ti pariggahābhāvena apariggahesu visesagāmīsu ahīnagāmīsu **kurūsu** uttarakurūsu **pāṇīsu** sattesu sahassakkhattum **upapajjatha** upapajjim.

Tasseva kammassa vipākato vicitramālābharaṇānulepīsu **yasassīsu** parivāravantesu **tidaso** devo ahaṁ visiṭṭhakāyūpagato hutvā sahassakkhattum upapajjatha.

Tasseva kammassa vipākato ahaṁ vimuttacitto akhilo anāsavo hutvā **hitāhitāsīhi** kusalākusalavītivattehi antimadehadhāribhi **imehi** paccekabuddhehi, buddha-sāvakehi vā **me** mama samāgamo āsi.

“Sīlavato yaṁ icchitaṁ, taṁ samijjhate”ti imam vacanam tathāgato jino paccakkham katvā avaca kho, **yathā yathā** yena yena pakārena me manasā viciṇtitam, **tathā** tathā tena tena pakārena samiddham bhavati. **Ayam** bhavo antimo bhavoti yojanā. **Idam** suttam vā ...pe... suttam.

Ekatimsamhi (..0296) kappamhi jino anejo anantadassī **“sikhī”**ti itināmako uppajji. Tassāpi bhagavato rājā bhātā **sikhiddhe** ca sikhī itināmake buddhe ca tassa bhagavato **dhamme** ca abhippasanno lokavināyakamhi parinibbute sati devātidevassa naruttamassa mahesino vipulam mahantam samantato gāvutikam thūpam akāsim.

Tasmīm thūpe **balim** pūjābalim abhihārī manusso jātisumanam paggayha pahaṭṭho pūjesi. **Assa** manussassa ekam puppham vātena paharitam hutvā patitam. Ahaṁ **taṁ** patitam ekam puppham gahetvā **tasseva** pupphasāmikassa adāsim.

So manusso pupphasāmiko abhippasannacitto hutvā mam “tvameva etam ekam puppham pūjā”ti adāsi. **Dadāsīti** ettha da-kāro āgamo. Ahaṁ **taṁ** ekam puppham gahetvā **buddham** buddhaguṇam punappunam anussaranto yasmin kappe abhiropayim, **tato** kappato ajja kappā tiṁsam ahesum. Tesu kappesu duggatiṁ nābhijānāmi, vinipātañca na gacchāmi, idam phalam thūpapūjāya phalanti avocāti yojanā. **Idam** suttam vā ...pe... suttam.

Brahmadattassa brahmadattanāmakassa rājino kapilam nāma nagaram **suvi-bhattachāra** bhāgato suṭṭhu vibhattachāra, **mahāpatham** mahāpathasampannam **ākiṇṇam**,

nānājātikehi manussehi paripuṇṇam, iddham phitañca āsi.

Pañcālānam tattha puruttame aham kummāsam vikkīm, so aham yasassinam **upariṭṭham** upasamipe ṭhitam arīṭṭham nāma **sambuddham** paccekabuddham addasiṁ, disvā haṭṭho cittam pasādetvā naruttamaṁ arīṭṭham me gehasmīm **yam** dhuvabhattam **vijatha** vijji, tena dhuvabhattena nimantesim.

Yato ca yasmīm kāle ca kattiko yassam pannarasīpuṇṇo, sā **puṇṇamāsī** pannarasī upaṭṭhitā, **tato ca** tasmiṁ kāle ca aham navam dussayugam gayha **ariṭṭhassa** arīṭṭhanāmakassa paccekabuddhassa upanāmesim.

Naruttamo anukampako kāruṇiko taṇhānighātako **muni** paccekabuddho **pasanna-cittam** mam ūnatvāna paṭiggaṇhi.

Aham (..0297) kalyāṇam buddhavaṇṇitam kammam karitvāna deve ca manusse ca sandhāvitvā tato cuto bārāṇasiyam nagare adhhe kulasmiṁ sethissa ekaputtako uppajjim, pāṇehi ca piyataro āsim.

Tato ca tasmiṁ kāle viññutam patto hutvā devaputtena codito aham pāsādā oruhitvāna **sambuddham** bhagavantam gotamam upasaṅkamim.

So sambuddho bhagavā gotamo anukampāya me dhammam adesesi. **Dukkham** dukkhasaccañca **dukkhasamuppādaṁ** samudayasaccañca **dukkhassa atikkamam** nirodhasaccañca ariyam atṭhaṅgikam dukkhūpasamagāminam **maggam** maggaccañca iti cattāri saccāni desitāni, taduppādakam dhammam **muni** bhagavā gotamo adesayi.

Aham **tassa** bhagavato gotamassa vacanam sutvā sāsane rato hutvā viharim, aham rattindivam atandito hutvā samatham paṭivijjhīm.

Ajjhattañca ye āsavā, bahiddhā ca ye āsavā maggena samucchinnā āsum, **sabbe** te āsavā **me** mama vijjimsu, puna na ca uppajjare.

Dukkham “pariyantakataṁ yassa dukkhassā”ti **pariyantakataṁ** āsi, ayam samussayo jātimaraṇasamāsāro **carimo** antimo āsi, idāni imassa attabhāvassa anantaram punabbhavo mama natthīti avocāti yojanā. Yam nānāvidham vāsanābhāgiyam suttam udāharaṇavasena niddhāritaṁ, **idam** nānāvidham suttam vāsanābhāge puññakoṭṭhāse visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **vāsanābhāgiyam** suttam nāma.

Nānāvidham vāsanābhāgiyam suttam ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ūnātam, “katamam nibbedhabhāgiyam suttan”ti pucchitabbattā **“tattha katamam nibbedhabhāgiyam suttan”**ti-ādi vuttam. **Tattha** tesu solasasu saṃkilesabhāgiyādīsu suttesu katamam suttam nibbedhabhāgiyam suttam nāmāti pucchatī.

Uddham brahma-loke **adho** kāmāvacare bhave **sabbadhi** sabbesu bhavesu **vippamutto** arahā “**ayam** nāma dhammo aham asmi”ti anānupassī, evam vimutto arahā atiṇṇapubbam ogham apunabbhavāya **udatāri** uttiṇṇoti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāge sekkhadhamme visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **nibbedhabhāgiyam** suttam nāma.

“Ettakamevā”ti (..0298) vattabbattā **“sīlavato”**ti-ādi vuttam. Ānanda, sīlavato puggalassa “kinti **me** mama avippaṭisāro **jāyeyya** pavatteyyā”ti cetanā **na karaṇiyā** na kātabbā. Ānanda, sīlavato avippaṭisāro yam **jāyeyya** pavatteyya, **esā** avippaṭi-

sārassa jāyanā pavattanā dhammatā bhavati. Ānanda, **avippaṭisārinā** puggalena "kinti **me** mama pāmojjam **jāyeyya** pavatteyyā"ti cetanā na karaṇīyā, ānanda, **avippaṭisārino** puggalassa pāmojjam yam **jāyeyya** pavatteyya, **esā** pāmojjassa jāyanā pavattanā dhammatā. Sesesupi imassa yojanānayānusārena yojanānayo gahetabbo. **Idam** suttampi nibbedhabhāgiyam suttam nāma.

Ātāpino kilesānam ātāpena sammappadhānenā samannāgatassa **jhāyato** jhāyatassā **brāhmaṇassa** bāhitapāpassa khīṇāsavassa **dhammā** anulomapaccayākārapaṭivedhasādhakā bodhipakkhiyadhammā **yadā** yasmim kāle **have** ekantena **pātubhavanti** uppajjanti. Atha vā **dhammā** catu-ariyasaccadhammā **pātubhavanti** pakāsayanti abhisamayavasena pākaṭā honti. **Atha** vā pātubhavanakāle **assa** ātāpino jhāyato brāhmaṇassa khīṇāsavassa sabbā kañkhā **vapayanti** apagacchanti nirujjhanti. Kasmā? **Sahetudhammam** avijjādikena hetunā saha pavattam saṅkhārādikam sukhena asammissam dukkhakkhandhadhammam **yato** yasmā **pajānāti** aññāsi paṭivijjhāti, tato tasmā vapayanti apagacchanti nirujjhantīti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam nāma.

Dutiyagāthāyam pana **paccayānam khayam** khaya saṅkhātam nibbānam **yato** yasmā **avedi** aññāsi paṭivijjhī, tato tasmā sabbāpi kañkhā vapayantīti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam.

Tissa, tvam kim nu kujjhasi? Mā kujjhi, tissa, **te** tava **akkodho** akujjhanaṁ **varam** uttamam, **hi** saccam, tissa, tayā kodhamānamakkhavinayattham brahmacariyam vussati nūti bhagavā avocāti yojanā.

Āraññam āraññakam pamsukūlikam **aññātuñchena** aññāta-anabhilakkhitagharapaṭipāṭiyā ṭhatvā uñchena piṇḍapātacaraṇavīriyena laddhena missakabhojanena yāpentaṁ nandam **kadā** kāle aham passeyyanti avocāti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam.

Gotama (..0299), **kiṁsu** katamam **chetvā** vadhitvā vadhanato kodhapariñāhena aparidayhamāno hutvā sukham **seti** sayati, **kiṁsu** katamam **chetvā** vadhitvā vadhanato kodhavināsenā vinaṭṭhadomanasso hutvā na socati, gotama, tvam kissa ekadhammassa **vadham** vadhanam rocesīti brāhmaṇo pucchatī.

Brāhmaṇa, **kodham** kujjhanaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanato kodhapariñāhena aparidayhamāno hutvā sukham **seti** sayati, **kodham** kujjhanaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanato kodhavināsenā vinaṭṭhadomanasso hutvā na socati, **visamūlassa** visasādisassa dukkhassa mūlabhūtassa **madhuraggassa** madhurasāṅkhātassa sukhpariyosānassa **kodhassa** kujhanassa **vadham** vadhanam **ariyā** buddhādayo puggalā pasāmsanti. **Hi** saccam **tam** kodham kujjhanaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanato kodhavināsenā vinaṭṭhadomanasso hutvā **seti** sayatīti yojanā. **Madhuraggassāti** ca madhuram cetasikasukham assāda-aggam pariyośānam assa kodhassāti **madhuraggoti** samāso veditabbo. Kujhantassa hi akkositvā paribhāsitvā paharitvā pariyośāne cetasikasukhassādo uppajjatīti. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam.

Gotama, hananto dhīro uppatitam **kiṁsu** katamam **hane** haneyya. Vinodento dhīro jātam **kiṁsu** katamam **vinodaye** vinodayeyya. Pajahanto dhīro **kim ca**

katamam **pajahe** pajaheyya. Dhīrassa **kissa** dhammassa abhisamayo sukhoti devatā pucchati.

Devaputta, hananto dhīro uppatitam **kodham** kujhanam **hane** haneyya. Vino-dento dhīro jātam rāgam **vinodaye** vinodayeyya. Pajahanto dhīro avijjam **pajahe** pajaheyya. Saccadhammassa abhisamayo sukhoti bhagavā avocāti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam.

101. Bhagavā sattiyā **omaṭṭho** uparito yāva heṭṭhā viddho puriso sattippahānāya vīriyam ārabhati viya, agginā matthake

dayhamāno ādittasiro puriso agginibbāpanatthāya vīriyam ārabhati iva, evam kāmarāgena dayhamāno bhikkhu **kāmarāgappahānāya** kāmarāgavikkhambha-nāya appamatto vāyamamāno **sato** satisampanno hutvā **paribbaje** vihareyyāti devatā kathesi.

Bhagavā (..0300) pana “samucchedappahānāya vīriyam ārabhīyatī” ti dassetum **“sattiyā viya omaṭṭho”** ti-ādimāha. Devaputta, sattiyā **omaṭṭho** puriso sattippahā-nāya vīriyam ārabhati viya, agginā matthake **dayhamāno** ādittasiro puriso agginibbāpanatthāya vīriyam ārabhati iva, evam sakkāyadiṭṭhiyā abhibhūto bhikkhu sakkāyadiṭṭhiyā **pahānāya** maggena samucchedappahānāya appamatto vāyama-māno **sato** satisampanno hutvā **paribbaje** vihareyyāti bhagavā avocāti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam nāma.

Sabbe **nicayā** bhogā **khayantā** khayapariyosānā bhavanti, sabbe **samussayā** dhammā **patanantā** patanapariyosānā bhavanti, **sabbesam** sattānam maraṇamā-gamma **sabbesam** sattānam jīvitam addhuvam bhavati, iti **etam** vuttappakāram **bhayam** bhayahetum **maraṇam** sammutimaraṇam **apekkhamāno pañḍito sukhāva-hāni** diṭṭhadhammikasamparāyikasukhāvahāni **puññāni** dānasilabhāvanāmayapu-ññāni kayirāthāti devatā avoca.

Devaputta, sabbe **nicayā** bhogā **khayantā** khayapariyosānā, sabbe **samussayā** dhammā **patanantā** patanapariyosānā, **sabbesam** sattānam maraṇamāgamma **sabbesam** sattānam jīvitam addhuvam, iti **etam** vuttappakāram **bhayam** bhaya-hetum maraṇam apekkhamāno **santipekkho** sabbasaṅkhārupasamam nibbānam apekkhamāno pañḍito **lokāmisam** kāmaguṇam **pajahē** pajaheyyāti bhagavā avocāti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam nāma.

Māvidha **yesam** munīnam cittam **jhānarataṁ** jhāne ratam hoti, te munayo sukham sayanti na socanti. **Paññavā** maggapaññavā susamāhito āraddhavīriyo **pahitatto** nibbānam pesitacitto puggalo duttaram **ogham** samśārogham tarati.

Kāmasaññāya **virato** vigatacitto yo khīnāsavo **sabbasamyojanātīto** arahattamaggena sabbe samyojane atīto nandibhavaparikkhīṇo ahosi, so khīnāsavo **gambhīre-samśāraṇṇave** na sīdatītī yojanā. Nandisaṅkhātā taṇhā ca kāmabhavarūpabhava-arūpabhavā ca **nandibhavā**, nandibhavā parikkhīṇā yassa khīnāsavassāti **nandibhavaparikkhīṇoti** samāso veditabbo. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam nāma.

Arahataṁ (..0301) arahantānam buddhapaccekabuddhasāvakānam **dhammam** sucariṭādibhedañca sattatiṁsabodhipakkhiyabhedañca dhammam yo pañḍito **saddahāno** saddahanto hutvā nibbānappattiya appamatto vicakkhaṇo hutvā **sussūsam** sussūsanto bhave, so pañḍito **paññam** lokiyalokuttarapaññam **labhate** labhati.

Yo vīriyavā puggalo **patirūpadesakārī** desakālādīni ahāpetvā lokiyalokuttaradhammapatirūpaṁ adhigamūpāyaṁ karoti, **dhuravā** cetasikavīriyena anikkhittadhuro **utṭhātā** kāyikavīriyavasena utṭhānasampanno hoti, so vīriyavā puggalo **dhanam** lokiyalokuttaradhanam **vindate** adhigacchati. **Saccena** vacīsaccena ca paramatthasaccena ca buddhādiko saccadhamme ṭhito sappuriso kittim pappoti. **Dadam**

dadanto yaṁ kiñci icchitam̄ patthitam̄ catusaṅgahavatthum̄ dadanto saṅgahanto sappuriso **mittāni** ekantamittāni **ganthati** sampādeti, **evam̄** catūhi saccadhamma-dhiticāgehi samannāgato so sappuriso **asmā** lokā param̄ lokaṁ **pecca** gantvā eka-ntena sokakāraṇassa abhāvato na socatīti yojanā.

Gotama, sabbaganthappahino tīhi bhavehi vippamutto **sato** satisampanno tvam̄, samaṇo, **aññaṁ** devamanussādikam̄ **yaṁ anusāsasi** yaṁ anusāsanam̄ karosi, **taṁ** anusāsanam̄ sabbaganthappahinassa tīhi bhavehi **vippamuttassa** samaṇassa te tava na sādhūti sakkanāmako mārapakkhiko yakkho gāthāya ajjhabhāsi.

“**Sakka** sakkanāmaka yakkha anukampitena purisena saddhim̄ yena kenaci **vaṇṇena** kāraṇena **saṁvāso** ekasmiṁ thāne sahavāso jāyati, **taṁ** anukampitabbaṁ sahavāsagatam̄ purisaṁ sappañño manasā **anukampitum̄ na arahati** anukampitum̄yeva arahati. Yā **anukampā** karuṇā, yā **anuddayā** mettā, muditā ca uppānā, tāya anukampāya karuṇāya, tāya anuddayāya mettāya muditāya ca samussāhitena pasannena manasā yo **sappañño** sappuriso **aññaṁ** devamanussādikam̄ **yaṁ anusāsati** yaṁ anusāsanam̄ karoti, so sappañño sappuriso tena anusāsanena **saṁyutto** kāmacchandādīnam̄ samyojanānam̄ vasena ananulomasamyo-gena saṁyutto na hotīti bhagavā avocāti yojanā.

102. Samaṇa (..0302), rāgo ca doso ca ime dve dhammā **kutonidānā**, kiṁni-dānā, kiṁpaccayā bhavanti, arati ca rati ca lomaham̄so ca ime tayo kutojā kuto bhavanti? Kumārakā **dhaṅkam̄** kākam̄ gahetvā pāde dīghasuttakena bandhitvā suttakoṭim̄ aṅguliyam̄ veṭhetvā osajanti iva, evam̄ manovitakkā kuto samuṭṭhāya cittam̄ osajantīti sūcilo mayakkho bhagavantaṁ pucchi.

Rāgo ca doso ca ime dve dhammā **itonidānā** ito attabhāvato nidānā jāyanti; arati ca rati ca lomaham̄so ca ime tayo **itojā** ito attato bhavanti; kumārakā **dhaṅkam̄** kākam̄ gahetvā pāde dīghasuttakena bandhitvā suttakoṭim̄ aṅguliyam̄ veṭhetvā osajanti iva, evam̄ manovitakkā **ito** attabhāvato samuṭṭhāya cittam̄ osajanti.

Nigrodhassa **khandhajā** pārohā sākhāsu jāyanti iva, vane rukkham̄ nissāya jātā **māluvā** latā tam̄ rukkham̄ ajjhōttharitvā **vitatā** otatavitatā tiṭṭhati iva, evam̄, yakkha, tvam̄ suṇohi **snehajā** taṇhāsnehato jātā **attasambhūtā** attani sambhūtā puna anekappakārā **manovitakkā** pāpamanovitakkā ceva tamṣampayuttakilesā ca **kāmesu** vatthukāmesu **visattā** laggā saṁsibbitā ṛhitā.

Ye paṇḍitā “yaṁ nidānam̄ assa attabhāvassā”ti **yatonidānam̄ nam̄** kilesaga-hanam̄ samudayasaccam̄ pajānanti, **te** paṇḍitā attabhāvasaṅkhātassa dukkhasa-ccassa nidānabhūtam̄ **nam̄** kilesagahanam̄ samudayasaccam̄ maggasaccena **vi-no-denti**. **Apunabbhavāya** apunabhavasaṅkhātāya nirodhasaccatthāya **atiṇṇapubbaṁ** anamatagge saṁsāre supinenāpi atiṇṇapubbaṁ **duttaram̄ imam̄ ogham̄** catubbidham̄ saṁkilesogham̄ tarantīti bhagavā avocāti yojanā.

“Bhagavā, samaṇadhammassa karaṇam̄ nāma **dukkaram̄**, bhagavā, samaṇadhammassa karaṇam̄ nāma **sudukkaram̄** suṭṭhutaram̄ dukkarā”ti eko kulaputto pabbajitvā samaṇadhammam̄ katvā ariyabhūmim̄ appatvā kālam̄ katvā devaloke nibbatto, so devaputto bhagavantaṁ upasaṅkamitvā āha. Kāmada, sīlasamāhitā **ṭhitattā** ṣhitasabhāvā satta **sekkhā** puggalā **dukkaram̄ vāpi** samaṇadhammam̄

karonti. **Anagāriyupetassa** anagāriyam niggehabhāvam upagatassa pabbajitassa **tuṭṭhi** catupaccayasantoso sukhāvahā hotī”ti bhagavā avoca.

“Bhagavā, **yadidam** yā esā tuṭṭhi sukhāvahā, esā tuṭṭhi dullabhā”ti so devaputto āha. “Kāmada, **yesam** sekkhānaṁ mano divā ca ratto ca **bhāvanāya rato** cittavūpasame rato, te sekkhā dullabham vāpi tussanam labhanti”ti bhagavā avoca.

“Bhagavā, **yadidam** yaṁ idam cittam bhāvanāya rataṁ, tam cittam dussamādahan”ti so devaputto āha. “Kāmada, ye ariyā indriyūpasame rattindivam ratā, te ariyā dussamādahaṁ vāpi cittam samādahanti, kāmada, te ariyā maccuno **jālam** kilesajālam chetvā maggam gacchanti”ti bhagavā avoca.

“Bhagavā, yo maggo pubbabhāgapati padāvasena visamo, so maggo duggamo”-ti so devaputto āha. “Kāmada, ariyā duggame visame vāpi maggam gacchanti, anariyā visame magge avam̄sirā papatanti, ariyānaṁ so maggo samova bhave, na asamo. **Hi saccam visame** visattakāye ariyā samā bhavanti”ti bhagavā avocāti yojanā.

103. Yaṁ jetavanam isisaṅghanisevitam dhammarājena āvuttham, idam tam jetavanam mama **pītañjananam** pītiyā sañjananam karam hi karam eva.

Kammam maggacetanākammañca **vijā** maggapaññā ca **dhammo** samādhi ceva samādhipakkhiko ca dhammo **sīlam**, sile ṭhitassa **jīvitam** uttamam, **etena** atṭhaṅgikena maggena sattā sujhanti, gottena vā dhanena vā sattā na sujhanti.

Tasmā maggeneva sattānam visujjhano attano attham **sampassam** passanto paṇḍito poso **yoniso** upāyena **dhammam** bodhipakkhiyadhammaṁ **vicine** vicinneyya, **evam** vicinane sati **tathā** ariyamagge vicinanto puggalo sujhati.

Sāriputto sīlena ca upasamena ca pāraṅgato iva, evam yopi bhikkhu sīlena ca upasamena ca pāraṅgato, so bhikkhu **etāva paramo** sāriputtasadisova siyāti anāthapindikanāmo devaputto bhagavantam upasaṅkamitvā āhāti yojanā. **Idam** suttam nibbedhabhāgiyam suttam nāma.

Atītam (..0304) atītakkhandhapañcakam taṇhādiṭṭhīhi nānvāgameyya, **anāgataṁ** anāgatakkhandhapañcakam taṇhādiṭṭhīhi **nappaṭikaṅkhe** na pattheyya. **Yaṁ** yasmā atītam **pahīnam** niruddham atthaṅgataṁ, tasmā atītassa pahīnattā niruddhattā atthaṅgatattā nānvāgameyya. **Yaṁ** yasmā anāgataṁ appattam, tasmā na paṭikaṅkhe.

Paccuppannam khandhapañcakam vayadhammam yattha yattha santāne vā, yattha yattha araññādīsu vā uppannam, **tattha tattha** santāne vā, **tattha tattha** araññādīsu vā naṁ paccuppannadhammam yāhi aniccānupassanādīhi vipassati, tāhi aniccānupassanādīhi nibbānam rāgādīhi asaṁhīram asaṁkuppam bhavati, **taṁ** nibbānam vipassako puggalo vidvā nibbānārammaṇam phalasamāpattim appento hutvā **anubrūhaye** vadheyya.

Ātappam saṁkilesānam ātapantaṁ vīriyam ajjeva **kiccam** kātabbam, suve jīvitam vā maraṇam vā ko **jaññā** jāneyya, “suve vā dānādipuññam jānissāmī”ti cittam anuppādetvā “ajjeva karissāmī”ti evam vīriyam kātabbam. **Hi saccam** maraṇakāraṇabhāvatāya ahivicchikavisatthādi-anekāya senāya vasena **mahāsenena** **tena** maccunā saddhim mittasanthavākārena vā lañjadānena vā saṅgaram

natthīti.

Evaṁ manasi katvā **vihāriṁ** viharantam ātāpiṁ ahorattam **atanditam** analasam uṭṭhāhakam sappurisam “bhaddekaratto”ti santo muni **ve** ekantena **ācikkhatē** ācikkhatiyevāti yojanā.

“**Cattārimāni bhikkhave**”tyādisuttam pājito ca aṭṭhakathāto ca pākaṭam.

104. Nānāvidhaṁ nibbedhabhāgiyam suttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “katamam asekkhabhāgiyam suttan”ti pucchitabbattā “**tattha katamam asekkhabhāgiyam suttan**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu solasasu saṅkilesabhāgiyādīsu suttesu **katamam** suttam asekkhabhāgiyam suttam nāmāti pucchatī.

mpati, rajañyesu lābhādīsu virattam bhave, so uttamapuriso kopaneyye (..0305)

Yassa uttamapurisassa cittam selūpamañ **ṭhitam** lokadhammavātehi nānukampati, **rajañyesu** lābhādīsu virattam bhave, so uttamapuriso **kopaneyye** (..0305) alābhādike na kuppatti, tassa uttamapurisassa cittam evam aniccatādinā bhāvitam, **nam** bhāvitacittam uttamapurisam vītikkantalo kadhamma hetukañ dukkham kuto essatīti yojanā. **Idam** suttam asekkhabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pava-ttanato **asekkhabhāgiyam** suttam nāma. Esa nayo ito paresupi veditabbo.

“Asekkhabhāgiyam suttam idamevā”ti vattabbabhāvato “āyasmato cā”ti-ādi vuttam.

Yo brāhmaṇo bāhitapāpadhammattā **bāhitapāpadhammo** bhave, so brāhmaṇo niggata humhumkattā **nihumhuṇko** bhave, niggata kilesakasāvattā **nikkasāvo** bhave, sīlasamvarena samyata citta tāya **yatatto** bhave, yo brāhmaṇo catumaggañāñavedehi antam nibbānam gatattā **vedantagū** bhave, dhammena vusitabrahmacariyattā **vusitabrahmacariyo** bhave. Yassa brāhmaṇassa kuhiñci loke **ussadā** rāgussado dosussado mohussado mānussado diṭhussado natthi, so brāhmaṇo **brahmavādañ** “aham brāhmaṇomhi”ti vācañ vadeyyāti bhagavā avocāti yojanā.

Ye buddhā **pāpake** akusale dhamme bāhitvā sadā caranti **satā** satisampannā khīnasamyojanā, te buddhā lokasmiñ brāhmaṇāti **ve** ekantena kathīyantīti avocāti yojanā.

Yattha nibbāne āpo ca pathavī ca tejo ca vāyo ca **na gādhati** na patiñṭhahati, **tattha** nibbāne **sukkā** gahā ceva tārakā ca na jotanti, **tattha** nibbāne ādicco nappa-kāsatī, **tattha** nibbāne candimā na bhāti, **tattha** nibbāne tamō na vijjati.

Yo brāhmaṇo **attanā** sayam muni monena yadā tam nibbānam **avedi** vindati paṭilabhati paṭivijjhāti, **atha** paṭivijjhānakhañe so brāhmaṇo **rūpā** rūpadhammato ca **arūpā** arūpadhammato ca **sukhadukkhā** sukhadukkhato ca pamuccatīti avocāti yojanā.

Yakkha, yo brāhmaṇo **sakesu** saka-attabhāvesu **dhammesu** upādānakkhāndhesu saccesu, dhammesu ca pāragū hoti, **atha** pāragamanakkhañe so brāhmaṇo **etam** ajakalāpakam tayā vuttam etam **pisācam** kilesapisācañca (..0306), tayā katañ **akkulañca** akkulam, pakkulakarañam ativattatīti avocāti yojanā.

Yo bhikkhu **āyantiñ** āgacchantiñ purāñadutiyikam bhariyam vā, aññam āgacchantiñ itthiñ vā cittena na abhinandati, **pakkamantiñ** purāñadutiyikam bhariyam vā, aññam pakkamantiñ itthiñ vā cittena na socati, **saṅgā** pañcavidhatopi saṅgato muttam saṅgāmajīñ **tañ** bhikkhum “brāhmaṇan”ti aham vadāmīti avocāti yojanā.

Ettha nadiyam bahujano nhāyati, so bahujano nhāyako **udakena** udakanhānena sucī na hoti. **Yamhi** puggale **saccam**, saccato sesadhammo ca atthi, so puggalo sucī ca hoti, so puggalo brāhmaṇo ca hotīti avocāti yojanā; suci-asucibhāvo **ṭīkāyam** vitthārato vuttova.

Ātāpino jhāyato yassa brāhmaṇassa **dhammā** saccadhammā yadā **have** eka-ntena pātubhavanti, tadā dhammānam pātubhavanakkhañe so brāhmaṇo māra-

senam **vidhūpayam** vidhūpayanto tiṭṭhati. “Kimivā”ti vattabbattā “**sūriyova obhāsayamantikkhan**”ti vuttam. Sūriyo antalikkham obhāsayanto tiṭṭhati iva, evam tiṭṭhati yojanā.

Yo paṃsukūliko bhikkhu sabbāni cattāri **yogāni** upātivatto sakiñcane loke **akīñcano iriyati** catubbidha-iriyāpatham vatteti. **Apahānadhammam** kenaci maggena appahānasabhāvam appattakāyena appattam **tevijjapattam**, iriyamānam santiṇdriyam tam paṃsukūlikam bhikkhum tumhe passatha.

Ājāniyam purisa-ājāniyam **jātibalanisedham** “ahaṃ jātibrāhmaṇo”ti jātimatta-kena pavattamānabalanisedhakam tam paṃsukūlikam bhikkhum sambahulā ulārā devatā brahmam vimānam upasaṅkamitvā **idha** sāsane, brahmavimāne vā pasannacittā hutvā namassanti. **Nidhāti** ca ettha **na**-kāro āgamo.

Purisājañña **te** tava amhākam namo atthu, purisuttama **te** tava amhākam namo atthu, yassa **te** tava nissayam mayam nābhijānāma, so tvam kim puggalam nissāya jhāyasīti avocungi yojanā.

Ye (..0307) bhikkhū kālena kālam dhammassavanavasena cirarattam sametikā bhavanti, ime bhikkhū sahāyā honti vata. **Nesam** sahāyānam bhikkhūnam **dhamme** buddhappavedite dhamme saddhammo sameti.

Kappinena ariyappavedite dhamme suvinītā te sahāyakā bhikkhū savāhinim māram jetvā antimam **deham** attabhāvam dhārentīti avocāti yojanā.

Sithilam vīriyam ārabbha sabbadukkhappamocanaṃ idam nibbānam yogāvacarena na adhigantabbam, **appena** appakena thāmasā idam nibbānam na adhigantabbam.

Ayañca yogāvacaro bhikkhu daharo, yo puriso savāhinim māram jetvā antimam **deham** attabhāvam dhāreti, so **ayam** puriso so uttamapurisovāti avocāti yojanā. “Puriso”ti vattabbe chandānurakkhaṇavasena “poriso”ti vuttaṃ.

Mogharāja, dubbaṇṇako lūkhacīvaro sadā **sato** satisampanno khīṇāsavo ca visamyutto ca katakicco ca anāsavo ca tevijo ca idhippatto ca cetopariyāyako-vido ca so bhikkhu savāhinim māram jetvā antimam deham dhāretīti avocāti yojanā.

105. “Tathāgato”ti-ādīsu yojanā pākaṭā. **Idam** suttam asekkhabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **asekkhabhāgiyam** suttam nāma.

106. Nānāvidham asekkhabhāgiyam suttam ācariyena niddhāritaṃ, amhehi ca nātaṃ, “katamam samkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttan”ti vattabbattā “**tattha katamam samkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttan**”ti-ādi vuttaṃ. Tatthāti tesu solasasu samkilesabhāgiyādīsu suttēsu **katamam** suttam samkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttam nāmāti pucchatī.

Channam āpattim āpajjitvā channam chādentam bhikkhum dukkaṭādivasso ativassati, **vivaṭam** āpattim āpajjitvā vivaṭam desentam ācikkhantam bhikkhum dukkaṭādivasso nātivassati, **tasmā** channassa ativassanato ca vivaṭassa nātivasanato ca **channam** chāditabbam āpattim **vivaretha** desetha ārocetha (..0308), **evam** vivaraṇe sati **tam** vivarantam bhikkhum dukkaṭādivasso nātivassatīti yojanā.

“Imasmim sutte kittakena samkileso dassito, kittakena vāsanā dassitā”ti pucchi-

tabbattā “channamativassatī”ti saṃkilesō, ‘vivaṭam nātivassatī’ti vāsanā, ‘tasmā channam vivaretha, evam tam nātivassatī’ti ayam saṃkilesō ca vāsanā cā’ti vuttam. “**Channamativassatī**”ti ettakena saṃkilesō dassito. “**Vivaṭam nātivassatī**”ti ettakena vāsanā dassitā. “**Tasmā channam vivaretha, evam tam nātivassatī**”ti ettakena ayam saṃkilesō ca dassito, ayam vāsanā ca dassitā. **Idam** “channam ...pe.. vassatī”ti suttam saṃkilesabhāge visaye ca vāsanābhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca** suttam nāma.

“Saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttam ettakamevā”ti vattabbattā “**cattārome mahārājā**”ti-ādi vuttam. “Tsu catūsu puggalesu katame puggalā saṃkilesabhāgiyā, katame puggalā vāsanābhāgiyā”ti pucchitabbattā “**tattha yo ca puggalo**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tsu catūsu tamotamaparāyanādīsu puggalesu. Tassattho pākaṭo. **Idam** “cattārome”ti-ādikam suttam saṃkilesabhāgiyesu dvīsu puggalesu ca vāsanābhāgiyesu dvīsu puggalesu ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca** suttam nāma.

Nānāvidham saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca nātam, “katamam saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttam nāmā”ti pucchitabbattā **tattha katamam saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttan**”ti-ādi vuttam. Tassattho vuttanayena veditabbo.

Ayasam yaṃ bandhanañca dārujam yaṃ bandhanañca pabbajam yaṃ bandhanañca loke atthi, **tam** ayasādibandhanam “daļham bandhanan”ti **dhīrā** buddhādayo paṇḍitapurisā na āhu. Maṇikuṇḍalesu ca puttesu ca dāresu ca yā **sārattarattā** balavarāgarattā apekkhā loke vijjati, tam sārattaratta-apekkhāsaṅkhātam rāgabandhanam “daļham bandhanan”ti **dhīrā** paṇḍitapurisā āhu. Iminā suttappadesena **ayam** sārattaratta-apekkhāsaṅkhāto akusaladhammo **saṃkilesō** dassito.

“Kena (..0309) nibbedho dassito”ti vattabbattā “**etan**”ti-ādi vuttam. **Dhīrā** paṇḍitapurisā **etam** rāgabandhanam “daļham bandhanan”ti āhu. **Etam** rāgabandhanam **ohārinam** heṭṭhā apāyam avaharaṇam hoti, **sithilam** bandhanaṭṭhāne chavi-ādīni akopetattā sithilam hoti, **duppamuñcam** lobhavasena ekavārampi uppannassa rāgabandhanassa dum mocayattā duppamuñcam hoti, paṇḍitapurisā **etampi** vutta ppakāram rāgabandhanampi maggena **chetvāna** anapekkhino hutvā kāmasukham pahāya paribbajanti. Iti iminā suttappadesena **ayam** maggo **nibbedho** dassito. **Idam** “ayasan”ti-ādikam suttam rāgādisaṃkilesabhāge visaye ca vāsanābhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca** suttam nāma.

107. Bhikkhave, **yañca ceteti** yañca cetanam nibbatteti, **yañca pakappeti** yañca pakappanam karoti, **yañca anuseti** yañca anusayanam bhavati, **etam** cetanam etam pakappanam etam anusayanam viññāṇassa ṭhitiyā ārammaṇam paccayo hoti. **Ārammaṇe** paccaye sati tassa abhisāṅkhāra **viññāṇassa** patiṭṭhā hoti. Tasmim abhisāṅkhāraviññāne patiṭṭhite viruṭhe sati āyatim **punabbhavābhinibbatti** viññāṇādinibbatti hoti. Āyatim punabbhavābhinibbattiyā sati āyatim jātijarāma raṇam sambhavati. Āyatim soka ...pe... samudayo hoti.

Bhikkhave, ce no ceteti, ce no pakappeti, **atha** tathāpi ce **anuseti** anusayanam bhavati, evam sati **etaṁ** anusayanam **viññāṇassa** abhisankhāraviññāṇassa **āra-mmaṇam** paccayo hoti ...pe... samudayo hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** vuttappakāro cetayanādiko akusaladhammo **samkileso** dassito.

“Kena nibbedho dassito”ti vattabbattā “**yato cā**”ti-ādi vuttaṁ. Bhikkhave, yato ca ariyamaggiko neva ceteti, no ca pakappeti, no ca anuseti, etaṁ acetayanaṁ etaṁ akappanaṁ etaṁ ananusayanaṁ **viññāṇassa** abhisankhāraviññāṇassa **āra-mmaṇam** paccayo na hoti ...pe... āyatim jātijarāmaraṇam nirujjhati, āyatim soka ...pe... yāsā nirujjhanti ...pe... nirodho hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** ariya-maggo **nibbedho** dassito. **Idam** “yañca bhikkhave”ti-ādikam suttam (..0310) samkilesabhāge visaye ca

nibbedhabhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **samkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca** suttam nāma.

108. Nānāvidham samkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “katamañ samkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan”ti pucchitabbattā **“tattha katamañ samkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan”**ti-ādi vuttañ. Tassattho vuttanayena veditabbo.

Bhikkhave, assutavā puthujjano **samuuddo** jalasāgarasamuddo “samuddo samuddo”ti bhāsatī. Kenaññena bhāsatī? Duppūraññaññena ca samsaraññaññena ca duratikkamanaññena ca samuddoti bhāsatī. Evam sati, bhikkhave, eso jalasāgarasamuddo **ariyassa** bhagavato vinaye vuttappakāratññena samuddo na hoti. Bhikkhave, **eso** jalasāgarasamuddo mahā udakarāsi mahā udakaññavo hoti. Bhikkhave, cakkhu purisassa samuddo hoti, **tassa** cakkhusa **rūpamayo** rūpāyatanamaya vego. Kenaññena? Pathavito yāva akaniññhabrahmalokā nīlādirūpārammañam samosarantampi duppūraññaññena ca anamatagge samsāre samsaraññaññena ca duratikkamanaññena ca cakkhumeva samuddo hoti. Nīlādirūpāyatanassa appameyyassa appameyyena ūmimayena vegena samsaraññaññena nīlādirūpameva vego hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** cakkhu samuddo rūpamayo vego ca **samkilesō** samkilesahetu dassito.

“Kena asekkho dassito”ti vattabbattā **“yo tan”**ti-ādi vuttañ. Yasmiñ arahattaphale tñhito **yo** arahā rūpamayañ tam vegam **sahati** manāpe rūpe rāgam, amanāpe rūpe dosam, asamapekkhane moham anuppādento hutvā upekkhakabhāvena sahati, **ayam** arahā, bhikkhave, sa-ūmim sāvatñam sagahañ sagahañ sarakkhasam cakkhusamuddam atarīti vuccati, tiñño pārañgato thale tiññhati brāhmañoti vuccati. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** arahattaphalabhūto **asekkho** dassito.

Sotam (..0311) **bhikkhave**”ti-ādīsupi iminā nayena yathāsambhavam attho veditabbo. Idam “samuddo”ti-ādikam suttam samkilesabhāge visaye ca asekkhabhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **samkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca** suttam nāma.

“Ettakamevā”ti vattabbattā **“chayime”**ti-ādi vuttañ. Bhikkhave, lokasmim sattānam **anayāya** anatthāya pāññānam byābādhāya ime mayā vuccamānā balisā cha bhavanti. Katame cha? Bhikkhave, **cakkhuviññeyyā** cakkhuviññāñena viññeyyā iññhā **kantā** kāmaniyā **manāpā** manavaññhakā **piyarūpā** piyasabhāvā **kāmūpasamhitā** kilesakāmasahitā **rajanīyā rūpā** nīlādirūpārammañā santi, **tam** vuttappakāram rūpam bhikkhu **ce abhinandati** sappitikataññhāya abhimukho nandati, **ce abhivadati** “aho sukham aho sukan”ti vadāpentiyā taññayanavasena abhivadati, **ce ajjhosāya tiññhati** gilitvā viya pariniññhapetvā tiññhati, evam sati, bhikkhave, **ayam** bhikkhu “gilitabalo ...pe... pāpimato”ti vuccati. Ettha ca nīlādirūpāyatanarūpārammañabhāvena ca cakkhuviññeyyabhāvena ca ekavidhatam anativattanato “tan”ti ekavacananiddeso katoti veditabbo. **“Santi, bhikkhave, sota-viññeyyā”**ti-ādīsupi iminā nayena yathāsambhavam attho veditabbo. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** cakkhuviññeyyādiko chabbidho baliso **samkilesō** kilesa-

hetu dassito.

“Kena asekkho dassito”ti vattabbattā “**santi cā**”ti-ādi vuttam.

Abhedi bhindi, **paribhedi** parisamantato bhindi. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** arahattaphalabhūto **asekkho** dassito. **Idam** “chayime”ti-ādikam suttam vuttanayañca samkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttam nāma.

109. Nānāvidham samkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “katamam samkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan”ti pucchitabbattā “**tattha katamam samkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan**”ti-ādi vuttam.

Ayam (.0312) loko sattaloko **santāpajāto** ñātibyasanādivasena jātasokasa-ntāpo ceva rāgādivasena jātapariñāhasantāpo ca **phassapareto** anekehi dukkhasa-mphassehi abhibhūto **rodam** rodanto vadati. Kinti vadati? Attanā phuṭṭham dukkham abhāvitakāyatāya adhivāsetum asakkonto hutvā “aho dukkham, īdisam dukkham mayham sattunopi mā hotū”ti-ādinā rodanto vilapanto vadati, “kasmā evam vadatī”ti vattabbattā “**attato yena yena hi maññanti**”ti-ādi vuttam. Ete sattā yena yena kāmajjhosādinā pakārena attato dukkhassa paṭikāram maññanti, **tato** pakārato **aññathā** aññena pakārena **taṁ** dukkham tikicchitabbaṁ **hi** yasmā hoti.

Aññathābhāvīti yasmā rodam rodanto vadati, yena yena vā paravihiṁsādipakā-reṇa attano vadḍhim maññanti āsīsanti, tato pakārato aññathā avaḍḍhi eva hoti. **Taṁ** āsīsitabbam aññathābhāvī avaḍḍhitabhāvī eva **hi** yasmā hoti, tasmā maññita-bbassa āsīsitabbassa aññathā bhavaṇasīlattā rodam rodanto vadati, ayam satta-loko rodanto ca hutvā vadati. “Kin”ti pucchitabbattā “**bhavasatto**”ti-ādi vuttam. **Bhavasatto** kāmabhavādīsu satto visatto loko **bhavameva** kāmabhavādibhava-mevo abhinandati. **Yam** bhavam abhinandati, tam jarāmarañādi-anekabyasanānu-bandhattā bhayānakatṭhena **bhayam** hoti. **Yassa** yato jarāmarañādito bhāyati, tam jarāmarañādidukkhassa adhiṭṭhānabhāvato **dukkham** dukkhādhiṭṭhānam hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** santāpādiko **samkileso** samkilesahetu dassito.

Samkileso dassito, “kena nibbedho dassito”ti vattabbattā “**bhavavippahānāya kho**”ti-ādi vuttam. **Bhavavippahānāya kho pana** kāmabhavādikassa bhavassa pajahanatthāya eva idam mayā adhigataṁ magga**brahma**cariyam vussati. **Iti** iminā suttappadesena **ayam** brahmacariyabhūto maggo **nibbedho** dassito.

“Bhavavippahānāyā”ti-ādinā ekantena niyyānikamaggo nibbedho ācariyena dassito, amhehi ca ñāto, “katamo aniyānikamaggo”ti pucchitabbattā “**ye hi keci samañā vā**”ti-ādi vuttam. **Hi**-saddo vācāsiliṭṭhattho. Ye keci samañā vā ye keci brāhmañā vā **bhavena** (.0313) rūpabhavena **bhavassa** kāmabhavassa vippamokkham āhaṁsu, **bhavena** arūpabhavena **bhavassa** kāmabhavassa ceva rūpa-bhavassa ca vippamokkham āhaṁsu, sabbe te samañā vā sabbe te brāhmañā vā **bhavasmā** vuttappakārabhavato avippamuttā bhavantīti aham vadāmi.

“Rūpabhavādinā ye ca kāmabhavādibhavassa vippamokkham āhaṁsu”ti vattabbattā vibhavena bhavassa nissaraṇam āhaṁsūti dassetum “**ye vā panā**”ti-ādi vuttam. Ye vā pana keci samañā vā ye vā pana keci brāhmañā vā **vibhavena** ucchedadiṭṭhiyā **bhavassa** saṁsārabhavassa nissaraṇam āhaṁsu, sabbe te

samaṇā vā sabbe te brāhmaṇā vā **bhavasmā** samsārabhavato anissaṭāva hontīti aham vadāmi. “Kasmā anissaṭā”ti vattabbattā anissaṭakāraṇam dassetum “**upadhiṁ hī**”ti-ādi vuttam. Idam **dukkham** samsāradukkham **upadhiṁ** khandhūpadikilesūpadhi-abhisankharūpadhayo paṭicca **hi** yasmā sambhoti, tasmā anissaṭā honti. Iti iminā puttappadesena **ayam** micchādiṭṭhisaṅkhāto **saṅkilesa** dassito.

Ye hi “keci”ti-ādinā saṅkileso dassito, “kena nibbedho dassito”ti vattabbattā “**sabbupādānakkhayā**”ti-ādi vuttam. **Sabbupādānakkhayā** ariyamaggato **dukkhassa** samsāradukkhaṁ sambhavo natthi. Iti iminā puttappadesena **ayam** ariyamaggo **nibbedho** dassito.

“Vuttappakārā aññasuttappadesenapi dassito”ti dassetum “**lokamiman**”ti-ādi vuttam. **Puthū** visum visum avijjāya **paretaṁ** abhibhūtam **bhūtarataṁ** bhūtesu itthipurisesu aññamaññarataṁ **bhūtam** khandhapañcakam bhavehi aparimuttam imam lokam mama citta tvam passa. Ye keci **bhavā** ittarakhaṇā vā bhavā, dīghāyukā vā bhavā, sātavanto vā bhavā, asātavanto vā bhavā pañcakkhandhā **sabbadhi** “uddham adho tiriyan”ti imesu sabbesu **sabbatthatāya** sabbathabhāvena ahesum, **sabbe te** vuttappakārā bhavā niccadhuvarahitattā **aniccā** sampīli-tattā **dukkhā** vipariṇāmabhāvato **vipariṇāmadhammā** ahesum. Iti iminā puttappadesena **ayam** avijjādiko **saṅkilesa** dassito.

“Lokamiman”ti-ādinā saṅkileso dassito, “kena nibbedho dassito”ti vattabbattā “**evametan**”ti-ādi vuttam. **Evaṁ** vuttappakārena **etaṁ** khandhapañcakam (..0314) yathābhūtam **sammappaññāya** sassa attano maggapaññāya, vipassanāpaññāya vā **passato** passantassa puggalassa bhavataṇhā pahiyati, sammappaññāya yathābhūtam khandhapañcakam passanto **vibhavam** ucchedadiṭṭhim **nābhinandati** na pattheti. Tassa puggalassa sabbaso tanhānam khayā **asesavirāganirodho** asesavirāgasankhātena maggena nirodho nirujjhanaṁ **nibbānam** nibbuti hoti. Iti iminā puttappadesena **ayam** maggo **nibbedho** dassito.

“Evametan”ti-ādinā nibbedho dassito, “kena asekkho dassito”ti vattabbattā “**tassa nibbutassā**”ti-ādi vuttam. Taṇhādiṭṭhinibbutassa tassa **bhikkhuno anupādā** kilesābhisaṅkhārānam anuppādanato aggahaṇato punabbhavo na hoti, evambhūtena ariyapuggalena pubbe attānam abhibhūto pañcavidho māro vijito ahosi, anena ariyapuggalena pañcahi mārehi saṅgāmo vijito, saṅgāme, iṭṭhāniṭṭhādīsu vā **tādī** tādilakkhaṇappatto ariyapuggalo sabbabhavāni **upaccagā** atikkantova jāto. Iti iminā puttappadesena **ayam** asekkho dassito. Idam vuttappakāram “ayam loko”-ti-ādikam puttam saṅkilesabhāge visaye ca nibbedhabhāge visaye ca asekkhabhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena ekadesavasena pavattanato **saṅkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca** puttam nāma.

“Ettakamevā”ti vattabbattā “**cattārome**”ti-ādi vuttam. Andhaputhujano samsārasotassa anukūlabhāvena gacchanato **anusotagāmī** nāma, kalyāṇaputhujano samsārasotassa nibbidānupassanādīhi paṭikkūlavasena pavattanato **paṭisotagāmī** nāma, sekko acalappasādādisamannāgamena ṭhitasabhāvattā **ṭhitatto** nāma, asekkho samsārapāraṅgatasena tiṭṭhanato “**thale tiṭṭhati**”ti vuccati.

“Tesi catūsu puggalesu katamo puggalo saṅkilesabhāgiyādī”ti vattabbabhā-

vato “**tattha yoyan**” ti-ādi vuttaṁ.

110. Nānāvidham saṅkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekhabhāgiyañca suttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “katamam saṅkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttan”ti pucchitabbattā “**tattha kataman**” ti-ādi vuttaṁ.

Abhijātiyo (..0315) puggalā cha saṃvijjanti lokasmiṁ, kaṇhe nīce kule nibbatto **kaṇhābhijātiko**, kaṇhadhammasamannāgatattā vā **kaṇho kaṇhābhijātiko** hutvā **kaṇham** kālakam dasavidhaṁ dussilyadhammam abhijāyati pasavati, eso puggalo atthi. Vuttappakārena kaṇho kaṇhābhijātiko hutvā **sukkam** dasavidhaṁ kusaladhammam abhijāyati, eso puggalo atthi. Kaṇho kaṇhābhijātiko hutvā akaṇham asukkam akaṇha-asukkavipākam **accantadiṭṭham** nibbānam ārādheti, eso puggalo atthi. Vuttavipariyāyena tayo puggalā jānitabbā.

“Tesan̄ katame puggalā saṃkilesabhāgiyā”ti-ādinā vattabbattā “**tattha yo cā**”ti-ādi vuttam̄.

“Ettakamevā”ti vattabbattā “**cattārimānī**”ti-ādi vuttam̄.

111. Nānāvidham̄ saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttam̄ ācariyena niddhāritam̄, amhehi ca ñātam̄, “katamañ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttan”ti pucchitabbattā “**tattha katamañ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañcā**”ti-ādi vuttam̄.

Mānusattam manussabhāvañ laddhāna kiccañ, akiccañca dve bhavanti, dve kiccāniyeva kattabbāni. Tenāha aṭṭhakathācariyo (netti. aṭṭha. 111) “kattabban”ti dasseti. “Katamañ kattabbam̄ kiccan”ti vattabbattā kattabbakiccam̄ dassetum “**sukiccam̄ cevā**”ti-ādi vuttam̄. Puññāni ca kattabbattā sukiccam̄ eva, saṃyojanavippahānam̄ vā kattabbattā sukiccam̄ nāmāti yojanā.

“Tattha sutte katamena katamo dassito”ti vattabbattā “**sukiccam̄ceva puññānīti vāsanā, saṃyojanavippahānam̄ vāti nibbedho**”ti vutto.

“Ettakamevā”ti vattabbattā “**puññāni karitvānā**”ti-ādi vuttam̄. Puññāni karitvāna katapuññā puggalā **saggā** saggato saggamyeva vajanti. **Saṃyojanappahānā** ariyā jarāmaraṇā jarāmaraṇato vippamuccanti.

“Tattha sutte katamena katamo dassito”ti vattabbattā “puññāni karitvāna, saggā saggam̄ vajanti katapuññā’ti vāsanā, ‘saṃyojanappahānā, jarāmaraṇā vippamuccanti’ti nibbedho”ti vuttam̄.

“Ettakamevā”ti (..0316) vattabbattā “**dvemānī**”ti-ādi vuttam̄. “Katamena katamo dassito”ti vattabbattā “**tattha yo ...pe... ayañ nibbedho**”ti vuttam̄.

Nānāvidham̄ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttam̄ ācariyena niddhāritam̄, amhehi ca ñātam̄, “katamañ taṇhāsaṃkilesabhāgiyam̄ suttan”ti pucchitabbattā “**tattha taṇhāsaṃkilesabhāgiyan**”ti-ādi vuttam̄. **Tatthāti** tesu soḷasasu saṃkilesabhāgiyādīsu suttesu taṇhāsaṃkilesabhāgiyam̄ suttam̄ taṇhāpakkheneva niddisitabbam̄, bahuvisayattā niyametvāna niddhāressāmīti vuttam̄ hoti. “Kena pakārena niddisitabban”ti vattabbattā “**tīhi taṇhāhī**”ti-ādi vuttam̄. **Bhavataṇhāyāti** rūpabhavataṇhāya. **Vibhavataṇhāyāti** arūpabhavataṇhāya. Yena yena vā pana **vatthunā** taṇhāpabheda-ucchedādivatthunā **ajjhositā** bhavataṇhādivasena ajjhositā, tena tena pakārena taṇhādinā vā taṇhāpabheda-ucchedādivatthunā vā taṇhāsaṃkilesabhāgiyam̄ suttam̄ niddisitabbam̄.

Taṇhāsaṃkilesabhāgiyam̄ suttam̄ taṇhāpakkheneva niddisitabbanti ācariyena vuttam̄, amhehi ca lakkhitam̄, “diṭṭhisāṃkilesabhāgiyam̄ suttam̄ kena pakkhena niddisitabban”ti vattabbattā “**tattha diṭṭhisāṃkilesabhāgiyan**”ti-ādi vuttam̄. **Yena yena vā pana vatthunāti** diṭṭhipabheda-amarāvikkhepādivatthunā.

Diṭṭhisāṃkilesabhāgiyam̄ suttam̄ diṭṭhipakkheneva niddisitabbanti ācariyena vuttam̄, amhehi ca lakkhitam̄, “duccaritasāṃkilesabhāgiyam̄ suttam̄ kena pakārena niddisitabban”ti vattabbattā “**tattha duccaritasāṃkilesabhāgiyan**”ti-ādi vuttam̄. Tatheva vattabbattā “**tattha taṇhāvodānabhāgiyan**”ti-ādi vuttam̄, “**diṭṭhivodānabhāgiyan**”ti-ādi vuttam̄, “**duccaritavodānabhāgiyan**”ti-ādi vuttam̄.

112. Yasmiñ sāsanapaṭṭhāne aṭṭhārasa mūlapadā daṭṭhabbā, tam̄ sāsanapa-

tṭhānam sołasahi saṃkilesabhāgīyādīhi suttehi ekadesaniddhāraṇavasena vibhajitam, amhehi ca nātam, “kim pana tam sāsanapaṭṭhānam tehi sołasahi eva saṃkilesabhāgīyādīhi vibhajitabbam, udāhu aññehi suttehipi vibhajitabban”ti vattabbattā aññehi aṭṭhavīsasuttehipi vibhajitum “**tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā? Lokiyam lokuttaran**”ti-ādi vuttam (..0317). “Yadi aññehipि aṭṭhavīsasuttehi vibhajitabbam, evam sati ‘lokiyan’ti-ādivacanameva vattabbam, kasmā ‘tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā’ti vuttā”ti ce? Tassa sāsanapaṭṭhānavibhāgo aṭṭhārasahi mūlapadehi saṅgahito, aṭṭhārasa mūlapadāpi vibhajite sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbā, tasmā mūlapadā vibhattāyeva. Tāni mūlapadāni vibhajitum “**tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā**”ti vuttam. **Aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 112) pana-

“Evam sołasavidhena sāsanapaṭṭhānam nānāsuttehi udāharanavasena vibhajitvā idāni aṭṭhavīsatividhena sāsanapaṭṭhānam dassentena yasmā ayampi paṭṭhānavibhāgo mūlapadehi saṅgahito, na imassāpi tehi asaṅgahito padeso atthi, tasmā mūlapadam, vibhajitabbatañca dassetum ‘tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā’ti pucchāya vasena mūlapadāni uddharitvā ‘lokiyan lokuttaran’ti-ādinā nava tikā, thavo cāti aṭṭhavīsatividham sāsanapaṭṭhānam uddiṭhan”ti-

Vuttam. **Tatthāti** tesu sołasahārapañcakanaya-aṭṭhārasamūlapadesu katamāni padāni mūlapadāni hontīti pucchati. Loke niyutto sabhāvadhammoti **lokiyo**, loke vā vidūhi vidito sabhāvotipi **lokiyo**, lokiyo sabhāvadhammo assa visesasuttassa atthīti tam visesasuttam **lokiyan** nāma. Esa nayo “**lokuttaran**”ti-ādīsupi veditabbo. Jānātīti **ñānam**, ñānam assa visesasuttassa atthīti **ñānam**. Ñātabbāti **ñeyyā**, ñeyyā assa visesasuttassa atthīti **ñeyyam**. Eseva nayo- “**ñānañca ñeyyañcā**”ti etthāpi veditabbo. Nibbānam paṭhamam passatīti **dassanam**, paṭhamamaggañānam, dassanam assa visesasuttassa atthīti **dassanam**. Bhāvanā assa visesasuttassa pāliyā atthīti **bhāvanā**. “**Dassanañca bhāvanā cā**”ti etthāpi esa nayo veditabbo. Sassa attano vacananti **sakam**, sakam vacanam **sakavacanam**, bhagavato vacananti attho. Parassa vacanam **paravacanam**. Vissajjanīyo assa visesasuttassa atthīti **vissajjanīyam**. Natthi vissajjanīyo assa visesasuttassāti **avissajjanīyam**. Kammañ assa visesasuttassa atthīti **kammam**. Vipāko assa pāṭhassa atthīti **vipāko** (..0318). Sesesupi assatthi-attho gahetabbo. Atha vā lokiyanādi-attho mukhyattho, tamvācakasuttampi ṭhānyūpacārena vuttam. Buddhādīnam gunē abhitthavati etena puttappadesenāti **thavo**, puttappadeso.

“Tusu aṭṭhavīsatividhesu lokiyanādisu sāsanapaṭṭhānasuttēsu katamam suttam lokiyan suttan”ti pucchitabbattā “**tattha katamam lokiyan**”ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyanādisu sāsanapaṭṭhānasuttēsu **katamam** suttam lokiyan sāsanapaṭṭhānam suttanti pucchatī.

Bhikkhave, dhenuyā thanehi nikkhantam sajjukhīram nikkhantakkhaṇe **na muccati** na pariṇamati khīrabhāvam pajahitvā dadhibhāvam na pāpuṇāti, takkādi-ambilasamāyogato pacchā khīrabhāvam pajahati dadhibhāvam pāpuṇāti iva, evam yena bālena pāpañ yam kammañ katañ, tam kammañ karaṇakkhaṇe tassa bālassa apāyadukkhādinibbattāpanavasena na vipaccati. Dutiye pana vā

tatiyādimhi vā attabhāve vipaccati. **Bhasmacchanno** chārikāya paṭicchanno **pāvako** aggiakkantam janam akkamanakkhaṇe na ḍahati. Chārikam pana tāpetvā kālantare ḍahati iva, evam yena bālena pāpam yam kammam kātam, tam kammam karaṇakkhaṇe tam bālam apāyadukkhādinibbattāpanavasena ḍahāpentam hutvā na anveti. Dutiye vā tatiyādimhi vā attabhāve apāyadukkhādinibbattāpanavasena ḍahāpentam hutvā ḍahantam tam bālam tam anvetīti yojanā. **Idam** “na hi ...pe... pāvako”ti suttam lokiye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokiyam** nāma.

“Ettakameva lokiyan”ti vattabbattā “**cattārimāni**”ti-ādi vuttam. Attho pākaṭo. **Idam** “cattārimāni ...pe... kālapakkheva candimā”ti suttam lokiye atthe vācakañāpaka-bhāvena pavattanato **lokiyam** nāma.

“Evam duvidhamyeva lokiyan”ti vattabbattā “**aṭṭhime, bhikkhave, lokadhammā**”ti-ādi vuttam. Attho pākaṭo. **Idam** “aṭṭhime”ti-ādikam suttam lokiyesu aṭṭhavidhesu atthesu vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokiyam** nāma.

Nānāvidham lokiym ācariyena niddhāritam, amhehi ca nātām, “katamam suttam lokuttaran”ti vattabbattā “**tattha katamam lokuttaran**”ti-ādi vuttam (..0319). Ito paresupi esa nayo veditabbo. **Tatthāti** tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu suttesu.

Chekena sārathinā sudantā assā samathaṅgatā yathā, evam **pahīnamānassa** pahīnanavavidhamānassa **yassa** anāsavassa bhikkhuno **indriyāni** chabbidhāni cakkhundriyādīni samathaṅgatāni. **Tādino** tādilakkhaṇena samannāgatassa anāsavassa **tassa** bhikkhuno devāpi manussāpi pihayantīti yojanā. **Idam** “yassindriyānī”ti-ādikam suttam lokuttare atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokuttaram** nāma.

“Ettakamevā”ti vattabbattā “**pañcimāni bhikkhave indriyāni**”ti-ādi vuttam. **Idam** “pañcimāni”ti-ādikam suttampi lokuttare atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokuttaram** nāma. (1)

“Laddhāna mānusattam dve, kiccam akiccameva cā”ti-ādikā dve gāthā vuttā. **Iha** gāthāsu “sukiccam ceva puññāni”ti **yam** gāthāpadañca “puññāni karitvāna, saggā saggam vajanti katapuññā”ti **yam** gāthāpadañca vuttam, **idam** gāthāpadam lokiye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokiyam** nāma.

Iha gāthāsu “saṃyojanavippahānam vā”ti **yam** gāthāpadañca “saṃyojanavippahāna, jarāmaraṇā vippamuccanti”ti **yam** gāthāpadañca vuttam, **idam** gāthāpadam vuttanayena lokuttaram nāma. **Idam** “laddhānā”ti-ādikam vuttappakārena lokiyañca lokuttarañca.

Bhikkhave, viññāne āhāre āhārapaṭibaddhe chandarāge sati nāmarūpassa avakkanti hoti. “Viññāne ...pe... hoti”ti **idam** vuttanayena lokiym nāma. “Viññāne ...pe... nirodho”ti **idam** suttam lokuttaram nāma. **Idam** “viññāne ce bhikkhave”ti-ādikam suttam lokiye atthe ca lokuttare atthe ca ekadesavasena vācakañāpakavasena pavattanato **lokiyañca lokuttarañca**. (2)

113. Sattaloke sabbā disā anuparigamma **kvaci** disāyam cetasā **attanā** attato piyataram aññam neva ajjhagā, attāva piyataro yathā (..0320), evam **paresam** sattānam **puthu** visum visum attāva **piyo** piyataro, tasmā attanova piyatarattā **atta-**

kāmo attano hitakāmo paññito sattaloko attānam upamam̄ katvā param̄ **na himse** na himseyyāti yojanā. **Idam̄** “sabbā disā”ti-ādikam̄ suttam̄ sattesu vācakañāpaka-bhāvena pavattanato **sattādhitthānam̄** nāma.

Ye keci khīnāsavā puggalā **bhūtāva** na bhavissanti, **sabbe** te khīnāsavā puggalā **deham̄** attabhāvam̄ pahāya nibbānam̄ gamissanti. Ye ca puthujjanādayo sattā punabbhavesu bhavissanti, **sabbe** te puthujjanādayo sattā **deham̄** attabhāvam̄ pahāya paralokam̄ gamissanti, tam̄ **sabbajānim̄** sabbassa sattassa hāniṁ marañam̄, vināsam̄ vā kusalo yo puggalo vijānāti, so **kusalo** puggalo tam̄ sabba-jānim̄ viditvā ātāpiyo brahmacariyam̄ careyyāti

yojanā. **Idam** “ye keci”ti-ādikam vuttanayena sattādhiṭṭhānam.

Sattahi aṅgehi samannāgataṁ kalyāṇamittam yāvajīvam kusalena puggalena na vijahitabbam. Katamehi sattahi? Parisuddhasilasampattiparisuddhadiṭṭhisampattihi samannāgatattā **piyo ca** piyāyitabbo ca hoti, pāsāṇachattam viya **garu ca** hoti, sambhāvetabbatāya **bhāvanīyo ca** hoti, “kālena vadāmi, no akālenā”ti-ādike pañcadhamme attani upaṭṭhāpetvā sabrahmacārīnam vā sissānam vā vinicchaya-ullumpana-ovādadānabhāve ṭhatvā **vattā ca** hoti, sabrahmacārīhi vā sissādīhi vā vuccamāno suvaco hutvā tesam **vacanakkhamo ca** hoti, saccapaṭiccasamuppādādigambhīram vā aññam gambhīram vā **katham kattā ca** hoti, dhammadvinayādi-vaseneva dīpanato **aṭṭhāne ca na niyojako** hoti. Imehi sattahi aṅgehi samannāgataṁ kalyāṇamittam yāvajīvam na vijahitabbam. **Idam** “sattahī”ti-ādivacanam bhagavā avoca. **Idam** “sattahī”ti-ādikam vacanam sugato vatvā athāparam **etam** gāthāvacanam satthā avoca. Kim avoca?

“Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo;
gambhīrañca katham kattā, na caṭṭhāne niyojako;
tam mittam mittakāmena, yāvajīvampi seviyan”ti.-

Etam (..0321) gāthāvacanam satthā avocati yojanā. “Na ca aṭṭhānayojako”ti pāṭho atthi. **Idam** “sattahī”ti-ādikam vacanam sattādhiṭṭhānam.

Loke yam kāmasukhañca yam idam diviyam sukhañca atthi, **ete** kāmasukhadiviyasukhā taṇhākkhayasukhassa soḷasim kalam na agghantīti yojanā. **Idam** “yañcā”ti-ādikam suttam dhammādhiṭṭhānam.

Yattha nibbāne dukkham nirujjhati, sammāsambuddhadesitam asokam virajam khemam tam nibbānam susukham vatāti yojanā. **Idam** “susukhan”ti-ādikam suttampi dhammādhiṭṭhānam. (3)

Tisu bhavesu sattānam jananato taṇhāsaṅkhātam **mātarañca**, pitaram nissāya mānassa uppajjanato mānasaṅkhātam **pitarañca**, raṭṭhe loko raṭṭhissaram rājānam bhajati viya dvinnam sassatuccchedadīṭṭhinam sabbadiṭṭhigatehi bhajanīyattā sassatuccchedadīṭṭhisāṅkhāte **khattiye dve rājāno ca**, āyasādhako puriso raṭṭhe attham anucarati iva nandirāgassa dvādasāyatane anucaraṇato nandirāgasāṅkhātena anucaraṇena saha pavattanaṭṭhānam dvādasāyatanaśāṅkhātam **raṭṭhañca** khīṇāsavo yo brāhmaṇo hanati, so brāhmaṇo hantvā **anīgho** niddukkho hutvā yātīti yojanā. Iha “mātaran”ti-ādigāthāyam “mātaram ...pe... hantvā”ti **idam** gāthāvacanam dhammādhiṭṭhānam. “Anīgho yāti brāhmaṇo”ti **idam** gāthāvacanam sattādhiṭṭhānam. **Idam** “mātaran”ti-ādikam suttam sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca.

“Cattārome bhikkhave iddhipādā”ti **idam** suttappadesavacanam dhammādhiṭṭhānam. So catūhi iddhipādehi samannāgato puggalo **kāyepi** karajakāyepi **cittam** pādakajjhānacittam **samodahati** pakkipati, so puggalo dissamānakāyena gantu-kāmo karajakāyagatikam pādakajjhānacittam adhiṭṭhahati. **Cittepi** pādakajjhānacittepi **kāyam** karajakāyam **samodahati** pakkipati, so puggalo sīgham aññam gantu-kāmo pādakajjhānacittagatikam karajakāyam adhiṭṭhahati. **Kāye** karajakāye **sukha-saññañca** sukhavihārasaññañca **lahusaññañca** lahugamanasaññañca okkamitvā

aññam gamaneyyaṁ icchitaṭṭhānam ekacittakkhaṇeneva ca gantvā upasampajja viharati. **Idam** “so”ti-ādikam suttappadesavacanam sattādhiṭṭhānam. **Idam** “cattā-rome”ti-ādikam suttam sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca. (4)

114. Yam (..0322) sabbaññutaññānam **lokuttaram** lokam uttaritvā abhibhavitvā ṭhitam, **yena** sabbaññutaññānena bhagavā “sabbaññū”ti vuccati, **tassa** sabbaññutaññānassa parihānam natthi, **taṁ** sabbaññutaññānam sabbakāle jānitum āvajjanakāle pavattatīti yojanā. **Idam** “yam tan”ti-ādikam ñāne atthe vācakañāpakabhāvenapi pavattanato **ñānam** nāma.

Yāya nibbānagāminiyā maggapaññāya jātimaraṇasāṅkhayaṁ pajānāti, sā nibbānagāminī maggapaññā sabbāhi lokiyo hi paññāhi **seṭṭhā** pasatthāti yojanā. **Idam** “paññā hī”ti-ādikam vuttanayena ñānam nāma.

“Dhotaka, vo tumhākam santim aham kittayissāmī”ti bhagavā avoca. “**Ditṭhe dhamme** dukkhādidhamme vā attabhāve vā **sato** aniccānupassanādisatisampanno hutvā **caram** caranto yogāvacaro anītiham **yam** **santim** yam nibbānam ariyamaggena **viditvā** **loke** saṃsāraloke **visattikam** visappakam tañham **tare** tareyyā”ti bhagavā avoca.

Dhotako bhagavantaṁ vadati “**mahesi** mahante sīlakkhandhādī esanasīla, gotama, **sato** ‘sabbe saṅkhārā aniccā’ti-ādisaraṇasampanno hutvā **caram** caranto yogāvacaro uttamam **yam** **santim** yam nibbānam ariyamaggena **viditvā** **loke** saṃsāraloke visattikam tañham **tare** tareyyāti **tañca** vacanam **tañca** santim nibbānam aham **abhinandāmi** abhipathayāmi, mahesi tvam, yañca sampajānāsi”-ti dhotako bhagavantaṁ vadati.

“**Dhotakā**”ti ālapitvā bhagavā dhotakam avoca. “**Uddham** anāgataṁ upari **adho** atītam heṭṭhā ca **tiriyañcāpi** majjhe paccuppannam parito ca **loke** saṃsāraloke etam tañham **bhavābhavāya** khuddakabhavamahantabhatthāya **saṅgo** laggoti **viditvā** vicaranto tvam tañham **mākāsi** mā akāsī”ti bhagavā dhotakam avocāti yojanā. **Idam** “kittayissāmī”ti-ādikam ñeyye visaye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñeyyam** nāma.

“Ettakamevā”ti vattabbattā “**catunnam bhikkhave**”ti-ādi vuttam. Bhikkhave, catunnam **ariyasaccānam** ariyabhāvakarānam saccānam **ananubodhā** abujjhānenā **appaṭivedhā** appaṭivijjhānena **evam** iminā kāraṇena mamañceva tumhākañca dīghamaddhānam idam **sandhāvitam** sandhāvanam, idam **samsaritam** samsaraṇam ahositi, bhikkhave, aija (..0323) **tayidam** tam idam dukkham ariyasaccam mayā anubuddham paṭividdham ...pe... **tayidam** tam idam dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccam mayā anubuddham paṭividdham, mama bhava tañhā ucchinna, bhavanetti tañhā khīñā, idāni mama punabbhavo natthi, **iti idam** “catunnan”ti-ādikam bhagavā avoca, sugato **idam** “catunnan”ti-ādikam vatvā athāparam **etam** “catunnan”ti-ādigāthāvacanam satthā avocāti yojetvā gāthāyañca tatheva yojanā kātabbā. **Idam** “catunnan”ti-ādikam vuttanayena ñeyyam nāma. (5)

“Rūpam aniccam ...pe... viññānam aniccan”ti **idam** suttam ñeyye rūpādi-dhamme vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñeyyam** nāma.

Evam “rūpam aniccan”ti-ādinā pakārena **jānam** jānanto **evam** “rūpam aniccan”-

ti-ādinā pakārena **passam** passanto **ariyasāvako** ariyassa bhagavato sāvako “idam rūpam aniccan”ti rūpam passati, “ayam vedanā aniccā”ti vedanam passati, “ayam saññā aniccā”ti saññam passati, “ime saṅkhārā aniccā”ti saṅkhāre passati, “idam viññāṇam aniccan”ti viññāṇam passati. **Iti idam** suttam rūpādipasane ñāne vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñāṇam** nāma.

So “rūpam aniccan”ti-ādinā pakārena passanto ariyasāvako **rūpena** rūparāgena parimuccati ...pe... **viññāṇamhā** viññāṇarāgamhā parimuccatī dukkhasmā parimuccatī aham vadāmīti yojanā. **Idam** “so parimuccatī”ti-ādikam suttam ñāne ca ñeyye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñāṇañca ñeyyañca** hoti.

Sabbe pañcakkhandhā paccayehi saṅkharitattā **saṅkhārā** ādi-antavantabhāvato, aniccantikabhāvato, tāvakālikabhāvato ca khaṇaparittabhāvato **aniccā** bhavanti. **Idam** “sabbe saṅkhārā aniccā”ti suttappadesavacanam vuttanayena ñeyyam nāma. **Yadā** vipassanākaraṇakāle **paññāya** vipassanāpaññāya **passati** aniccatādikam passati. **Idam** “yadā paññāya passati”ti suttappadesavacanam ñāṇam nāma. **Atha** passanakkhaṇe **dukkhe** pañcakkhandhe vipassako nibbindati, nibbindanto puggalo dukkhādijānanādivasena cattāri saccāni pativijjhati, **eso** catussaccapaṭivedho **visuddhiyā** visuddhatthāya maggoti. **Idam** “athā”ti-ādikam suttappadesavacanam ñāṇañca ñeyyañca hoti.

Sonāti (..0324) sonam ālapati. **Samaṇā** bāhirakasamaṇā **brāhmaṇā** jātibrāhmaṇā aniccena rūpena, dukkhena rūpena, vipariṇāmadhammena rūpena “aham parehi **seyyo** uttamo asmi”ti vā samanupassanti, “aham parena **sadiso** samāno asmi”ti vā samanupassanti, “aham parato **hīno** lāmako asmi”ti vā samanupassanti, yathābhūtassa adassanā **aññatra** vajjetvā aññam kiṁ nāma kāraṇam siyā, yathābhūtam adassanato tāva samanupassanassa aññam kāraṇam natthi, yathābhūtam adassanameva kāraṇanti veditabbam. **Aniccañca vedanāyā** ti-ādīsupi iminā vuttanayena vuttanayānusārena yojanā kātabbā. **Idam** “ye hi keci”ti-ādikam suttappadesavacanam ñeyyam nāma. “Ye ca kho keci”ti-ādiko sukkapakkho pana vuttavipariyāyena veditabbo. **Idam** “ye ca kho”ti-ādikam suttappadesavacanam ñāṇam nāma. **Idam** “ye hi keci”ti-ādikam suttam ñāne ca ñeyye ca atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñāṇañca ñeyyañca** hoti. (6)

Nānāvidham ñāṇañca ñeyyañca sāsanapaṭṭhānasuttam ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, “katamam dassanan”ti pucchitabbattā **“tattha katamam dassanan”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthāti** tesu lokiyādīsu aṭṭhavīsatividhesu sāsanapaṭṭhānesu suttesu katamam suttam dassanam nāmāti pucchatī.

115. Gambhīrapaññena sabbaññubuddhena **sudesitāni** saṅkhepavithrādīhi tehi tehi nayehi sutṭhu desitāni ariyasaccāni **ye** bhāvitabhāvanā ariyapuggalā paññā-obhāsenā vibhāvayanti, te bhāvitabhāvanā ariyapuggalā devarajjacakkavattirajjādipamādaṭṭhānam āgamma bhusam pamattā kiñcāpi honti, tathāpi **te** bhāvitabhāvanā ariyapuggalā sotāpattimaggaññānenā abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena aṭṭhamabhadvādīsu uppajjanārahānam nāmarūpānam niruddhattā aṭṭhamakkhattuvasena **aṭṭhamam** bhavam na ādiyantīti yojanā. **Idam** “ye ariyasaccānī”ti-ādikam suttam dassane paṭhamamaggaññāne vācakañāpakabhāvena pavattanato

dassanam nāma.

Nagaradvārabāhathirakaraṇattham ummārabbhantare pathaviyam aṭṭhahattha-dasahatthappamāṇam āvāṭam khaṇitvā tasmiṁ āvāṭe ussāpitattā **pathavissito** pathavinissito antopathavinissito **indakhīlo** sāradārumayo thambho (..0325) **catubbhī** catūhi disāhi āgatehi **vātehi** mahāvātehi **asampakampiyo** sampaka-mpitum asakkuṇeyyo siyā yathā, **yo** sappuriso ariyasaccāni avecca passati, tam sappurisam sabbatitthiyavādavātehi asampakampiyattā **tathūpamam** aham vadā-mīti yojanā. **Idam** “yathindakhīlo”ti-ādikam suttam vuttanayena dassanam nāma.

Bhikkhave, catūhi sotāpattiyaṅgehi samannāgato **ariyasāvako** ariyassa bhagavato sammāsambuddhassa sāvako ācikkhitum **ākaṇkhamāno** hutvā **attanāva** sayameva attānam byākareyya “bho, mama atta aham idāni khīṇanirayo amhi, khīṇatiracchānayoni amhi ...pe dukkhassantam karissāmī”ti

byākareyya. Caturaṅgasarūpaṁ dassetum “**katamehi catūhi**”ti-ādi vuttaṁ. **Idam** “catūhi”ti-ādikam dassanam nāma.

Nānāvidham dassanam niddhāritaṁ, “katamā bhāvanā”ti pucchitabbattā “**tattha katamā bhāvanā**”ti-ādi vuttaṁ.

Idha sāsane **yassa** ariyasāvakassa **ajjhattam** kāmabhavē nibbattāpakānam orambhāgiyasaṁyojanānam pajahanavasena ca **bahiddhā** rūpārūpabhavesu nibbatāpakānam uddhambhāgiyasaṁyojanānam pajahanavasena ca **indriyāni** saddhindriyādīni indriyāni **subhāvitāni** ariyamaggabhāvanāvasena suṭṭhu bhāvitāni bhavanti, **bhāvito** bhāvitamaggo **sa danto** so ariyasāvako imam lokañca param lokañca **nibbijjhā** nibbijjhītvā paṭivijjhītvā **kālam** marañakāle, kālamkiriyaṁ vā **kañkhati** patthetīti yojanā. **Ayam** “yassindriyāni”ti-ādikā pāli bhāvanāya vācakañnapakabhāvena pavattanato **bhāvanā** nāma.

Dhammapadāni jhānavipassanāmaggaphalanibbānadhammakotthāsāni. **Anabhijjhā dhammapadam** anabhijjhāsīsena adhigatajhānavipassanāmagganibbānadhammapadam koṭhāsam. Esa nayo sesesupi. **Ayam** “cattārimāni”ti-ādikā pāli vuttanayena bhāvanā nāma. (7)

Devaputta chindanto puggalo **pañca** orambhāgiyasaṁyojanāni heṭṭhā maggattyena **chinde** chindeyya, pajahanto puggalo **pañca** uddhambhāgiyasaṁyojanāni arahattamaggena **jahe** pajaheyya, bhāvayanto puggalo **pañca** (..0326) saddhindriyādīni ca uttari **bhāvaye** bhāveyya. **Pañcasāṅgātigo** rāgasāṅgadosasāṅgamohasaṅgamānasāṅgadīṭṭhisāṅgātigo bhikkhu **oghatiṇṇoti** kāmoghabhavoghadiṭṭhoghaavijjoghatiṇṇoti **vuccati** kathiyatīti yojanā. “Pañca chinde pañca jahe”ti idam vacanam dassanam nāma. “Pañca cuttari ...pe... vuccatī”ti **ayam** pāli bhāvanā nāma. **Idam** “pañcā”ti-ādikam suttam dassanañca bhāvanā ca hoti.

“**Tīṇimāni, bhikkhave**”ti-ādīsu yojanā pākaṭā. (8)

116. “Sabbapāpassa akaraṇam ...pe... buddhāna sāsanā”ti **idam** suttam sammāsambuddhassa vacanabhāvato **sakavacanam** nāma. Attho heṭṭhā vuttova.

Bhikkhave, bālassa **bālalakkhaṇāni** bāla-upalakkhaṇakāraṇāni **bālanimittāni** “ayam bālo”ti gahaṇakāraṇāni **bālāpadānāni** bālassa apadānāni porāṇāni viruṭṭhāni kammāni **yehi** bālalakkhaṇādīhi bālam “bālo”ti **pare** paṇḍitā sañjānanti, imāni-bālalakkhaṇāni mayā vuccamānāni tīṇi. Katamāni tīṇi? Bhikkhave, bālo **duccintitacintī ca** duccintitam abhijjhābyāpādamicchādassanam cintī ca hoti, **dubbhāsita-bhāsī** dubbhāsitam musāvādādīm bhāsī ca hoti. **dukkaṭakammakārī ca** dukkaṭam pāṇātipātādikammaṁ kārī ca hoti. Bhikkhave, bālassa ...pe... bālāpadānāni iminā mayā vuttāni tīṇi kho bhavanti. Sukkapakkho pana vuttavipariyāyena veditabbo. **Idam** “tīṇimāni bhikkhave”ti-ādikam vacanam sammāsambuddhassa vacanabhāvato **sakavacanam** nāma.

Pathavīsamo vitthato sambodho nāma natthi. Pātam vuṭṭham udakam ābhuso lābhi gaṇhātīti **pātālo**, pātālena samo **pātālasamo** ninno na vijjati. Merusamo unnato natthi, cakkavattisadiso poriso natthīti yojanā. **Idam** “pathavīsamo”ti-ādikam vacanam parassa devassa vacanabhāvato **paravacanam** hoti.

“Devānam inda, tava subhāsitena jayo hotī”ti vatvā “vepacitti, tava subhāsitena

jayo hotū”ti vatvā “vepacitti, tvam gātham **bhaṇa** bhaṇāhī”ti avoca. Bhikkhave, atha kho asurindo vepacitti **imam** vuccamānam gātham abhāsi “te paṭisedhako **no ce assa** no ce bhavayya (..0327), evam sati bālā bhiyyo pakujheyum, tasmā **dhīro** paññito bhusena daññena bālam nisedhaye”ti.

Gāthāya, bhikkhave, asurindena vepacittinā bhāsitāya asurā anumodim̄su, devā tuṇhī ahesum. Bhikkhave, atha kho asurindo vepacitti devānam indam sakkam etam vacanam̄ avoca “devānaminda, tvam gātham **bhaṇa** bhaṇāhī”ti etam vacanam̄ avoca. Bhikkhave, atha kho devānamindo sakko imam gātham abhāsi “bālassa paṭisedhanam̄ **param** paccatthikam saṅkupitam̄ ītvā **sato** satimā **yo** paññito kodhato upasammati, tassa paññitassa **etadeva** upasamam̄ varanti aham maññē”ti.

Gāthāya, bhikkhave, devānamindena sakkena bhāsitāya devā anumodim̄su, asurā tuṇhī ahesum. Bhikkhave, atha kho devānamindo sakko asurindam vepacittim etam vacanam̄ avoca “vepacitti, tvam gātham bhaṇāhī”ti etam vacanam̄ avoca. Bhikkhave, atha kho asurindo vepacitti imam gātham abhāsi “vāsava yadā titikkhati, tadā naṁ titikkhantam puggalam bālo “ayam me bhayā titikkhati”ti maññati, titikkhāya etadeva vajjam aham passāmi. Vāsava gogaṇo palāyinam gavaṁ ajjhottarati iva, evam dummedho khamantam bhiyyo **ajjhāruhati** ajjhottarati.

Gāthāya, bhikkhave, asurindena vepacittinā bhāsitāya asurā anumodim̄su, devā tuṇhī ahesum. Jāyamāne ca goyuddhe paṭhamam dveyeva goṇā yujhanti, gogaṇo pana yāva eko goṇo na palāyati, tāva olokentova tiṭṭhati. Yadā ca eko goṇo palāyati, tadā sabbo goṇo tam palāyinam gavaṁ bhiyyo ajjhottaratītī goyuddhasabhāvo veditabbo. “**Atha kho**”ti-ādīnam yojanattho pākaṭo.

Vepacitti, yo puggalo titikkhati, **taṁ** khamantam puggalam “ayam me bhayā titikkhati”ti kāmam maññatu vā, mā maññatu vā, tam maññanam nipphalameva. Atthā sadatthaparamā bhavanti. **Khantyā** khantito bhiyyo sadattho nāma na vijjati.

Yo balavā santo dubbalassa have titikkhatītī tassa balavantassa **taṁ** titikkhanam paramam̄ khantinti sappurisā āhu, dubbalo niccam khamati eva.

Yassa (..0328) bālassa bālabalam atthi, tassa bālassa bālabalam “abalan”ti sappurisā āhu, yassa dhammaguttassa yaṁ balam atthi, tassa dhammaguttassa tassa balassa **paṭivattā** paṭippharitvā vattā na vijjati.

Vepacitti, yo puggalo **kuddham** paṭhamam kujhantassa paṭikujjhati, so paṭikujjhanto puggalo tena paṭikujjhantenā **tassa** paṭhamam kujhantassa pāpapuggalassa pāpapuggalato **pāpiyo eva** pāpataro hīnataro eva bhave.

Vepacitti, yo sappuriso **sato** satimā param saṅkupitam̄ ītvā paṭhamam kujhantassa appaṭikujjhantova bhave, so sappuriso dujjayam saṅgāmam jeti nāma, attano ca parassa ca ubhinnam̄ attham carati nāma.

Attano ca parassa ca tikicchantānam ubhinnam kodho upasammati, ye janā **dhammassa** khantidhammassa atthe, catusaccadhamme vā akovidā bhavanti, te janā khamantam sappurisam “ayam bālo”ti maññanti, tesam̄ akovidānam janānam tam maññanam nipphalanti.

Gāthāsu, bhikkhave, devānamindena sakkena bhāsitāsu devā anumodim̄su, asurā tuṇhī ahesunti yojanā. **Idam** “bhiyyo bālā”ti-ādikam vacanam sakkavepacittinam vacanabhāvato **paravacanam** nāma. (9)

117. Pattam etarahi adhigataṁ yañca kāmūpakaraṇam, āyatim **pattabbam** adhigataṁ yañca kāmūpakaraṇam atthi, etam ubhayam **rajānukīṇam** rāgarajādikīṇam iti **āturassa** āturānamyeva puggalānam santike **anusikkhato** anusikkhantassa **sikkhāsārā** hutvā upatṭhahanti, sīlam vataṁ jīvitam brahmacariyam ime sikkhāsārā hutvā upatṭhahantīti ye **upatṭhānasārā** puggalā sārato gahetvā ṭhitā. Ettha **sīlam** nāma “na karomī”ti oramaṇam. **Vataṁ** nāma bhojanakiccakaraṇādi. **Jīvitam** nāma ājivo. **Brahmacariyam** nāma methunavirativisesabhāvo veditabbo. Tesam upatṭhānasārānam puggalānam **ayam** vādo **eko** paṭhamo **anto** lāmako. **Ye ca** puggalā “kāmesu doso natthī”ti **evamvādino evamditthino** hutvā ṭhitā, tesam puggalānam **ayam** vādo **eko** dutiyo **anto** (..0329) lāmako. Iccete ubho **antā** antavādā puggalā kaṭasivadḍhanā kaṭasiyo diṭṭhim vadḍhenti. Ete **ubho ante** attakilamathānuyoge kāmasukhallikānuyoge **eke** puggalā anabhiññāya olīyanti, **eke** puggalā atidhāvantīti yojanā. **Idam** “yañca pattan”ti-ādikam vacanam paresam puggalānam vacanabhāvato **paravacanam** nāma.

Ye ca sammāditthipuggalā te ubho ante attakilamathānuyogakāmasukhallikānuyoge abhiññāya **tatra** ca ante na ahesum. Tena ca abhijānanena **te** ubho ante na amaññim̄su, **tesam** sammāditthipuggalānam **vatṭam** tividham vatṭam paññāpanāya natthi. **Iti** evam **idam** “ye cā”ti-ādikam vacanam bhagavato vacanabhāvato **sakavacanam** nāma. **Ayam udāno** “yañca pattam ...pe... paññāpanāyā”ti ayam udāno vuttanayena sakavacanañca paravacanañca hoti.

Pasenadi nāma **kosalo** kosalissaro rājā bhagavantam **etam** “idha mayham ...pe... tesam piyo attā”ti vacanam avoca. Bhante, idha rahogatassa paṭisallinassa **mayham** mama **cetaso** cittassa evam parivitakko udapādi, **kesam** sattānam attā piyo nu kho, **kesam** sattānam attā appiyo nu kho **iti** etam parivitakkanam udapādi. Bhante, tassa mayham etam parivitakkanam ahosi, **ye ca keci** sattā kāyena duccaritam caranti kho ...pe... manasā duccaritam caranti kho, **tesam** sattānam attā appiyo kho. **Te** duccaritam carantā sattā “no attā piyo”ti evam kiñcāpi vadeyyum, atha kho **tesam** duccaritam carantānam sattānam attā appiyova. Tam kissa hetu? Appiyo **appiyassa** anathāya **yam** duccaritam kareyya, **tam** duccaritam **te** duccaritam carantā sattā **attanāva**. sayameva. **Attano** anathāya **hi** yasmā karonti, tasmā **tesam** duccaritam carantānam sattānam attā appiyovāti etam parivitakkanam ahosi.

Bhante, **ye ca keci** sattā kāyena sucaritam caranti kho ...pe... manasā sucaritam caranti kho, **tesam** sucaritam carantānam sattānam attā piyo kho, **te** sucaritam carantā sattā “no attā appiyo”ti evam kiñcāpi vadeyyum, atha kho **tesam** sucaritam carantānam sattānam attā piyova. Tam kissa hetu? Piyo **piyassa** anathāya **yam** sucaritam careyya, **tam** sucaritam **te** sucaritam carantā sattā **attanāva** sayameva **attano** anathāya **hi** yasmā karonti (..0330), tasmā **tesam** sucaritam carantānam sattānam attā piyovāti etam parivitakkanam ahosi. Etam vacanam avo-

cāti yojanā.

“**Evametam mahārājā**”ti vacanam pañhamam vatvā “**ye hi kecī**”ti-ādike bhagavato vuttavacanepi yojanā tatheva kātabbā.

Gāthāsu pana yo pañđito attānam “piyan”ti ce jaññā, evam sati so pañđito **nam** attānam **pāpena** kammena **na samyuje** na samyojeyya, **tañ** vacanam **hi** saccam piyam attānam sulabham na hoti, dukkaṭakārinā sukham sulabham na hoti.

Antakena maccunā adhipannassa mānusam bhavam **jahato** pajahantassa **tassa** marañamukhe ṭhitassa sattassa kiñ sakam hoti, marañamukhe ṭhito so satto kiñca ādāya paralokam gacchati, chāyā

gacchantam sattam anapāyinī iva, evam **assa** paralokagatassa sattassa kiñca anugam hoti.

Iti bhagavā evam pucchati, pucchitvā “**ubho**”ti-ādīvissajjanavacanañca āha. **Idha** loke yo macco yaṁ puññañca yaṁ pāpañca ubho kamme **kurute** karoti, **tassa** paralokagatassa maccassa **taṁ** puñnapāpadvayam sakam hoti. Paralokam gato macco **taṁva** puñnapāpadvayam ādāya paralokam gacchat, chāyā gacchantam sattam anapāyinī iva, evam **assa** paralokagatassa maccassa **taṁva** puñnapāpadvayam anugam hoti.

Tasmā pañđito **samparāyikam** samparāye phalanibbattāpakaṁ kalyāṇam **nicayam** nicayanto hutvā kareyya. Pāñinam paralokasmim puññāni patiṭṭhā honti, iti bhagavā āhāti yojanā kātabbā. **Idam** “rājā pasenadi”ti-ādikam suttam kosala-rañño vacanabhāvato **paravacanam** hoti. “Evametam, mahārāja, evametam mahārājā”ti-ādikā anugīti bhagavato vacanabhāvato **sakavacanam** hoti. **Idam** dvayam vacanam sakavacanañca paravacanañca hoti. (10)

118. Pañhe pucchite **idam** dukkhasaccam abhiññeyyam, **idam** samudaya-saccam pahātabbam, **idam** maggasaccam bhāvetabbam, **idam** nirodhasaccam, phalam vā sacchikātabbam, **ime** kusalākusalā **dhammā** evam kusalākusalabhbā-vena **gahitā** anavajjasāvajjabhāvena vā **gahitā** sukhavipākadukkhavipākabhā-vena vā **gahitā** (..0331), **idam** iṭṭhavipākam **idam** aniṭṭhavipākam phalam nibbatta-ya-iti evamgahitānam **tesam** kusalākusaladhammānam ayam vuḍḍhi attho, ayam hāni atthoti. **Iti idam** “pañhe pucchite”ti-ādikam suttam vissajjanīye atthe vācakañā-pakabhāvena pavattanato **vissajjanīyam** nāma.

“Uñāro buddho bhagavā”ti iminā padena buddha-uñāratam **ekamseñe** ekakoṭṭhāseneva niddise. “Svākkhāto dhammo”ti iminā padena dhammasvākkhātataṁ **ekamseñe** ekakoṭṭhāseneva niddise. “Suppaṭipanno saṅgho”ti iminā padena saṅghasuppaṭipattim **ekamseñe** ekakoṭṭhāseneva niddise “sabbe saṅkhārā aniccā”ti iminā padena saṅkhārāniccatam ekamseneva niddise. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti iminā padena saṅkhāradukkhataṁ ekamseneva niddise. “Sabbe dhammā anattā”ti iminā padena dhammānattataṁ ekamseneva niddise. “Sabbe saṅkhārā anattā”ti avatvā “sabbe dhammā anattā”ti vuttena iminā padena saṅkhā-rehi aññam yaṁ vā pana maggaphalanirodhasamāpattidhammadjātam atthi, tam maggaphalanirodhasamāpattidhammadjātampi evamjātiyam evam ekamṣabyāka-raṇiyanti maggaphalanirodhasamāpattidhammadjātassāpi anattataṁ ekamseneva niddiseti yojanā. **Idam** “uñāro”ti-ādikam suttam vissajjanīye buddha-uñāratādike vācakañāpakabhāvena pavattanato **vissajjanīyam** nāma.

Naradammasārathi ākañkhato **te** bhagavato **manasā** sabbaññutaññānasahitā-dimanasā **vicintitam** ñeyyadhammam devā manussā sabbe pāñino **na jaññā** na jāneyyum. Santam arañam samādhīm nisevato **te** bhagavato manasā vicintitā kasiñāpi sabbe pāñino **na jaññā** na jāneyyum. **Kasiñāpi** vā kasiñārammañaya paññāyapi **na jaññā** na jāneyyum. **Kasiñāpī** ettha ca “kasiñāyapi”ti vattabbepi ya-kāra lopavasena “kasiñāpī”ti vuttaṁ. Atha vā “**yaṁ ākañkhati** yaṁ ākañkhanam karoti, **taṁ** ākañkhanam **kim** kataman”ti pucchitam pañham aññesam avisayattā

avissajjanīyam hotīti yojanā. **Idam** “ākañkhato”ti-ādikam suttam avissajjanīye visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **avissajjanīyam** nāma.

Bhagavā **sīlakkhandhe** sīlakkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **saṁādhikkhandhe** samādhikkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **paññākkhandhe** (..03) paññākkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **vimuttikkhandhe** vimuttikkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **vimuttiñāṇadassanakkhandhe** vimuttiñāṇadassanakkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **iriyāyam** kāyavacīsamācāre kāyavacīsamācārahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **pabhāve** ānubhāvahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **hitesitāyam** mettāhetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **karuṇāyam** karuṇāhetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **iddhiyam** iddhividhahetu **ettako** etaparimāṇoti avissajjanīyoti yojanā. **Idam** “ettako”ti-ādikam suttam avissajjanīye visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **avissajjanīyam** nāma.

Bhikkhave, arahato sammāsambuddhassa tathāgatassa loke **uppādā** uppādahetu tiṇṇam ratanānam uppādo sambhavati, āyatīm buddharatanassa uppādo sambhavati, ekassa buddharatanassa dharamānakhaṇena hi aññassa buddharatanassa anuppajjanato āyatinti vuttam, dhammaratanassa uppādo sambhavati, saṅgharatanassa uppādo sambhavatīti tīṇi ratanāni. “Tāni tīṇi ratanāni guṇato kimpamāṇānī”ti pucchite sati tāni tīṇi ratanāni guṇato etaparimāṇānīti na vissajjabbānīti yojanā. **Idam** “tathāgatassā”ti-ādikam suttam avissajjanīye visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **avissajjanīyam** nāma.

Buddhavisayo puggalaparo puggalapadhāno pañho avissajjanīyo, buddhavisayāva **puggalaparoparaññutā** avissajjanīyā. Bhikkhave, avijjānīvaraṇānam sattānam pubbā koṭi na paññāyati taṇhāsaṁyojanānam, sakīm nirayam sandhāvataṁ samsarataṁ sattānam, sakīm tiracchānayonim sandhāvataṁ samsarataṁ sattānam, sakīm pettivisayam sandhāvataṁ samsarataṁ sattānam, sakīm asurayonim sandhāvataṁ samsarataṁ sattānam, sakīm deve sandhāvataṁ samsarataṁ sattānam, sakīm manusse sandhāvataṁ samsarataṁ sattānam pubbā koṭi na paññāyati na dissati na upalabbhatīti. “Sā pubbā koṭi katamā”ti kenaci katam pucchanam **avissajjanīyam** samsārassa pubbakoṭiyā abhāvato avissajjanīyam hoti. “**Na paññāyati**”ti desanā sāvakānam ñāṇavekallena katā, na attano ñāṇavekallena. “**Na paññāyati**”ti desanā attano ceva sāvakānañca ñāṇavekallena kātabbā (..0333) siyāti codanam manasi katvā “**duvidhā buddhānam bhagavāntānam desanā**”ti-ādi vuttam. Attā upanetabbo etissā desanāyāti **attūpanāyikā**. Paro upanetabbo etissā desanāyāti **parūpanāyikā**. “Katamā attūpanāyikā desanā, katamā parūpanāyikā desanā”ti pucchitabbattā niyametvā dassetum “**na paññāyati**”ti-ādi vuttam. “**Na paññāyati**”ti desanā sāvakānam netabbānam vasena desitattā parūpanāyikā desanā nāma, “**natthi buddhānam bhagavantānam avijānanā**”-ti desanā attano netabbassa vasena desitattā attūpanāyikā desanā nāma. “Natthi buddhānam bhagavantānam avijānanā”ti vuttattā pubbāya koṭiyā abhāvato eva na paññāyatīti viññāyati, bhagavato ñāṇassa paññāpanam kātum asamatthattā na paññāyatīti na viññāyati tena **aṭṭhakathāyam** “natthi buddhānam bhagavantānam avijānanāti etena purimāya koṭiyā abhāvato eva na paññāyati, na tattha ñāṇassa

paṭīghātoti dassetī”ti (netti. aṭṭha. 118) vuttam.

“Katham pana buddhānam bhagavantānam avijānanāya natthibhāvovijānitabbo”-ti vattabbattā avijānanāya natthibhāvam jānāpetum “**yathā bhagavā kokālikam bhikkhun**”ti-ādi vuttam. **Aṭṭhakathāyam** pana- “yaṁ pana atthi, tam aññesaṁ appameyyampi bhagavato na appameyyanti bhagavato sabbattha appaṭihatañāṇataṁ dassetum ‘yathā bhagavā kokālikam bhikkhum ārabbhā’ti-ādimāhā”ti vuttam. Bhagavā kokālikam bhikkhum ārabbha “kīva dīgham nu kho, bhante, padume niraye āyuppamāṇan”ti pañham pucchitvā nisinnam **aññataram bhikkhum yathā** yena pakārena “**seyyathāpi ...pe... āghātetvā**”ti evamāha. Tato tena pakārena avijānanāya natthibhāvo vijānitabboti attho gahetabbo.

Bhikkhu, tvam sallakkhehi, kokāliko vīsatikhāriko kosalako tilavāho rāsim katvā ṭhapito, tato tilato puriso vassasatassa vassasatassa accayena ekamekam tilam uddhareyya, so vīsatikhāriko kosalako tilavāho iminā uddharānupakkamena khippataram parikkhayaṁ pariyādānam seyyathāpi gaccheyya, eko abbudo nirayo parikkhayaṁ pariyādānam na tveva gaccheyya. Vīsati abbudā nirayā tattake kāle (..0334) parikkhayaṁ pariyādānam seyyathāpi gaccheyyūm, evameva eko nirabbudo nirayo tattake kāle parikkhayaṁ pariyādānam na tveva gaccheyya. Esa nayo sesesupi. Sāriputtamoggallānesu cittam āghātetvā padumam nirayam kokāliko bhikkhu upapanno kho, bhikkhu, tvam evam sallakkhehīti bhagavā āhāti yojanā. Bhagavā “ayaṁ appameyyo ayaṁ asaṅkhyeyyo”ti vā na kiñci āha. “Tasmīm appameyye katamo appameyyo, tasmīm asaṅkhyeyye katamo asaṅkhyeyyo”ti kenaci kataṁ pucchanam buddhavisayattā **avissajjanīyam**. **Idam** appameyya-asañkhyeyyasuttam vuttanayena avissajjanīyam. (11)

119. “Yadā so upako”ti-ādīsu yojanā pākaṭā.

“**Katham** kena pakārena **jino**”ti upakena kataṁ pucchanam “kilesappahānapakārena jino”ti vissajjanīyattā **vissajjanīyam**. “**Kena** pakārena **jino**”ti upakena kataṁ pucchanam “pāpakānam dhammānam jitattā jino”ti vissajjanīyattā **vissajjanīyam**. “**Katamo jino**”ti kataṁ pucchanam “rūpādiko jino”ti vā “rūpādikam muñcitvā añño jino”ti vā vissajjetum asakuṇeyyattā **avissajjanīyam**. “**Katamo āsavakkhayo, katamo rāgakkhayo, katamo dosakkhayo, katamo mohakkhayo**”ti kataṁ pucchanam “nibbānam āsavakkhayo”ti vā “arahattamaggo āsavakkhayo”ti vā “arahattaphalam rāgakkhayo”ti vā iti evamādinā vissajjanīyattā **vissajjanīyam**. “**Kittako āsavakkhayo**, kittako rāgakkhayo, kittako dosakkhayo, kittako mohakkhayo”ti kataṁ pucchanam “ettako etaparimāṇo āsavakkhayo”ti evamādinā avissajjanīyattā **avissajjanīyam**. **Idam** vuttappakāram suttam vuttanayena vissajjanīyañca avissajjanīyañca hoti. (12)

“**Tathāgato** satto **atthī**”ti pucchanam “pañcakkhandhe upādāya paññāpetabbo sattabhūto atthī”ti vissajjanīyattā **vissajjanīyam**. “**Atthi rūpan**”ti kataṁ pucchanam rūpassa vissajjamānattā “āmantā”ti vissajjanīyattā **vissajjanīyam**, “**rūpam tathāgato**”ti kataṁ pucchanam tathābhāvato alabbhanato avissajjanīyattā **avissajjanīyam**. “**Rūpavā tathāgato**”ti-ādīsupi esa nayo (..0335) yathāsambhavam yojetabbo. **Idam** vuttappakāram suttam vuttanayena vissajjanīyañca avissajjanīyañca hoti.

“Passati bhagavā dibbena cakkhunā ...pe... yathākammūpage satte pajānāti”ti kataṁ pucchanam “passati bhagavā”ti vā ...pe... “pajānāti bhagavā”ti vā vissajjanīyattā **vissajjanīyam**. “Katame sattā, katamo tathāgato”ti kataṁ pucchanam paramatthato alabbhanato avissajjanīyattā **avissajjanīyam**.

“Atthi tathāgato”ti kataṁ pucchanam heṭṭhā vuttanayena vissajjanīyam. “Atthi tathāgato param maraṇā”ti kataṁ pucchanam “atthi tathāgato param maraṇā”ti vissajjamāne sati ca idhaloko eva paralokoti āpajjati, “natthi tathāgato param maraṇā”ti vissajjamāne sati ca idhalokato añño paralokoti āpajjati, tasmā avissajjanīyattā **avissajjanīyam**. **Idam** vuttappakāram suttam vissajjanīye visaye ca avissajjanīye visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **vissajjanīyañca avissajjanīyañca** hoti.

120. Nānāvidham vissajjanīyāvissajjanīyasuttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “katamam suttam kamman”ti pucchitabbattā **“tattha katamam kamman”ti-ādi vuttaṁ**.

“Antakenādhipannassā”ti-ādīsu attho heṭṭhā vuttanayattā pākaṭo “maraṇenābhibhūtassa ...pe... chāyāva anapāyini”ti **idam** suttam puññakammapāpakamma-dvaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **kammaṁ** nāma.

Bhikkhave, tumhe puna caparam kammaṁ sallakkhetra.

(anuṭṭhānagilānam) anuṭṭhānagilānassa pīṭhasamāruṇham pīṭhasamāruṇhassa bālam bālassa vā mañcasamāruṇham mañcasamāruṇhassa bālam bālassa vā chamāyam bhūmiyam semānam semānassa sayantassa bālam bālassa vā kāyena duccaritāni vācāya duccaritāni manasā duccaritāni pāpakāni yāni kammāni pubbe pubbakāle vā atite anekakappakoṭisatasahasse vā assa bālena katāni, tāni pāpakāni kammāni tamhi pīṭhasamāruṇhādisamaye olambanti viya upatṭhahanti aijholambanti viya upatṭhahanti abhippalambanti viya upatṭhahanti. Bhikkhave (..0336), mahatam mahantānam pabbatakūṭānam chāyā sāyanhasamayam pathaviyam seyyathāpi olambanti aijholambanti abhippalambanti yathā, bhikkhave, evameva bālam ...pe... abhippalambanti. Bhikkhave, tatra tasmiṁ upatṭhānākāre upatṭhānākārahetu bālassa katapāpassa evam parivitakko hoti “me mayā kalyāṇam akataṁ vata, me mayā kusalam akataṁ vata, bhīruttāṇam kataṁ vata, me mayā pāpam kataṁ vata, me mayā luddam kataṁ vata, me mayā kibbisam kataṁ vata, bho agilāna sappurisa akatakalyāṇānam akatakusalānam akatabhīruttāṇam katapāpānam kataluddānam katakibbisānam yāvatā gati duggati atthi, tam gatim aham pecca gacchāmī”ti evam parivitakko hoti. Evam vitakkento so bālo socati kilamati paridevati, urattālim kandati sammoham āpajjatiti yojanā.

Pabbatakūṭānam chāyā nāma sūriyuggamanakālepi pathaviyā olambantipi chāyā hāyanavasena olambanti. Sāyanhasamayam pana chāyā vadḍhanavasena olambanti, tatheva kammānipi tasmiṁ kāle vadḍhanavasena upatṭhahanti, tasmā tameva vadḍhanupaṭṭhānam sandhāya “sāyanhasamayan”ti vuttaṁ. Sukkappa-kkhepi yojanā kaṇhapakkhe yojanānusārena kātabbā. Idam “puna caparan”ti-ādikam suttadvayam kusalakamma-akusalakammesu vācakañāpakabhāvena pava-ttanato kammapam nāma.

Nānāvidham kammaṁ ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “katamo vipāko”ti pucchitabbattā tattha katamo vipāko”ti-ādi vuttaṁ. Tattha tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu sāsanapaṭṭhānesu katamo vipākoti pucchat. Bhikkhave, votumhehi ye manussattasaddhāpaṭilābhādayo paṭiladdhā, te manussattasaddhāpaṭilābhādayo vo tumhākam lābhā bhavanti. Tumhehi pabbajitvā yaṁ catupārisuddhisilādisampādanam laddham, tam catupārisuddhisilādisampādanam vo tumhākam suladdham bhavati. Bhikkhave, yo buddhuppādo navamo khaṇo tumhehi laddho, so buddhuppādo navamo khaṇo vo tumhākam brahmacariyavā-sāya paṭiladdho bhavati.

Bhikkhave, mayā chaphassāyatanikā nāma nirayā ditṭhā, tattha tesu ditṭhesu chaphassāyatanikesu nāma nirayesu yaṁ kiñci rūpaṁ cakkhunā passati, tam anīṭharūpamyeva passati, no iṭṭharūpam. Akantarūpamyeva passati, no kantarūpam. Amanāparūpamyeva passati, no manāparūpam.

Yaṁ (..0337) kiñci saddam sotena ...pe... ghānena ...pe... jivhāya ...pe... kāyena ...pe... yaṁ kiñci dhammam manasā vijānāti, tam anīṭhadhammamyeva vijānāti, no iṭṭhadhammam. Akantadhammamyeva vijānāti, no kantadhammam. Amanāpadhammamyeva vijānāti, no manāpadhammanti pāṭho yutto. “Anīṭharū-

pāmyeva vijānāti, no iṭṭharūpan”ti-ādipāṭho ayutto, katthaci pāliyam ayuttapāṭho diṭṭho. Sukkapakkhe vuttanayavipariyāyena yojanā kātabbā. **Ayam** vuttappakārā “lābhā vo, bhikkhave”ti-ādiko pāṭho vipāke vācakañāpakabhāveneva pavattanato **vipāko** nāma.

Mārisā **niraye paccamānānam** amhākam sabbaso nimujana-ummujjanavasena **saṭṭhivassasahassāni** paripuṇṇāni, nirayassa **anto** pariyośānam **kadā** kasmiṁ kāle bhavissati.

Nirayassa **anto** pariyośānam natthi. Nirayassa anto pariyośānam kuto atthi? Nirayassa **anto** pariyośānam amhākam na paṭidissati. Mārisā, yadā tumhe ca ahañca setṭhiputtā jātā, **tadā tuyham** tumhākañca **mayham** mama ca pāpam **hi** yasmā **pakataṁ** pakārehi kataṁ, tasmā nirayassa **anto** pariyośānam amhākam na dissatīti **ayam** pāṭho vipāke vācakañāpakabhāvena pavattanato **vipāko** nāma. (13)

121. Adhammacārī naro kusaladhammesu pamatto **hi** yasmā hoti, tasmā so adhammacārī pamatto naro **yahim yahim** yam yam duggatim gacchati, tam tam gacchantam adhammacārim **nam** naram attanā carito so dhammova hanati. Kimiva hanati? **Sayam** attanā gahito kañhasappo gañhantam janam hanati yathā, evam attanā carito adhammo adhammacārim nam hanati. “**Na hi dhammo adhammo cā**”ti-ādigāthāya attho pākaṭo. **Idam** suttadvayam kamme ca vipāke ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **kammañca vipāko ca** hoti.

Bhikkhave, tumhe puññānam mā bhāyittha; bhikkhave, **yadidam** yam idam “puññānī”ti adhivacanam pavattam; **etam** “puññānī”ti adhivacanam iṭṭhassa kantassa piyassa manāpassa **sukhassa** sukhavipākajanakassa kammassa adhivacanam hoti. Bhikkhave, aham dīgharattam katānam puññānam dīgharattam paccanubhūtam iṭṭham kantam piyam manāpam abhijānāmi kho. “Kathaṁ abhijānāmī”ti ce puccheyya (..0338), pubbe satta vassāni **mettacittam** mettāya sahitam dutiyajjhānacittam bhāvetvā satta samvaṭṭavivatṭakappe **imam lokam** manussalokam puna na āgamāsim. **Satta samvaṭṭavivatṭakappeti** cettha samvaṭṭaggahaṇena samvaṭṭatthāyī, vivatṭaggahaṇena vivatṭatthāyīpi gahitāti veditabbā. Sesupi evameva gahetabbo. Bhikkhave, samvaṭṭamāne kappe aham ābhassarūpago homi, vivatṭakappe suññam brahmavimānam upapajjāmi. Bhikkhave, **tatra** brahmavimāne tatra upapajjamāne upapajjamānahetu aham brahmā homi, aññe mahānubhāvena abhibhavanato **abhibhū**, aññehi anabhibhavanato **anabhibhūto** mahābrahmā homi, **aññadatthu** ekamseña daso aham vasavattī homi.

Bhikkhave, aham devānamindo sakko chattimsakkhattum ahosi kho, dhammiko dhammarājā cāturanto vijitāvī janapadatthāvariyappatto cakkaratanādi-**sattaratanasamannāgato** cakkavattirājā anekasatakkhattum ahosi, padesara-jjassa rājabhāve ko pana vādo.

Bhikkhave, tassa cakkavattirājabhūtassa mayham **etam** parivitakkanaṁ ahosi “yena phalena yena vipākena aham etarahi evamahiddhiko evamahānubhāvo amhi, tam idam phalam kissa kammassa phalam nu kho, so ayam vipāko kissa kammassa vipāko nu kho”ti etam parivitakkanaṁ ahosi. Bhikkhave, **tassa** vitakketassa mayham **etam** parivitakkanaṁ ahosi “yena phalena yena vipākena aham

etarahi evam̄mahiddhiko evam̄mahānubhāvo amhi, **me** pavattam̄ tam̄ idam̄ phalam̄ tiṇḍam̄ kammānam̄ phalam̄ kho, so ayam̄ vipāko tiṇḍam̄ kammānam̄ vipāko kho, seyyathidaṁ katamesam̄ tiṇḍam̄ kammānam̄ phalam̄ vipāko? Dānassa damassa samyamassāti tiṇḍam̄ kammānam̄ phalam̄ vipāko”ti etam̄ parivitakkanaṁ ahosīti avocāti yojanā.

Tattha tasmiṁ “mā, bhikkhave, puññānaṁ bhāyitthā”ti-ādike sutte yañca dānam̄, yo ca damo, yo ca samyamo atthi, **idam̄** dānādittayaṁ **kammam̄**, tamvācakañā-pakam̄ suttampi **kammam̄** nāma. **Tappaccayo** tamkammapaccayo paccayuppannabhūto paccanubhūto yo vipāko atthi, etam̄ vipāke phalampi pakkhipitabbam̄, **ayam̄** vipāko tamvācakañāpako pāṭhopi **vipāko** nāma. **Cūlakammavibhaṅgo** cūla-kammavipākaputhuttavibhāgo tathā vattabbo.

Todeyyaputtassa (..0339) subhassa māṇavassa **yam̄** suttam̄ bhagavatā desitaṁ, **tattha** sutte vuttā **ye** pāṇātipātādayo dhammā appāyukadīghāyukatāya samvattanti, **ye** hiṁsanādayo dhammā bahvābādha-appābādhatāya samvattanti, **ye** usūyanādayo dhammā appesakkhamahesakkhatāya samvattanti, **ye** kodhādayo dhammā dubbaññasuvanṇatāya samvattanti, **ye** agāravādayo dhammā nīcakuli-ka-uccakulikatāya samvattanti, **ye** maccherādayo dhammā appabhogamahābhogatāya samvattanti, **ye** asallakkhaṇādayo dhammā duppaññapaññavantatāya samvattanti. **Idam̄** pāṇātipātasattayugam̄ **kammam̄**, tamvācakañāpakam̄ suttampi **kammam̄** nāma. **Tattha** subhasutte yā appāyukadīghāyukatā vuttā ...pe... yā duppaññapaññavantatā vuttā, so **ayam̄** appāyukadīghāyukatādiko **vipāko**, tamvācakañāpakapāṭhopi **vipāko**. **Idam̄** subhasuttam̄ kusalākusalakamme ceva vipāke ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **kammañca vipāko ca** hoti. (14)

122. Yo puggalo vacīduccaritaparivajjanena **vācānurakkhī** bhaveyya, abhijjhādi-anuppādanena **manasā samvuto** bhaveyya, pāṇātipātādipajahanena **kāyena akusalam̄ na kayirā**, iti tayo ete kammapathe visodhaye, so puggalo isippaveditaṁ **maggam̄** ariyam̄ aṭṭhaṅgikam̄ maggam̄ **ārādhaye** ārādhayeyyāti yojanā. **Idam̄** “vācānurakkhī”ti-ādikam̄ suttam̄ kusale vācakañāpakabhāvena pavattanato **kusalam̄** nāma.

Yassa puggalassa kāyena **dukkaṭam̄** duggatisamvattaniyakammam̄ natthi, vācāya dukkaṭakammaṁ natthi, manasā dukkaṭakammaṁ natthi, tīhi **ṭhānehi** uppajjanaṭṭhānehi samvutam̄ **taṁ** puggalam̄ “brāhmaṇan”ti aham̄ vadāmīti yojanā. **Idam̄** gāthāvacanam̄ vuttanayena kusalam̄ nāma.

“Tīṇimāni, bhikkhave ...pe... kusalamūlānī”ti **idam̄** vacanam̄ vuttanayena kusalam̄. Bhikkhave, kusalānam̄ dhammānam̄ samāpattiyaṁ vijjā pubbaṅgamā hoti, hīrī ca ottappañca anudevāti yojanā. **Idam̄** vacanam̄ vuttanayena kusalam̄ nāma.

Māluvā **sālam̄** rukkham̄ onataṁ bhūmiyam̄ patanam̄ karoti iva, tathā **yassa** janassa accantaṁ dvīsu tīsu bhavesu dussīlyam̄ atthi, **so** jano attānam̄ onataṁ (..034 apāyesu pākaṭam̄ karoti. Anatthakāmo jano yathā anattham̄ icchati, tathā anattham̄ karoti yathā, tathā īdiso dussilo **nam̄** attānam̄ anattham̄ karotīti yojanā. **Idam̄** “yassā”ti-ādikam̄ vacanam̄ vuttanayena akusalam̄.

Asmamayaṁ asmasaṅkhātaṁ pāsāṇamaṇimayam **vajiram** vajirassa uṭṭhānasaṅkhātam pāsāṇamaṇim **abhimatthati** vidhamseti iva, tathā **attanā hi** sayameva kataṁ **attajam** attasambhavam pāpam **dummedham** pāpam karontaṁ janam abhimatthatīti yojanā. **Idam** “attanā hi”ti-ādikam vacanam vuttanayena akusalam.

Devate kusalehi vivajjitatā akusalā dasa kammapathe **niseviya** katvā **garahā** gārayhā bhavanti, **bālamati** mandabuddhino nirayesu paccareti yojanā. **Idam** “dasa kammapathe”ti-ādikam suttam vuttanayena akusalam.

“Tīṇimāni, bhikkhave ...pe... akusalamūlāni”ti **idam** vacanam vuttanayena akusalam. (15)

Yādisam yam bījam vapate, tam bījam tādisam phalam harate iva, tathā **kalyāṇakārī** paṇḍito kalyāṇam phalam harate, **pāpakārī** balo ca pāpakan phalam harateti yojanā. **Tattha** “yādisan”ti-ādike sutte “kalyāṇakārī kalyāṇan”ti **yam** vacanam āha, **idam** vacanam kusalam. “Pāpakārī ca pāpakan”ti **yam** vacanam āha, **idam** vacanam akusalam. **Idam** dvivacanam vuttanayena kusalañca akusalañca hoti.

Kalyāṇakārī sappurisā subhena kammena suggatiṁ **vajanti** gacchanti, pāpakārī kāpurisā asubhena kammunā apāyabhūmiṁ **vajanti** gacchanti, **kammassa** abhisāṅkhāraviññāṇasahagatakammassa **khayā** khayanato **vimuttacetasā** samuccedavimuttipatippassaddhivimutticittā **te** sappurisā asubhe nibbanti. Kimiva nibbanti? Indhanakkhayā joti nibbāti iva, tathā **te** sappurisā kammassa **khayā** anavasesakhayanato nibbantīti yojanā. **Tattha** tasmiṁ “subhenā”ti-ādigāthāvacane “subhena ...pe... suggatin”ti **yam** vacanam āha, **idam** “subhena ...pe... suggatin”ti vacanam kusale vācakaññāpakabhāvena pavattanato **kusalam** nāma.

“Apāyabhūmiṃ asubhena kammunā”ti **yaṃ** vacanam āha (..0341), **idam** “apāya ...pe... kammunā”ti vacanam akusale vācakañāpakabhāvena pavattanato **akusalam** nāma. **Idam** “subhenā”ti-ādikam gāthāvacanam vuttanayena kusalañca akusalañca hoti. (16)

123. “Yathāpi bhamaro puppham ...pe... munī care”ti **idam** gāthāvacanam anuññāte caraṇe vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātam** nāma.

Bhamaro nāma puppharasapivanagahaṇavasena caraṇako madhukarādiko bhamaro. So puppharasam gaṇhanto mandavego hutvā pupphañca vanṇañca gandhañca avināsetvā yāvadattham puppharasam pivitvā madhukaraṇatthāya ca **puppharasam** gahetvā madhukaraṇatthānam vanasañḍam paleti. Pupphavaṇṇa-gandhā pākatikāva honti. Evameva piṇḍāya gāmam pavisanto muni pasādajakanam ālokanavilokanagamanatiṭṭhanādikam janetvā pītisomanassasahitam pasādām janetvā saddhādeyyam piṇḍapātam yāpanamattam paṭiggahetvā gāmato nikkhmitvā udakaphāsukaṭṭhāne vane bhesajjam limpanto viya, kantāre puttamañsaṁ khādanto viya, piṇḍapātam paccavekkhitvā paribhuñjitvā bhamaro vane madhum karoti viya, kammatṭhānānurūpaṁ vanasañḍam pavisitvā jhānamaggaphalanibbattanatthāya samañadhammadakaraṇatthāya gāme **care** careyyāti adhippāyo veditabbo.

“Tīṇimāni, bhikkhave, bhikkhūnam karaṇīyāni ...pe... imāni kho, bhikkhave, bhikkhūnam tīṇi karaṇīyāni”ti **idam** suttam bhagavatā anuññāte ācāre atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātam** nāma. Tasmim sutte yo bhikkhu sīlam pāti rakkhati, iti rakkhaṇato so bhikkhu **pāti** nāma. Yaṁ sīlam tam pātim bhikkhum apāyādidukkhato moceti, iti mocanato tam sīlam **pātimokkham** nāma. Yena sīlena bhikkhu samvaritabbacakkhundriyādikam samvarati, iti samvaraṇakaraṇato tam sīlam **samvaraṁ** nāma, pātimokkham eva samvaraṁ **pātimokkhasamvaraṁ**, pātimokkhasamvarena **samvuto** samannāgato hutvā samvunjanato catu-iriyāpathesu cārako hoti, iti samvunjanato bhikkhu **pātimokkhasamvarasamvuto** nāma. **Viharati** catu-iriyāpathē pavatteti. Vārittacāram vajjetvā cārittasilam ādāya caraṇam ācāro, agocare vajjetvā gocare (..0342) caraṇam **gocaroti**. Attho vuccamāno ativithhāro bhavissati, tasmā kiñcimattam kathetvā sāsanapaṭṭhānasuttabhāvam kathessāma.

“Ettakameva suttam ‘anuññātan’ti niddhāritabban”ti vattabbattā **“dasayime, bhikkhave, dhammā pabbajitena abhiñham paccavekkhitabbā”** ti-ādi vuttam. **Idam** “dasā”ti-ādikam suttampi anuññāte dasavidhe paccavekkhitabbe dhamme vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātam** nāma. “Tīṇimāni ...pe... karaṇīyāni”ti **idam** suttampi anuññāte tividhe sucarite vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātam** nāma.

Nānāvidham anuññātam suttam ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātam, “katamam suttam paṭikkhittan”ti pucchitabbattā **“tattha katamam paṭikkhitta”** ti-ādi vuttam.

“Natthi puttasamam pemam, natthi gosamitam dhanam;
natthi sūriyasamā ābhā, samuddaparamā sarā”ti.-
Idam devaputtavacanam paṭikkhipanto bhagavā-

“Natthi attasamam̄ pemam̄, natthi dhaññasamam̄ dhanam̄;
natthi paññasamā ābhā, vuṭṭhi ve paramā sarā”ti.–

Gātham̄ āha. **Ettha** etasmīm gāthādvaye **yam̄** “natthi puttasaṁam̄ peman”ti-ādikam̄ purimakam̄ hoti. **Idam̄** “natthi puttasaṁam̄ peman”ti-ādikam̄ devaputtava-
canam̄ bhagavatā paṭikkhittattā, paṭikkhitte atthe pavattanato ca **paṭikkhittam̄**
nāma.

Dubbhikkhakāle vā kantāre vā mātāpitaro puttadhītaro ghātētvāpi attānameva posenti, tasmā “**natthi attasamam̄ peman**”ti vuttam̄. Dubbhikkhakālādīsu hirañña-
suvanññasārādīni, gomahīmsādīnīpi dhaññagahaṇatthāya dhaññassāmikānam̄ datvā dhaññameva gaṇhanti, tasmā “**natthi dhaññasamam̄ dhanan**”ti vuttam̄. Sūriyādīnam̄ ābhā paccuppannatamam̄ ekadesam̄va vinodeti, paññā pana dasa-
sahassilokadhātumpi ekapajjotam̄ ekobhāsam̄ kātum samatthā, atītānāgata paccu-
ppannadhammakoṭṭhāsesupi paṭicchādakam̄ kilesatamampi vidhamati, tasmā
“**natthi paññasamā ābhā**”ti vuttam̄. Samuddo bhūmiyā (..0343) ca ekadeseyeva tiṭṭhati, so ca deve avuṭṭhe sati khayanasabhāvo bhaveyya, vuṭṭhi pana koṭisatas-
hassacakkavālesupi yāva ābhassarā brahma lokāpi pūrā bhavati, tasmā “**vuṭṭhi ve
paramāsarā**”ti vuttam̄.

“Idameva paṭikkhittam̄ niddhāritabban”ti vattabbattā “**tīṇimāni bhikkhave**”ti-ādi vuttam̄. **Idam̄** “**tīṇimāni**”ti-ādikam̄ suttampi paṭikkhitte duccarite vācakañāpakabhā-
vena pavattanato **paṭikkhittam̄** nāma. (17)

124. Nānāvidham̄ paṭikkhittam̄ ācariyena niddhāritam̄, amhehi ca nātām̄,
“katamam̄ anuññātañca paṭikkittañcā”ti pucchitabbattā “**tattha katamam̄ anuññā-
tañcā**”ti-ādi vuttam̄.

Bhūripaññabhūripaññavanta gotama, **taṁ** bhūripaññam̄ gotamam̄ aham̄
pucchāmi. **Idha** loke anekā **yā** janatā bhītā, sā janatā **kiṁsu** katamā bhave. Yo ca maggo anekāyatano iti pavutto, so ca maggo **kiṁsu** katamo bhave. **Kismiṁ** dhamme **ṭhito** jano paralokam̄ **na bhāye** na bhāyeyyāti pucchatīti yojanā.

Devaputta yo jano sammāvācañca paṇidhāya, sammāmanañca paṇidhāya,
kāyena pāpāni akubbamāno ca bhave, ayam̄ eko. Bahvannapānam̄ ghamā āva-
santo ca bhave, ayam̄ eko. **Saddho** saddhāsampanno cittamudubhāvena **mudu**
ca bhave, ayam̄ eko. **Vadaññū** yācakānam̄ yācanavasena vuttavacanaññū hutvā
saṁvibhāgī ca bhave, ayam̄ eko. Iti **etesu** catūsu dhammesu **ṭhito** jano dhammesu
ṭhito hutvā paralokam̄ **na bhāye** na bhāyeyyāti yojanā.

“Tasmīm sutte katamam̄ anuññātam̄, katamam̄ paṭikkhittam̄ nāmā”ti pucchita-
bbattā “**tattha yam̄ āhā**”ti-ādi vuttam̄. **Tattha** tasmīm “**kiṁsūdhā**”ti-ādipāñhāya
vissajjane “vācam̄ manañcā”ti-ādivacane “vācam̄ manañcā paṇidhāya sammā”ti
yam̄ vacanam̄ bhagavā āha, **idam̄** “vācam̄ ...pe... sammā”ti vacanam̄ anuññāte
vacanīyādike atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātam̄** nāma.
“Kāyena pāpāni akubbamāno”ti **yam̄** vacanam̄ āha, **idam̄** “kāyena ...pe...
māno”ti vacanam̄ pāpakkubbenā paṭikkhitte vuttanayena pavattanato **paṭikkhittam̄**
nāma. “Bahvanna ...pe... na bhāye”ti **yam̄** vacanam̄ āha, **idam̄** “bahvanna ...pe...
na (..0344) bhāye”ti vacanam̄ vuttanayena anuññātam̄ nāma. **Idam̄** “vācan”ti-ā-

dikam vacanam vuttanayadvayena anuññatañca pañikkhittañca hoti.

“**Sabbapāpassa akaraṇan**”ti-ādiko vuttatthova.“Tasmim sabbapāpassāti-ādike katamañ anuññatañ, katamañ pañikkhittan”ti vattabbabhāvato “**tattha yan**”ti-ādi vuttañ.

Devānaminda, ahañ kāyasamācārampi duvidhena vadāmi- **sevitabbam** anavajjam kāyasamācārampi vadāmi, **asevitabbam** sāvajjam kāyasamācārampi ahañ vadāmi. Vacīsamācārādīsupi vuttanayānusārena yojanā kātabbā.

“Kiñca vadḍhanahāyanam āgamma kāyasamācārādikam sevitabbāsevitabba-bhedenā vuttan”ti vattabbabhāvato “**kiñcetam pañicca**”ti-ādi vuttañ. Akusaladhammavaddhanam, kusaladhammadhāyanāñca pañicca kāyasamācārādayo na sevitabbā, kusaladhammadhavaddhanam, akusaladhammadhāyanāñca pañicca kāyasamācārādayo sevitabbāti sallakkhetabbā. (18)

125. Nānāvidham anuññatañca pañikkhittañca ācariyena niddhāritam, amhehi ca ñātañ, “**katamo puttaviseso thavo**”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā ayam puttaviseso thavo nāmāti viññāpetum “**tattha katamo thavo**”ti-ādi vuttañ. Tattha tatthāti tesu atthavīsatividhesu lokiyyādīsu sāsanapañthānasutttesu katamo puttaviseso thavo nāmāti pucchati.

Maggānam jañghamaggaditthimaggādīnam **atthāngiko** sammādiñthimaggāngādi-atthāngiko maggo **settho** uttamo. **Saccānam** vacīsaccakhattiyādisammatisaccaparamatthasaccānam **caturo** dukkhasamudayanirodhanirodhagāminipatiñpadāvāsenā caturo ariyasaccā **padā setthā** uttamā. **Dhammānam** sabbasañkhatasappaccayadhammānam **virāgo** asañkhatanibbānasañkhāto virāgo dhammo **settho** uttamo. **Dvipadānam** sabbadevamanussādīnam dvipadānam **cakkhumā** pañcavīdhacakkhumā bhagavā **settho** uttamoti yojanā. **Ayam** “maggānatthāngiko”ti-ādisuttaviseso have atthe vācakaññāpakabhāvena pavattanato **thavo** nāma.

“Ayameva puttaviseso thavo”ti vattabbattā “**tīṇimāni bhikkhave**”ti-ādi vuttañ. **Apadā** ahimacchādayo vā, **dvipadā** manussasakuṇapakkhijātikādayo vā, **catuppadā** hathi-assagomahimśādayo vā, **bahuppadā** (..0345) satapadi-ādayo vā, **rūpino** kāmarūpasattā vā, **arūpino** arūpasattā vā, **saññino** sattaviññānaññātthitisattā vā, **asaññino** asaññasattā vā, **nevasaññināsaññino** bhavagge nibbattasattā vā **yāvatā** yattakā sattā sañvijjanti, **tesam** tattakānam apadādīnam sattānam **yadidam** yo ayam arahañ sammāsambuddho tathāgato uppanno, so ayam arahañ sammāsambuddho tathāgato **aggam** aggoti akkhāyati, **settham** setthoti akkhāyati, **pavarām** pavaroti akkhāyati, ayam pañhamo aggo.

Saṅkhatānam dhammānam vā sappaccayasyabhāvānam vā, **asañkhatānam** paccayehi asañkharitānam paññattimattabhūtānam dhammānam vā **yāvatā** yattakā paññatti voharīyanti, tattakehi paññattīhi paññāpetabbānam **tesam** sañkhatāsañkhatānam **dhammānam yadidam** yo ayam madanimmadano ...pe... yo ayam nirodho, yam idam nibbānamaggaphalānamālambañam bhavati, so ayam madanimmadanādiko dhammo **aggam** aggoti akkhāyati ...pe... akkhāyati, ayam dutiyo aggo.

Saṅghānam yāvatā paññatti, gañānam yāvatā paññatti, mahājanasannipātānam

yāvatā paññatti vohariyanti, tattakehi paññattīhi paññapetabbānam tesam saṅghagaṇādīnam yāni imāni cattāri puggalāni purisayugāni, ye ime atṭha purisapuggalā ...pe... lokassa yaṁ idam puññakkhettam samvijjati, so ayam catupurisayugādiko tathāgatasāvakasaṅgo **aggam** aggoti akkhāyati ...pe... akkhāyati, ayam tatiyo aggo. Imāni tīṇi tathāgatanibbāna-ariyasaṅgharatanāni aggāni bhavanti.

Sabbalokuttaro apadādisabbasattalokato uttaro satthā ca, **kusalapakkhato** kusa-la-anavajjapakkhabhāvato uttaro dhammo ca, **narasiṁhassa** satthuno gaṇo ca iti **tīṇi**-satthudhammadaganaratanāni aggāni, tāni **tīṇi** satthudhammadaganaratanāni **visissare** guṇavasena visissanti.

Samaṇapadumasañcayo sare ruhamānam padumam sobhanam iva sāsane sobhanasamaṇapadumasamūho gaṇo ca, dhammadavaro ca, vidūnam sakkato **nara-varadamako** (..0346) naravarānam brahmadevamanussarājarājamahāmaccā-dīnam damako anudamako **cakkhumā** sambuddho ca iti **tīṇi** gaṇadhammadabuddharatanāni lokassa uttari bhavanti.

gaṇavaro ca iti yāni tīṇi buddhadhammagāraṭanāni aggāni, tāni tīṇi ...pe...
Appaṭisamo satthā ca, **nirupadāho** niggata-upadāho, sabbo dhammo ca ariyo
gaṇavaro ca iti yāni tīṇi buddhadhammagāraṭanāni aggāni, tāni tīṇi ...pe...
nāni khalu ekamseṇa **visissare** visissanti.

Saccanāmo avitathasaccadesanato saccanāmo khemo **sabbābhībhū** sabbe
manussadevādike anabhibhavamānopi guṇatirekavasena abhibhavamāno viya
pavattanato sabbābhībhū jino ca, **saccadhammo** avitathasabhāvato saccadhammo ca,
tassa saccadhammassa **uttari** uttamo añño dhammo natthi, viññūnam
niccam pūjito pūjāraho ariyasaṅgho ca iti tīṇi lokassa **uttari** uttamāni bhavanti.

Ekāyanapadassa vacanattho **aṭṭhakathāyam** (netti. aṭṭha. 170) bahudhā vutto.
Jātikhayantadassī hitānukampī bhagavā ekāyanam maggam pajānāti. "Yam ekāyanam
maggam pajānāti, tena maggena kiṁ tarati"ti vattabbabhāvato "**etena
maggenā**"ti-ādi vuttam. Yam maggam bhagavā jānāti, **etena maggena pubbe** atīta-
maddhānam buddhādayo ariyā **ogham** saṃsārogham tarīṣu, anāgatama-
ddhānam tarissanti, **ye cāpi** buddhādayo paccuppanne uppajjanti, te cāpi buddhā-
dayo paccuppanne taranti, **visuddhipekkhā** visuddhim apēkkhamānā **sattā** deva-
manussasetṭham tādisam yathāvuttaguṇam **taṁ** sammāsambuddham nama-
ssanti, **iti ayam** nānāvidhasuttavisesopi thave ratanattaye, ratanattayaguṇe ca
vācakañāpakabhāvena pavattanato **thavo** nāma. Iccetaṁ sāsanapaṭṭhānasuttavi-
sesadassako saṃvaṇṇanāvisesopi sāsanapaṭṭhānam nāmāti veditabbo.

Amhākācariya tumhehi amhākācariyehi soḷasappabhedasamkilesabhāgiyādisā-
sanapaṭṭhānasuttañceva aṭṭhavīsatividham lokiyañādisāsanapaṭṭhānasuttañca
niddhāritam, amhehi ca ñātam, "tesu saṃkilesabhāgiyādīsu sāsanapaṭṭhānasutta-
visesesi katamam suttavisesam katamena suttavisesena saṃsanditvā niddisita-
bbañ"ti vattabbattā "**tattha lokiyaṁ** (..0347) **suttan**"ti-ādi āraddham. **Aṭṭhakathāyam**
pana- "evam duvidhampi sāsanapaṭṭhānam nānāsuttapadāni udāharantena vibha-
jītvā idāni saṃkilesabhāgiyādīhi saṃsanditvā dassetum puna 'lokiyaṁ suttan'-
ti-ādi āraddhan"ti (netti. aṭṭha. 170) vuttam.

Tattha **tatthāti** tesu soḷasavidhesu saṃkilesabhāgiyādīsu sāsanapaṭṭhānasutta-
visesesi ceva aṭṭhavīsatividhesu lokiyañādīsu sāsanapaṭṭhānasuttañcesu ca aku-
salapakkhe pavattam lokiyaṁ suttam saṃkilesabhāgiyasuttena samānatthabhā-
vena saṃsandati, kusalapakkhe pavattam lokiyaṁ suttam vāsanābhāgiyasuttena
samānatthabhāvena saṃsandati, tasmā lokiyaṁ suttam ekavidhampi saṃkilesa-
bhāgiyena ca vāsanābhāgiyena ca dvīhi suttehi niddisitabbam. Dassanapakkhe
pavattam lokuttaram suttam dassanabhāgiyena samānatthabhāvena saṃsandati,
bhāvanāpakkhe pavattam lokuttaram suttam bhāvanābhāgiyena samānatthabhā-
vena saṃsandati, asekkhapakkhe pavattam lokuttaram suttam asekhabhāgiyena
samānatthabhāvena saṃsandati, tasmā lokuttarampi suttam dassanabhāgiyena
ca bhāvanābhāgiyena ca asekhabhāgiyena ca tīhi suttehi niddisitabbam. Vuttana-
yānusārena sesesupi saṃsandanayojanā kātabbā.

Amhākācariya tumhehi amhākācariyehi nayadassanavasena suttavisesasamṣa-

ndanam dassitam, amhehi ca ñātam, "kimatthāya samkilesabhāgiyādibhedena vibhajitvā bhagavatā vuttan"ti vattabbattā "**vāsanābhāgiyam suttam samkilesabhāgiyassa suttassa nigghatāyā**" ti-ādi vuttam. Ettha ca suttavasena suttatthā gahitā.

"Yam sattādhiṭṭhānam ācariyena niddhāritam, tam sattādhiṭṭhānam kittakehi suttehi vibhajitvā niddisitabban"ti vattabbattā "**lokuttaram suttam sattādhiṭṭhānam chabbisatiyā puggalehi niddisitabban**"ti vuttam. "Te chabbisati puggalā katihī suttehi samanvesitabbā"ti vattabbattā "**te tīhi**"ti-ādi vuttam. Dassanabhāgiyena sattādhiṭṭhānenā, bhāvanābhāgiyena sattādhiṭṭhānenā, asekkhabhāgiyena sattādhiṭṭhānenā cāti tīhi suttehi te chabbisati puggalā samanvesitabbā.

"Katamehi (..0348) katamehi katamam katamam suttam niddisitabban"ti vattabbattā "**tattha dassanabhāgiyan**"ti-ādi vuttam. Tattha **tatthāti** tesu tīsu dassanabhāgiyādīsu suttesu. **Tatthāti** vā tesu chabbisatiyā puggalesu. Sattādhiṭṭhānekadesam dassanabhāgiyam suttam ekabījinā puggalena ca niddisitabbam ...pe... dhammānusārinā puggalena ca niddisitabbam, iti imehi pañcahi puggalehi sattādhiṭṭhānekadesam dassanabhāgiyam suttam niddisitabbam. Ettha ca dassanagga-haṇena sotāpattiphalatthāpi gahitā, tasmā ekabījikolaṁkolasattakkhattuparamā phalaṭṭhāpi gahitā.

Saddhānusārī pana yovipassanākkhaṇe saddham dhuram katvā sotāpatti-maggam nibbatteti, so puggalo nibbattetabbasotāpattimaggakkhaṇe saddhānusārī nāma, saddhāya samāpattim anussarati, iti saddhāya samāpattiyā anussaraṇato sotāpattimaggattho puggalo **saddhānusārī** nāma. So puggalo sotāpattiphala-kkhaṇe saddhāya vimuttattā saddhāvimutto hutvā ekabījikolaṁkolasattakkhattuparamo bhavati. Yo pana puggalo vipassanākkhaṇe paññam dhuram katvā sotāpattimaggam nibbatteti, so puggalo nibbattetabbasotāpattimaggakkhaṇe **dhammānusārī** nāma, dhammena paññāya samāpattim anussarati, iti dhammena paññāya samāpattiyā anussaraṇato **dhammānusārī** nāma. So puggalo phalakkhaṇe diṭṭhiyā paññāya nirodhām pattattā diṭṭhipatto hutvā ekabīji ...pe... paramo bhavati. **Dhammoti** cettha paññā gahitā. Iti pabhedato dve maggaṭṭhā, cha phalatthāti atṭhahi ariyapuggalehi, sampiṇḍite pana pañcahi ariyapuggalehi sattādhiṭṭhānekadesam dassanabhāgiyam suttam niddisitabbam.

Imesam ekabīji-ādīnam puggalānam sattādhiṭṭhānekadesatthattā ceva dassanabhāgiyatthattā ca sattādhiṭṭhānekadesam dassanabhāgiyam suttam ettakehi puggalehi niddisitabbanti niyametvā ācariyena vibhattam, amhehi ca ñātam, "sattādhiṭṭhānekadesam dassanabhāgiyam suttam kittakehi puggalehi niddisitabban"ti pucchitabbattā-

"Bhāvanābhāgiyam suttam dvādasahi puggalehi niddisitabbam sakadāgāmi-phalasacchikiriyāya paṭipannena, sakadāgāminā, anāgāmiphalasacchikiriyāya paṭipannena, anāgāminā, antarāparinibbāyinā, upahaccaparinibbāyinā, asaṅkhāraparinibbāyinā, sasaṅkhāraparinibbāyinā (..0349), uddhamṣotena akantiṭṭhāminā, saddhāvimuttena, diṭṭhipattena, kāyasakkhinā cāti bhāvanābhāgiyam suttam imehi dvādasahi puggalehi niddisitabban"ti-Vuttam. Tatthāpi sattādhiṭṭhānekadesam bhāvanābhāgiyam suttanti gahetabbam.

Sakadā ...pe... pannena sakadāgāmimaggatthena puggalena, **sakadāgāminā** sakadāgāmiphalaṭṭhena, **anāgāmi ...pe... pannena** anāgāmimaggatthena, **anāgāminā** anāgāmiphalaṭṭhena, avihādīsu pañcasu suddhāvāsesu āyuvemajjhām anatikkamitvā arahattam patvā parinibbāyanasabhāvena **antarāparinibbāyīnāmaka**na anāgāminā, āyuvemajjhām atikkamitvā arahattam patvā parinibbāyanasabhāvena **upahaccaparinibbāyīnāmaka**na anāgāminā, asaṅkhārena appayogena arahattam patvā parinibbāyanasabhāvena **asaṅkhāraparinibbāyīnāmaka**na anāgāminā, sasaṅkhārena sappayogena arahattam patvā parinibbāyanasabhāvena **sasaṅkhāraparinibbāyīnāmaka**na anāgāminā, avihādīhi uddham atappādīsu upapattisotena arahattam patvā parinibbāyanasabhāvena **uddhamṣotanāmaka**na anāgāminā, akaniṭṭhaṭṭham gantvā arahattam patvā parinibbāyanasabhāvena **akaniṭṭhagāmīnāmaka**na anāgāminā, saddhāya vimuttattā **saddhāvimuttanāmaka**na anāgāminā, diṭṭhiyā paññāya nirodhām pattattā **diṭṭhippattanāmaka**na anāgāminā cāti imehi ekādasahi ajhānalābhīpuggalehi ca, kāyena nāmakāye phuṭṭhānam arūpajhā-nānam anantaram nibbānam sacchikaroti, iti sacchikaraṇato **kāyasakkhīnāmaka**na jhānalābhīnā cāti dvādasahi puggalehi niddisitabbam.

Imesam vuttappakārānam puggalānam sattādhiṭṭhānekadesathattā ceva bhāvanābhāgiyatthattā ca sattādhiṭṭhānekadesam bhāvanābhāgiyam suttam ettakehi puggalehi niddisitabbanti niyametvā ācariyena vibhattam, amhehi ca ñātam, “kittakehi puggalehi sattādhiṭṭhānekadesam asekhabhāgiyam suttam niddisitabban”ti vattabbattā-

“Asekhabhāgiyam suttam navahi puggalehi niddisitabbam saddhāvimuttēna, paññāvimuttena, suññatavimuttena, animittavimuttena, appaṇihitavimuttena, ubhatobhāgavimuttena, samasīsinā, paccekaṭṭhāni, sammāsambuddhehi cāti asekhabhāgiyam suttam imehi navahi puggalehi niddisitabban”ti-Vuttam (..0350). Tattha sattādhiṭṭhānekadesam asekhabhāgiyam suttam niddisitabbanti yojetabbam. Saddhāya kilesehi vimuttattā arahattaphalakkhaṇe **saddhāvimutto** arahā, tena saddhāvimuttena. Paññāya vimuttattā arahattaphalakkhaṇe **paññāvimutto** arahā, tena paññāvimuttena. Suññatavipassanāsaṅkhātena anattānupassanena vimuttattā **suññatavimutto** arahā, tena suññatavimuttena. Animittānupassanāsaṅkhātena aniccānupassanena vimuttattā **animittavimutto** arahā, tena animittavimuttena. Appaṇihitānupassanāsaṅkhātena dukkhānupassanena vimuttattā **appaṇihitavimutto** arahā, tena appaṇihitavimuttena. Ubhato rūpakāyanāma-kāyato ubhatobhāgato vimuttattā **ubhatobhāgavimutto** arahā, tena ubhatobhāgavimuttena. Purimā pañca puggalā ajhānalābhīno gahitā, ubhatobhāgavimutto pana jhānalābhīgahito.

Samasī nāma iriyāpathasamasī, rogasamasī, jīvitamasīti tividhā honti. Imesu tīsu samasīsu yo arahā catūsu iriyāpathesu ekekasmīm iriyāpathe arahattam patvā aññām iriyāpatham asaṅkamitvā tasmiṁ tasmiṁ iriyāpatheyeva parinibbāyati, ayam arahā **iriyāpathasamasī** nāma. Yo arahā yasmiṁ roge uppanne arahattam patvā tato rogato anuṭṭhahitvā tasmiṁ rogeyeva parinibbāyati, ayam arahā **rogasamasī** nāma. Yo arahā paccavekkhaṇavīthiyānantaram

bhavaṅgam otaritvā tato marañāsannajavanavīthiyānantaram eva parinibbāyati, ayam arahā vārasamatāya **jīvitamasasī** nāma. **Vārasamatāti** ca paccavekkhaṇavīthi maggavīthiyānuvattakattā paccavekkhaṇavīthi-anantaram pavattamānāyapi marañāsannavīthi maggavīthi-anantaram pavattāti vattabbārahā, tasmā vīthi-anantaratā vārasamatā nāma. Tāya vārasamatāya ca jīvitamasasī vutto.

Saha paṭisambhidāhi arahattam pāpuṇīti etthapi paccavekkhaṇavīthiyānantraram bhavaṅgam otaritvā bhavaṅgato vuṭṭhāya pavattavīthiyā paṭisambhidāñāñāni pavattanti. Vuttanayena vīthi-anantaratāya vārasamatāya “saha paṭisambhidāhi”ti vuttaṁ. **Bhagavato sabbaññutaññāṇampi** paccavekkhaṇavīthiyānantraram bhavaṅgam otaritvā bhavaṅgato vuṭṭhāya pavattavīthiyā paṭhamam pavattatīti veditabbam. Iminā (..0351) jīvitamasasīsinā, sabbehi paccekabuddhehi, sabbehi sammāsambuddhehi cāti imehi navahi puggalehi sattādhiṭṭhānekadesam asekkhabhāgiyam suttam niddisitabbam.

Imesam puggalānam sattādhiṭṭhānekadesatthattā ceva asekkhabhāgiyatthattā ca **evam** iminā “lokuttaram suttam sattādhiṭṭhānan”ti-ādinā pakārena vuttehi imehi chabbisatiyā puggalehi ariyehi dassanabhāgiyavāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasuttānam vasena lokuttaram suttam sattādhiṭṭhānekadesam suttam niddisitabbam.

Imesam chabbisatiyā puggalānam sakalalokuttarasuttatthattā ceva sattādhiṭṭhānekadesasuttatthattā ca lokuttaram sattādhiṭṭhānekadesam suttam. Ettakehi puggalehi niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattam, amhehi ca ñātam, “lokiyam sattādhiṭṭhānekadesam suttam kittakehi puggalehi niddisitabban”ti vattabbattā **“lokiyam suttam sattādhiṭṭhānam ekūnavisatiyā puggalehi niddisitabban”**-ti-ādi vuttaṁ. “Te ekūnavisati lokiyā puggalā katamehi dhammehi niddiṭṭhā samanvesitabbā”ti vattabbattā **“te caritehi”**ti-ādi vuttaṁ. **Te** ekūnavisati lokiyā puggalā **caritehi** caritavisesehi niddiṭṭhā samanvesitabbāti. “Katham caritehi niddiṭṭhā”ti vattabbattā

“**keci rāgacaritā**” ti-ādi vuttam. Rāgacaritadosacaritādīhi caritehi ekūnavīsatī lokiya-puggalā rāgacaritā, keci dosacaritā ...pe... mohacarito cāti nidditthā. Iti nidditthēhi imehi ekūnavīsatiyā puggalehi lokiyasattādhitthānekadesam suttam niddisitabbam. “Lokiyān”ti sāmaññavasena vuttampi “saṅkilesabhāgiyām lokiyān”ti vise-sato viññātabbam.

Lokiyām sattādhitthānekadesam suttam ettakehi puggalehi niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattam, amhehi ca ñātam, “vāsanābhāgiyām sattādhitthāne-kadesam suttam katamehi puggalehi niddisitabban”ti vattabbattā “**vāsanābhāgiyan**” ti-ādi vuttam. Vāsanābhāgiyām sattādhitthānekadesam suttam sīlavantehi puggalehi, dhammehi ca niddisitabbanti yojetabbam. “Kittakā sīlavantapuggalā”ti vattabbattā “**te sīlavanto pañca puggalā**”ti vuttam. “Kittakā dhammā”ti vattabbattā “**paka-tisīlan**” ti-ādi vuttam. Idam vuttam hoti- pakatisīlavanto ca samādānasīlavanto ca cittappasādavanto (..0352) ca samathavanto ca vipassanāvanto cāti **pañca puggalā**, pakatisīladhammo ca samādānasīladhammo ca cittappasādadhammo ca samathadhammo ca vipassanādhammo cāti **pañca dhammāti** imehi pañcahi puggalehi, imehi pañcahi dhammehi vāsanābhāgiyām sattādhitthānekadesadhammādhitthānekadesam suttam yathākkamaṁ niddisitabbanti.

Lokuttaram sattādhitthānam suttam dassanabhāgiyavāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasuttehi niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattam, amhehi ca ñātam, “lokuttaram dhammādhitthānam suttam kittakehi suttehi niddisitabban”ti vattabbattā “**lokuttaram suttam dhammādhitthānam ...pe... asekkhabhāgiyenā**”ti vuttam.

“Lokyañca lokuttarañca sattādhitthānañca dhammādhitthānañca kittakehi niddisitabban”ti vattabbattā “**lokiyañca ...pe... ubhayena niddisitabban**”ti vuttam. **Ubhayenāti** lokiyalokuttarena, sattādhitthānadhammādhitthānenā samānatthabhāvena niddisitabbanti.

“Ñāṇam kittakehi niddisitabban”ti vattabbattā “**ñāṇam paññāyā**”ti-ādi vuttam. Yasmim yasmim utte ñāṇam āgataṁ, tasmin tasmin utte ñāṇam ñāṇapariyāyena paññādinā niddisitabbanti.

“Neyyām kittakena niddisitabban”ti vattabbattā “**neyyām atītānāgatapaccuppannehi**”ti-ādi vuttam. Yasmim yasmim utte neyyām āgataṁ, tasmin tasmin utte neyyām neyyapariyāyena niddisitabbanti.

“Ñāṇañca neyyañca kittakena niddisitabban”ti vattabbattā “**ñāṇañca neyyañca tadubhayenā**”ti-ādi vuttam. Yasmim yasmim utte ñāṇaneyyā āgatā, tasmin tasmin utte ñāṇaneyyā ñāṇaneyyapariyāyena niddisitabbanti.

Dassanasutte yathā niddittham, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbam. Bhāvanāsutte yathā niddittham, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbam. Tadubhayām dassanañca bhāvanā ca utte yathā niddittham, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbam.

“**Sakavacanam** (..0353) **paravacanan**”ti-ādīsupi evameva visum visum ca ekato ca utte yathā niddittham, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbanti yojanā kātabbā. “Ettakameva niddisitabban”ti vattabbattā “**yam vā panā**”ti-ādi

vuttam.

“Vipākassa hetu kammamevā”ti vattabbattā “**duvidho hetū**”ti-ādi vuttam. Kilesā samkilesabhāgiyasuttena samānatthabhāvena niddisitabbā. Taṇhāsaṅkhāto samudayo vā kilesasaṅkhāto samudayo vā akusalasaṅkhāto samudayo vā saṃkilesabhāgiyena suttena samānatthabhāvena niddisitabbo. Lokiyakusalahetusaṅkhāto samudayo vā lokiyakusalasaṅkhāto samudayo vā vāsanābhāgiyena suttena samānatthabhāvena niddisitabbo.

Kammañca vipāko ca yathārahaṁ labbhamānasuttena niddisitabboti sāmaññavasena vibhatto, “kusalam katamena niddisitabban”ti vattabbattā “**tattha kusalan**”-ti-ādi vuttam. **Tatthāti** tesu aṭṭhavīsatiyā sāsanapaṭṭhānasuttesu kusalam catūhi suttehi samānatthabhāvena niddisitabbam. “Katamehi catūhī”ti vattabbattā “**vāsanābhāgiyenā**”ti-ādi vuttam. Lokiyakusalam vāsanābhāgiyena niddisitabbam samānatthattā, lokuttarakusalam dassanabhāgiyena, vāsanābhāgiyena, asekkhabhāgiyena ca yathārahaṁ samānatthabhāvena niddisitabbam. Kusalam ettakehi niddisitabbanti niyametvā vibhattam, “akusalam katamena niddisitabban”ti vattabbattā “**akusalan**”ti-ādi vuttam. “Kusalañca akusalañca katamena niddisitabban”ti vattabbattā “**kusalañca akusalañca tadubhayena niddisitabban**”ti vuttam. Yasmim yasmim sutte tadubhayam āgatam, tasmiṁ tasmiṁ sutte āgatena tadubhayena niddisitabbam.

“Anuññātam katamena niddisitabban”ti vattabbattā “**anuññātan**”ti-ādi vuttam. Anuññātam bhagavato anuññātaya samānatāya niddisitabbam. “Katividham anuññātan”ti vattabbattā “**taṁ pañcavidhan**”ti-ādi vuttam. **Yaṁ** anuññātam yāsu yāsu bhūmīsu dissati, **taṁ** anuññātam tāsu tāsu bhūmīsu āgatena samānena **kappiyānu-lomena** niddisitabbam.

Anuññātam (..0354) iminā niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattam, “paṭikkhittam katamena niddisitabban”ti vattabbattā “**paṭikkhittam bhagavatā**”ti-ādi vuttam. Bhagavatā paṭikkhittam bhagavatā **paṭikkhittakāraṇena** sutte āgatena vatthunā kāraṇaphalabhāvena niddisitabbam. Yaṁ paṭikkhittam yāsu yāsu bhūmīsu dissati, tam pana paṭikkhittam tāsu tāsu bhūmīsu āgatena pākaṭena akappiyānu-lomena niddisitabbam.

“Anuññātañca paṭikkhittañca katamena niddisitabban”ti vattabbattā “**anuññātañca paṭikkhittañca tadubhayena niddisitabban**”ti vuttam. Yasmim yasmim sutte anuññātañca paṭikkhittañca āgatam, tasmiṁ tasmiṁ sutte āgatena tadubhayena niddisitabbam.

“Thavo katamena niddisitabbo”ti vattabbattā “**thavo pasāmsāyā**”ti-ādi vuttam. Yasmim yasmim sutte yā yā pasāmsā āgatā, tasmiṁ tasmiṁ sutte āgatāya tāya tāya pasāmsāya thavo niddisitabbo. “Yo thavo pasāmsāya niddisitabbo, so thavo katividhena niddisitabbo”ti vattabbattā “**so pañcavidhenā**”ti-ādi vuttam. Bhagavato thavo ca dhammassa thavo ca ariyasāṅghassa thavo ca ariyadhammānam sikkhāya thavo ca lokiyaguṇasampattiyyā thavo cāti pañcavidhena veditabbo. **Iti evam** vuttappakārena pañcavidhena thavo niddisitabbo.

Amhākācariya amhākācariyena aṭṭhārasa mūlapadā sāsanapaṭṭhāne datṭha-

bbāti vuttā, “katamāni tāni aṭṭhārasa mūlapadānī”ti pucchitabbattā “**indriyabhūmi**”-ti-ādi vuttam. Sāsanapaṭṭhāne **indriyabhūmi** saddhindriyādi-indriyabhūmi yehi navahi padehi niddisitabbā, sāsanapaṭṭhāne kilesabhūmi yehi navahi padehi niddisitabbā, evam iminā pakārena etāni mūlapadāni nava padāni kusalapadāni, nava padāni akusalapadānīti aṭṭhārasa mūlapadāni honti. Sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbā, “kena kāraṇena aṭṭhārasa mūlapadā sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbāti viññāyatī”ti vattabbattā “**tathā hī**”ti-ādi vuttam. **Tathā hī**ti tato eva aṭṭhārasamūlapadānam sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbattā “**aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṁ daṭṭhabbā?** **Sāsanapaṭṭhāne**”ti yam (..0355) vacanam vuttam, tena vacanena viññāyatīti. “Kena mūlapadānam navakusalapadanava-akusalapadabhāvena aṭṭhārasabhāvo viññāyatī”ti vattabbattā “**tenāhā**”ti-ādi vuttam. **Tena** mūlapadānam navakusalapadanava-akusalapadabhāvato āyasmā mahākaccāno-

“Navahi ca padehi kusalā, navahi ca yujjanti akusalapakkhā;
ete kho mūlapadā, bhavanti aṭṭhārasa padānī”ti.-

Yam vacanam āha, tena “navahi ...pe... padānī”ti vacanena mūlapadānam navakusalapadanava-akusalapadabhāvena aṭṭhārasabhāvo viññāyatīti.

“Yam yam samkilesabhāgīyādisoḷasavidham sāsanapaṭṭhānañceva yam yam lokiyādi-aṭṭhavīsatividham sāsanapaṭṭhānañca ācariyena niddhāritam, ettakameva paripuṇṇam, aññam sāsanapaṭṭhānam niddhāretvā yuttaṁ yujitabbam natthī”ti vattabbattā “**niyuttam sāsanapaṭṭhānan**”ti vuttam. Yathāniddhāritasāsanapaṭṭhānato yam yam aññam sāsanapaṭṭhānam niddhāritam atthi, tam tam aññam sāsanapaṭṭhānam **niyuttam** yathārahām niddhāretvā yuttaṁ yujitabbanti attho gahetabboti.

“Yam loko pūjayate ...pe... niyuttam sāsanapaṭṭhānanti yattako vacanakkamo bhāsito, ettakena vacanakkamena kiṁ netti samattā, udāhu asamattā”ti vattabbattā “**ettāvatā**”ti-ādi vuttam. Āyasmatā mahākaccānena yā netti bhāsitā, bhagavatā sā netti anumoditā, mūlasaṅgītiyam saṅgāyantehi therāsabhehi yā netti saṅgītā, sā netti “yam loko pūjayate ...pe... niyuttam sāsanapaṭṭhānan”ti **ettāvatā** vacanakkamena **samattā** paripuṇṇāva hoti.

Iti samattāya āyasmatā mahākaccānena bhāsitāya bhagavatā anumoditāya mūlasaṅgītiyam saṅgāyantehi therāsabhehi saṅgītāya nettiyā atthavaṇṇanā **saddhammapālanāmena mahādhammarājagurunā mahātherena** racitā jinaputtānam hitakarā nettivibhāvanā chabbisādhikanavasate sakkarāje sāvaṇamāse sukkapakkhe navamadivase sūriyuggamanasamaye samattā.

Iti sāsanapaṭṭhāne sattibalānurūpā racitā vibhāvanā

Niṭhitā.

Nigamanakathā

Sabbasattuttamo (..0356) nātho, loke uppajji nāyako;

sambuddho gotamo jino, anekaguṇalaṅkato.
Sāsanam tassa setṭhassa, atṭhavassasatādhikam;
dvisahassam yadā pattaṁ, nimmalam vadḍhanam subham.
Tadā bhūmissaro **mahādhammarājā** mahiddhiko;
āñācakkena sāreti, rājā no-anuvattake.
Laddhā setagaje vare, loke vimhayajānake;
appamatto mahāvīro, puññaṁ katvābhimodati.
Tasmīm vasseva sāvanē, māse navamadivase;
sūriyuggamane kāle, nibbattāyaṁ vibhāvanā.
Yattakam sāsanam ṭhitam, tattakam racitam mayā;
ṭhātu nettivibhāvanā, jinaputtahitāvahā.
Iti tam racayantena, puññaṁ adhigataṁ mayā;
hontu tassānubhāvena, sabbe vimuttibhāgino.
Rājadevī puttanattā, panattā ca sajātikā;

sabbe rajjasukhe ṭhatvā, carantu caritaṁ sukhī.
Devo kāle suvassatu, sabbo ratṭhajano sukhī;
aññamaññaṁ ahimsanto, piyo hotu hitāvahoti.

Nettivibhāvinī niṭṭhitā.